

Yeni İnsan Yayınevi
Ekoloji Serisi

TÜRLERİN HUKUKU

Nihat Baş

Yeni İnsan Yayınevi-522
Ekoloji Serisi-104
Türlerin Hukuku
Nihat Baş
1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2024

Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Editör: Gökhan Yavuz Demir
Son Okuma: Gökhan Yavuz Demir
Kapak Tasarım: Abdullah Eşki
Dizgi: Alaz Designing

©Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti.
Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Serhaseki Sk. Çam Apartmanı No:4 İç Kapı No:1
Üsküdar / İstanbul
Tel:(0 216) 489 84 08

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak
kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)
[instagram/yeniinsanyayinevi](https://instagram.com/yeniinsanyayinevi)
twitter.com/yeniinsanyayin

Baskı: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. A.Ş.
Beytepe Köyü Yolu No:3 06800 Çankaya, Ankara Tel: 0312 266 44 10

TÜRLERİN HUKUKU

Nihat Baş

YENİİNSAN

İçindekiler

Türler Arasındaki Eşitsizliğin Kaynakları.....	11
Ön Söz.....	15
Masal.....	19
Hâk, Hukuk, Adâlet.....	27
Fractal Adâlet Teorisi.....	37
Tür Nedir?.....	43
İbrâni İnanışı ve Türler.....	49
Hristiyan İnanışı ve Türler.....	65
İslâm İnanışı ve Türler.....	69
İslâm'da Türler Hiyerarşisi.....	91
Geveze Kuyruksuz Maymun	95
Hayâl Kuralım	145
Akıllı Robot.....	149
Diğer İnanışlar ve Türler.....	175
Sürrealist Çağ.....	211
Mülkiyet Teorileri.....	225
Sahipliğin Kökeni.....	239
Untermensch.....	245
Sonuç.....	257
Kaynaklar ve Okuma Önerileri.....	315
Kutsal Kitaplar.....	331

Serçe için...

Türler Arasındaki Eşitsizliğin Kaynakları

Deus est anima brutorum.

[Tanrı hayvanların ruhudur.]

İnsan dışında kalan ve bizim çok toptancı ve dayatmacı bir adlandırmayla hepsini “hayvan” başlığı altında topladığımız bütün öteki canlıların varoluş amacı hakikaten insanların çıkarlarına hizmet etmek olabilir mi? Bu soru hakkında serinkanlılıkla düşünen birinin; insanlar ile hayvanlar arasındaki ilişkinin efendi-köle, yönetici-kaynak, gardiyan-mahpus, beslenen-besin yahut özne-nesne ilişkisi olduğuna kendisini ikna etmesi mümkün müdür?

Maalesef mümkündür. Çünkü insanoğlu kendi hurafelerine kutsiyet atfetmekte pek mahirdir. Oysa hurafeler, dilin hakikati maskelemesinin aracıdır. Dilin gücü sadece var olanı göstermesinden değil, var olmayanı da gösterebilmesinden gelir. Dilin hiç de masum olmayan adlandırma kudreti sayesinde hem insanlar arası, sınıflar arası, kültürler arası eşitsizlikler hem de türler arası eşitsizlikler yaratılır. Bu eşitsizlikleri hurafeler meşrulaştırır. Bu konudaki en büyük hurafe Tanrının dünyayı böyle yarattığı için yapılacak bir şeyin olmadığıdır. Dolayısıyla hurafeler hiç masum değildir, hatta bazen çok da korkunçtur. Meselâ, insanın etobur bir canlı olduğu en korkunç hurafedir.

Felsefe ve dinler tarihinin hatırı sayılır büyüklükteki kısmı dille inşa edilmiş kurgulara imandan başka bir şey değildir. Bunlardan en meşhuru da insan ile hayvan arasında bir sınır çizmeye dayananıdır. Neredeyse Aristoteles’ten bu yana yapılan bütün insan tanımları, insanın aslında bir hayvan olsa da, yine

de geri kalan öteki hayvanlardan çok farklı bir hayvan olduğuna dayanır. Buna göre türler arası hiyerarşide insan bariz bir ahlâkî üstünlüğe sahiptir.

Bu kültürel miras sayesinde yüzyıllardır insanların hayvanları yemesi, deneylerde kobay olarak kullanması ve doğalarından uzak şehirlerde demir kafesler içinde sergilemesi hiçbirimizde vicdanî bir sıkıntıya yol açmıyor. Bunun için her gün soframızda – Voltaire’in tâbiriyle – kadvralar yemekten rahatsız olmuyoruz. Bunu, hayvanların sirkte bizi eğlendirmeye mecbur olmaları gibi doğal buluyoruz. Üzerlerinde deneyler yapmaya, gerekirse asla dönemeyecekleri uzay boşluğuna onları yollamaya hakkımız olduğuna itimadımız tam. Sonuç olarak şu an itibarıyla yeryüzünde yüzbinlerce hayvanın birbirinden çok farklı sektörlerde tek bir amaçla insanlığa hizmet için çektiği acılar, maruz kaldığı ıztıraplar ve gördüğü eziyetler bize kesinlikle bir kötülük olarak görünmüyor.

Bunun için bazen İbrahim’e kurban etmesi için koç gönderen Tanrıya, bazense hayvanların ruh ve duyguları olmayan birer makine olduklarını söyleyen Descartes’a sırtımızı yaslıyoruz. Alet edevat kullanan, politika yapan, kültür üreten, sanat eseri yaratan ve akıl sahibi bir varlık olarak bu vahşeti meşrulaştıracak her türlü gerekçeyi dilimiz sayesinde bulabiliyoruz. Kültürün, dinin, tarihin ve felsefenin güçlendirdiği bu surlarda gedik açmak neredeyse imkânsız. Her şeyin gayet doğal ve insanî olduğuna dair büyük itmînamız var.

Oysa felsefe tarihinde Pythagoras, Porfirios, Locke, Newton, Voltaire, Schopenhauer ve Nietzsche’nin açtığı daha az takip edilmiş bir patika daha vardır. Hayvanların duygu ve düşüncelerinin olduğuna, acı çektiklerine ve anladıklarına bu filozoflar pek çok makûl izahat getirmişlerdir; elbette, sadece işitmek isteyen kulaklar için.

Batı düşünce tarihinde çok uzun mazisi olan bu tartışma, bizim entelektüel çoraklıktan muztarip tuhaf memleketimiz için maalesef çok yenidir. Son yıllarda Batı literatüründen yapılan birkaç tercüme ve Batıdaki tartışmayı acemice özetleyen bazı telif çalışmalar dışında neredeyse bu düşünce problemi hâlâ bizim tarafından keşfedilmeyi bekliyor.

Bu literatürü yakından takip etmeye çalışan yedi köpek babası ve vejetaryen bir entelektüel olarak iki sene evvel kaderin lütfuyla elime bir kitap taslağı geçti. Bu meseleyi Türkçede bu kadar geniş ve derinden ele alan bir kitaba daha evvel tesadüf etmemiştim. Ağır da olsa ciddiyetle bu kitabı satır satır hatmettim. Sonuçta yazarının bütünlüklü bakış açısından etkilendiğim bu kitabı önerilerim ve düzeltmelerimle bir gün yayınlanması temennisiyle yazarına ilettim. O kitap, işte bugün elinizde tuttuğunuz *Türlerin Hukuku*'ydu.

Elinizdeki çalışma, insana bahşedilen o ayrıcalıklı ahlâkî üstünlüğün temelsiz, metafizik bir önerme olduğunu akademik bir titizlikle tartışıyor. İnsanı hayvandan ayıran zihnî sınırı yıkmıyor, aksine bu sınırın zaten hiç var olmadığını gösteriyor. Bunun için kutsal kitapları yeniden ve çok daha eleştirel bir gözle okuyor. Düşünce tarihi içinde çok geniş çaplı bir yolculuk rotası çizen Nihat Baş'ın argümanları karşısında hâlâ dededen kalma ezberlerle ayakta durabilmek çok kolay değil. Neticede insanların ihlâl edilemez haklara sahip olduğu fikrini, hayvanların da benzer hakları olduğu fikrine doğru teşmil ediyor. İşte meselenin bam teli de burası zaten!

Kendi kültürel konforunu kaybetmek istemeyen etobur insanlar için kabul etmesi güç olsa da hayvanlar; duyguları, belekleri, karakterleri, yetenekleri olan ve aynı yaşama tutkusuna sahip bizim gibi canlılardır. Yalnızca konuşamazlar. Soyutlama ve genelleme yapmalarına yarayacak kavramları yoktur. Bu sebeple bize; onlara karşı yaptıklarımızın vahşet, katliam, soykırım olduğunu söyleyemezler. Fakat onların bize katil olduğumuzu söyleyememeleri; bizim katil, onlarınsa kurban olduğu hakikatini değiştiremez.

Acaba yan bahçede kuyruğunu sallayarak kardeşiyle birbirlerine tos vurarak oynayan oğlak, retorik bir ustalıkla, elindeki bir bıçakla akşamki mangal keyfi için kendisine yaklaşan Âdemoğluna hem katil hem de yamyam olmaması için yalvarsaydı, o barbar yine de o oğlağı kesip yiyebilir miydi? Bu soruya verilecek yegâne doğru cevap, bir hayvanın insan dilini kullanamamasının onun acı çekmesini göz ardı etmemiz için bir sebep olamayacağıdır.

İnsan alışkanlık hâline getirdiği hiçbir şeyden pişman olmuyorsa, o vakit Nihat Baş gibi doğrudan o alışkanlıklara saldırmak gerekir. İnsanın kendi ezberini bozmadan dünyada anlamlı bir değişim veya devrime imza atılamayacağı aşikâr. Nihat Baş'ın ezberleri bozmaya cüret eden bu çalışmasını coşkuyla selamlıyorum!

Unutmayalım ki hayvanlara yönelik bir merhamet yarata-mazsak, insanlığa dair adil, eşitlikçi, çoğulcu, özgür ve barışçıl bütün rüyalarımızı çöpe atmak zorunda kalırız.

Gökhan Yavuz Demir
Gönü Köyü/Bursa, Nisan 2024

ÖN SÖZ

Paris Antropoloji Mecmuası'nın talebi üzerine, Atatürk'ün şahit olduğum üç kaygusunu hatırlatmakla iktifa ettim; (hatırlatmakla iktifa ettim, diyorum, zira bu ilmi bülten'in atmosferi içinde kalmak icap ediyordu) bu kaygular şunlardır: Dil Islâhâtı, Türk milletinin en eski menşeyini bilmek kaygusu ve şefi bulunduğu nüfusun ırki karakterlerinin mümkün olan en sadık imajını tanımak arzusudur.

Eugéne PITTARD¹

Her insanın bilincinde bulunan geçmişine, nereden gelip nereye gittiğine dair sorular ve bu sorulara verilen doğru, yanlış cevaplarla birlikte bilinçlerimizin gerçek doğasını incelediğimizde kendi gerçekliğimizi oluşturmak, kabul etmek veya bunu başkalarına kabul ettirmek ile ilgili kaygılarımız olduğunu görüyoruz. Bu olguları ve bilincimizin kendi gerçekliğini kanıtlamaya olan ihtiyacının temelinde yaşadığımız hayat ve dışımızdaki dünyanın açıklanması, öz farkındalığımız ve genel olarak; bilinçli varlıklar diye tanımladığımız insan bilincinin, gerçekliğinin ya da başka bir deyişle hayatta olmasının en önemli dayanağının; "*farkındalık*" olduğunu söyleriz. Hatta farkındalık olgusunun, "*bilincin*" ve dolayısıyla "*canlılığın*" en önemli kriteri olduğunu iddia edebiliriz.

Elinizdeki çalışma; aslında kendi gerçekliğimizi kabul etmemiz ve bundan daha önemlisi varlık dünyasındaki yerimizi belirlemeyi amaçlayan bilinçlerimizin, bahsettiğimiz kanıtlama ve açıklama ihtiyacının temelinde bulunan genellikle hatalı, saçma veya masallara dayanmakla hiç bir gerçekliği olmayan temellendirmeler hakkındadır.

¹ PITTARD Eugéne, Belleten Dergisi, 1939, Cilt 3 - Sayı 10 Sh.183-189

Her birimizin hayatının bir döneminde sorduğu “ben kimim, neyim, nereden geliyorum, varlığımın gerçekliği nedir, gördüğüm varlıklar nedir?” gibi sorulara verdiğimiz cevapların kökeninde hangi bilgiler ya da daha doğru deyişiyle hangi hikayelerin olduğu ve tarihi boyunca insan türünün bu hikayeleri kur-gulamak için neler yaptığı hakkında ön yargılarımızın ötesinde gerçek olan bilgiler var mı? Kabul ettiğimiz gerçekliğin temel-lerinde yine gerçek olaylar veya bilimsel olgular yatıyor mu? Yoksa dışımızdaki varlık alemi ile kendimizi, bedenimizi, doğal olarak kabul ettiğimiz varlığımızı ve yaşantımızı doğru/gerçek bilgilerle açıklıyor muyuz? Bu açıklamaları yaparken hangi bilgi veya kriterleri kullanıyoruz?

Burada bilinçli bir canlı olmanın belki de en önemli unsurunun “ben” bilincinin kazanılmış olması ve bu bilinci kazandıktan sonra “ben” ile diğer varlıkların farklı olduğunu, hem onları hem de “ben” olarak kabul ettiğimiz kendimizi açıklamak, anlamlandırmak olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. Ancak bu açıklama ve anlamlandırma süreci içinde kullandığımız sembollerin nerede üretildiği, nasıl ortaya çıktıkları, doğru veya yanlış olup olmadıkları hakkında hiç bir düşünce ya da kaygıya sahip olmamamızın sebebi nedir? Varlığımızı açıklarken kullandığımız sembollerini hatalı olup olmadıklarını düşünmeden kabul etmemizin mantıklı bir açıklaması var mı?

Kısaca bilincimizi meydana getiren beynimiz, kendimizi ve diğer varlıkları anlamlandırıp açıklarken gerçekler ve bilimsel olgulara göre hareket ediyor diyebilir miyiz? Yoksa “doğal olarak hayatta kalmak” şeklinde açıklayabileceğimiz temel güdümüz sebebiyle, bu amaca yönelik her türlü veriyi doğru veya yanlış olduğunu irdelemeden kullanarak benliğimize *Pinokyo*² muamelesi yapan ve kendisini *Gepetto Usta* gibi görmemiz gereken bir beyne sahip olabilir miyiz? Bilincimizin gerçekte *Pinokyo* gibi olduğu ve onu yönlendiren, oluşturan bir marangozun bulunduğu fikrini kabul etmemiz mümkün görünmüyor ve fakat bir gün, bunu sorgulamaya ihtiyaç duyacağımız bir anda karşımıza bir *Peri’nin* çıkma ihtimali hakkında “*imkansızdır*” diyebilmemiz

2 COLLODI Carlo, *Pinokyo*, <Le Avventure Di Pinocchio>

de mümkün görünmüyor. Zira tüm düşünce ve sembollerimizin tam olarak gerçek veya en temel anlamıyla doğru olduklarına dair kesin bir inancımızın olduğu da hatalıdır.

Bu sebeple tavsiyemiz; elinizdeki çalışma ve içindeki kelimeleri *doğru, yanlış, gerçek*, gibi nitelendirmeler yapma gereği duymadan okumanızdır. Ancak okuyucuların çalışma içinde herhangi *“bilgi yanlış”* tespit etmeleri halinde, bu hataları e-mail adresime³ göndermelerini dilerim.

Son olarak, bana insanlığı öğreten dostlarım; *Prences, Yaban, Hasret, Himmet, Kısmet, Gayret ve Saffet* ile kitabın isim annesi Nagihan Altıntaş’a teşekkürlerimi sunarım.

Av. Nihat BAŞ
İstanbul, Mayıs 2023

3 av.nihatbas@yandex.com

Masal

Fakat yapılması gereken daha ciddi müşahedeler, kaydedilmesi gereken daha kötü şeyler var. İnsan esasında vahşi, korkunç bir hayvandır. Biz onu evcilleştirilmiş ve dizginlenmiş haliyle tanıyoruz ancak ve onun bu durumuna uygarlık diyoruz. Bu yüzdendir ki ara sıra gerçek tabiatı her nasılsa ipten kurtulacak olsa dehşete kapılıyoruz. Her ne zaman, her nerede kanun ve düzenin prangaları ve zincirleri çözülüp yerini kargaşaya bıraksa, kendisini bütün çıplaklığıyla ele verir o.¹

SCHOPENHAUER

Bir söylenceye göre tanrı Zeus, eşi büyük tanrıça Hera'yı aldatmış, çok güzel bir insan kadınıyla yasak ilişki yaşamış ve bu ilişkiden bir oğlan doğmuştur. Zeus, doğan bebeğin de kendisi gibi ölümsüz olmasını ister. Bu sebeple eşi Hera uyurken bebeği gizlice onun yanına koyar, amacı bebeğin Hera'dan süt emmesi ve bu sayede ölümsüzlüğe kavuşmasıdır. Bebek kısa bir süre süt emdikten sonra Hera uyanır ve durumu anladığında öfkeyle bebeği yataktan dışarı savurur. Ancak Zeus'un istediği olmuş, Hera'nın sütü bebeği onurlandırmıştır. Bu olaydan sonra bebeğe Hera'nın Onuru² adı verilir, çünkü bebek Hera'nın sütünü içtikten sonra *yarı tanrı* olmuş, belki de ölümsüzlüğe kavuşmuştur. Ancak Zeus'un meşru eşi olan büyük tanrıça Hera bebeği kıskanır, yaşamasını istemez. Küçük bir çocukken onu öldürmesi

1 SCHOPENHAUER, Arthur, Hukuk, Ahlâk ve Siyaset Üzerine, s.34.

2 Ant. Yun. Onur: Kleos, Herakleos > Herakles > Glory of Hera. Hera'nın onuru; gerçekte karşılıklı iki anlama da gelen bir semboldür. Birincisi aldatılmaktan ötürü kırılan onuru olarak anlaşılabilir, ikincisi ise büyük tanrıçanın sütünü emdiği için, bebeğin kazandığı onur olarak anlaşılabilir. İkinci anlamı kabul edilir ve bebeğe, Hera'nın onurlandırdığı çocuk anlamında Herakles denmesi daha çok hoşumuza gider.

ROMAN, Luke & Monica, Encyclopedia of Greek and Roman Mythology, s.208.

için büyük bir yılan gönderir. Ancak daha üç yaşında olan çocuk kendisini öldürmesi için gönderilen yılanla savaşıp onu öldürür. Bebek büyüdüğünde insanüstü güce sahip bir tanrı olduğu anlaşılır. Gücü ve cesareti sayesinde her iki dünyada düşmanlarıyla savaşacak, canavarlara boyun eğdirip; ölümlüleri, tanrılarının gönderdiği felaketlerden kurtaracaktır. Kötü tanrılara karşı savaşan, cesur ve yenilmez Herakleos; cesareti, kötülüğe karşı direnişi ve insani özellikleriyle, unutulmaz bir hayat yaşar. Ancak ölümsüz olması için babasının yaptığı oyun başarılı olmamıştır. Hera'nın sütü sayesinde çok güçlü bir *yarı tanrı* olmuş ama kutsal süt ölümsüzlüğe kavuşmasına yetmemiştir. Herakleos, arkasında bir daha yaşanmayacak kahramanlık öyküleri, insanlık devam ettikçe anlatılacak bir destan bırakarak ölür.³

Bu güzel hikayede bizim daha çok ilgilendiğimiz bir bölüm var. Bebeği görüp yatağından dışarı attığında Hera'nın sütü ortalığa saçılır, işte o anda ortalığa saçılan kutsal süt bizim galaksimizi oluşturur. Geceleri gördüğümüz binlerce yıldız, gökyüzüne tanrıça Hera'nın hediyesidir. Antik Yunan'da *Galakos*⁴ terimi; süt yolu anlamında kullanılır ve galaksi teriminin kökenini oluşturur. Terim aynen İngilizceye çevrilir, galaksimiz bilim çevreleri tarafından halen *MilkWay* ismiyle anılır.

Bu eski zaman masalları türümüze onur verir, tarih boyunca insanlar ulvi amaçlar için dünyada bulunduklarını, tanrı veya tanrıların kendilerine büyük görevler verdiğini birbirlerine tekrarlayıp, sayıklayarak avunurlar. Her insan <en azından kendisi için> en değerli insandır ve hiç kimse kendisini ölümlü olarak görmek istemez. Bazıları, insanların *tanrının çocukları* olduğunu düşünür, bazıları hikayedeki gibi yarı tanrı olduğumuzu söylerler. Ancak genel olarak insan türünün her bireyinin ortak gerçeği, *dünyanın ve hatta evrenin insan türü için yaratıldığı* düşüncesidir. Dünya; evrenin merkezindedir ve insanlar da tanrının yarattığı en değerli çocuklarıdır. İnsan; her dokunduğu varlığı sahiplenir, her gittiği gezegenin ona ait olduğunu düşünür. Kendisinden başka düşünen olmadığı için her düşüncesinin doğru-

3 BONNEFOY, Yves, Mitolojiler Sözlüğü - 2 Cilt, s.393-399. <Herakles, kahraman, gücü, kaderi maddesi>

4 Ant. Yun. γαλαξίας; <Galaxias> Milk way, <http://www.perseus.tufts.edu>

luğuna, kendisinden başka konuşan olmadığı için de her sözünün gerçek olduğuna inanır. Hatta buna herkesin inanmasını da ister.

Oysa durum gerçekte böyle olmayabilir. Hera'nın göğsünden ortaya saçılan sütün oluşturduğu galaksimizin genişliği 52 bin ışık yılıdır. Bu uzaklık -ışık hızıyla seyahat edebilen bir gemiyle- bir ucundan diğer ucuna gidebileceğimiz zamanı gösterir. Ayrıca maddi özelliklerimizden vazgeçmeden ışık hızına ulaşamayağımızı da biliriz. Geceleri galaksimize baktığınızda gökyüzünün bir ucundan diğerine uzanan derin yıldız yolunun gördüğünüz genişliği; ortalama 1000 ışık yılıdır. Tarihte bir dönem insanların tapındığı güneş, galaksimizdeki ortalama büyüklükteki yıldızlardan biridir ve kenarda bir bölgede bulunur. Ayrıca galaksimizde güneş benzeri 100 milyar kadar daha yıldız ve bir o kadar da gezegen vardır.

Elinizdeki çalışma; *türlerin hukuku* konusunda yapılan bilimsel bir araştırma olmayıp belki bu konuda yapılması gereken araştırmalar için bir hazırlık olarak kabul edilebilir. Ayrıca canlı türleri ile bu türlerin felsefi ve hukuki durumlarıyla ilgili çalışma, bir el kitabından çok daha geniş bir eser olmalıdır. Bu sebeple bu çalışmayı bilimsel bir eser veya felsefi bir metin değil bir ön araştırma ya da planlama denemesi olarak görmek gerekir. Bu söylediğimiz okur gözünde eserin değerini azaltma riskini de barındırır. Ancak araştırdığımız konu; çeşitli bilim dalları ile bağlantılı ve en önemlisi kendisine tapınan insanla ilgilidir. Bu sebeple okurun fikirlerimizi hemen kabul etmesi mümkün olmamakla birlikte gerçekte okurlarımız bakımından asıl amacımız; konuyu farklı açılardan düşünmelerine yardımcı olacak yeni sorular sormalarına izin verecek bir düşünce alanına girmelerini sağlamaktır. Bizler varlığımız ile ilgili bazı soruları -bize öğretilen dogmalar sebebiyle- soramayız. Kendimize bedenimizin bir parçasının değeri ile ilgili herhangi bir soru soramayız. Örneğin, "*bir insan kalbinin maddi değeri ile bir domuz kalbinin maddi değeri arasında ne fark vardır*" sorusu hiç aklımıza gelmez. İnsan kalbinin insan için ve domuz kalbinin domuz için değerinden bahsetmiyoruz. İhtiyacımız yokken pis görüp kendisini lanetlediğimiz domuzun kalbini alıp bir insana taktığı-

mızda çalıştığını görürüz ama ona söylediklerimizden hiç pişmanlık ya da üzüntü duymayız. Canlı olduğunu bile unutup bin yıllardır acı çektiğine bile inanmadığımız *domuzun kalbini çalıp* kendimize taktığımızda insanlığımızın eksilmediğini de görürüz ama kalp domuzda iken hiç bir değeri bulunmaz. İnsana takıldığında ise artık paha biçilemez hale gelecektir. Bir insanın kalbini söküp pazara götürsek ve domuz kalpleriyle birlikte satmaya kalksak en fazla domuz kalbi kadar değeri olacaktır ve aradaki fark anlaşılamadığı için ancak domuz kalbine vereceğimiz kadar para veririz. Siz öldüğünüzde kalbinizin hasta bir domuza nakledilmesini, onun sağlığı için kullanılmasını ister misiniz? Sizin imanlı kalbinize en uygun dokuya sahip kalbin lanetli domuz kalbi olduğunu biliyor musunuz? Organlarını bağışlamış bir gencin kalbini bir domuza nakletmek isteyen doktora; gencin ailesinin ne cevap vereceğini tahmin edersiniz? Peki tam tersi durumda ölmekte olan müslüman bir kişiye bir domuz kalbi takılabileceğini söylediğimizde, *çok inançlı hasta tüm hayatı boyunca pis <necis-haram> gördüğü domuzun kalbini taşımak isteyecek mi? İsteyecekse bu imanlı kişi için bir domuzun öldürülmesine izin verecek misiniz?* Dahası kendisine domuz kalbi takılan müslüman nakilden sonra tekrar müslüman olmaya ihtiyaç duyacak mı? Sizce kendisinin imanında bir eksiklik olmayacak mı? Yoksa, *domuzun bedeninde pis olan kalp; müslümanın bedenine girdiğinde temizlenmiş, şereflenmiş mi olacak?* Bu sorular ve benzer binlerce soruyu kendimize sormaya cesaretimiz yoktur zira sorduğumuz sorulara verilecek dürüst cevaplar hoşumuza gitmeyecektir. Çalışmamızda buna benzer daha bir çok soru soruyoruz ve sorularımızın amacı; *doğru cevapları bilmemiz değil, doğru soruları arıyor olmamızdır.*

Bununla birlikte kitabımızın konusuyla ilgili temel soru; hangi inanca veya ırka mensup olursa olsun insan türünün tüm bireylerindeki *“dünya ve üzerindeki her şeyin insanlığa ait olduğu hakkındaki sarsılmaz inancın kaynağı nedir”* sorusudur. Ya da farklı bir açıdan şöyle sorular oluşturabiliriz. Bizler neden dünyadayız ve bu dünya nedir? İnsanlığın günümüze kadar meydana getirdiği ve adına medeniyet dediğimiz hayat tarzımızın kaynağı nedir? Dünyada bulunan bizim dışımızdaki canlılar nedir

ve neden vardır? En önemlisi *insanlığın kısa tarihi* boyunca ulaştığımız teknolojik ve bilimsel gelişmeler sonucunda türümüzün kendisi dışındaki canlı hayatı yok etme isteğinin kaynağı nedir?

Canlı hayatı nasıl sınıflandırabiliriz ve neden sınıflandırmamız gerekir? Tarih boyunca yaptığımız sınıflandırmalarda kullandığımız kriterler nelerdir? İnsan dışı varlık dünyası için bir *hâklar düzeni* mümkün müdür ve *eğer mümkünse gerekli midir?*

Genel olarak insan türünün diğer canlılarla etkileşimi ve dünya üzerindeki hâkimiyeti bakımından görüyoruz ki türümüz; dışındaki maddi dünyayı belli düşünsel kararlarına uygun olarak değiştirmiş, düzenlemiştir. Bu düzenleme ve değiştirme; insan türünün -dünyada ortaya çıkışından günümüze- yaşam zorunlulukları ölçüsünde artarak devam etmiştir. Tarihsel devirlerde insanın doğaya kısmen hâkim olabildiğini görürüz ancak son evrede doğaya karşı kesin ve geri döndürülemez bir hâkimiyetten bahsedebiliriz.

Canlıların sınıflandırılmasının sistemli biçimde ilk defa, Linnaeus⁵ <Line> tarafından yapıldığını biliyoruz. Bu sınıflandırmanın temelinde; canlıların biyolojik farklılıkları bulunur ve insan türünün -nispeten- önyargısız bakış açısını gösterir.

Türümüzün doğada verdiği yaşam savaşı ve diğer canlı türleriyle mücadelesini başlıca iki döneme ayırmamız mümkündür. Birinci dönem; insanın doğa ve diğer türlere karşı yürüttüğü hâkimiyet mücadelesini gösterir ve adına *savaş* dönemi diyebiliriz. İkinci dönem ise; doğa ve diğer türlere karşı kesin hâkimiyet kazandığımız *zafer* dönemidir.⁶

1800'lü yıllarda ortaya çıkan bilimsel ilerleme ve tasarımlar, bize tüm insanlığın artık geri dönülmez bir zafer evresine girdiğini gösterir. Bu bakımdan avcılık-toplayıcılık dönemini doğadan saklanarak yaşadığı ve sadece hayatta kalmaya çalıştığı için

5 Carl von Linnaeus <1707-1778>; günümüzde kullanılan taksonominin babası sayılır. Her canlı varlığı iki adla sınıflandırma yöntemini ilk olarak uygulayan odur. Örneğin insan için *Homo sapiens*, köpek için *Canis familiaris* tanımlamalarının kullanılması Linnaeus'un yöntemi sebebiyledir. "Tanrı yarattı, Linnaeus düzenledi" sözü kendisine aittir.

6 Oswald Spengler "İnsan ve Teknik" kitabında bu ikinci dönemi "Faustçu Geist" olarak tanımlar.

bir kenara bırakırsak, insanın yazılı tarihini iki ana evreye ayırabiliriz. Açıkça bu evrelere mücadele ve zafer evreleri isimlerini verebiliriz ama yine de insanlığın doğaya karşı kesin zaferini gösteren bir tarih vermek gerekirse bu tarihin, 6 Ağustos 1945 olduğunu söyleriz. Bu tarih -bazılarımıza tanıdık gelmekle birlikte- insan türünün doğa ve diğer türlere karşı zaferini ilan ettiği günü gösterir. *Şu anki benzerlerinden çok daha düşük bir güce sahip olmasına rağmen Hiroşima'ya atılan bomba; insan türünün kendisi de dahil tüm doğayı yok edecek güce eriştiğinin, kesin zaferinin ilan edildiği tarihtir.*

Ürettiği bilim sayesinde insan türü diğer türlere karşı sınırsız güç kazanmış ve *Hiroşima zaferini* ilan etmiş olmakla; bin yıllardır süren mücadele ve gelişme sonunda artık <kendisi dahil> tüm canlı yaşamı yok edebilecek gücü eline geçirerek *tanrılaştır*.

Elinizdeki çalışmada türlerin doğası ve yaşam şartları bakımından doğa ve tanrı terimleri birbirlerinin yerine kullanıldı. Bunun sebebi bazılarımızın tanrıya, diğerlerinin ise doğaya inanasıdır ve bu sebeple iki terimin birbirinin yerine kullanılabileceği düşüncesi yanlış olmayacaktır. Çünkü tanrının olduğunu kabul edersek doğa kanunlarını onun yarattığını da kabul etmiş oluyoruz ve olmadığını kabul edersek de zaten doğanın kendi kanunlarını bize tanrı gibi uyguladığını kabul etmek zorundayız. Bu durumda insan ve diğer türlerin yaşam mücadelesi bakımından -zorlayıcı gücü tanımlarken- isminin de bir önemi kalmıyor.

İnsanın gücünü aşan doğa kanunlarını ve bu zorlayıcı gücü alt etmeye çalışmasını değerlendirirken *doğayla* veya *tanrıyla savaş* terimlerinin birbirinden farklı olmadığını görürüz. Bu açıdan bakarsak doğayla savaşın aslında tanrıyla savaş demek olduğunu söyleyebiliriz ve savaşın mümkün olması için iki gücün birbirine yakın olması gerekir. *Demek bizler; tarihin ilk devirlerinde diğer türler gibi doğa kanunları ile uyumlu bir hayat sürerken, zamanla sahip olduğumuz bilgi düzeyine bağlı olarak tanrıyla mücadeleye giriştik ve sonuçta insanlığın günümüzde bu savaşı kazandığını düşünüyoruz.*

Eski Ahit'te yazıldığı üzere *etten başka bir şey olmayan*⁷ insan; bu kadar kısa bir zamanda <ortalama 6000 sene> nasıl oldu da

7 Tanrı "Ruhum insanı sonsuza dek yargılamayacak; çünkü o etten başka bir şey değil. Günleri 120 yıl olacak" dedi.

Tora, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 37 Beresit, 6:1-8, <3. Pasuk>

inandığı tanrısına başkaldıracak, onunla rekabet edecek hale geldi?

Burada sorulması gereken bir soru da; kendi türümüz dışında tüm canlı türlerini yok etme gücünü/hakkını bize kim, neden vermiştir? Yüzbinlerce yıldır doğadan/canlılardan saklanarak yaşamını genellikle dengeli yürütebilmiş insan, başka türleri veya belki de tüm canlı yaşamı yok etme gücüne eriştiği ilk anda bunu hiç düşünmeden kullanmış, tanrılığını ilan etmiştir. *Güneşin yere inmesi* gibi anlatılan nükleer patlama, insan türünün güneşi taklit edebilmesi ve içindekilerle birlikte tüm dünyayı yok edecek güce erişmiş olmasının göstergesidir.

Konrad Lorenz, *bu konuda şöyle* söyler.

İnsanoğlu kavramsal düşünce sayesinde doğa ile çevre ile sorular soran bir diyaloga girince, bu sorular ve onlara dayalı deneyler ona taş baltayı, ateşi armağan etti. O da bunları pekin'deki kazıların gösterdiği gibi anında kendi kardeşini öldürüp kızartıp yemek için kullandı. Pekin insanının <prometheus ateşi kullandığına ilişkin ilk izlerinin> yanında ateşte pişirildiği belli *Sinanthropus pekinensis*'in kırılmış kemikleri bulundu.⁸

İnsandaki saldırganlığın kökenini nerede arayacağımız hakkında belirli ipuçları bulunsa da aslında bunun gerçekleşmesinin en önemli sebebi; *gerçekleşme imkanının bulunmasıdır*. Çünkü insan başka bir canlıyı yok etme kabiliyeti bakımından; bir zamanlar diğer türler ile yakın hatta daha aşağı seviyedeydi. Pek az insan alet kullanmadan <yalnızca elleriyle> başka bir hayvanı veya insanı öldürebilecek fiziksel ve duyuşsal yeterliliğe sahipti. Ancak uzun zamandır *akıl, iletişim ve soyut düşünce yeteneği* sayesinde bulduğu aletlerle başka bir canlıyı kolayca öldürebilme becerisine sahiptir. Bu yeteneğinin en önemli sonucu olarak sadece insan, türdeşini veya diğer canlıları keyfince öldürmesini engelleyecek içgüdüsel frenlerden yoksun kalmıştır. Lorenz eserinde bu durumu detaylı bir şekilde açıklar ve adına ne dersek diyelim, tarihte gelişen; *din, kültür, devlet* ve benzeri kurumların, *yaratılışımızdaki bazı doğal frenlerin kullanımını engelleyen unsurlar içerdığını*, söyler.

8 LORENZ, Konrad, *İşte İnsan, Saldırganlığın Doğası Üzerine*, s.375.

Türdeşimizi neden acımasızca öldürebildiğimizi ve bunu yaparken, bizi nelerin etkileyebileceğini kısmen de olsa kitabın bir bölümünde incelemeye çalıştık. Ayrıca bazı bölümlerde; insanın yıkıcılığının felsefi veya inanç temelleriyle, kendinden başka türlere hâklar vermek gibi kibirli eylemlerimizin kaynağını da incelemek gerekiyordu ancak bunlardan önce hâk ve adalet gibi terimleri inceleyeceğiz.

Hâk, Hukuk, Adâlet

... çünkü insanların akılla vardıkları sonuçları savunmak için akıllarını kullandıkları gözlemlenmiş bir gerçektir; ama tutkularla varılmış sonuçlar tutkularla savunulur.⁹

SPINOZA

Hukuk terimini¹⁰ hâkların derlemesi anlamında kullanacağız ancak hâkın¹¹ anlamını araştırdığımızda *tüzenin gerektirdiği...* sonucunu buluyoruz. Buradaki sorun; tüzenin neyi gerektirdiğinin nasıl ortaya çıkarılacağıyla ilgilidir. Tüze terimine baktığımızda ise sözlük bizi tekrar *adâlet*¹² terimine gönderir.

Hukuku, toplumsal kuralların toplamı olarak anladığımızda, genel olarak sadece insan türü ve bu türün oluşturduğu toplum için geçerli bir sistem olduğunu kabul etmek durumundayız. Bu sebeple insan türünün keşfettiği hukuk normları aslında sadece kendi

9 SPINOZA, Baruch, Tanrıbilimsel Politik İnceleme, s.146.

10 Hukuk: 1. isim, Toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze, 2. Bu yasaları konu alan bilim, 3. Yasaların ceza ile ilgili olmayıp alacak verecek vb. davaları ilgilendiren bölümü, 4. Hâklar <TDK>

11 HANÇERLİOĞLU Orhan, Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 2, s.275. >

Hâk: 1. isim, Adâlet, 2. Adâletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç, 3. Dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk, 4. Verilmiş emekten doğan manevi yetki, 5. Pay, 6. Emek karşılığı ücret, 7. sıfat, Doğru, gerçek <TDK>

<Ayrıca,> Tüzenin gerektirdiği... Yasa ve törelerin bütününe dile getiren hukuk, Arapça hâk'ın çoğuludur.

12 Adâlet: 1. isim, Yasalarla sahip olunan hâkların herkes tarafından kullanılması sağlanması, türe, 2. Hâk ve hukuka uygunluk, hâkı gözetme, 3. Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları, 4. Herkese kendine uygun düşeni, kendi hâkı olanı verme, doğruluk. <TDK>

HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 6, s.403. >

ADALET > Tüze: <Os. Adâlet, Fr. Ing. Justice, Al. Gerechtigkeit, It. Giustizia> İnsanın insanı sömürmemesi...

türü için bulduğu ve uyguladığı kurallar bütünüdür. Bu düşünce sonucunda *“insan türünün kendi toplumu için belirlediği normların diğer türler veya doğa için de geçerli olup olmayacağı veya insan türünün diğer türler ve doğa için belirli normlar üretmesi mümkün müdür”* sorularının sorulması gerekecektir. Kısaca insan ancak kendisi ve toplumu için kurallar <hukuk normları> koyar ve toplumsal yaşantısını düzenler. Peki diğer türler ve doğa için normlar koyma hakkına sahip miyiz? Eğer sahipsek; *bu hakkı bize kim verdi?*

İnsan türünün canlı yaşamın hâkimi olduğunun kabulü halinde; diğer türler ve doğal yaşam ile ilgili normlar üretme konusunda kendisinde bir hâk görmesi mümkündür. Ancak farklı bir bakış açısıyla insan türünün de diğer türler ile aynı değerde olduğunu kabul edersek, diğerleri ve doğa için kurallar üretmesi ya da hâklar belirlemesi mümkün olmayacaktır. O zaman tüm canlı/cansız varlıklar için *ortak bir hukuk* bulunması ve insan türü ile diğerlerinin aralarındaki ilişkilerde bu hukukun uygulanması gerekecektir. Belki çalışmamızın temel amacı bu sorunun cevabını bulmak olmalıdır. Peki; *insan dışı türler ve cansız dünya için bir hukuk düzeni mümkün müdür?*

O zaman incelememiz gereken olgu; insan türünün gözlenebilir evren içindeki yeri olmalıdır. Çünkü iddiamız olan *insan türünün diğerleri için norm koyma yetkisi*; ancak bu türün diğerlerine üstün/hâkim olması halinde mümkündür. Bu halde, insan türünün bildiğimiz evrenin en değerli türü olması sebebiyle doğal olarak insanlığın evrende *hâkim tür* olması gerektiğini düşünebiliriz.

Burada *adâlet nedir?* sorusuna vereceğimiz cevap ile insan türünün bilinen evrendeki yerini de belirlememiz gerekir. Ancak öncelikle başlıkta bulunan terimleri kendi bakış açımızla tanımlayalım.

Hâk: *Olması gereken, bir varlık hakkında onun sadece varlık olarak bulunması sebebiyle; devredilemez, değiştirilemez, düzenlenemez ve kendiliğinden ortaya çıkmış yetkisidir.*

Kısaca hâk dediğimiz aslında hâkının sahibi açısından zaten var olan, hâk sahibinin sadece varlığı sebebiyle kazandığı yetkidir. Örneğin; bir solucanın en temel hâkkı -sadece varlığından

kaynaklı olan- yaşam hâkkıdır diyebiliriz. O zaman solucanın yaşam hâkkının sebebi herhangi bir kişi veya başka türün verdiği bir izin değil maddi olarak ortada olmasından <kendisinden> kaynaklanır. Dolayısıyla buradaki yaşam hâkkı; bir anlamda kerâmeti kendinden menkûl bir hâktır. Bu hâk ona başkası tarafından verilmemiştir ve bu sebeple geri de alınamaz.

Ancak biz inanıyorsak, solucanı yaratmakla ona bu hâkkı verenin Tanrı olduğunu söyleyebiliriz. Demek yaratmak eylemi, söylediğimiz anlamda hâkkın verilmesi olarak görülmelidir. Yaratılışa inanmıyorsak, solucanın doğanın bir parçası olması ve doğanın da kendiliğinden oluşması sebebiyle yine bu hâkkın *kendiliğinden* ortaya çıktığını bulabiliriz.

Peki solucanı *kendisinin öğlen yemeği* olarak kabullenmiş bir kuş için ne diyeceğiz? Burada kuşun başka bir canlının yaşam hâkkını alan bir mücrim¹³ olduğu sonucu çıkmayacak mı? Bu soruya cevabımız olumsuz olacaktır çünkü kuşun doğasının veya onu yaratan Tanrı'nın ona bu hâkkı verdiği sonucuna ulaşırız. Bu halde, *doğal düzen içinde kendiliğinden verilen hâklar çatı-şıyorsa, yine doğal düzen veya Tanrısal düzen karar verir*, diyebiliriz.

Burada bizlere garip veya anlaşılmaz gelen bir durum bulunmaz ancak kuşu avlayan avcının kuşu öldürmesini nasıl açıklayacağız? Bu halde kuşun neden avlandığı sorusu da ortaya çıkacaktır. Çünkü kuş solucanı yediğinde aslında kuşun doğasında bu eylemin var olduğunu ve beslenmek amacıyla, zorunluluk sebebiyle solucanı avladığını biliyorduk ve bu durum doğaldır diyebiliyorduk. İnsanın kuşu öldürmesi eyleminde zorunluluk ve beslenme gibi gerekçeler bulunuyorsa yine doğal/normal göreceğiz. Peki avcı insan kuşu zevk için veya spor amacıyla avlamış ve sonuçta avladığı kuşu bir kenara atmışsa cevabımız ne olacak?

Bazılarımız bu eylemin kuşa ve kuşun yaşam hâkkına bir saldırı olacağını düşünse de bu durum çoğunluğun umurunda olmayacaktır. Çoğunluk, insan türünün değeri ile diğer tüm canlıların değerinin farklı olduğunu, insanın zevk için böyle eylemler yapmasının normal olduğunu düşünecektir. Ancak hatırlarsak,

13 Mücrim; Cürüm işleyen, suçlu <TDK>

sorduğumuz değer değil hâklardır ve hâkkı tanımlarken; *devre-dilemez, değiştirilemez, düzenlenemez ve kendiliğinden ortaya çıkmış yetkidir*, demiştik. Eğer hâkkı isteğimize göre değiştirebiliyorsak hâk olmaktan çıkmıştır. Kuşun yaşam hâkkını isteğimize/zev-kimize göre belirleyebiliyorsak aslında en baştan ona bu hâkkı vermediğimiz sonucu çıkmaz mı? Gerçekte kuşun böyle bir hâkkı olmadığını düşündüğümüz ortaya çıkacaktır.

O zaman, bizler kabul ettiğimiz/tanıdığımız için kuşun yaşam hâkkı vardır deriz ki bu da büyük bir ikiye bölünme olmayacak mı? Bu durumda bir hakkın farkına vardığımız anda ya da hakkın sadece tanımlayabildiğimiz için ortaya çıktığını iddia etmemiz gerekir ki bu halde de hakkın tanımından uzaklaşmış oluruz.

Bu konuda düşünmeye devam ederek avcıyı başka bir insanın öldürdüğünü gördüğümüzde işler daha da karmaşık hale gelir. O zaman hepimiz bunun büyük bir hâksızlık ve cinayet olacağını bağırabiliriz ki bu da doğrudur. Çünkü insanın en temel hâkkı yaşam hâkkıdır ve bunu insan türünün tüm bireyleri kabullenecektir. Ancak insanın yaşam hâkkı söz konusu olduğunda içimizde hissettiğimiz acı veya suçlama duygusu ile kuşun yaşam hâkkı söz konusu olduğunda hissettiklerimiz arasında fark olacağını itiraf etmeliyiz. İnsan söz konusu olduğunda en yüksek perdeden itirazlarımız kuş söz konusu olduğunda ya hiç dillendirilmeyecek ya da gayet cılız kalacaktır.

Acaba burada şu durumu da tespit edebilir miyiz? *İnsanın yaşam hâkkı, yine biz istediğimiz için, çok bağırduğumuz için vardır ve diğer canlılardan daha çoktur. Çok bağırmanın sebebi bizim aslında bağırabilmemizden kaynaklanır. Aslında bağırığımızı duyup diğer insanlara da bunu kolayca duyurabilmemizden kaynaklanır.* Bu durumda iki ayrı canlı türünün *yaşam hâkkının* aynı olmadığını, birinin bu hâkkı dillendirilebildiği için ortaya çıktığını, diğerinin de sessizlik içinde kaybolup gittiğini sonuçlandırmış olduk. Demek yaşam hâkları arasında hiyerarşik bir düzen oluşturabiliyoruz ve bu düzeni her durumda -keyfimize göre- değiştirebiliyoruz. Bu durumun sebeplerini ilerde işleyeceğiz ancak hâk terimini nasıl gördüğümüzü tekrar edersek; *varlığın, sadece varlık olarak bulunmasından doğan yetkisidir.*

Verdiğimiz örnekte bir insanın -hiç gereği yokken- yolunda giden bir solucanı ayağıyla ezerek öldürdüğü bir senaryo kim-
senin aklına gelmemiş olabilir. Ancak canlı/cansız her varlığın
değerini fiziksel büyüklüğü oranında ölçülendirdiğimiz için bu
kadar küçük bir canlı türünün insan türü ile karşılaştırılması
şimdilik bizlere ağır gelecektir.

Hukuk: *Varlıktan kaynaklı yetkilerin derlemesidir.*

Hukuk teriminden hâkların çoğuluna ulaşırız ve terim olarak
da hâklar anlamına gelir. Genel olarak türdeş gruplar <millet-
ler> içerisinde düzenlenmiş/sistemleştirilmiş hâkların bütünü-
nü isimlendirmek için hukuk terimi kullanılır. Aslında hukuk
terimiyle hâklar veya kurallar sistemini ifade ederiz ve bu ba-
kımından hukuk terimi de hâk teriminden farklı değildir.

Adâlet: Hâkkın sahibine teslimi veya hâkkın sahibinde bu-
lunmasıdır.

Demek adâlet aslında oluşu niteleyen bir sıfat olmalıdır. Adâ-
leti, *hâkkın kullanılmasının sağlanması* olarak tanımladığımızda,
terimi bir fiil haline getiririz. Bu sebeple fiil gerçekleştirildiğin-
de yani adâlet sağlandığında; adil olma sıfatını kullanırız. Bir
olay veya durumun adil olduğunu düşündüğümüzde aslında
onun olması gerektiği hâlde veya durması gerektiği yerde dur-
duğunu ifade etmekteyiz. Doğal olarak bu ifademiz; *subjektif bir
değerlendirmedir.*

Adaleti ister sahibinde bulunan hâk olarak istersek *sahibinin kay-
bettiği hâkkın geri verilmesi* olarak tanımlayalım ortaya önemli so-
rular çıkar. Hâk nedir, sahiplik nedir, sahip olunan hâkkı kim
tanımlar veya teslim eder? Bahsettiğimiz hâk; doğal olarak va-
rolan bir yetki midir, yoksa sonradan tanınan, tanımlanan,
kabul edilen bir yetki midir? Canlı hayat bakımından doğal
olarak varolan ve bizim uymamız gereken hâklar var mıdır?
Durum böyle değilse bu hâkları bizler tanımlayıp, adaleti bizler
mi yerine getireceğiz?

Bu durumda adâletin; insanların bilincinde ortaya çıkan sub-
jektif bir değerlendirme olduğunu düşünmemiz gerekmeyecek
mi? Değer yargılarımızdan birisi haline gelen adâlet, artık dışı-
mızdaki dünyayı ölçülendirmemize yarayan bir alet haline de

gelecektir. Bir olayı veya durumu değerlendirirken adil olduğu veya olmadığı gibi sonuçlara ulaşabiliriz.

Örneğin bir hâkim; açtığımız davada bizi hâkl bulup alacağımız parayı almaya hâkımız olduğunu tespit ettiğinde, onun âdil olduğunu ama tersi durumda âdil olmadığını iddia edebiliriz. Demek adâletin subjektif bir yönü var ve kişiye/duruma göre değişebiliyor. Peki aslında adâlet terimi bize ne anlatmalıydı? Bizim adâlet anlayışımızla hâkimin anlayışı aynı olduğunda gerçekleşiyor ama tersi durumda gerçekleşmiyor. Böyle bir terime/bakış açısına güvenebilir miyiz?

Yukarıdaki örnekten devam edersek avcıyı öldüren insana, neden öldürdüğünü sordüğümüzde bize, *avcının kuşu hâksız yere öldürdüğünü gördüm ve bunun âdil olmadığını düşündüm, bu sebeple başka bir canlının hiç gereği yokken ölümüne sebep olan kişiyi ölmenin nasıl bir durum olduğunu anlaması için öldürdüm, nitekim öldüğünde bunu deneyimlemiş oldu, dese cevabımız ne olacak?*

Birincisi; kâtili hâkl bulabiliriz çünkü söylediği mantıklıdır. Başka bir canlıyı zorunluluk yokken öldüren kişinin yaptığı fiilin sonucunda, başkasına yaşattığı acının aynıyla karşılaşması yerinde bir uygulama olabilir. *İkincisi;* kâtili hâksız buluruz çünkü kuşun yaşam hakkı insanın yaşam hakkı kadar değerli değildir, *dünya üzerinde insan türünün herhangi bir üyesinin diğer bir canlıdan daha çok yaşamaya hakkı vardır, bu sebeple kâtil çok kötü bir iş yapmıştır,* cevabını verebiliriz. Bu sonuç türümüze uygun bir ikiye bölmeyle kolayca ortaya çıkacaktır.

Peki bir hâkim bulup kâtili yargılamaya başlasak, hâkim sonuçta kâtilin suçlu olduğuna karar verse ve kâtilin de öldürdüğünü avcı gibi öldürülmesi gerektiğini düşünse ne yapacağız? Ya da hâkim; kâtilin öldürme gerekçesinin doğru olduğunu, bu sebeple suçsuz olduğunu düşünerek kâtili serbest bıraksa ne diyeceğiz? Hangi seçenekte hâkimi âdil bulup, diğerinde hâkimin âdil olmadığını düşüneceğiz?

Bu seçeneklerden herhangi birisinin âdil olduğunu düşünmemizin sebebi nedir? Değer yargılarımız, doğaya bakışımız, kendi türümüze bakışımız, cevabımızı değiştirecek veya yönlendirecektir. Bu şartlarda herkes için ve her duruma uyacak bir

adâlet olamayacağını söyleyebiliriz. Demek adâlet olgusu hem subjektif, hem de türlere göre düzenlenebilen bir şekilde karşımıza çıkıyor. O zaman *canlı yaşam için doğal, değişmez ve kendiliğinden* bir adâlet olgusundan bahsedemeyiz.

Bu sebeple; baskın tür olan insan türünün adâlet anlayışından bahsetmemiz gerekir ki bu da çok âdil olmayacaktır. Çünkü tarih boyunca görüldüğü kadarıyla insan, dışındaki varlık dünyasını bozmuş, yıkmış ve dileğince şekillendirmiştir. Bulunduğu dünyayı genellikle vahşice değiştirmiş ama bundan hiç pişmanlık da duymamıştır.

Burada belki insan beyninden bahsetmemiz de gerekir çünkü beynimizi bilgisayar gibi düşünürsek tek işlevi; *giren verileri işleyerek bir sonuç üretmesidir*. Bilgisayardan farkı, verilerin fiziki değişime sebep olmasıdır. Veriler bilgisayarın sadece programını/işletim sistemini, kısaca yazılımını değiştirir. Beynimize dışardan giren veriler, beynin yalnızca programlarını değil fizyolojisini, yani donanımını da değiştirir. Bunun temel sebebi gelen verilerin işlendiği, bizim daha fazla düşündüğümüz bölgelerde -daha çok veri işleneceği için- daha fazla bağlantı ihtiyacı olur ve bu bölgelerde nöronlar arası bağlantılar artar. Bir ağacın yarısını normal güneş/gün çevrimine tâbi tutarsak ve diğer yarısına günde bir saat güneş gösterip geri kalanında gece yaşatırsak, bu ağacın bir yarısı diğerinden farklılıklar gösterir. Ağacın iki yarısının görünüşleri, gelişimleri ve boyutları farklı olacaktır.

Bu sebeple gelen verilere bağlı olarak beynimizin belli bölge-lerinin daha çok hareketlendiğine, zamanla büyüyerek değiştiğine şahit oluruz. Kimyasal/elektriksel süreçleri idare eden ve aslında sıvı olarak niteleyebileceğimiz beynimizin, en değerli ve bilinmez organımız olduğu hakkında fikir birliği vardır.

Burada beynin dopamin, seratonin veya kimyasında bulunan diğer nörotransmitterlerin seviyesinin de önemli olduğunu ayrıca beynin çalışmasının bu kimyasallarla çok ilgili olduğunu hatırlamak gerekir. Bizim düşünce/fikir dediğimiz her olgunun aslında kimyasal bir süreç sonunda meydana geldiğini biliyoruz. Demek beynimize ulaşan kimyasalların özellikleri ile belli bazı düşünce veya kararlarımız arasında korelasyon oluşması mümkün, hatta zorunludur.

Karar verici beynimizin kimyasal/elektriksel sürecini bir kenara bırakırsak temel olarak yaptığı işlem; gelen verilere bağlı olarak sonuç üretmesidir demiştik. Bu sebeple sonuca katkıda bulunacak tüm etkenleri düşünmek gerekecek ki ayrıca burada kişinin daha önceden kabul ettiği veya kopyaladığı değer yargılarının da etkili olduğu ortadadır. O zaman bir durumu/olayı adil bulma veya bulmama gibi kararlarımızın ortaya çıkış sürecini şu şekilde anlatırız: *Dış etkenler ve olaylar*, değer yargılarımızı da düşünme sürecimize katarak beynimizde imaj olarak oluşur, bu etken ve olaylar ile ilgili düşünme süreci yaşayıp bir sonuca varır, karar veririz. Bu süreçte dış etken ve olayları değiştiremediğimizi biliyoruz.

Dışımızdaki olgu veya olayı değerlendirirken karar vermemizi etkileyen tek değişken *değer yargılarımızdır*. Değer yargılarımızın ise o âna kadar yaşadığımız olaylar, önceden verdiğimiz kararlarla gelişen, düşüncelerimiz/duygularımızla oluştuğunu biliyoruz. Bu durumda o âna kadar yaşadığımız olaylar sonucunda beynimizde oluşan değer yargılarımızla değerlendirdiğimiz olay hakkında; o anda değerlendirme yaparak karar veriyor ve sonuca ulaşıyoruz. Kısaca değer yargılarımızı öğreniyor ve kullanıyoruz. Bu değerleri sonradan öğrendiğimizden, beynimizdeki alışkanlıklarımızın dışına çıkmamız neredeyse imkansız. Çünkü her olayı değerlendirirken eski bilgilerden, değer yargılarından yararlanmak zorunda olduğunu düşünen ve aynı zamanda *tembel bir organımız olan beynimizi* kullanmak zorundayız.

Başa dönerek, kuşu öldüren avcı ile avcıyı öldüren insanı tekrar değerlendirmek için yargıda bulunurken izlediğimiz yolu tekrar düşünelim. Yaptığımız değerlendirmenin bizlere *öğretilmiş* olduğunu, yaşadığımız hayatın/toplum düzeninin bize verdiği *görev* olduğu sonucunu çıkarabilir miyiz? Benliğimizin ilk gelişim yıllarından beri aile ve çevremizin bize öğrettiği değer yargılarını kullandığımız gerçeğini hatırlarsak; yukarıda anlatılan olaydaki üç bireyi neden farklı değerlendirdiğimizi bulabiliriz. Onların öldürdükleri varlıkların değerini hangi ölçütlere göre belirlediğimizi kendimize sorarsak, bize yüklenmiş dizgelerin dışına çıkmamızın imkanı olmadığını da anlarız.

Sonuç olarak *adâlet*; sadece bizim değerlendirmemize bağlı olarak var olan/olmayan bir olgudur ve insan türü bakımından *mutlak adâlet* olarak tanımlanabilecek bir sonuç yoktur. Varlık dünyasında geçerli bir olgunun sadece kendi türü bakımından âdil olduğu veya olmadığını değerlendiren kişinin; *ikiyüzlü* veya *aptal* olduğunu biliriz ve bu noktada hâk ve adâlet arasında keskin bir anlam ayrımına ulaşırız.

Hâk gerçektir, kendiliğinden varolandır; doğal olarak vardır, dış etkindir. Değerlendirilemez ve değiştirilemez. doğrulanamaz veya yanlışlanamaz, vardır ya da yoktur. Varlığı veya yokluğu bizim onayımıza ihtiyaç duymaz ve hiçbir canlı türü hâk olgusunu değiştiremez. İnsan türü de bu olguyu değiştirip düzenleyemez, ayrıca tüm evrende geçerlidir.

Adâlet ise gerçekliktir, bir değerlendirmedir; değer ifadesidir. Bilincimize göre değişir, dönüşür ve dolayısıyla sadece fikirdir, düşüncedir. *İnsan beyninin bir ürünüdür*, bu sebeple yalnız insan türü için geçerlidir. Çünkü en belirgin ve temelsiz iddiamız olan; *bilinen evrende bilinçli tek varlık insandır iddiasının, sonucunda meydana gelir*.

Fractal Adâlet Teorisi

Asıl tanrılarımızın kimler olduğu öğrenilmek isteniyorsa, bizi asla ilkelerimize göre değil eserlerimize göre değerlendirmek gerekir. O zaman cevap vermek zor olmaz ve söylemekten ve hatta düşünmekten kaçındığımız şey söylenebilir: -Onlar deliliğe ve ölüme tapıyorlardı.¹⁴

Albert CARACO

Olayların ardı ardına oluştuğunu ve her bir olayın diğerini etkileyerek *nedensellik ilkelerini* meydana getirdiğini biliyoruz. Ancak bir çok kişi, uzay-zamanı *doğrusal <lineer>* yönde ilerleyen bir *yola* benzeterek hata eder. Uzay-zaman, doğrusal yönlü olmadığı gibi tam olarak *fractal* özelliklere sahip *non-lineer <doğrusal olmayan>* dallanmalardan ibarettir. Uzay-zamanın var olduğunu iddia ediyorsak onu oluşturan tek olgunun *hareket* olduğunu ve bu düşüncenin devamında *hareketin* de *anları* oluşturduğunu kabul etmek zorundayız. Ayrıca *anların non-lineer dallanmalardan ibaret olduğu* gerçeğinden yola çıkarak; belirli bir anın diğer bir anı meydana getirmesinden ya da etkilemesinden değil sayısını bilmediğimiz dallanmalar sonucu belirsiz/sayısız *anları* etkilediğinden söz etmeliyiz.

Bu halde uzay-zaman sisteminde bulunan *iradeli* canlıların yaşamlarını birer kitap olarak düşünelim ve sayfalarına *gün*, cümlelerine *saat*, kelimelerine *an* ismini verelim. Elimizdeki kitabı *lineer nedensel sistem* olarak kabul edersek ve eksik kalan bir kelime veya cümleyi -örneğin kitabın 21. sayfasına- eklersek, sonraki kelime ve cümlelerin değişmediğini, sadece *ötelendiğini* düşünmemiz gerekir. Ya da örneğin 55. sayfanın hatalı olduğu-

14 CARACO, Albert, Kaos'un Kutsal Kitabı, s.10.

nu görüp yırttığımızda, 56. sayfayı 55 olarak kodlayıp sayfaları devam ettirmemiz gerekir. Hatta, 34. sayfayı tamamen kopararak onun yerine bir sayfa yazıp eklediğimizde; kitabın hatalı sayfasını düzeltmenin rahatlığını yaşıyor olabiliriz.

Ancak *doğrusal olmayan <non-lineer> dallanmalardan <fractal> oluşan uzay-zaman kitabımızda <sistemimizde> durum böyle olmayacaktır. Örneğin kitabımızın 55. sayfasında bir kelimeyi değiştirdiğimizde; bu kelimeden sonraki bütün kelimeler değişeceği gibi tüm diğer kitapların ilgili yerleri ve sonraki sayfalar da değişmek zorundadır.* Bu durumda aşağıdaki olaylar dizisinin ortaya çıkması zorunludur.

Değiştirdiğimiz kelimeden sonraki tüm kelimeler ve kitabın tamamı -yeni duruma göre- değişir. Ayrıca diğer kitapların ilgili yerlerinden itibaren hesaplanamaz *dallanmalar* oluşur. Kitabımız kısılacak veya uzayacaktır ancak oluşabilecek her alternatif gelecekte; *değiştirdiğimiz kelimeden sonraki kelimelerin değişmeden kalması imkansızdır.* Bizim kitabımız için imkansız olan *değişkenlik*, diğer tüm kitaplar için de imkansız olacak ve demek ki değişen tek bir kelime -bulunduğu *andan* itibaren- *sistem içindeki tüm kelimelerin/kitapların az ya da çok farklılaşmasına sebep olacaktır* <Kelebek Etkisi – Kaos Teorisi>.¹⁵ Edward Norton Lorenz tarafından geliştirilen *kaos teorisi*¹⁶ sayesinde şunu da söyleyebiliriz ki; *bir kitapta değişen en küçük detay hakkında kesin olarak söylenebilecek tek sonuç; hiçbir kitabın değişmeden kalamayacağıdır.*

Adâlet arayışı, doğrusal olmayan dallanmaların oluşturduğu *anların* diğerlerini ve onların oluşturduğu *dizgeleri*; *olması gere-*

¹⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kelebek_etkisi

Kelebek etkisi, bir sistemin başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesine verilen addır. Edward N. Lorenz'in çalışmalarından biri olan Kaos Teorisi ile ilgilidir. Daha sonralarda hava durumu ile ilgili verdiği şu örnek ile ünlenmiştir. Amazon Ormanları'nda bir kelebeğin kanat çırpması, ABD'de fırtına kopmasına neden olabilir. Farklı bir örnek de bu, bir kelebeğin kanat çırpması, Dünyanın yarısını dolaşabilecek bir kasırganın oluşmasına neden olabilir.

¹⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaos_teorisi

Kaos Teorisinin Temel Önergeleri: (1) Düzen düzensizliği yaratır. (2) Düzenin anlayamadığımız hali <kaos> varsa, bundan dolayı düzensiz diyemeyiz. (3) Düzensizliğin içinde de bir düzen vardır. (4) Yeni düzende uzlaşma ve bağlılık değişimin ardından çok kısa süreli olarak kendini gösterir. (5) Ulaşılan yeni düzen, kendiliğinden örgütlenen bir süreç vasıtasıyla kestirilemez bir yöne doğru gelişir.

kene ulaştırma çabamızdır. Uzay-zamanı doğrusal yönde ilerleyen kitap sayfaları gibi görme hatasına düşersek; örneğin eksik kalan 21. sayfayı yerine koyarak kitabı tamamladığımızı, adâleti yerine getirdiğimizi kabul etmemiz gerekir. Ancak durum böyle değildir, 21. sayfayı yerine koyduğumuz *an*, eğer *gerçekleşmesi gereken* zamanı göstermiyorsa; yerine koyduğumuz sayfa sonraki sayfaları ve diğer tüm kitapları olması gerektiği gibi değiştirmeyecektir. Geç kaldığımız her *an*; farklı olaylar zincirini ortaya çıkardığından, *olması gereken* olaylar kendi gerçekliklerinden uzaklaşacaktır.

Nihayette insanların ve hukuk sistemlerinin *mükemmel* (*mutlak*) bir adâlet anlayışı ya da sistemine sahip olamayacakları gerçeği karşısında, tarif ettiğimiz uzay-zaman ve doğrusal olmayan anlar zincirine uygun olarak ortaya çıkan mutlak adâletten bahsedemeyiz, bunu bekleyemeyiz. Ancak uzay-zaman doğru anlaşılır ve buna uygun kararlar gerektiği *anlarda* gerçekleştirilirse mutlak adâlete *en yakın* sonuçlara ulaşabilmemiz mümkündür.

Yukarıda verdiğimiz kitap örneğini biraz daha geliştirirsek; iradeli her canlının bir kitap olduğunu ve tüm kitapların uzay-zaman sürekliliğinde yazıldığını düşünelim. Kısaca her *an*; farklı birer kelime olarak tüm kitaplarda oluşacak ve sonraki *an* farklı birer kelime olacak, böylece her kitap; kelimelerin sürekli eklenmesiyle oluşmaya devam edecektir. Sonuç olarak her kitabın her kelimesi, yazıldığı *anlarda* oluşan kelimelerden ibaret olmakla birlikte yine her kelime başka kitaplarda doğrusal olmayan dallanmalara sebep olacaktır. Bir kitabın sayfasında olması gereken kelimenin *doğru/adil* ve olmaması gereken kelimenin *yanlış/adaletsiz* olarak nitelendirilebileceğini biliyoruz. Örnek olarak, *bir kişinin başka birinin parasını çalması fiili*, hırsız için *haksız kazanç* olurken parası çalınan kişi için ise *haksız kayıp* olacaktır. Demek hırsızın kitabında oluşan *an* kendi çevresindeki başka kitaplarda olumlu dallanmalara sebep olurken parası çalınan kişi ve onun etkilediği kitaplarda olumsuz dallanmalara sebep olacaktır. Hırsızlığın oluştuğu ana; *sıfır noktası* ismini verelim ve düşünmeye başlayalım. Hırsız çaldığı parayla çocuğunun okul taksidini ödemiş ve artan kısmıyla evine yiyecek

almış olsa kendi çevresinde oluşturduğu olumlu *anların* <zen-
ginleşmenin> ortaya çıkması doğaldır. Ancak parası çalınan kişi
sadece bu sebeple kirasını ödeyememiş ya da borçlanarak kirası-
nı geç ödemiş ayrıca çocuklarına götürmesi gereken temel besin
maddelerinden tasarruf etmek zorunda kalmıştır. Hırsızlık anı
ve etkilediği diğer kitapları düşündüğümüzde oluşabilecek dal-
lanmalar neredeyse sonsuz olmakla birlikte haksız kazancın iki
taraf için etkilerinin uzay-zamanda oluşturduğu farklı sonuçla-
rı muazzamdır.

Demek burada şunları iddia edebiliriz ki; hırsızın ne kadar
çabuk yakalandığı veya hangi cezaya çarptırıldığından çok
daha önemli olan, çalınan paranın hangi zamanda mağdura geri
verildiği ve geri verilme *anında* mağdur ile çevresinde yapacağı
etkilerin *sıfır noktasından önceki an* şartlarını tekrar oluşturabil-
mesidir. Hırsız yakalandığı halde çaldığı para geri alınamamış-
sa mağdurun bir önceki an şartlarına hiçbir zaman ulaşamaya-
cağı da açıktır. Bu halde örnek olayımız bakımından hırsızın
yakalanması ve cezalandırılmasınınin adâleti gerçekleştirdiğini
söyleyemeyiz. Hatta bu durumun adâlet ile hiçbir bağlantısı ol-
madığını da söylemek gerekir. Dahası hırsızın cezalandırıldığını-
da aslında onun cezasını çekmekle temizlendiğini, arındığını,
artık suçlanmaması gerektiğini de iddia ederiz ki tüm bunların
adâleti gerçekleştirdiğini söylemek ne kadar doğru olacaktır?
Peki olayımızda bulunan *sıfıncı an* etkilerinin çalınan paranın
aynen geri verilmesi durumunda tamamen eski hale geldiğini/
getirildiğini iddia edebilir miyiz? Ya da hırsızın 5 sene sonra ya-
kalandığını ve çaldığı parayı ödediğini düşünsek, adâletin ger-
çekleştiğini söyleyecek miyiz?

Anlattığımız hırsızlık olayında bahsettiğimiz uzay-zaman
bakımından gerçekleşmesi gereken adâletin aslında mağdurun
ekonomik şartlarının tüm sonuçlarıyla birlikte *sıfıncı andan* bir
önceki *ana* dönmesi olduğunu farkediyoruz. Ayrıca mağdurun
hırsızlık sonucu yaşamak zorunda kaldığı diğer *anların* ve bu
sebeple oluşan dallanmaların nereye kadar uzandığı, zamansal
olarak geri döndürebilmesinin mümkün olup olmadığı şüphe-
lidir. Ve demek şunu iddia edebiliyoruz ki; *uzay-zaman süreklili-
ğinde mutlak adâletin ortaya çıkması mümkün değildir* ancak mutlak

adâlet değerine yaklaşmak mümkün olabilecektir. Hukukumuzda bulunan *eski hale getirme* ve *manevi tazminat* gibi kurumlar, tam da bu sebeplerle kurgulanmıştır. Bu gibi kurumların amacı; *olması gerekene* yaklaşmak ya da başka bir deyişle *sıfıncı anın* öncesine dönmektir.

O zaman elimizde üç farklı *adâlet* ölçüsü bulunabilir ve kesin olmasa da *adâletin* ölçülebilir, hesaplanabilir bir *değer* olduğunu iddia edebiliriz. Ekonomi biliminde bulunan *değer* ölçülerinden esinlenerek *adâletin* üç çeşit görünüşünü kurgulayabiliriz. Biz *adâlet değerinin* görünüşlerini; *nominal*, *reel* ve *mutlak* isimleriyle anıyoruz ve şu şekilde açıklıyoruz:

Nominal Adâlet; uygulanabilir hukuki normlar vasıtasıyla ortaya çıkacak *asgari adâleti* simgeleyecektir. Temel canlı haklarından kaynaklanan değerlerin korunabildiği ve insanların temel hakları bakımından huzurlu yaşayabildikleri koşullar bizlere *nominal adâlet değerinin bulunduğunu* göstermelidir. Aslında *nominal adâlet*, demokratik toplumların özgür ve adil bir şekilde kurguladığı, temel haklara saygılı, *adâletin* gerçekleştirilmesini amaçlayan yasaların bulunduğunu, bu yasaların büyük ölçüde uygulanabildiğini gösterecektir. Nominal *adâletin* ideal matematiksel değeri 0 olmalıdır ve yürürlükte bulunan yasaların; *evrensel hukuk prensiplerine olan yakınlığı* ile ölçülmelidir. Kısaca *pozitif hukuk*, *evrensel hukuk prensiplerine uygun ve uyumlu* ise bahsettiğimiz *adâletin* nominal değeri "0" olur diyebileceğiz. Bu değerden, *asgari hukuki şartların ve hakların korunduğunu* anlayacağız.

Reel Adâlet; gerçekte ortaya çıkmış *adâleti*, *adâlet sisteminin* yaşadığımız ve hissettiğimiz kadar olan kısmını temsil edecektir. Toplumda ortaya çıkan *adâlet değerinin* -1 ile +1 arasında olduğunu düşünerek, görünen/*reel adâletin* de bu değerler arasında olması gerekir. Nominal *adâlet değerinin* altına indiğinde, *pozitif hukukun asgari hakları garanti altına alan normlarının uygulanamadığını*, *adâlet değerinin asgari şartların bile altında bulunduğunu* bileceğiz. "0" değerinden pozitif yönde uzaklaştığında ise *adâletin asgari şartların üzerine çıktığını, toplumsal adâlet değerinin yüksek seviyede hakları ve hukuki değerleri koruduğunu* göreceğiz. Ancak reel *adâlet değerinin* +1 olmasının mümkün olmadığını da söylememiz gerekir.

Mutlak Adâlet; tahmin edebileceğimiz gibi *doğal/tanrısal adâlet değerini* temsil etmekle, *insan toplumlarının erişemeyeceği bir seviyeyi gösterir*. İmkansız olmasının ötesinde adâlet değerini ölçülendirmemiz için gereken bir sınırdır. Mutlak adâlet değerini +1 ile ifade ediyoruz.

Sonuç olarak şu hususları tespit edebiliyoruz ki adâlet; *görünür, ölçülebilir, etkileri hassas bir şekilde izlenebilen, değerlendirilebilen bir kavramdır*. Ayrıca adâlet; pozitif hukuk tarafından ortaya çıkarılmakla birlikte tek kaynağı hukuk normları değildir ve *reel adâlet ancak insan davranışları ile meydana çıkacaktır*. Çünkü biliyoruz ki ideal normlar dahi ancak doğru uygulamalar ile adâlete hizmet eder. Tarihte görüldüğü üzere yazılı bir norm sistemine sahip olmayan toplumlarda bile reel adâlet değeri çok yüksek olabilmektedir. Demek *en yüksek ideallere sahip kanun sistemleri, en yüksek zorbalıkların ortaya çıkmasına sebep olabilir ve hiç bir yazılı kanunu olmayan toplumlarda en yüksek reel adâlet değerine rastlayabiliriz*. Böylece yazılı bir norm sisteminin bulunması ve kanunların tüm bireylere aynı şekilde uygulanması için belirli ve düzenli bir sistem içinde kurgulanmasının adâletin ortaya çıkmasına dair bir veri olamayacağını söyleyebiliriz. Adâlet değeri norm sistemiyle ilişkilidir ama kaynağının hukuk sistemi olduğu düşüncesi hatalıdır.

Bu sebeple adâletin tek kaynağının, toplumdaki insanlar ile ilgili olduğunu, insanların bireysel değerlerinin ortaya çıkardığı *kültür* ve devamında bu kültür sayesinde meydana çıkan *toplumsal değerler* olduğunu anlıyoruz. Burada toplumsal yapının nominal adâleti ortaya çıkardığı fikri kısmen hatalıdır, çünkü genel olarak nominal adâlet; *geçmişte yaşamış insanların öngördüğü kurallar bütünüdür*. Genellikle toplumların uyguladığı normlar; kaynağını yüzyıllar öncesinde yaşamış, bunları kurgulamış ve kanunlaştırmış başka insanlardan alır. Bu sebeple reel adâletin kaynağı yüzyıllar öncesinde kurgulanmış kurallar değil, *bu kuralların günümüzdeki uygulamalarıdır*. O zaman kesin olarak ortaya çıkarıyoruz ki *reel adâletin tek gerçek kaynağı; insan topluluğu ve bu topluluğun sahip olduğu güncel kültürel değerlerdir*.

Tür Nedir?

Benliğini unutturcasına kendini nesneye vermeden, eşya ve olayların özüne yaklaşmak olanaklı değildir. Varlığın özü bize ancak bir iç açıklığı ve alıcılığında, içten gelen ve keyfi olmakla hiçbir anlam taşımayan baskı ve dürtülerin aşılmasında açılıp görünebilir. ...

Eşya <varlık alemi>¹⁷ ve olaylara, onları tanıyıp bilmek, onlara içten sahip olabilmek için sevgi dediğimiz duygu ile yaklaşan insan, aklını da işin içine sokmak zorundadır; tanıma, bilme, kısaca bilgi, geçerliliğini ancak akıl yoluyla kazanabilir. Aslında duygu ve akıl, içsel <tinsel> yanımızın iki ögesini oluşturur. Bu nedenle duygu ve aklın birlikte çalışması zorunluluğunda şaşılacak bir şey yoktur. Akıl, sevgi ile yaklaştığımız varlıklardan aldığımız duyumsamaların, bizzat bu duyumsamaların nedeni olan nesneye, varlığa, yüklenip uygunluğunu sağlar ki, bu uyum ve uygunluğa hâkikat denir ve bilgiyi bilgi yapan da budur. ¹⁸

Vecdi ARAL

David Eagleman ile Anthony Brandt; insan beyninin; bildiklerini başkalaştırdığını/dönüştürdüğünü, bu başkalaştırma işlemini üç farklı yöntem izleyerek gerçekleştirdiğini anlatırlar. Bu yöntemler bükme, parçalama ve harmanlamadır. ¹⁹ Özet olarak *insanın yaratıcılığı beynimizin bu yeteneklerinde aranmalıdır*, fikrini savunurlar. Eserlerinde; Clauda Monet'nin aynı gerçekliği farklı zamanlarda resmedişi <Rouen Katedrali> bükme, Pablo Picasso'nun tanınan bir tablosu <Guernica> parçalama ve Eski Yu-

¹⁷ <Şey> teriminin çoğulu olarak kullanılan <eşya> teriminin, <varlık alemi> olarak anlaşılması gerekir.

¹⁸ ARAL, Vecdi, Tek ve Bağımsız Hukuk, s. 11-12.

¹⁹ EAGLEMAN David • BRANDT Anthony, Yaratıcı Tür.

nan'ın Pegasus'u harmanlama yeteneklerine karşılık gelen örnekler olarak gösterilir. Aslında sayılan üç yöntem; *bir veya birkaç sembolden başka bir sembole dönüşüm sürecini* anlatır. Bu örnekler insan beynine giren çeşitli verilerin içine hayaller, duygular katılarak dönüşmesi ve sonuçta diğerlerinden farklı bir sembol meydana getirilmesi işlemini tanımlar. Belki de bizi diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğimiz; sayılan üç yöntemle yaptığımız dönüştürme işlemidir. Ancak dönüştürme yalnız sembollerle ve semboller ise sadece isimlendirme sayesinde ortaya çıkabilir. Çünkü diğer canlı varlığın gözlerle algılanan görüntüsü, beynimizde algılanan haliyle <resim olarak> kaydedilir. Kaydedilmiş görüntü yanındaki benzerine iletilmez, hayvan-yanındaki türdeşine- kendindeki görüntünün sonucu olan ve ortak tepki oluşturacakları <iyi/kötü> duyguyu iletir. İmpala²⁰ tehlike sezdiğinde; örneğin yaklaşan bir aslan gördüğünde sürüsüne *kelimeler ile bağırmas*. Ani hareketler veya çıkardığı seslerle tehlike duygusunu -tam ve kesin bir mesajla- diğerlerine iletir. Sürüsündeki diğer bireylerin beyninde bir aslan görüntüsü değil ölümün karşılığı olan ani tehlike duygusu belirir ve tüm sürü -sözlü iletişime gerek kalmadan- kaçma hareketlerine girişir. Bu açık/net iletişim yöntemi tüm canlılarda bulunur. Ancak insanların iletişimi; *isimlendirme* sayesinde *semboller kullanılmaya başlandıktan* sonra değişmiştir. İnsan, aslanı gördüğünde veya ciddi/ani bir tehlike ile karşılaştığında kelimelerle duyguyu değil sadece sembolü iletebilir. Sembol, diğerlerinin beyninde karşılığı olan sembolü ve gerektirdiği duyguyu; kısaca *sonucu* ortaya çıkaracaktır. İsimlendirme işleminin devamında zorunlu sonuç olan semboller; ani tehlikeyi tanımlarken *sebeup ve anlatımları* da gösterir. Dolayısıyla isimlendirme sayesinde sembolizm; önce mesajı *şifreleme*, <encoding²¹ ile sembol haline getirme> devamında şifreyi diğerine *iletme* ve iletilen şifrenin *çözülmesi* <decoding²² işlemiyle anlamın bulunması> evrelerinden oluşmalıdır. Ancak hayvanlarda bulunan iletişim yöntemi; doğrudan mesajın

20 Aepyceros melampus; Afrika'nın doğusu ve güneyince yaşayan orta boylu antilop türü, 1812 yılında Alman zoolog Martin Hinrich Carl Lichtenstein tarafından tanımlanmıştır.

21 Encode; Lat. İng. Kodlama, şifreleme, iletilecek mesajı <anlamı> sembol haline getirerek, iletme uygun duruma getirmek

22 Decode; Lat. İng. Sembol haline getirilmiş mesajı gönderildiği haline, yani asıl anlamına çevirmek.

diğer bireye davranış, ses veya belirli hareketlerle iletilmesi sürecini tanımlar. Bu sebeple açık olarak gördüğümüz, temel yaşamsal ihtiyaçlara yönelik hayvan iletişimi sembolik iletişimden çok daha hızlı, açık ve net bir iletişim düzeyini gösterir. Sonuç olarak; ilkel insanın yaşamında sembolizm yoluyla iletişime ihtiyaç yokken beynin gelişimi sayesinde isimlendirmeye başlanmış olduğu düşüncesini hatalı buluyorum. *Benim fikrime göre; toplumsal hayatın ve işbölümünün gerekliliği sebebiyle sembolleştirme ihtiyacı ve sonunda isimlendirme zorunluluğu, diğerine göre daha olasıdır. Toplu yaşam ve zorunlulukların, isimlendirmeyi ve devamında sembolik düşünme yeteneğini geliştirmesi daha akılcı bir çözüm gibi görünüyor.* Bu durumda insan düşündüğü için isim ve sembolleri geliştirmede, tam tersine uygun çene yapısı sayesinde dil ve ses iletişimi; ortak yaşamın zorunlu sonucu olarak isimlendirme ihtiyacı doğurduğundan *ancak bu sayede beyin ve düşünce gelişti* diyebiliriz. Semboller sürekli düşünmeyi ve beynin belirli bölgelerinin çalışmasını gerektirdiği için beyin gelişti ve gelişen beyin yeni semboller üretti. *Demek bilemediğimiz bir anda; beyin isimleri değil, sesler fiilleri, isimleri ve sonuçta isimler beyni geliştirdi demek zorundayız.*

Başlangıcı hangi sebebe dayanırsa dayansın insan; beyin gelişimi ve isimlendirme sayesinde dış dünyayı şekillendirir. Ancak bunun öncesinde tanımak ve tanımlamak eylemleri olmak zorundadır. Demek değiştirmeye kalkışmadan önce tanımamız gerekir ki aslında tanımak, unutmamak ve bilgiyi sonraki nesillere aktarmak için tanımlamak da gerekecektir. Bireyin tanınması -kendi ömrü ile sınırlı olduğundan- kendisine yetmeyecektir. Çünkü insanın yapısında kalıcı olmak, iz bırakmak gibi arzular bulunur. Bu arzuların arka planında ölüm korkusu veya ölüme galip gelme arzusu bulunabilir. Ya da farklı bir bakış açısıyla *ölümsüzlük amacı, aslında kendisini yarattığına inandığı Tanrı'ya karşı açık bir başkaldırıdır.*

Kalıcı olma isteği tam bir ikilemdir zira kendisini yaratan bir Tanrı'nın varlığına inanan insandan beklenen; bu yaratılış ve oluşa rıza göstermesi, Tanrı'dan başkasının yok olduğunu <olacağını> bilmesi, buna tüm kalbiyle inanmasıdır. Sonuçta kesinlikle yok olacağına inandığımız bir eser veya bilginin kalıcı olması için uğraşmak faydasız görülmelidir. Ama öyle

olmaz, çok/kesin inançlı olan insanlar bile kalıcı bir eser, ölüm-den sonra zamana veya insanlara bırakacakları bir değer peşin-dedirler. İnsan türünün kendini gerçekleştirme, tekamül ile ol-gunlaşma ve bilgi açlığı, açıkça *praksis sorunu* olarak görülebilir. Çünkü *praksis kuralı gereği*²³ *insan dünyaya ait olduğunu pratikte göstermelidir ve pratikte uygulanmayan düşünceler, anlamsız saçma-lıklar olarak algılanacaktır.*

Kural olarak; *İnsan türü*²⁴ *dünyayı düşüncesiyle var etmeli ve ken-disi de düşüncesiyle var olmalıdır.* O zaman düşüncesi ya da beyni olmayan tür hareket etmez veya hareket etmeyen türün düşün-meye ihtiyacı kalmaz, beyni yok olur. *Düşünceyi; tasarım, kurgu <tahayyül-tasavvur>* sembolleriyile tanımladığımızda aslında *in-sanın dışındaki dünyayı algılarıyla var ettiğini* söyleriz.

Gerçekte bir avuç sıvı olan beynimiz; çalışırken boyutlar ötesi imaj üretebilen bir mucizedir. Dışımızdaki varlığı tanırken kar-şılaştırır, sınıflandırır ve sayarız. *Beynimizin harflerle bir alıp ve-remediği de yoktur.* Çünkü sadece gördüklerini değil okuduğu bilgileri de imaj haline getirir, objeyi sembol olarak anlamak, saklamak zorundadır. Ayrıca tanımlama ve tanıma eyleminin devamında sınıflandırma zorunluluğu oluşur. Tüm bu sebep-lerle insan türü, dışındaki varlık alemini tanımlar ve sınıflan-dırır. Tarih boyunca bilgi düzeyimize paralel olarak gelişen çe-şitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Öncelikle ilk sınıflandırmayı Aristoteles <MÖ 384-322> yapar ve tahmin edileceği gibi canlı dünyayı, *bitkiler ve hayvanlar* olarak ikiye ayırır. Zaman içinde bi-

23 MARKS, Karl - ENGELS, Friedrich, Alman İdeolojisi, s.10. >

"Nesnel hâkikatın insan düşüncesine atfedilip atfedilmeyeceği sorunu; bir teori sorunu değil pratik bir sorundur. İnsan, hâkikati, yani düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü, bu dünyaya aitliğini pratikte kanıtlamalıdır. Pratikten yalıtılmış düşüncenin gerçekliği ya da gerçeksizliği konusundaki tartışma, tamamıyla skolastik bir sorun-dur." <pratik=praksis>

"Toplumsal yaşam, toplum ve bireyin özünde, toplumsal pratiktir: <praksis.> Üre-tim, insanı üretir. Sözde dünya tarihi ya da dünyanın tarihi insanın kendisi tarafından üretiminin tarihidir. İnsan hem insanın dünyasını hem de öteki insanı <yabancılaş-mış> başka insanı ve kendini <kendinin bilincini> üretir." <Lefebvre, 2010:251>

24 Tür; 1. isim Çeşit, cins, 2. biyoloji Ortak özellikleri olan bireylerin tamamı, cinsle-rin ayrıldığı bölüm, janr, ... <TDK>

HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 6, s.400-402. >

Tür; <Os. Nevî, sınıf, Cins, Tasavvur, Mârifet, Darp; Fr. Espèce, Al. Art, Ing. Species İt. Specie> Cinsin altında bulunan birbiriyle bağlantılı küme... Yaşambilim <Biyoloji> ve mantık terimidir. Yaşambilim açısından birbirinden üreyen canlılar bir tür'dür.

yoloji alanında çeşitli aşamalarda farklı bilim insanları sınıflandırmalar yaparlar. Carl von Linnaeus <1707-1778>; 1735 yılında yayınladığı *Systema Naturae* isimli eserinde canlı hayatı *bitkiler ve hayvanlar* olarak iki ana kola ayırır. Ancak Line'nin önemli başarısı günümüzde de kullanılan *taksonomik isimlendirme sistemi* geliştirmiş olmasıdır. Canlıların sınıflandırması için hâlâ kendisinin geliştirdiği *ikili adlandırma sistemi* kullanılır. Ernst Heinrich Haeckel <1834-1919>; 1866 yılında filogenetiğe uygun bir ayırım yaparak canlı hayata protista alemini ekler. Édouard Chatton <1883-1947>; Canlı dünyayı hücre bilyolojisine göre düzenler ve prokaryot/ökaryot hücreliler olmak üzere ikiye ayırır. Son olarak tür kavramının tarifini ilk yapan kişi John Ray'dir <1627-1705>, kendisi türü şöyle tanımlar: *Ortak bir atadan gelen, yapı ve işlev bakımından benzer özellikler taşıyan ve doğal koşullarda çiftleştiklerinde kısır olmayan yavrular <verimli döller> verebilen bireyler topluluğuna tür denir.*

Tanımlama ve sınıflandırma bilimi geliştikçe türler hakkında çeşitli bakış açılarıyla farklı tanımlar <morfolojik, genetik, filogenetik> üretilmiştir ancak bunlar genellikle bizim konumuzun dışındadır. Genel bir tanım yapmamız gerekirse; *diğerleriyle biyolojik olarak farklılaşan ve ancak birbiriyle verimli olarak çiftleşebilen canlı topluluğuna tür ismini veririz.*

Modern Taksonomi içinde türün yeri aşağıdaki gibidir:

Alan>Alem>Şube>Sınıf>Takım>Aile>Cins>Tür

İnsan türünün yeri ise şu şekildedir:

Ökaryot > Hayvanlar > Omurgalılar > Memeliler > Primatlar > Hominidler > Homo > sapiens

Taksonomiye uygun olarak tür isimleri; sadece *Cins ve tür* biraraya getirilerek yazılır bu sebeple bundan sonra insan türü için *Homo sapiens* ismini de kullanabileceğiz. Konumuza dönersek; *Homo sapiens* çevresini tanır, tanımlar, sınıflandırır. Bu sayede yaşaması mümkün olur, çünkü düşünür, hesaplar ve en önemlisi korkar.

Korku, belki de bizler için en hassas duygu ve atalarımızdan kalan en önemli genetik mirastır. Peki en büyük korkumuz

nedir diye sorulsa ne cevap vereceğiz? Ölüm, yalnızlık, hastalık ve benzeri bir çok cevap oluşacaktır? Birey olarak en çok korktuğumuz gerçek, ölüm olabilir mi? Belki de en büyük korkumuz kaybolmak, yok olmak, unutulmaktır. Ölümün <bizce> kötülüğünün sebebi de bunlar değil mi? Eski çağlarda, yavaş koşan birey hızlı koşan bireyden daha çok tehlikeye maruz kalıp ölüme daha yakındı, aynı şekilde düşünemeyen düşünen-den, zayıf güçlüden daha avantajlıydı, çünkü ölüme daha yakındı. Böylelikle hep aklını kullanmak, koşmak ve güçlü olmak zorunda hissettik, grup ve toplumların kuruluşu da tam bu sebeple ortaya çıktı. Çevrede bulunan sayısız düşmandan ve diğer kabilelerden korunmak için biraraya gelmek, akıllı olmak, birlikte mücadele etmek gerekir. Ancak topluluğun sakıncalı yönleri de vardır, topluluğu bir düzen ve intizam içinde devam ettirmek, birarada tutmak gerekir. Topluluğun ortak düşmanları olan doğa ve diğer kabilelerle savaşmak için her zaman *büyümek, doğurmak, güçlenmek, zenginleşmek, zorunluluk haline gelir*. O zaman bu eylemleri daha iyi veya çok yapan bireyler daha değerli hale gelir. Tüm bunları tahmin ediyor olsak da dışımızdaki türleri acımasızca katletmemizin sebepleri sadece bunlar olamaz, başka önemli sebepler veya düşünce/inanç süreçleri olmalıdır ki sonraki bölümlerde bu sebepleri incelemeye çalışacağız. Normal insan zekasına sahip herkes; bir canlıyı öldüreceği zaman, önce kendini ikna etmeli veya yok etmekle ilgili önceden bir düşüncesi, amacı, zihinsel alt yapısı bulunmalıdır. Peki dışımızdaki dünyayı tahrip ederek diğer canlı türlerini yok etmemizin zihinsel temellerini nerede aramamız gerekir? Bu kökeni dini kaynaklarda veya öğretilerde bulabilir miyiz? Yoksa bu aslında kendi içimizdeki doğal unsurlarımızdan veya yaradılıştan mı gelir? Burada çalışmamız açısından en önemli soruya tekrar ulaşırız. *Dünyanın, içindekilerle birlikte insan türüne ait olduğuna dair sarsılmaz inancımızın kaynağı nedir?*

İbrâni İnanışı ve Türler

İbrâni tarihi; milattan önce 3761'inci yılda Adam <Adem> ve -onun vücudundan alınan bir parçayla- İşa'nın <Havva> yaratılması ile başlar. Ancak bu tarihten önceki bir zamanda Tanrı, gökleri ve yeryüzünü, sonra suları, sabah ve akşamı, bitkileri, canlı türlerini yaratır.

Bereşit:[1. Yaratılış; İlk Gün]

1 Başlangıçta Tanrı gökleri ve yeryüzünü yarattı. 2 Yeryüzü şekilsiz ve boştu, derinliklerin yüzeyinde karanlık vardı; ancak Tanrı'nın Ruhı suyun yüzeyinde hareket halindeydi. 25

[3. Üçüncü Gün]

11 Tanrı "Yeryüzü bitki yeşertsin. Yeryüzü üzerinde, tohum üreten otlar ve kendi türüne göre tohum içeren meyveler üreten meyve ağaçları olsun" dedi ve öyle oldu. 12 Yeryüzü; bitkiler, kendi türlerinde tohum içeren meyveler üreten ağaçlar çıkardı;- Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. 26

[5. Beşinci Gün]

20 Tanrı "Su, canlı sürüleriyle kaynasın ve yeryüzü üzerinde uçucular, gökyüzü kubbesinin yüzünde uçsunlar" dedi. 21 Tanrı [böylece] büyük deniz canavarlarını, [ayrıca] sular içinde kaynaşan, sürünen her bir canlı türünü ve kanatlı her bir uçucu canlı türünü yarattı; Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. 22 Tanrı onları "Verimli olun ve çoğalın; denizlerin sularını doldurun; uçucular da yeryüzünde çoğalsınlar" diyerek mübarek kıldı. 27

25 TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla TORA ve AFTARA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 3. Beresit, 1:1-2

26 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 7. Beresit, 1:9-16

27 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 9. Beresit, 1:17-24

TORA'nın anlatımında yaratılış; belirli evreler <dönemler> halindedir. Adam harici canlıların yaratılış evrelerinden temel de birbirinden farklı gruplarda canlıların yaratıldığını görüyoruz. Bunlar; bitkiler iki grup <otlar ve ağaçlar>, sulardakiler üç grup <yüzenler, sürünenler ve canavarlar>, uçucular ve karalardakiler üç gruptur <çiftlik hayvanları, karada sürünenler ve vahşiler>. Ancak buradaki gruplandırma; malzemenin farklılığından değil mekanlar ve farklı özelliklerinden kaynaklanır. Sonuçta insan dışı türlerin hepsi topraktan çıkarılmıştır. Yeryüzü yaratıldıktan sonra bitki grupları ile hayvan grupları ve sonunda Adam yaratılır. Altıncı Gün Bölümü'nde 26. Pasuk²⁸ bize açıkça şunu anlatıyor ki, Adam'ın yaratılışı diğer canlılardan farklı bir yöntemle olur ve Tanrı, Adam'ı kendi benzeri olarak yaratır. Adam; diğer canlılara hükmedecektir.

BEREŞİT Bölümü'nün anlatımındaki gün kavramına da değinmemiz gerekir; çünkü bizler *gün kavramını dünyanın kendi çevresinde bir kez dönüşü* olarak görürüz, kısaca *sabitimiz güneştir*. Ancak bu bölümde söylenen *gün teriminin* bizim anladığımız *gün* olmadığı çok açıktır. Çünkü Tanrı evreni yaratırken gün, dünya ve güneş yoktu. Demek yaratıldığı anda olmayan bir terimle insanlara ölçü vermek gerektiği için gün terimi kullanılmıştır. Buradaki gün terimini, *evre ya da aşama* olarak anlamamız gereklidir. Ayrıca bu bölümde bu evrelerin bir anda gerçekleştiği yani zaman dilimine sahip olmayan bir sürede, *<olmayan bir zaman- da>* gerçekleştiğiyle ilgili bir anlatım da bulunmaz.

Zaman terimini de araştırmamız gereklidir çünkü biz biliyoruz ki zaman dediğimiz ve dünyanın güneş çevresindeki dönüş tekrarı ile sembolleştirdiğimiz olgu; gerçek olmayan ve *insanın aklında ürettiği soyut bir semboldür*. Evrenin oluşumunu 14 milyar yıla tarihleriz ama dünyanın 4.5 milyar yıl önce oluştuğunu söyleriz. Burada aklımıza gelen soru ise; *ölçü birimimiz ve sabitimiz ortaya çıkmadan önce gerçekleşen bir hareketi nasıl ölçtük?* sorusudur. Demek zaman olarak algıladığımız gerçekliği; *evrenin hareketinin oluşturduğu mesafeyi bizim algılamamız için sembolleştirdiği-*

28 Pasuk: çoğ. Pesukim. 1. TANAH'da cümle. TORA, 1. Kitap, Sözlük, s.520.

miz <yapay> bir ölçü birimi olarak görmemiz gerekir. Tersı durumunda evrenin hareketinin her zaman aynı hızda olduğunu iddia etmemiz gerekecektir ki bu da kanıtlanabilir olmaktan uzaktır. Güncel bilğimizle evrensel ve sabit bir hız ölçüsü olarak kabul ettiğimiz ışığa güvenerek bazı olayları kurgulayabiliriz.

Büyük patlama ile maddenin genişlemesinin bizim bilmediğimiz bir hızda -örneğin 5 birimde- gerçekleştiğini düşünelim ve belirli bir genişliğe ulaştığında genişleme hızının 1 birime azaldığını kabul edelim. Bu koşullarda evren belirli genişlikte ve birim hızında hareket ederken, insanın meydana geldiğini, düşünmeye, ölçmeye başladığını biliyoruz. Dünyanın kendi çecresinde dönüşünü, örneğin 1/1000 birim ve güneşin çevresinde takip ettiği yolu 1/100 birim olarak ölçtüğümüzü sonra bu mesafeleri ışığın sabit hızına göre tanımladığımızı, adını da birim koyduğumuzu düşünelim. Bu durumda şunu söylüyoruz; evrende hızı sabit olan sadece ışık vardır ve evren sabit birim hızla genişliyor. Demek biz bu sabitleri kullanarak hem evrenin geçmişini/ tarihini hesaplarız hem de yaratılış anını tarihleyebiliriz. Ancak elimizdeki verilerle evrenin, başlangıçta 5 birimlik hızda genişlediğini ve sonra azaldığını, sonra bizim ölçebildiğimiz dönemde 1 birim hızında olduğu teorisini veya bunun tersini kanıtlama imkanımız yoktur. Peki, bu konuyu biraz daha düşünmek için bir hikaye kurgulayabilir miyiz?

Saatçi güzel bir saat yapar ama bu saat ancak kurma kolu devamlı döndürüldüğünde çalışmaktadır. Saatçi, kolu 10 birim hızla çevirmeye başlar ve bilmediğimiz bir süre çevirdikten sonra yanına bir arkadaşı gelir. Muzip saatçimiz, arkadaşını koldan tutup saatin içine atar ve onu oraya hapsettiğini söyler. Arkadaşı bu duruma biraz üzölür ama saatin içinde bir dişlinin üzerine oturup şakanın bitmesini beklemeye karar verir. Beklerken -zaman algısını kaybetmemek için- bulunduğu dişlinin kendi çevresindeki her dönüşünü bir gün olarak kabul edip sayarak, orada kaldığı süreyi hesaplamak ister. Saatçi ise; arkadaşını attığı anda kolu döndürme hızını 3 birime düşürmüştür. Bilmediğimiz bir süre sonra saatçinin yanına gelen ikinci arkadaş

da aynı kaderi paylaşınca içinde buluşurlar ve saate ilk atılan kişinin sabitini kabul ederek günleri hesaplamaya devam ederler. Ancak saatçi bir muziplik daha yapmak ister, üçüncü arkadaşını da saate hapseder ve saati döndürme hızını 1 birime düşürür. Üçüncü kişi içeri girdiğinde diğerlerine güvenir ama dışlinin ilk andan itibaren kaç devir yaptığını da merak eder. Biraz çalışarak bunu ortaya çıkaracak bir yöntem bulur ve kendisinin bulunduğu yöntemle dışlinin kaç devir yaptığını hesaplar.

Burada sorulması gereken soru şudur; hikayemizdeki üçüncü kişinin bulunduğu devir sayısı ile diğer ikisinin kabul ettiği süre ve en önemlisi bu kişilerin ayrı ayrı hesapladığı sürelerin, saatçinin kolundaki saatin gösterdiği zamanla aynı olması sizce mümkün mü?

Bir film çektiğimizi düşünelim ve bu film 5780 kareden oluşsun. Filmi bir arkadaşımıza seyrettireceğiz ve filmi saniyede 30 kare gösterecek şekilde oynatmaya karar verdik. Böylece film ortalama 192,6 saniye sürecektir diyebiliriz. Ancak film başlama-dan arkadaşımızın üstün bir özelliği olduğunu öğrendik. Kendisi saniyede 60 kareyi görüp algılayabildiğini bu sebeple filmi saniyede 60 kare olarak oynatmamızı söyledi ve biz de filmi saniyede 60 kare gösterecek şekilde hızlandırdık. Ama arkadaşımız filmin yarısında sıkılarak seyretmekten vazgeçti. Biz de filmi bizim görebildiğimiz şekilde yani saniyede 30 kare oynatarak izlemeye devam ettik ve bitirdik. Arkadaşımız filmin yarısını, yani 2890 kareyi 48.16 saniyede seyretti ve biz de kalan yarısını 96.33 saniyede seyrettik. Filmin gösterimi ise toplam 144.49 saniye sürdü.

Sonra filmin her karesinde canlıların olduğunu ve onların ashında filmi yaşadıklarını farkettiler. Peki, sizce canlı resimler filmin kaç saniye sürdüğünü düşünüyorlardır? Bu canlılara <resimlere> yaşanan durumu nasıl açıklamayı uygun bulursunuz? Ya da bu resimler film şeridinin üzerinde yürüyüp yaşadıkları kareleri saysalar ve "biz burada 5780 gün bulunduk" deseler sizce bu doğru mudur? Bir arkadaşınız gelse ve siz bu filmi yarısına kadar saniyede 2890 kare oynatıp, ikinci saniyede oynatma hızını 30 kareye düşürseniz; arkadaşınızın göremediği karelerdeki canlılar yok olacaklar mı? Bu durumda film

kareleri üzerindeki canlılar tarihlerini, <bulundukları kareleri> 2981 olarak mı sayacaklar yoksa 5780 olarak mı?

Altıncı Gün Kısım'ında bulunan 24 ila 30. Pasuk'larda²⁹ yeryüzü canlılarının yaratılma evresi ve insanın yaratılma usûlü anlatılır. Yeryüzü canlıları topraktan çıkar. Adam'ın yaratılması hayvanlardan farklıdır ve bu farkı sonraki kısımda göreceğiz. Bu kısımda dikkati çeken detay; Tanrı'nın yarattığı hayvan türleri ve Adam'ın beslenme şeklini belirlemesidir. 29 ve 30. Pasuk'lar da hem hayvanlar hem de Adam'ın otçul olması gerektiği özellikle belirtilir. Çeviren bu durumu aşağıdaki yorumuyla açıklar:

29-30. Birçok otorite bu iki pasuğu birleştirerek hem insanın hem de hayvanların eşit bir beslenme tarzı olduğunu belirtirler. Dolayısıyla alternatif olarak iki pasuk "... hem sizin için yiyecek olacaklardır, hem de yeryüzünün tüm vahşi hayvanları vs. için" şeklinde çevrilebilir. Bu noktada insan'ın hayvanları yeme amacıyla öldürmesi yasaktır. Bu izin, ancak Noah zamanında, Tufan'dan sonra çıkmıştır <krş. 9:3; Talmud-Sanedrin 59b>. Ancak Sforno yine de bir değişiklik olduğuna dikkat çeker. İnsanlar "üretken" bitkileri de yerken, hayvanlar sadece "yeşil otları", yani tohum vermeyen bitkileri yiyecektir. Çevirimiz insan ve hayvanların diyet alışkanlıklarının farklı olduğunu belirten bu görüş doğrudur.³⁰

Adam'ın yaratılışı 8. Kısım'da anlatılır. Bu süreç tüm canlılardan farklıdır, diğer canlılar topraktan çıkar ancak Adam, bir-

29 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 9-11. Beresit, 1:17-24 / 1:25-30

[6. Altıncı Gün] 24 Tanrı "Yeryüzü her bir canlı türünü -her türde çiftlik hayvanını, toprak hayvanını ve vahşi yeryüzü hayvanını çıkarsın" dedi; ve öyle oldu. 25 Tanrı [böylece] vahşi yeryüzü hayvanı türlerini, çiftlik hayvanı türlerini ve toprakta hareket eden hayvan türlerini yaptı; Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. 26 Tanrı "Görüntümüzde ve benzeşimimizde insan yapalım. Denizin balıklarına, gökyüzünün kuşlarına, çiftlik hayvanlarına ve tüm yeryüzüne -ve yeryüzü üzerinde hareket eden tüm toprak hayvanlarına hükmetsin" dedi. 27 Tanrı adamı Kendi görüntüsünde yarattı. Onu Tanrı'nın görüntüsünde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı. 28 Tanrı onları mübarek kıldı. Tanrı onlara "Verimli olun ve çoğalın. Yeryüzünü doldurun ve onu ele geçirin. Denizin balıklarına, gökyüzünün kuşlarına ve yeryüzü üzerinde hareket eden tüm hayvanlara hükmetsin" dedi. 29 Tanrı "İşte -tüm yeryüzü üzerindeki tohum üreten her bitkiyi ve tohum üreten meyveleri olan her ağacı size verdim; sizin için yiyecek olacaklardır" dedi. 30 "Yeryüzünün tüm vahşi hayvanlarına, gökyüzünün tüm kuşlarına ve yaşayan bir cana sahip olup yeryüzü üzerinde hareket eden her canlıya ise, yiyecek olarak tüm yeşil otları [verdim]", ve öyle oldu.

30 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 10. Beresit, 1:30 / 1:1-3

leştirilen yeryüzü tozlarının Tanrı tarafından şekillendirilmesiyle yaratılır. Ayrıca bu Kısım'daki anlatımlarda önemli husus; Adam'ı şekillendirdikten sonra onun burun deliklerine *yaşam nefesini* üflemesidir.

[8. İnsan]

7 Tanrı, adamı toprağın tozundan şekillendirdi ve burun deliklerine bir yaşam nefesi üfledi. İnsan [böylece] yaşayan bir canlı haline geldi.³¹

Çevirenin açıklaması; *nefesini üfledi* kelimelerinin çevirisinin *Septuaginta*'dan³² yapıldığıdır. Ancak cümlelerin; *burun deliklerine bir yaşam ruhu üfledi* şeklinde de çevrilebileceğini belirtir. *Yaşam ruhu üfledi* çevirisi *Targum*'dan³³ gelmektedir ve her iki çeviri yakın anlamlara geldiği halde *yaşam ruhu üfledi* çevirisinin devamında Tanrı'nın Adam'a *kendi ruhundan üflediğini çıkarabilir miyiz* sorusuna cevap olarak çevirenin açıklaması şöyledir:

Tanrı böylece insan'ı hem düşük [dünyevi] hem de yüksek [manevi] öğelerle yaratmıştır: vücudu tozdan, canı ise Ruh'tandır <Raşi>. Zoar'ın sözleriyle, “Üfleyen biri, kendi içinden üfler”. Başka bir deyişle, insan'ın Ruh, *sanki* Tanrı'nın Öz'ünün bir parçasıdır.³⁴ İnsan'ı yaşayan bir varlık haline getiren bu ruhtur ve Onkelos'a göre insan bu sayede “konuşmayı sağlayan bir ruha” sahip olmuştur. Buna bağlı olarak, İnsan'a özgü olan ve sadece Tanrı'nın “üfleyebileceği” yaşam; zekayı ve konuşma yeteneğini de içeren bir rasyonel ruhtur. Bir insanı normal hayvan yaşantısından daha üst düzeye çıkaran işte budur: Zekasını Tanrı hizmetine yönelik kullanma konusunda bir yetenek –ve dolayısıyla bir sorumluluk.³⁵

Bu kısım; <8. İnsan> bizim için önemlidir çünkü hem Tanrı'nın insana kendinden bir parça verip vermediği hem de insa-

31 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 19. Beresit, 2:17-24

32 Septuaginta; TANAH'ın mevcut en eski Antik Yunanca Çevirisi.

33 Targum; TANAH'ın Aramice Çevirisi, TORA üzerine yazılan çeviri Roma'lı Onkelos tarafından MS 110 yıllarında yapılmış ve kaynağı Babil Talmud'u yani Doğu Targum'udur.

34 Buradaki <sanki> terimine olan çekincemi bir sonraki bölümde detaylandıracam.

35 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 14. Beresit, 2:4-7

nın konuşma/dil yeteneğinin, *nefesini üfleme* fiilinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı soruları; insan ırkının sonraki devirlerde diğer türler ve canlı doğaya bakışını derinden etkileyecektir. İnsan, diğer türlere uyguladığı zulüm ve zorbalıkların sorumluluğunu Tanrı'ya, yaratılışına ve onun emirlerine bağlayarak kendini temizleyecek, *tanrının bir parçasına* sahip olduğuna dair bir inançla hareket edecek, kendisiyle diğer canlı hayat arasında aşılmaz bir *değerler uçurumu* oluşturacaktır. İşte bu bölümde aradığımız, bahsettiğimiz *değerlendirme farkını* üretmemizi sağlayacak <*tanrının parçası olmak, tanrının çocuğu olmak veya tanrıdan bir parçaya sahip olmak*> kabullerimizin kaynağıdır.

[8. İnsan]

4 Yaratıldıklarında, göklerin ve yeryüzünün türevleri bunlardı. Tanrı'nın yeryüzü ve gökleri tamamladığı günde, 5 hiçbir yabani çalılık henüz yeryüzünde değildi ve hiçbir yabani bitki henüz bitmemişti. Çünkü Tanrı henüz yeryüzüne yağmur yağdırmamıştı ve toprağı işleyecek insan yoktu. 6 Yeryüzünden bir sis yükseldi ve toprağın tüm yüzeyini suladı. 7 Tanrı, adamı toprağın tozundan şekillendirdi ve burun deliklerine bir yaşam nefesi üfledi. İnsan [böylece] yaşayan bir canlı haline geldi.³⁶

Öncelikle burada sözü edilen *yaşam nefesi üfledi* terimi ve anlamını; çevirenin pasajında işaretlediğimiz cümleler ve farklı bakış açılarıyla irdelememiz gerekiyor. Nefesini üflemek teriminin anlamı hakkında Raşi'nin,³⁷ manevi değerleri kastettiğini tahmin ediyoruz. Yani kısaca; *insanın malzemesi dünyadan olduğu için düşük maddi özellikleri, istekleri olduğunu, ihtiyaçları ve doğası sebebiyle aşırılık, kötülük ve yıkıcılığa yatkın olduğunu, ancak Tanrı'nın insana kendi nefesinden üfleyerek, yüksek manevi değerleri de eklediğini, özelliklerini çoğaltıp dengelediğini düşünebiliriz.*

Raşi'nin bakış açısına göre; üflenene nefes ister canlandırmak, isterse insana ruh vermek için olsun eklenen olgu temel olarak *manevidir, insana eklenen bir özelliğidir veya olumlu duygulardır*, diyebiliriz. Başka bir deyişle eklenen olgu; hayat enerjisidir.

36 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 19. Beresit, 2:17-24

37 [Raşi] Rabbi Shlomo Yitzchaki, <MS 1040- MS 1105> Talmud ve Tanah'ın ilk kapsamlı tefsirlerini yazan yahudi din alimi

Ancak Rabi Şimon Bar Yohay'a atfedilen Zoar;³⁸ *Üfleyen biri, kendi içinden üfler* demekle insanın yapısına katılan ve Tanrı'dan gelen maddi, fiziki bir olgudan bahseder. Gerçekte insana Tanrı tarafından ruh üflendiğini ve bu ruhun Tanrı'nın özünden bir parça olduğunu söyler.

Demek bu iki bakış arasındaki temel farkın; birisi *manevi etki-den* bahsederken diğerinin *maddi, fiziki bir eklemeyen* bahsetmesi olduğunu söyleyebiliriz.

Onkelos, diğerlerinden daha farklı bir bakış açısına sahiptir; çevirenin *zekayı ve konuşma yeteneğini de içeren bir rasyonel ruhtur* cümlesi, üflenen nefesin insanı hayvandan ayıran temel özellikleri temsil ettiğini anlatır. Zeka ve konuşma yeteneği; hem karar verme iradesini hem de iletişim ve işbölümünü sonuçlandıran yeteneklerdir. Bu sebeple bu bakış açısı; üflenen nefesin hem insanı canlandırdığını hem de özgür iradeyi verdiğini söyler. Çünkü zeka bilgiyi temsil eder ama sadece insanın eylemlerine karar verirken kullanacağı bir yeteneğidir. *İradenin gerekmediği durumda zekaya ve düşünmeye de ihtiyaç kalmayacağı için* ortada bir karar da olamaz. Demek zeka, *iradenin bulunmasının ilk şartı olmalıdır* ve insanın özellikleri düşünüldüğünde zorunlu olarak bulunması gerektiğini, *mutlak adâlet fikrinden yola çıkarak* şu şekilde düşünebiliriz.

Tanrı, mutlak adâleti gerçekleştirir. Mutlak adâlet; her varlık ve maddenin her parçasının olması <durması> gerektiği yerde olmasıdır. Her varlığın yaratılışına veya sonradan kendi iradesine bağlı olarak gerçekleştirdiği fiillerine göre hak ettiği muamele veya sonuçlara muhatap olmasını, bu sonuçlara katlanmasını gerektirir. Bu sebeple yaratılışa inanıyorsak; bunun zorunlu sonucu olarak yargılanmaya ve hesap vermeye de inan-

38 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, Sözlük Kısmı, s.513.

"Kitabımızda, "Kabala" dendiğinde, bu geleneğin mistik kısmı kast edilmektedir. Bu geleneğin temel kitabı, Rabi Şimon Bar Yohay tarafından yazılmış olan Zoar'dır. Kabala genel olarak doğaüstü dünyayı, Tora'nın sırlarını ve gizemleri ele alır.

TORA, 3. Kitap, VAYIKRA, Sözlük Kısmı, s.867. ve

TORA, 4. Kitap, BAMİDBAR, Sözlük Kısmı, s.802.

Kabala: 5. Tanrısal sırlara dair gelenek. Kitabımızda, "Kabala" dendiğinde, bu mistik gelenek kastedilmektedir. Bu geleneğin temel kitabı, Rabi Şimon Bar Yohay'a atfedilen Zoar'dır. Kabala genel olarak, doğaüstü dünyayı, Tora'nın sırlarını, gizemleri ele alır.

mak zorundayız. Tanrı'nın mutlak adâleti; hem yaratırken, hem de yargılarken ortaya çıkar.

Tanrı tarafından insan dışı canlı türlerine verilmiş olan irade, *doğal iradedir* ve onlar bu iradeyi -yaratılış özelliklerinden aldıkları için- kendiliğinden kullanır. Doğal irade, canlının özelliklerinden ve dolayısıyla bu özelliklerin tasarlayıcısı olan Tanrı'dan kaynaklandığı için; bulunduğu canlı varlık tarafından değiştiremez. Örneğin beslenme davranışı; canlı hücrelerinin <malzemenin> zorunlu ihtiyacıdır ve yaratılışla verilmiştir. İnsan dahil tüm canlılar; doğal iradenin zorunluluklarını yerine getirmeye mecburdur. Demek bu *doğal iradenin gereği* olarak, aslanın ceylanı öldürmesi aslana sorumluluk yüklemeyiz,³⁹ çünkü aslana bu özelliği Tanrı vermiştir. Aslan bu fiili özgür iradesiyle değil kendisine verilen ve içgüdü dediğimiz yaratılışından gelen doğal iradesi ile gerçekleştirir. Bu sebeple aslan bu fiilleri sebebiyle Tanrı'nın yargılamasına maruz kalmaz.

Hayvanlara verilen bu doğal irade insana da verilmiştir, insana bu iradenin haricinde başka bir özgürlük, karar verme iradesi verilmeseydi, Tanrı tarafından yapılacak yargılamada insan da -diğerleri gibi- *yaptıklarının kendi doğasından kaynaklandığı iddiasını öne sürebilir* ve mutlak adâleti gerçekleştirecek yargılamadan kurtulabilirdi. Bizce tam da bu açıkladığımız sebeple insana ister ruh üfleme, isterse dil ve düşünme becerisi vermek suretiyle özgür irade verilmiş olmalıdır. Ayrıca verilen bu *serbestlik*, insanın Tanrı inancından başlayarak tüm fiillerini kapsayacak özellikte olmalıdır.

Tanrı'nın hem yaratırken hem de yargılarken *mutlak adil olması*; tanrı inancının zorunlu sonucudur çünkü eğer insan yaratılmış ise, onu üstün bir Yaratıcı meydana getirmiştir ve bu sebeple üstün Yaratıcı'nın özelliklerinin de üstün olması, eksiksiz, ideal olması gereklidir. O zaman tanrı fikrinin hiçbir eksik-

39 Aslan tarafından öldürülen ceylanın normal hayatının ortalama süresinden önce ölmesi sebebiyle kaybolan hakkının ne olacağını, bu konudaki adâletin nasıl gerçekleşeceğini merak eden okurlar için; bu konuda sınırlı bilgimizle doğru cevabın bulunamayacağını söyleyebiliriz. Ancak Yaratılışa inanan kişilerin zorunlu olarak Yaratıcı'nın mutlak adâletine de inanmaları gerektiğinden, bunun sonucu olarak ceylan için de adâletin şimdilik bilmediğimiz bir şekilde gerçekleşeceğine inanmak gerekir.

liğı ya da insana dair hiçbir özelliğı içermemesi gerekir. Ayrıca insan aklı sınırlı olduğundan; aklını kullanarak Tanrı hakkında ulaştığı ideal tanımların hiçbirisi, *tam ve mükemmel olarak görülmemelidir*. Sonuçta insan, Yaratıcı'nın özellikleri veya zatı ile ilgili tam bir bilgiye hiçbir zaman sahip olamaz. Eğer insanın herhangi bir konuda mutlak bilgiye sahip olabileceğini iddia edersek bu iddiamız, bir Yaratıcı olduğu iddiamızla birlikte ileri sürülemez. Çünkü, tüm vasıflarıyla *tek olması gereken Yaratıcı, bilgi konusunda da tek olmalı, mutlak bilgi sahibi sadece Tanrı olmalıdır*.

Ancak bizim burada araştırdığımız olgu; yukarıda bahsettiğimiz kısımda kullanılan terimlerin insan türü bakımından nasıl anlaşıldığı olmalıdır. Tanrının nefesiyle insana ruh, can veya bazı özellikler vermesi ile, nefesiyle kendi özünden bir parçayı insana vermesi arasında düşünsel olarak ciddi farklar olduğu ve bunun sonuçlarının da vahim olacağı açıkça görülebilir.

[8. İnsan]

19 Tanrı tüm vahşi hayvanları ve gökyüzünün tüm kuşlarını topraktan şekillendirmişti. [şimdi] Her birine ne isim vereceğini görmek için [onları] adama getirdi. Adam her canlıya ne isim verdiyse, onun ismi öyle kalacaktı. 20 Adam tüm çiftlik hayvanlarına, gökyüzünün kuşlarına ve tüm vahşi hayvanlara isimler verdi. Fakat adam, [bunların arasında] kendine uygun bir yardımcı bulamadı.⁴⁰

Yukarıdaki Perek'de⁴¹ *Tanrı'nın nefesi* sayesinde zeka ve iradeye sahip olan Adam'ın, canlıları isimlendirmesi fiilini, çeviren aşağıdaki cümleyle açıklar:

Tora'nın görüşüyle, isim sadece insanları birbirlerinden ayıracak kolaylaştırıcı bir buluştan ibaret değildir. Bir isim, sahibinin doğasını ve evrenin tümsel şeması içindeki rolünü de tanımlar. Böylelikle, Tora'da tekrar tekrar gördüğümüz üzere, insanların isimlerinin, onların görevlerini simgeleyen temel önemleri mevcuttur. Adam, her hayvanın esasını anlayabilecek

40 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 19. Beresit, 2:17-24

41 Perek: çoğ. Perakim. 1. TANAH'ın paragraflarına verilen isim. 2. Paragraf, ünite. TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, Sözlük Kısmı, s.521.

yetenektedir ve onlara isimleri buna göre vermiştir <Radak>.⁴² Her yaratığın ayırt edici özelliğini incelemiş ve bunun sonucu olarak, kendi esasına, sosyal ya da entellektüel anlamda uygun olan bir hayvanın var olmadığını görmüştür.

Radak, Adam'ın yaratılışı ve canlandırılması sonucunda canlıların esasını anlayacak yeterlilikte olduğunu söylemekle, *insanın bu bilgiyi; görgü, deneyim, deney ve gözlem gibi öğrenme yöntemleriyle değil Tanrı'nın verdiği bir yetenek olarak aldığını* söyler. Bu fikir de bizi nefesinden üfleme sonucu verilen zeka ve iradeye götürür. Demek bu Kısım'dan şunu anlıyoruz ki varlığın esasının bilgisi Adam'a verilmiştir ve Tanrı'nın insan türüne bahşettiği bu yetenek; insan türünü diğer canlı türlerine karşı her bakımdan üstün bir hale getirir.

BEREŞİT Bölümü'nde; türler hakkında ilgimizi çekebilecek bir Perek daha bulunur. Bu bölümde insan harici veya benzeri olan iki farklı canlıdan bahsedilir. Bu canlılar; tanrının oğulları ve devlerdir. Bunların farklı bir tür mü, yoksa farklı bir ırk mı olduklarını araştıralım.

[22. Noah'ın Çocukları ve Devler]

6/1 İnsanoğlu toprak üzerinde çoğalmaya başlayıp kızları doğunca, 2 Tanrı'nın oğulları insan kızlarının iyi olduklarını gördüler ve her seçtiklerinden kendilerine eş aldılar. 3 Tanrı "Ruhum insanı sonsuza dek yargılamayacak; çünkü o etten başka bir şey değil. Günleri 120 yıl olacak" dedi. 4 Devler o günlerde ve daha sonraları yeryüzündeydiler. Tanrı'nın oğulları insan kızlarına gelmişler ve [devlere] baba olmuşlardı. [Devler] Ezelden beri en güçlülerdi; şöhretli kişilerdi. 43

Çeviren; Tanrının oğulları terimini -bazı yorumcuların- düşmüş melekler olarak açıkladıklarını ama Raşi ve Onkelos'un bu terimi yöneticilerin oğulları, hâkimlerin oğulları şeklinde yorumladığını, bunun sebebinin eloim kelimesinin daima yöneticiliği ifade etmesi olduğunu

42 Radak; Rabbi David Kimhi <1160-1235>

43 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 35-37. Beresit, 5:15-32 / 6:1-8

söyler. ⁴⁴ Ancak 4. Pasuk'ta geçen devler <titanlar> terimini, -*Nefilim* kelimesinin tam çevirisiyle- *düşmüş olanlar* olarak anlar ve bu sıfatın sebebi, bunların *düşmüş meleklerin çocukları* olmalarıdır. ⁴⁵

Ancak Türkçeye çevrilmiş metinden ilerleyerek yorum yapmamız gerekirse, *Tanrı'nın oğulları insan kızlarının...* kelimeleri; açıkça bu iki grubun birbirinden çok farklı olduğunu gösterir zira *kızların insan olmaları*; özellikle vurgulanmıştır. Cümlelerin tamamı okuduğunda, bu iki grup arasında tür veya en azından ırk farklılığı bulunduğu anlamı çıkar. Ayrıca bu vurgulama 4. Pasuk'ta da tekrarlanmış ve bu iki grubun evliliğinden doğanların; *devler* <titanlar> olduğu söylenmiş. Tanrı'nın oğulları teriminden yönetici veya hâkimlerin oğullarının kastedildiğini düşünürsek onların farklılığının fiziksel olmadığı ve babalarından ötürü, ancak sosyal statüleri bakımından insan kızlarından farklı olduklarını söyleyebiliriz. Bahsedilen iki grubun evliliğinden devler doğduğundan; *bu iki gruptan birisinin fiziksel olarak farklı olması gerekir ki doğan çocuklar da çok farklı olabilsin*, diyebiliriz.

O zaman burada kastedilenin *düşmüş melekler* olması; diğer ihtimale göre daha mantıklı olan seçenektir. Ayrıca incelediğimiz Pasuk'tan sonra gelen aşağıdaki Perek -insan ve türü hakkında olumsuz düşünceler içerdiğinden- önceden bahsedilen evliliklerin istenmediği veya Tanrı tarafından hoş karşılanmadığı izlenimi uyandırır. Nitekim aşağıdaki Perek'de söylediğimiz gibi insanlar hakkındaki olumsuz düşünceler ve belki de bir önceki Perek'de anlatılanlardan ötürü; Tanrı'nın olumsuz bir karara vardığını belirtir ancak bu kararı konusunda sadece Noah'ın istisna olduğu söylenir. BEREŞİT'in sonraki kısımlarında Noah ve yanındaki insanlar dışında tüm canlı hayatın yok edildiğini de düşünürsek, burada bahsedilen *düşmüş melekler ve onların çocukları olan devlerin tufanda yok oldukları* sonucuna varabiliriz. Bu halde bahsedilen *nadide canlılardan* antropolojik buluntular kalmış olmalıdır. Ayrıca TORA'da sözedilmeyen ama *Noah Tufanı*'nda yok olmuş başka türlerin bulunup bulunmadığını da bilemiyoruz.

44 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 37. Beresit, 6:1-8.

45 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 37. Beresit, 6:1-8.

5 Tanrı yeryüzünde insanın kötülüğünün artmakta olduğunu gördü. [İnsanın] En derin düşüncelerinin yarattığı eğilimler, gün boyunca, sadece kötüydü. 6 Tanrı yeryüzünde insanı yaptığına pişman oldu ve kalbinde ıstırap çekti. 7 Tanrı "Yaratmış olduğum insanıyıyını yeryüzünden sileceğim –insandan evcil hayvanlara, yer hayvanlarına ve gökyüzündeki kuşlara kadar. Onları yaptığım için pişmanım" dedi. 8 Fakat Noah Tanrı'nın gözünde beğeni bulmuştu.⁴⁶

TORA'nın bilinen *en eski tek tanrılı dini kaynak* olması ve ayrıca diğer toplumlara göre daha sistemli, yazılı tarihleri olması sebebiyle ibrâni kaynaklar; canlı türleri ile yaratılış hakkında bize ciddi bilgiler verir. İncelediğimiz kadarıyla ibrâni kaynaklardan şu sonuçları çıkartıyoruz:

- Yaratılış; süresini bilemediğimiz dönemler halinde meydana gelir. Kesin olarak bildiğimiz; hayvanlar ilk kez denizlerde oluşur. Öncelikle Tanrı; tüm evreni ve yeryüzünü *aşamalar* halinde yaratır. Önce gökyüzü <derin uzay> yaratılır sonra dünya oluşur, tarife göre dünya düz ve boş bir haldedir. Dünya üzerinde su vardır ama organik hayat yoktur. Bu aşamadan sonra ise güneş sistemi ve dünya yörüngesi ortaya çıkar, kısaca gündüz ve gece oluşur. Su sayesinde hava oluşur, atmosfer meydana gelir. Dünya üzerinde oluşan su ve karalar ayrılır <kıtalar oluşur> ve yükselirler. Karalarda bitkiler oluşur. *Denizlerin canlı sürüleriyle kaynaması* kelimeleriyle anlatılan kısımda kaynayan denizlerde canlı hayatın oluşması anlatılır. Hayvanların ilk defa denizlerde oluştuğu söylenmez. Ancak denizlerden sonra karaya ve gökyüzüne geçişten bahsedildiği için başlangıcın denizlerde olduğunu düşünmemiz doğaldır. Yeryüzü, böylece bitki ve hayvanlarla dolduktan sonra insan meydana getirilir.

Anlatılanların *altı dönemde* oluştuğu bilinir ancak bu dönemlerin bizim algılayabileceğimiz dönemler olmadığı çok açıktır. Bu dönemler 6 gün de sürmüş olabilir 6 milyar yıl da sürmüş olabilir. Bu bölümün başında verdiğimiz *film karesi örneğini* hatırlarsak geçen süreyi ölçmek veya algılamak gibi bir seçeneğimiz bulunmaz.

⁴⁶ TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 37. Beresit, 6:1-8, <5-8. Pasuk>

- Canlılar Tanrı tarafından sınıflandırılır. Bu sınıflandırma farkların ortaya konulduğu değil *canlıların yaşam çevrelerinin belirlendiği* bir tanımlamadır. Sınıflandırılırken bitkiler ve hayvanlar ayrılmış ve kendi içlerinde kategoriler halinde anlatılmıştır. Ancak Tanrı, insanı hayvan kategorisine dahil etmez çünkü insan diğer tüm canlılardan farklı bir yöntemle yaratılır. Bunun sebebi insanın malzemesinin farklı olması değil üretim biçiminin farklı olmasıdır. Çünkü anladığımız kadarıyla insanın da malzemesi topraktan gelir ama hayvanlardan farklı olarak insana sonradan bir ekleme yapılır. Tanrı'nın nefesini üfleme- si; yorumcular tarafından *ruhunu üfleme- si, insana kendisinden bir parça vermesi olarak yorumlandığı gibi özgür irade ve düşünme yete- neğini vermesi* olarak da yorumlanmıştır.

- Tanrı; tüm hayvanların ve insanın beslenme şeklini otçul olarak belirler. Yorumcular daha sonra *Noah devrinde, insana etle beslenebilme izni verildiğini* söylerler.

- Adam; verilen zeka ve yetki ile kendisine gösterilen tüm canlılara özelliklerine göre isimler verir.

Belki okumalardan çıkardığımız en önemli sonuç; Tanrı, Adam'ı yarattıktan sonra onu mübarek kılar ve yeryüzüne hükmetmesine izin verir. Adam'ı ve İşa'yı yeryüzünde bulunan bir bahçeye yerleştirir <Eden>. Ancak -bilinen sebeplerle- sonradan bahçeden çıkarılırlar ve yeryüzünde ancak emekleriyle doyabilecekleri bir hayata devam ederler. Hal böyleyken Tanrı; onları mübarek kılması ve yeryüzüne hükmetmek için verdiği yetkinin devam edip etmediği hakkında bir yargıda bulunmaz. Ancak 23. Karar bölümünde anlatıldığı gibi, *insanı yaratmasından pişman olur ve tüm canlı hayatı yok etmeye karar verir.* Daha sonra Noah'ın yaşamı ve Tufan'ın gerçekleşmesi, bu kararını uyguladığını da gösterir. O zaman başta verdiği yetkinin halen devam ettiğini düşünmek hatalı olacaktır. Ayrıca bu yetkinin içeriğini ve sınırlarını bilemediğimiz için yorum da yapamıyoruz. Dolayısıyla Tanrı'nın insana verdiği bu yetkinin *sınırsız ve süresiz olacağını düşünmek de doğru olmayacaktır.* Bu konuda şunları iddia edebiliriz:

İnsan; hayvanların *masumiyetine* sahip olarak bulunduğu halde aynı zamanda kendisine zeka ve muhâkeme yetenekleri

verildiği için bahçeye yerleştirilmişti. Dolayısıyla hem masum <günahsız> hem de akla sahip olduğu için yeryüzündeki tüm hayvan ve bitkilere kısaca canlı varlığa nispet edildiğinde onların hükümdarlığını adâletle yürütmeye lâyık tek canlı idi. Ancak sonradan yaptığı hata ile masumiyeti kalmadığında ortaya iki ihtimal çıkmalıdır. Ya verilen zeka geri alınarak masumiyeti tekrar sağlanmalı veya aklını kullanarak yaşayıp Eden'e geri dönmeyi hak etmesi için ona bir fırsat daha verilmelidir. Tanrı; Adam'a <ve onun soyuna> tüm isteklerini gayret sarfetmeden elde edebileceği rahat ve huzur içinde yaşayabileceği bahçeye geri dönebilmesi için bir fırsat verir. Nitekim tüm dini inanışlarda bulunan bahçe; insanın emeği, sabrı ve yapacağı iyilikler yoluyla elde edebileceği ideal mutluluğu, büyük ödülü simgeler.

O zaman *Bahçeden* çıkarılmasıyla birlikte insanda; <akıl olarak üstün olmasına rağmen> *günahsız olmak bakımından canlı varlığa hükümdarlık liyakâtinin kalmadığı açıktır*. Bu sonuç, incelenen bölümden çıkabilecek en akılcı sonuçtur.

Çünkü masumların liderinin masum olmaması akla aykırıdır. Hatta masum olmayanların liderinin hem masum hem de -en azından diğerlerine göre- daha iyi/adil olması beklenir. Ayrıca liderliğin en önemli özelliği temsildir. Temsil edebilmesi için topluluğun genel özelliklerine sahip olması ve dahası temsil ettiklerinin de üzerinde özellikleri barındırması gerekir. İyiliğin değerli olduğu topluluklarda iyi insanlar; liderlerinin kendilerinden daha kötü olmasını değil daha iyi olmasını umarlar. Masum olmayan ile masum olan arasında bir değerlendirme yaptığımızda masum olanın daha üstün değil ama iyi olduğunu söyleyebiliriz. Demek akıl ve zekanın liderlik bakımından yeterli olabilmesi için diğer özelliklerin aynı veya benzer olması gerekir. O zaman insan ne kadar zeki olursa olsun, bu farklı özelliği bakımdan -masumiyetini kaybettiğinden- diğer türlerden ayrılmış ve liderlik liyakâtini de kaybetmiştir.

Ancak bazılarımız; kötülüğün krallığını örnek vererek bu krallığın tüm bağlılarının kötü olmadığını söyleyip bu düşüncemize karşı çıkarsa, şu cevabı verebiliriz: Bir kişi Raşa <kötü> ise onun liderinin veya bağlı olduğu kişinin Raşa Ra <kötünün

kötüsü> olması doğaldır. Bu sebeple kötülerin liderinin onlardan daha kötü olması yukarıda anlattığım kuralın bir gereğidir. Kötülerin çoğunluk olduğu bir toplulukta kötülük, kendi başına değerli ve iyidir. Bir haydut çetesinin liderinin; halim selim, iyi huylu bir insan olması beklenmediği gibi -tam tersine- haydutların tümünden daha zalim ve kötü olması beklenir. Çünkü haydutlar bile kendi özelliklerinin en iyi ve üstün temsilini liderlerinde bulmak isterler. Aksi halde liderlerine saygı ve bağlılıkları kalmaz, onu kabul etmezler.

Masumları bu açıdan incelersek onların en önemli özelliği masumiyet olduğuna göre, onlara hükümdarlık edecek insanın masum olmaması düşünülemez. Çünkü farklılaşan unsur olan *masumiyet, onları birleştiren temel unsurdur.*

Hristiyan İnanışı ve Türler

Matta; Fısıh Yemeği, Bölümü:

26 Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükredip ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. "Alın yiyin" dedi, Bu benim bedenimdir. 27 Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek, Hepiniz için dedi. 28 Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan anlaşma kanıdır. 29 Size şunu söyleyeyim, Babam'ın egemenliğinde sizinle birlikte tazesini içeceğim o güne dek, asmanın bu ürününden bir daha içmeyeceğim.⁴⁷

İsa Vaftiz Oluyor, Bölümü:

16 Böylece İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Tanrı'nın Ruhü'nün güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü. 17 Göklerden gelen bir ses, "Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum" dedi.⁴⁸

MS. 325'de İznik Konsili'nin kabul ettiği dört İncil versiyonu göz önüne alındığında; İncil kendisinden önceki *Eski Ahit'e* muhalif değildir. Bu sebeple *Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'yı Eski Ahit'in* devamı gibi anlamak mümkündür. Konumuz açısından Hristiyanlığın getirdiği bir yenilik bulunmaz ancak İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu iddiası; tüm İncil versiyonlarında *Semavi Oğlum* veya *Semavi Babam* şeklinde tekrarlanır. Bu konuda İznik Konsili'nde çeşitli tartışmalar ve karşı çıkışlar olmakla birlikte neticede Konsil; *oğulun, babanın özünden meydana geldiği inancını* tercih eder.

Konsil; *oğulun ezeli olmadığını, doğmadan önce var olmadığını ve babadan farklı bir özden, tabiattan oluştuğu ile değişim ve dönüşüme*

47 KUTSAL KİTAP, Eski ve Yeni Antlaşma <Tevrat, Zebur, İncil>, s. 1235.

48 KUTSAL KİTAP, s. 1194.

açık olduğu inancını savunanların aforoz edileceğine karar verir. Bu sebeple Hıristiyanlık hakkında iki konuyu şu şekilde netleştiriyoruz. İznik Konsili; Teslis İnancını ve dolayısıyla Oğulun Babanın Öz'ünden olduğunu onaylar. Diğer tüm kaynaklar reddedilerek sadece Matta, Markos, Luka ve Yuhanna kitapları dinin kaynağı olarak kabul edilir.⁴⁹ Bahsedilen dört İncil'de türler ve canlı hayat ile alakalı yeni bilgiler alabileceğimiz bölümler bulunmaz ancak tartıştığımız, İsa'nın, Tanrı'nın özüne ait olup olmadığı fikri, bu dinin canlı hayata bakışını özetler.

Hıristiyan inancı ve Konsil kararları; *mutlak*⁵⁰ olanı *mukayyet* <şartlı, sınırlı> haline getirmekle *farklı bakış açısına sahip olmuştur* denilebilir. Mutlak terimini *saltık*⁵¹ anlamında kullanıyoruz. O zaman şunu söylüyoruz; birçok inanışa göre tanrı fikri ve inancı ile insanın gerçekliği arasında yaratılıştan kaynaklanan bir bağlantı vardır ancak -teslis inancına kadar- *mutlak ve kesin olan, kısaca herhangi bir şartla bağlanmamış olan ilah; -insanı yaratmak ve özelliklerini belirlemek dışında- insanın fiziki varlığı ile kendisinin varlığını birleştirmemiş veya kendisinden bir parçayı insana vermemiştir. Çünkü varlığını paylaşma veya bir parçasını yarattığı varlığa verme fiili; tanrı inancı fikrine uygun değildir.*

49 PERCIVAL, Henry R., The seven ecumenical councils of the undivided church...

50 Arapça <TLK kökünden> Mutlak; sıfat olarak>Salt - felsefede > Kendi başına var olan, hiçbir şeye bağlı olmayan, bağımsız, saltık - zarf olarak> kesinlikle. <TDK>

51 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 6, s.402. >

SALTİK <Os, Mutlak, Kat'i, Gayrı mukayyed, Gayrı meşrû, Gayrı mahdûd, Gayrı nisbi. Gayrı mütenâhi, Kâmil, Müstâkil; Fr. Absolu, Al. Absolut, İng. Absolute, İt. Assoluto> Hiçbir ilişkiyi gerektirmeksizin kendiliğinden varolan. 1. Etimoloji: ... Arapça mutlak deyiminin kökeni olan <tlak> deyimi de aynı anlamdadır ve hayvanın yularını alıp salmak demektir <Boşama anlamındaki Ar. tatlik ve boşanan kadın anlamındaki Ar. mutallaka deyimlerinin kökü de bu deyimdir>, Tanrıbilimsel anlamda tanrıyı dilegetiren Ar. mutlak deyiminin bu anlamını da Arap ve Osmanlı tanrıbilimcileri, tanrının <kendisini evrenin her yanına salıp koyvermiş> olmasıyla yorumlarlar. Avrupa dillerinde kullanılan absolu deyiminin kökeni, Aristoteles'in aynı anlamda kullandığı deyim Latinceye çevirisi olan absolutus deyimidir ve bağını çözmek anlamındadır. Osmanlı felsefecileri Aristoteles deyimiyile Latince çevirisini <alâikten çözülmek> ve <revâbitini kaybetmek> deyimleriyle açıklamışlardır ki bunların tümü bağımsız olmak anlamını dilegetirir. [s.23.]

SALTİK VARLIK <Os. Vücûdu mutlak Fr. L'être absolu> Tanrı... Plotinos'tan Hegel'e kadar tüm düşüncelerde bu anlamı taşır. İdea deyimiyile de dile getirilir. Saltıklığına kanıt olarak da kendinde ve kendi içinde <Os. Bi-zâtîhi ve lizâtîhi, Fr. En soi et par soi> varolan tek varlık olduğu ileri sürülür. Bk. Varlık, Saltık, İdea, Platonculuk, Plotinosçuluk, Hegelcilik, Tanrı. [s.29.]

Bunun tersini düşünen yorumcular olduğunu önceki bölümde söylemiştik ancak genel olarak ilahın insana fiziksel olarak katılması olgusu <tanrı fikrinin mutlaklığı sebebiyle> bize pek mümkün görünmemiştir. En azından TORA'da bu yönde kesin bir delile rastlamadık. Ancak Konsil verdiği bu kararla; bahsettiğimiz olgunun mümkün olduğunu söyler. İlahın varlığı, insanın fiziksel bedeninde sınırlandırmış, *tanrı fikrini mukayyet <belirli, sınırlı, mahdud>* bir terim haline getirmiş, ilahın kendi varlığını insan ile birleştirdiğine karar vermiştir. Bu sebeple *ilah varlığını bizimle birleştirmişse onun da varlığı bizim gibi fiziki ve sınırlı olmalıdır* şeklinde özetlenecek bir düşüncenin doğru olabileceğini iddia edebiliriz. Bu kararın iki türlü sonucu vardır ki bunlar; *tanrıyı insanlaştırmak veya insanı tanrılaştırmaktır.*

Önceki bölümde BEREŞİT, [8. İnsan] 7. Pasuk'ta geçen *burun deliklerine bir yaşam nefesi üfledi* çevirisinin açıklamasında; Rabi Şimon Bar Yohay'a atfedilen ve Zoar'da geçen, *Üfleyen biri kendi içinden üfler, başka bir deyişle insanın Ruhu, sanki Tanrı'nın Özünün bir parçasıdır* yorumunda kullanılan *sanki*⁵² terimini inceleyelim. TDK sözlüğüne ve konuştuğumuz dilde aynı anlama gelmekle birlikte *sanki* kelimesinin farz etmek anlamıyla kullanıldığını tahmin ediyoruz. Çünkü diğer anlamı; yani *sözüm ona, sözde* anlamları bizi daha belirsiz bir sonuca çıkarır. Buradaki *sanki* teriminin kullanım şekli sebebiyle şu soruyu sormak gerekliliği doğar. Kesin olarak söylenen; *Tanrı'nın özünden bir parçayı insana vermesi mi?* yoksa bizim anlamamız için olayın yorumcu tarafından sembolleştirilmesi midir? Birinci ihtimalde Tanrı; insana kendi özünden bir parça vermiş ve insanların bu durumu anlamaları amacıyla, "üfledim" demiştir. İkinci ihtimalde ise Tanrı sadece "üfledim" demiş ancak bizler bu fiilin mahiyetini bilmediğimizden, yorumcu fiili bize anlatmak için *özünden bir parça verme fiilini* tarif etmiştir. İznik Konsili Kararları ile birlikte önceden -kendinde- saltık varlık olarak bilmemiz gereken Tanrı'nın artık böyle olmadığını, *oğlu İsa'nın bedeniyle* sınırlandırıldığını görürüz. Ancak bu durum insan türünü de kapsayacak mıdır?

52 Türkçe -san ve Farsça -ki; 1. zarf> Farz edelim ki, güya, 2. zarf> Soru cümlelerinde belirtilen konuya ilgiyi çekmek veya uyarıda bulunmak için kullanılan bir söz, 3. zarf> Sözüm ona, sözde. <TDK>

İnsanın diğer canlı türlerinden bu kadar uzaklaşması ve yükselmesi, eski alışkanlığı olan tanrıyı taklit etmenin ötesine geçmesine sebep olur. *Hıristiyanlık ve İznik Konsili'nin* bu kararları ile insan; kendisine layık bulmadığı *yaratılış modeline* ve *türünün evrendeki yerine yaptığı itirazı* somutlaştırır.

Yaratılışı taklit etmek isteyen insan; tanrının meydana getirdiği insanı da tekrar yapmayı başarır. Bu sebeple *Davud heykeli*; insan bedeninin güzelliğini mükemmel bir bakış açısıyla gösterir. Ancak Michelangelo; tanrının insanı kendi suretinde yarattığı ön kabulü ile aslında işlediği taş ile tanrıyı gösterdiğinin, tanrının bilinmezliğini aşarak fiziki dünyamızda bir suretini yeniden cisimleştirdiğinin farkındadır. Benim fikrime göre, Michelangelo bu heykeli yaparken sadece insanı hayal etmez, aynı zamanda kendi tanrısını da şekillendirdiğinin bilincindedir. Sonuçta insan; tanrısıyla birlikte inandığı tüm üstün varlıkları insanlaştırma isteği taşır. Kısaca Konsil'in kararı ile birlikte gerçekte insan ile tanrı birleşmiş, insan tanrı ve tanrı da insan olmuştur. *Davud heykeli* ile birlikte artık düşünsel olarak bu noktadan geri dönüşün mümkün olmadığı bir görsellik insanı yeryüzündeki diğer canlılardan kesin çizgilerle ayırmış, tanrısal bir karaktere bürümüştür. İnsanı tanrılaştırdığımızda ise; artık kendisi dışındaki canlı varlıkların hâklarından bahsetmek de gereksiz hale gelmektedir. Çünkü tanrı olan insan; onların hâklarını da yine kendisi tanımlayacaktır.

Sonuçta Hıristiyanlığın canlı hayat ve türlerle ilgili; *insanı diğer türlerden kesin çizgilerle ayırıp tanrılaştırmaktan başka* tek sözü olmadığını iddia edebiliriz. Ancak TORA'nın devamı olarak *İncil versiyonları*, önceki başlıkta incelediğimiz tüm iddiaları ve bilgileri de tasdik eder. Bu sebeple İbrâni inancı bölümündeki yorumlarımız; Hıristiyan inancı ve sistemi bakımından da geçerlidir.

İslâm İnanışı ve Türler

Sûre 32 <Secde>, Ayet 9: ⁵³⁻⁵⁴

Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrâk duygularını yarattı. Ne kadar az şükre diyorsunuz!

İslâm; insanı tanrılaştırmaya engel olmak için mantıklı bir koşul ileri sürer. Buna göre *kitabın sözleri sabittir ve değiştirilemez, bu ilke Yaraticı'nın verdiği güvencenin gereğidir*. Yaraticı, bu *değişmezlik ilkesini* çeşitli Ayetlerde⁵⁵ tekrarlar. Ayrıca bu yönde başka şartlar ve kurallar da bulunur ama bunların arasında yine de en sağlam kalan *değişmezlik ilkesi* olur. Yaraticı'nın bu *sabiti* vermesi karşısında insanlar ilk zamanlar bu kurala uymak zorunda kalırlar ancak daha sonra bunu bozmak için yeni yollar keşfedilir. Bu yeni yöntemlerin temel amacı; istenmeyen kuralların insanların isteklerine uydurulması ve belirli sembolleri tanrılaştırmaktır. Bu yöntemlerden belki de en başarılı olanı; -diğer dinlerde olduğu gibi- *anlamı değiştirme* gayretleridir.

Bozmak istediğimiz mesajı değiştirmek mümkün değilse anlamını değiştirip yeni ve farklı anlamlar yükleyerek mesajı karıştırmak, mesaja gürültü <noise> eklemek en uygun yöntem olmalıdır. Bu yöntem sayesinde insanla Yaraticı arasında kurulması gereken ilişkinin içeriği değiştirilir ve araya başka tanrılar karıştırılır. Araya karıştırılan *yarı tanrı* ya da *vekiller* Yaraticı'nın rolünü üstlenip insana hükmederler. Bu sistem tüm dinler için geçerlidir ve insan türü bunu sıkça kullanır. Pers ülkesi dışın-

53 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 458-459.

54 İşitme, konuşmaya, görme yazıya ve idrak de anlamaya karşılıktır.

55 <Ayetler kısa yazımda; Sûre numarası/Ayet numarası > 6/115 vb gösterilmiştir.

daki İslâm ülkelerinde *tanrılaştırılan bir ruhban sınıfına* rastlamayız ama genel olarak İslâm topraklarında *din bilgisi* <şeyhiliislam> veya *krallara* tanrı ismi verilemediğinden bu kişiler için *Yaratıcı'nın vekili rolü* uygun görülür. İnsanı tanrılaştırmanın zorluğu; o kişinin ağzından çıkan sözlerin tanrı sözü olduğu iddiasıyla aşılır.

Yaratıcı'nın Sözü'nün değişmezliği ilkesi; müslümanların çevre toprakları fethettiği dönemde büyük kolaylık sağlayacaktır. Kelimeler değiştirilemeyeceği için Yaratıcı'dan geldiği haliyle <Arapça> olmak zorundadır fakat bu durumun getirdiği bir zorluk da bu sözlerin yeni ve farklı dillere sahip insanlara iletilmesi zorunluluğudur. Bu temel sorun; Arapların işgal ettikleri topraklara kendi bilginlerini göndermeleri ve yeni müslüman halklara dinin kurallarını anlatmaları yöntemiyle aşılır. Ancak bu yöntem sebebiyle iki sorun daha ortaya çıkar. *Birincisi*; zamanla iletilen mesaj Yaratıcı'nın Sözü olmaktan çıkarılıp *Arapların kültürüne* dönüştürülür ve mesajın amacı tebliğ <Yaratıcı'nın mesajının duyurulması> için gidilmiş topraklarda *Arap hakimiyetini sağlamak* olarak değişir. *İkinci önemli sorun* tercümelerin mahiyeti hakkındadır. Tercüme kelimeler Yaratıcı'nın Sözleri mi? yoksa insanların sözleri midir? Çünkü tercümeyi değişmez sözler olarak görürsek; *değişmezin ikinci bir versiyonu* ortaya çıkmış olacak ve tercümeyi yorum olarak düşünürsek de orijinal etkiye sahip olmayacaktır. Bu temel iletişim sorunu zaman içerisinde tefsir⁵⁶ ve meallerin⁵⁷ <çeviri ve yorumların> onlarca

56 TDV, İslâm Ansiklopedisi, 2016 Baskılı, Cilt.40, TEFSİR maddesi, s.290-294. >

Sözlükte "açıklamak, beyan etmek" anlamındaki fesr kökünden türeyen tefsir "açıklamak, ortaya çıkarmak, kelime veya sözdeki kapalılığı gidermek" demektir. Kur'an-ı Kerim'in yorumu için fesr ve aynı anlamda tefsire kelimeleri kullanılırsa da tefsir yaygınlık kazanmıştır. ...

"Sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsih-mensuh, muhkem-müteşâbih gibi Kur'an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur'an'ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim" <ayrıca bk. Zerküşî, I, 104-105>. Bu tanımla başka eserlerin yorumu kapsam dışında tutulmuş ve tefsirin mutlaka bir dayanağının olması, tefsir işini yapacak kişinin başta dil ve Kur'an ilimleri olmak üzere pek çok konuda bilgisinin bulunması vurgulanmıştır. Tefsiri, "Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki muradını beşerin gücü oranında bulmaya yardımcı olan bir ilim dalı" şeklinde kısaca tarif etmek de mümkündür / yine de en sağlam kalabilececek kendisinin istediği şekilde anlaşılabiliyoruz Yaratıcının Sözlerini içeriyorsa ve sabit

57 TDV, İslâm Ansiklopedisi, 2016 Baskılı, EK-2 Cilt, MEAL maddesi, s.205-207 >

Sözlükte "dönmek, ıslah etmek" vb. anlamlara gelen evl kökünden mimli masdar

alternatifinin doğmasına sebep olur. Bu şekilde hem sözlerin değişmezliği ilkesi bozulmaz hem de bu sözlerin altına yazılan yorumlar sözler kadar etkili hale getirilir.

Tercüme okuyanlar kelimelerin farklı anlamları olabileceğini düşünmez ya da araştırmaz. Bizler Yaratıcı'nın Sözü olarak inandığımız kelimelere gösterdiğimiz saygıyı; çevirisi olarak sunulan kelimelere de gösteririz zira çeviriler de *Yaratıcı'nın bizim dilimizdeki sözleridir*. Ama acaba durum gerçekten böyle mi? Sözlerin orijinal metni ile çevirisine aynı değeri vermemiz gerekir mi? Çeviri metinler Yaratıcı'nın Sözlerini mi gösterir yoksa bu sözlerin anlamını mı? Çevirilerin Yaratıcı'nın Sözleri olmadığı fikrini değişmezlik ilkesi sayesinde kanıtlayabiliriz ve o halde çeviriler, *anlamı* göstermek zorundadır. Çeviri anlamı gösteriyor ise *algıya veya bilgi düzeyine göre değişebilen yorumlar olmak zorundadır*. Sonuç olarak çeviriyi; değişmez bir anlam mesajı olarak görmek mümkün olmayacaktır.

Bazılarımız *tefsir ve tercüme üreten kişilerin din bilgini olduklarını, kelimelerin orijinal haliyle ne anlama geldiğini önceki alimlerden, Peygamberin arkadaşlarından veya ailesinden öğrendiklerini ve bu sebeple anlamların kesin olarak doğruyu gösterdiğini* söylerse ne diyebiliriz? O zaman; Yaratıcı'nın Sözlerinin değişmezliği ilkesinin yanında *çevirilerin değişmezliği ilkesini* de kabul etmemiz gerekir. Ancak bu ilke diğerini geçersiz kılacağından kabul edemiyoruz. Ayrıca tefsir ve tercümeler arasında fark olmadığını da düşünmek zorundayız. Çünkü değişmez bir kelimeyi ister bir tane kelimeyle sembolleştirelim ister yüzlerce başka kelimeyle anlatmaya çalışalım, iki eylem de *anlatım*, kısaca tanımlamadır. Bu konuyla ilgili kuralı şöyle yazarız; *insan türüne ait olan bir dilde soyut anlam içeren bir kelime, tüm zamanlarda başka tek bir kelime ile tarif edilemez. Kısaca hiçbir sabit sembol yine tek bir sabit sembol ile karşılanamaz. Bu fikir ile birlikte değişmez sembol az ya da çok farklılaşmadan başka bir sembol ile temsil edilemez.*

olan meâl, "ulaşılacak hedef, gaye" mânasında masdar-isim olarak da kullanılır. ... Erken devirlerden itibaren Kur'an-ı Kerim'in çeşitli diller yanında Türkçeye de çevirileri yapılmakla birlikte bunlara meâl denilmesi Türkçeye özgü yeni bir durumdur. Kelime son dönem Osmanlı Türkçesinde "mâna ve mefhum" karşılığında kullanılmış, bununla bir sözün lafzan veya harfiyen değil mâna ve mefhum itibariyle başka bir dile aktarılması kastedilmiştir. Buna göre meâl kelimesi sözün aktarım keyfiyetini ifade eden örfi bir anlam kazanmış, daha sonra "Kur'an'ın harfiyen değil mâna ve mefhum bakımından tercümesi" anlamında terimleşmiştir. ...

Aslında şunu söylüyoruz; *içlemi olmayan bir terimin kaplamı tek bir terimden oluşamaz.*⁵⁸ Örneğin, *Yaratıcı* terimi *içlemi olmayan*, en üst basamakta bulunan ve altındaki tüm diğer terimleri kapsayan bir terimdir. Bu sebeple *Yaratıcı* teriminin kaplamı tek bir terim ile ifade edilemez <kaplamında birden fazla terim bulunmalıdır>. Çünkü eğer *içlemi olmayan bir terimi başka tek bir kelime ile ifade ettiğimizi iddia edersek* aslında ifade ettiğimiz terim; *kaplam değil işlem olmak zorundadır*. Canlı terimi; bahsettiğimiz anlamda en üst basamakta bulunan bir terimdir ve kaplamında, organik olanlar, bitkiler, hayvanlar gibi diğer terimler bulunur ve bu terimler çok sayıda olmak zorundadır çünkü canlı terimi diğer terimlerin işlemidir <diğer terimlerin hepsini içinde barındırır>. Bu sebeple canlı teriminin kaplamında tek bir terim; örneğin *aslan* terimi vardır dersek artık canlı terimine ihtiyaç kalmaz çünkü bu halde *aslan*, *canlı* teriminin yerine kullanılmak zorundadır.

Yaratıcı'nın sabit kelimeleri; tek başına ve içinde bulunduğu cümle bakımından soyut anlam içerir. Bir terimin sadece tek bir başka terimi karşıladığını iddia edersek, kullanılmış sabit terimi gereksiz hale getirip bizim bulduğumuz karşılık olan terimi kabul etmemiz gerekir. Bu durumda sabit olması gereken terimin aslında sabit olmadığını kabul etmek zorunda kalırız. Tüm bu sebeplerle; *sabit kelimelerin birden çok anlamı, kaplamında birden çok terim bulunmak zorundadır*. Sabit terim tek bir anlam ile sınırlandırılmaz. O zaman incelediğimiz ayetlerde bulunan terimlerin kaplamındaki tüm terimleri <ya da benzerlerini> yazmak ve zaman içindeki anlam değişimlerini de belirtmek zorundayız ki yine de anlamı bizim açıkladığımızın aynısı olmayacaktır. Ayrıca sabit terimlere baktığımızda; amacımız onları kesin bir şekilde anlamak veya tanımlamak değildir çünkü bunu yaparsak onları uzay-zamana hapsetmiş, sınırlandırmış <mukayyet> oluruz. Böylece mutlak sözleri bir noktaya getirip <anlamını ke-

58 İŞIKTAÇ, Yasemin – METİN, Sevtap, Hukuk Metodolojisi, s.97. >

İçlem ve Kaplam: Bir kavram başka bir kavrama yüklendiğinde, yüklenen kavram yüklenilenin içinde ise, yani varlığı onun varlığına bağlı ise onun işleminde olduğundan bahsederiz. "İnsan sosyal hayvandır" önermesinde "sosyal hayvan" kavramı insan kavramına oranla içlemseldir.

Bir kavramın işlemi, onun işaret ettiği ortak özellikler toplamıdır.

sinleştirip> sınırlandırırşak onların *mutlaklık* özelliğini kaybetmelerine sebep oluruz ki bu durumda onlar Yaratıcı'nın Sözü olmaktan çıkıp bizim sözümüz haline gelecektir.

Buradan iki temel kurala ulaşıyoruz. Birincisi, *Kur'an'da geçen kelimeler sabittir ve onlara verilmiş, verilecek her anlam veya açıklama mutlak doğru olarak tanımlanamaz*. İkincisi, *bir yazılı metnin anlamına yaklaşmak istiyorsak; bunu ancak yine bu metnin istediği şekilde düşünmeye çalışarak ve metni oluşturanın istediği yöntemle yapabiliriz*. Elimizdeki metin 'Yaratıcı'nın Sözleri'ni içeriyorsa ve sabit olarak tanımlanmışsa; bu metni ancak kendisinin istediği şekilde anlamaya çalışabiliriz. Demek bir kişi bize gelip, Yaratıcı bir ayette kesin olarak bunu söylemiştir, istemiştir, emretmiştir derse; o kişinin mutlak ve sabit bir sembolü durağan hale getirip zamanda hapsedtiğini düşünebiliriz. Bizler Yaratıcı'nın Sözleri'nden; ancak bulunduğumuz zaman diliminde anlayabildiğimiz kadarını ifade ederiz, bu sebeple bu durumun ötesine geçip *sembollerin anlamını sabitleyen kişi, kendisini Yaratıcı'nın yerine koymuş olacaktır*.

Günümüzde, Arapça orijinalinden Türkçeye çevrilmiş otuz beşin üzerinde *Kur'an* tercümesi vardır ve bu çevirilerin az ya da çok farkları bulunur. Bu sebeple ancak bunlardan birisini tercih edip kaynak olarak kullanmamız gerektiğinden, incelemek için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kabul ettiği ve yayımladığı tercümeyi esas alıyoruz. Bahsedilen kaynaktaki bulunan konumuzla ilgili ayetlerde İbrâni ve Hristiyan Kutsal Kitaplarında bulunanlara benzer hükümlerin olduğunu görürüz. İslâm'ın yaratılış sürecine bakışı biraz daha farklı olsa da benzer terimler bulunur. Ancak *insanın; diğer canlılardan üstün olduğu, onlara hükümdar olmak için yaratıldığı bilgisi bulunmaz, diyemeyiz*. Çünkü çevirilerde bu fikir desteklenir. Ancak gerçekte durumun böyle olup olmadığı çeviriyi nasıl yaptığımızla da ilgilidir. Tercümelerin gerçeği tam olarak yansıtıp yansıtmadığını yine ve ancak *Kur'an* ile kontrol edebileceğimizi biliyoruz çünkü çevirilen herhangi bir metnin doğru olup olmadığı, ancak asıl metnin bütünü ile karşılaştırılarak kontrol edilebilir. *Kur'an'ı; kendisinin istediği şekilde incelememiz gerekir* ve bunun için de yine kendisinin kullandığı terimleri örneklendirmek zorundayız.

Öncelikle iki adet Arapça kök inceleyeceğiz. Bunlar; 2/30 Ayetinin tercümesinde kullanıldığı şekliyle *hâlife* <خ-ل-ف HLF> ve *yaratmak* <ع-ي-ا CAL> kökleridir. Bu iki terimin sözlüklerde bulunan <olumsuz olanlar hariç> anlamlarını araştırdığımızda karşımıza aşağıdaki anlamlar çıkar:

HLF; Birinin peşi sıra gitmek, birini izlemek, birinin yerini almak, birinin arkasında kalmak, birinden uzakta kalmak, birini yerine geçecek kişi olarak atamak, birini geride bırakmak, birini terketmek, birinin torunları olmak, tekzip etmek, karşı olmak, bir şeyden farklı olmak, ayrılmak, geride nesil bırakmak, birinin yerine başkalarını getirmek, geride kalmak, arka, geri, art, izleyenler, takipçiler, taraftarlar <zarf olarak> geride, arkada...⁵⁹

HLF; Halef olmak, başarılı olmak

HLF; Halef, yardımcı, ikame, halife yardımcısı, ateşe dayanıklı, yardımcılık, hakimiyet. ⁶⁰

CAL; Yapmak, yerine koymak, yerleştirmek, bir şeyi yaratmak, bir şeye sebep olmak, bir şeyi hasıl etmek, bir şeye sebep olmak, hasıl etmek <kanun kural gibi> koymak, <birini kral, melik gibi> yapmak, birini <bir yere, mevkiye vb.> atamak, memur kılmak, paha biçmek, birini bir şeye inandırmak, ikna etmek, bir şeyi olarak göstermek, bir şeyi için ayırmak, tutmak, bir şeyi birine vermek, bırakmak, bir şeyin birine ait olduğunu ifade etmek, bir şeyi birine emanet etmek, birini özel bir konuma getirmek ...⁶¹

CAL; Yapmak, yerleştirmek, yatmak; yaratmak; lider, kral tayin etmek, bir ofise-rütbeye veya benzerine katılmak, bir kural, bir ilke veya benzerlerini gerçekleştirmek, getirmek, yapmak; düzeltmek, ayarlamak, bir değer düşünmek, hayal etmek, inanmak, baskıcı olmak, atamak, yerleşmek, vermek, kabul etmek, atfetmek, sürdürmek, ait olmak, emanet etmek, koymak, başlamak, yola çıkmak, teşvik etmek, yerleştirmek, eşit şartlarda, getirmek veya koymak ...⁶²

59 MUTÇALI, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, s. 244.

60 STEINGASS, Francis Joseph, Arabic – English Dictionary, s.339. >

خليفة [kalif] pl. kalaf, kuluf, kulf, channel, canal; valley; sharp arrow; -ê kalifa-t, pl. kalâ'if, successor; vicegerent, substitute; caliph; deputy; assistant, lieutenant; - kullifa-t, refractory; -i kullifa, successor; vicegerency, lieutenantcy; dominion.

61 MUTÇALI, Serdar, age, s. 120.

62 Wehr, Hans, age, s. 127. >

İnceleyeceğimiz Ayette, Yaratıcı ile melekleri arasında geçen bir görüşme anlatılır. Yaratıcı meleklerine bir eylemi önceden bildirir ve melekler; *-kendi dillerince bir nezaketle-* buna karşı olduklarını ifade ederler. Burada dikkat edeceğimiz nokta bu görüşme yeryüzü varken geçer ve ayetten anladığımız kadarıyla Yaratıcı, *insanın ayırıcı özelliğini anlatmak için bu olayı aktarır.* 2/30 çevirisi şu şekildedir:

Sûre 2 <Bakara>, Ayet 30:63

Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir hâlife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler. Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.

Yaratıcı; yapacağı eylemi meleklerle haber verir. Melekler, Yaratıcı’nın yapacağı eylemi anlayamazlar ve kendilerinin aslında Yaratıcı’yı övdüklerini, yapılacak eylemin yeryüzüne zarar verecek bir canlıyı ortaya çıkaracağını bildiklerinden, bunun olmasını dilerler. Bu ayette önemli iki kelime, *câilun* ve *hâlifeh terimleridir*. Kaynağımızda hâlifeh teriminin anlamı değil kendisi yazılır, câilun terimi ise; *yaratacağım* şeklinde çevrilir. Oysa yukarıdaki sözlüklerde aktardığımız şekilde <ج-ع-ل CAL> kökünün birçok anlamı vardır. Anlamlarına göre gruplandırıdığımızda; *yapmak anlamında <eylem olarak> kılmak, bir şeyi veya birini bir yere yerleştirmek <güncel tercümelerde olduğu gibi> yoktan var etmek anlamında yaratmak, atamak anlamında tayin etmek, bir şeyi birine emanet etmek gibi anlamları* bulunur. Kelimeleri değiştirdiğimizde karşımıza şu alternatifler çıkar:

جعل [ja’ala] <ja’la> to make, to put place, lay; to create; to effect, bring about, to make, a rule, a principle, or the like, leader, king, appoint, to an office, rank, or the like; to fix, set, a price, to think, dream, believe, take to represent, to appoint, settle, to give, grant, concede, in the way of, to attribute, maintain that, belongs to, to entrust, to put, get to begin, set out to, to induce, to make to place, on equal footing with, to bring or put, to seek bribe, try to win

2>جيل [ajjal] pl. اجيال [ajyal] people, nation, tribe; generation; century; epoch, era
63 KUR’ANI-KERİM MEÂLİ, s. 7-8.

"Ben yeryüzünde bir hâlife yaratacağım" <mevcut çeviri>

" ... nde bir nesli <geride> bırakacağım"

" ... nü bir nesile bırakacağım"

" ... nde bir ardıl kılacağım"

" ... nü bir nesile emanet edeceğim"

" ... nde bir vekil tayin edeceğim"

" ... ne bir hükümdar bırakacağım"

" ... ne bir hâlife kılacağım"

" ... ne bir hâlife atayacağım"

" ... nü bir hâlifeye emanet edeceğim"

" ... nü bir hâlifeye vereceğim"

" ... ne bir nesil atayacağım"

" ... ne bir vekil atayacağım"

" ... ne bir hükümdar atayacağım"

İncelediğimiz iki terimin anlam alternatiflerini çoğaltabiliriz ancak genel kabul karşısında bunun bir değeri olmaz. Çünkü üreteceğimiz alternatifler *insanı* tanrılaşmaya yaklaştırmayacak, tam tersine olduğu gibi gösterecek anlamlar doğuracaktır. Anlamlarını düşündüğümüz ayetleri bağlamından⁶⁴ kopararak farklı anlamlar yüklediğimizi iddia eden olursa cevabımız şu olur: *Yaratıcı; konu <Sûre> başında bir açıklama getirerek, metnin bağlamını belirlememişse, metnin bağlamını yine metnin içindeki kelimelerden çıkarmaya çalışmamız doğaldır. Ancak bağlam dediğiniz olguyu ortaya çıkaran da aslında metnin içindeki kelimelere verdiğiniz anlamlardır. Bu durumda metnin içindeki kelimelere verdiğiniz farklı anlamlar metnin bağlamını değiştirmeyecek mi? Yine de incelediği-*

64 Bağlam; <Osm. siyak ve sibaka mülâyemet> Metnin içindeki bir terime verilecek anlamın, öncesine ve sonrasına dikkat etmek. Metnin içindeki bir terimin, metnin genel olarak ortaya çıkan anlamına uygun olarak anlaşılması gerekliliği. TDK > Bağlam; 1. isim Deste. 2. isim Herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı, kontekst. 3. isim, dil bilimi, Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst.

miz ayetin bağlamını ortaya çıkarmak için şunları söyleyebiliriz:

Bu ayetin devamında Yaratıcı; Adem'e isimleri <kelimeleri> öğretir ve onu meleklerin karşısına getirerek öğrettiği isimleri söylemesini ister. Adem kendisine öğretilen isimleri sayınca, melekler de Yaratıcı'nın kararına karşı itirazlarından ötürü pişmanlık duyarak, af dilerler. <2/31-33> Burada Yaratıcı'nın kararının yerindeliğini meleklerle gösterme şeklinin; Adem'in öğrendiği isimleri tekrarlaması <aslında idrâk kabiliyetini göstermesi> olduğunu anlıyoruz. Demek Yaratıcı'nın kararının; *yeryüzünde idrâk kabiliyeti olan, konuşup düşünen, aklını diğer canlılardan daha fazla kullanabilen ve en önemlisi özgür iradeye sahip olan bir türü <Adem> oluşturmak <veya yeryüzünde bırakmak> olduğunu* söyleyebiliriz.

İslâm Ansiklopedisi; hâlife⁶⁵ terimine Yaratıcı'nın Vekili anlamı yükler ve bunun gerçekleşmesi için hâlifenin hâk ve adâleti gerçekleştirmesi, yararlı ve iyi işler yapması gibi şartlar öne sürer. Ancak vekil terimini incelersek anlamının temsil⁶⁶ teriminden geldiğini görürüz. Vekil terimi aynı zamanda -başta söylediğimiz şekilde- kralların tanrılaşmasını sağlayacak -özenle seçilmiş- bir terimdir. Çünkü Yaratıcı'nın yeryüzünde kendisine bir vekil atadığını kabul edersek <devamında> geçmişte ve gelecekte tüm kralların tanrının vekili oldukları düşüncesini de kabul etmek zorunda kalırız. Bunun bir sonucu olarak kralların yaptığı ve söylediğinin Yaratıcı'nın yaptığı ve söylediği ya da Yaratıcı adına yapılan ve söylenenler olduğunu kabul etmemiz gerekir.

65 TDV, İslâm Ansiklopedisi, s. 539-546. >

HÂLİFE: A> Kavramsal Çerçeve. Kur'an-ı Kerim'de hilâfet kelimesi yer almadığı gibi hâlife de terim anlamıyla geçmez; ancak hâlife, halâif ve hulefâ kelimeleri kullanılarak insanın Allah'ın yeryüzündeki hâlifesi olduğu sıkça tekrarlanır <el-Bakara 2/30; el-En'am 6/165; Yûnus 10/73; en-Neml 27/62; Fâtır 35/39; Sâd 38/26>. Bazı âyetlerde hâlifenin sözlük anlamı çerçevesinde, fakat ileride oluşacak terim anlamıyla da ilgi kurulabilecek şekilde, bir kısım kavimlerin kendilerinden öncekilerin yerine getirilip yeryüzünde söz sahibi kılındığına işaret edilir <el-A'râf 7/69, 74; Yûnus 10/14>. Bu âyetlerin anlatımından insanın hâk ve adâleti gerçekleştirmek, yararlı ve iyi işler yapmak üzere ağır bir sorumluluk yüklenerek, bir bakıma Allah'ın güvenine de mazhar olarak yeryüzüne gönderildiği anlaşılmaktadır. İnsanın yeryüzünde en şerefli varlık sayılması da bununla ilgilidir.

66 1. Birinin veya bir topluluğun adına davranma. <TDK>

İnsanı tanrılaştırma amacına yönelik kurgu sayesinde bu dinin inananları; *Tanrı'nın kendisine vekil atayacağına da inanırlar*. Bu vekaletin sonucu, Peygamberden arkadaşlarına geçen temsil yetkisi, oradan diğerlerine ve krallara, ruhbanlara geçecektir. Ancak Yaratıcı'yı temsil yetkisinin Peygamberde bulunup bulunmadığı ve bulunmuyorsa olmayan bir yetkinin diğerlerine nasıl geçebildiğini kimse düşünmez. Bu silsile yüzyıllarca devam eder ve günümüzde -adına ister kral ister ruhban diyelim- birçok kişi, *Tanrı'nın yetkisini Tanrı adına kullanır*. Peki burada sorulması gereken önemli soru şu olacaktır ki *Yaratıcı kendisine vekil tayin eder mi?* Tanrısını kendisi gibi görmek isteyen insan, bu soruya tüm benliğiyle "evet" cevabı verecektir. Çünkü bu yöntem sayesinde kendisini tanrılaştıracak ve yeryüzünde yaptığı, yapacağı tüm kötülüklerin sorumluluğunu Yaratıcı'ya yükleyebilecektir.

Yaratıcı'nın Sözlerinin değişmezliği ilkesi sebebiyle asıl metnin değişmeyeceğini biliriz ancak insanı tanrılaştırmak isteyen kişi için bu durum beraberinde bir avantaj da getirir. Asıl metnin tüm çevirilerini kontrol eden ve düzenleyen kişi veya kurumlar; çevirinin nasıl olması gerektiğini belirleyerek insanların akıllarına da hükmederler. Bu sayede öyle bir hükümrânlık kurulur ki artık YaratıcıYaratıcı'nın Sözleri; bu sözlerin çevirileri haline gelir, asıl metin hatırlanmasa, bilinmese de çeviriler Yaratıcı'nın Sözleri olur. Bizlere Yaratıcı'nın Sözlerinin nasıl anlaşılması gerektiğini söyleyen kişinin; eğer sözlerin tek bir anlamı olduğu da iddia ediliyorsa, açıkça kendisini Yaratıcı'nın yerine koyduğunu düşünebiliriz. Bu kişi, *kelimelerin kapalı anlamlarının olduğunu veya anlaşılmasının zor olduğunu, bu sebeple kendisinin açıklamalarına güvenmemiz gerektiğini* söylerse; aşağıdaki Ayetlerin çevirisine kesin olarak karşı çıktığını düşünmemiz de normaldir. Yaratıcı'nın Sözlerinin sadece bu sözleri tercüme edecek kişilere, ruhbanlara veya krallara yönelik olduğunu düşünürsek bunun doğal sonucu; *bu kişilerin tanrılaşmasıdır*. Kaynak olarak kullandığımız çeviri şöyle söyler;

Sûre 15 <Hicr>, Ayet 1: ⁶⁷

Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur'an'ın âyetleridir.

Allah'ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez. Allah, azabı akıllarını <güzelce> kullanmayanlara verir.

Burada çevirisi yukarıda verilen <10/100> ayetini de incelemek gereği doğar. Ayetin ikinci cümlesi; *Allah, azabı akıllarını <güzelce> kullanmayanlara verir*, çevirisinde ilk bakışta bir sorun görülmez. Ancak bu anlamı araştırmadan kabul edersek bu davranışımız ayetin mesajına aykırı olacağı için Ayete tekrar baktığımızda şu anlamları görürüz: Cümlede kullanılan RCS <س-ج-ج> kökü; çeviride *azap* sembolüyle karşılanmış ancak bu kök, *pislik* anlamına da gelir. Aynı kökün kullanıldığı *diğer on Ayetin* çevirilerine baktığımızda şunları görüyoruz;

5/90, ricsun=pislik [... *şeytan işi birer pisliktir* ...]

6/125, r-ricse=azap [... *inanmayanlara azap ve sıkıntıyı* ...]

6/145, ricsun=murdar [...*domuz eti ki o, şüphesiz necistir* ...]

7/71, ricsun=azap [... *azap ve öfke inmiştir* ...]

9/95, ricsun=pistir, kirlidir [... *çünkü onlar pistir* ...]

9/125, ricsen=pislik, küfür [... *pisliklerine pislik katmış* ...]

9/125, ricsihim= pislik, küfür [... *pisliklerine pislik katmış* ...]

10/100, r-ricse=azap [... *azabı akıllarını kullanmayanlara* ...]

22/30, r-ricse=pislik, [... *putlara tapma pisiği* ...]

33/33, r-ricse=kir, leke [... *günah kirini gidermek* ...]

Aynı köke sahip; 10 kelimenin 3 tanesine *azap* ve 7 tanesine *pislik* anlamı verilmiş ki bu durumda anlamların cümlelerin bağlamına göre verildiğini düşünebiliriz. Ancak garip olan; aynı harflerle kullanıldığı şekliyle *r-ricse* teriminin anlamının 4 Ayetten ikisinde *pislik* olarak ve diğer ikisinde *azap* olarak yazılması. *Pislik*, *kir* ve *necis* terimleri olguyu veya fiili niteleyen sıfatlardır ancak *azap* terimi bir eylemi gösterir. Kısaca *azap* vermek, *azap* göndermek, *azap* çekmek, *çektirmek* gibi fiilleri anlamlan-

dırır. Wehr'in sözlüğünde, RCS <رج-س> kökünün⁶⁹ anlamları arasında azap vermek veya azap çektirmek bulunmuyor. Çevirenlerin azap terimini nereden aldıklarını bilemiyoruz ancak indirildiği devirde kullanılan anlamlarından birinin olabileceği ihtimali de vardır. Arapça-Türkçe⁷⁰ sözlükte de bu anlamı bulamıyoruz. Ayette, -zorlama sonucu eklendiği görülen- *güzelce* terimini de bir kenara bırakırsak; bulduğumuz anlamlara göre alternatifler şöyle olabilir:

Allah azabı akıllarını kullanmayanlara verir.

Allah pislği aklını kullanmayanlara verir.

Allah akıllarını kullanmayanlara pislik verir.

... azap çektirir.

... utanç verici pislik verir.

... rezillik verir.

Benzer yüzlerce alternatif üretebiliriz çünkü çevirilerden en az 5-6 farklı anlam çıkar. Ayetin genel olarak anlattığı; Yarattıcı'nın aklını kullanmayanlara karşı eleştirisidir ancak bu olumsuz fiilin bedelinin de Ayette söylendiğini görüyoruz ve bu da bizim incelediğimiz fiildir. Bu fiile *azap anlamını* verirsek Kitabın genel terminolojisine uygun bir terim kullanmış oluruz. Ancak bu dinin inananları bakımından *azap*; *öteki dünyada Yarattıcı'nın ödeteceği bedeli sembolize eder* ve bu sebeple bu dünyada yaşayan insanlar bakımından *gerçek ve geçerli bir ceza değildir*. Aklınızı kullanmazsanız, günah işlerseniz, namaz kılmazsanız, öbür dünyada azap verir. Bu tür olumsuz fiiller sebebiyle öbür dünyada azap çekeceğine inanan müslümanların buna uygun bir

69 WEHR, Hans, age, s. 327. >

1> رجس [rajisa] a [rajas and rajusa] u <رجاسة [ra-jāsa] to be dirty, filthy; to commit a shameful act, do s.th. disgraceful or dirty 2> رجس [rijs] pl. ارجاس [arjās] dirth, filth; dirty thing or act, atrocity 3> رجس [rajas] pl. ارجاس [arjās] dirth, filth 4> رجس [rajis] dirthy, filthy 5> رجاسة [ra-jāsa] dirth, squalor

70 MUTÇALI, age, s. 310. >

1> رجس a ve u kirli, pis olmak; utanç verici, rezil bir şey yapmak; 2> رجس a ve u pislik, kir, pis, kötü iş, hareket, şenaat, rezalet; 3> رجاسة pislik, kirlilik, bakımsızlık, sefalet;

hayat yaşadıklarını, saydığımız azap veren fiilleri işlemediklerini düşünecek kadar saf olanlar var mıdır?

Söylemek istediğimiz şudur ki; çeviri bilinçli -ve çok da akılcı- bir yöntemle aklını kullanmamanın bedelinin öbür dünyada ödeneceğini söyler. Ayeti bizim söylediğimiz anlamlarına uygun olarak çevirip ne olduğunu düşünelim. Aklını kullanmamanın bedeli, kişilerin bu dünyada pislik içine girmiş olmaları veya üzerlerine pislik gönderilmesi sonucunu doğurur. Kısaca istenmeyen eylemin bedelini görülen alemde, fiziki olarak yaşayacaklarını tarif eder. Birinci çeviri; İslamın her türlü ödül ve cezayı öbür dünyaya aktardığına dair genel kabulün sonucudur. Ayetin, insanların *akıl gibi gereksiz konularla uğraşmalarını istemeyen kişilerin* arzuladığı şekilde çevrildiğini gösterir.

İkincisi ise aklını kullanmayan inananların; yaşadığımız dünyada gerçek sonuçlara <pisliklere> muhatap olacağını söyler, kullanılması istenen akı, *yaşadığımız hayatın temel unsurlarından birisi haline getirir*. Kısaca *aklını kullanmazsan pislikten kurtulamazsın, inancının bir önemi yoktur* der.

Müslümanlar, yüzyıllardır doğa ve evreni başkalarının kelimeleriyle anlamışlar ve *Kitabı; edebiyat, bilim veya kanunlar derlemesi gibi görmüşlerdir*. Bu kelimeler -her devirde- *insanı, insana anlattığının* farkında varılmadan okunur. Yaratıcı'nın Sözleri; insan kelimeleriyle insanı inceler ve tam da bu sebeple tüm dinler *Yaratıcı'dan, yaratılana ulaştırılan mesajlara sahiptir*. İnsan; kendisini tarif eden mesajı bırakıp Yaratıcı'sını tarif etmeye kalkarsa kendisine verilen sembolleri değiştirip Yaratıcı'sını fiziki alemde tanımlamaya başlar. Bunun sonucu, kendisini onunla karşılaştırır ve sorularına bulduğu cevapların Yaratıcı'sından geldiğini zanneder. Halbuki mesaj sadece dikey bir yol takip etmelidir. İnsanın *analoji*⁷¹ yöntemiyle kendisini yükseltme çabası; her zaman

71 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 1, s. 65. >

ANDIRIM <Os. Münâsebet, Tecânüp, Mücâneset, Müşâreket, Müşâbehet, Münâselet, Temsil, Mümâsele, Mütешâbihât, Teşbih, Delili Şebah, Kıyâsı Fıkhi, Müşâkele; Fr. Analogie, Al. Analogie, Ing. Analogy, It. Analogia> Oranlar arasında benzerlik. ...

ANALOGIE MÉTAPHORIQUE <Fr. Skolâstik> İğretileme andırım... Ortaçağın skolâstik dönemi düşünürleri andırımı ikiye ayırmışlar, birine analogie propre ve öbürüne analogie métaphorique demişlerdir. Tanrıbilimsel yorumlar bakımından önem verdikleri bu ayırmada analogie métaphorique. <Os. Münâselei mecâziye, Mütешâbihât>

tanrısını küçültme sonucunu doğurur. Tüm bu anlatılan sebeplerden canlı türleri bakımından İslâm inanışını; inananlarından ayırarak değerlendirme zorunluluğu bulunur.

Buradan itibaren yazılanlar; Yaratıcı'nın Sözlerinin çevirisinden, canlı hayat ve türler bakımından anladıklarımızdır.

İslâm; yalnız organik canlıları değil organik olmayanları da tarif eder. Organik yaratılıştaki olmayan canlılar; yapıtaşı bilinmeyen ama ışık <ateş> olduğu tahmin edilen, *cinlerdir*.

İnsan; ANS <أ-ن-س>⁷² kökünden üretilmiştir. Bu kök; İbrânice, Aramice, ve Akka dillerinde aynı anlama sahiptir. Genel olarak anlamı; *duyusal varlıktır* ve bu anlam hem kendisinin duyulara sahip olduğunu hem de duyularla algılanabilen bir canlı olduğunu bildirir. Aynı kökten üretilmiş yakın anlamlı tüm kelimeler; *ortada olan, algılanabilen, örtülmemiş, hissedebilen, açık seçik olan varlık ve oluşları* sembolize eder. Bu sebeple çevirilerden anladığımız en somut olgu; insanın kodlarının diğer tüm varlıklara açık olduğudur.

CNN <ن-ن-ج> kelime köküne sahip olan varlıklar; Yaratıcı'nın farklı bir tür olarak yarattığı canlılardır. Semitik tüm dillerde kökeni, gizlenmiş⁷³ anlamındadır. Aramiceden başlayarak bahçe terimiyle karşılaşılır ama asıl kökeni *gizlenmiş bahçe* anlamına gelir. Aramiler, toprağı görülmeyecek kadar sık ağaçlarla döşenmiş bahçeye; *gännah* <cennah> derler, bizler anne karnında gizlenen bebeğe *cenin* ismini veririz, araplar kutsal saklı bahçeye *cennet* derler. Saydığımız tüm kelimelerin semitik başlangıcı; CNN köküdür. 28 ayetten oluşan Cin Sûresi <72/1-28> bulunur ve CNN kökü; *saklanmış, gizlenmiş, duyular-*

kutsal yapıtların iğretileme <Os. İstiâre> yoluyla dilegetirdiklerini kapsar. Örneğin, "Tanrı'nın eli üstümüzdedir" sözünde el, skolâstiklere göre analogie métaphorique'dir, çünkü Tanrı'nın eli yoktur ve bu iğretilemenin amacı Tanrı'nın gücü'nü dilegetir-mektir. <Bk. Analogie Propre> Cilt 1, s. 59.

72 KLEIN, Ernest, A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language, s.39

ש נ ח [Alaph-Nun-Shin] m.n. <coll.> people, mankind. Ugar. ansh. <to be manly>, Arab. 'ins <mankind>, 'unas, nas <men>, Akka. nishu <people, nation>, nishê <people>, tēnīshēti, pl. <human race, mankind>.

73 KLEIN, Ernest, age, s.105. >

ג נ נ [Gāmal-Nun-Nun] to defend, protect, guard, shelter. [cp. Aram. <protected> Akka. gannu <cover>, Arab. jannay <he covered, concealed>] ...

ג נ נ [Gāmal-Nun-Nun] to garden. Dénominated from <garden>, garden

dan gizlenen, anlamlarına gelir. Aslında insana verilen anlamın karşıt anlamına sahiptir. Birçok sözlükte cinler için⁷⁴ yaratık, şeytan gibi olumsuz terimler bulunsa da İslâma göre onlar; insanlar gibi ve insanların görevine benzer görevlerle yaratılmış <51/56> ⁷⁵ canlı türüdür. Bu sebeple İslâm Peygamberi; *onların da peygamberidir* ve hatta bu konuyla ilgili Ayette ilginç bir anlatım bulunur. *Peygamberin Yaratıcı'ya ibadet için sabah kalktığında, cinlerin de bu ibadete katılmak ve Peygamberi dinlemek için etrafında kalabalık oluşturdıkları* söylenir. Buraya kadar açık bir anlatım bulunur ama çeviriden görüyoruz ki cinler topluluğunun kalabalık bir şekilde toplanması, *onun etrafında birbirlerine geçiyorlardı*, kelimeleriyle tarif edilir.⁷⁶ 72/19 Ayetindeki toplanma fiilinin neden *birbirine geçmek* olarak tanımlandığını ayrıca incelemek gerekir. Benzer Ayetler sebebiyle kesin olarak şunu söyleyebiliriz ki; cinler de insanlar gibi bir canlı türüdür. Aynı mesajın muhatabıdırlar ve İslâm açısından cinler; -bizim algıladığımızın tersine- irade sahibi ve akıllı bir türdür. Bazılarının söylediği gibi çocuk zekasına sahip olan, ne yaptığını bilmeyen veya falcılık, büyücülük gibi işlerde kullanılan aciz yaratıklar değildir. İslâma göre onlar da; *Yaratıcı'nın güzel bir şekilde canlandırdığı, farklı ve güzel bir türdür*. Bu sebeple insanlardan daha değersiz veya aşağı olarak nitelendirilemezler. Sadece insan algılarının dışında ama insan ile aynı yeryüzünde yaşayan bir ümmettir. Cinlerin irade sahibi canlılar olduğunun en önemli delili; 18/50 ayetidir.⁷⁷ Bu ayette; *açıkça iblisin cinler türüne ait*

74 STEINGASS, F. Joseph, age, s.247. >

جن [jinn] pl. جنة [jinna-t], demon, genie, fairy; heat of youth; beginning; concealment; dark; blossom; [jinna-t], pl. [jinnan, jannât], orchard, garden; paradise; [jinna-t] fairy; madness; [junna-t], pl. [junan], covering <s.> veil; shield; protection.

WEHR, Hans, age, s. 138. >

جن jinn, demons <invisibles beings, either harmful or helpful, that interfere with the lives of mortals>

KLEIN, Ernest, age, s.104.

גן גנה [Gâmal-Nun-hê] garden, grove. Small garden, Aram. Arb. jannah <garden> from Sem. gann.

75 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 581.

51/56; Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.

76 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 649.

72/19; "Allah'ın kulu <Muhammed>, O'na ibadet etmek için kalktığında cinler nerede ise <Kur'an'ı dinlemek için kalabalıktan> onun etrafında birbirlerine geçiyorlardı.

77 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 321. >

olduğu bildirilir ve Adem için saygı ile eğilin dendiği halde Yaratıcı'nın emrini dinlememesi anlatılır.

Bu noktada bir müslüman düşünürün, insan türünün yıkıcılığı ve yeryüzüne uyguladığı kötülüklerin cinlerin yaşam alanlarına ne kadar zarar verdiğini araştırıp araştırmadığını merak edenlerimiz olabilir. Mantiğa göre; *madem cinler de bizim gibi bir ümmettir; o zaman onların hâklarına saygılı olmalıyız ve hayvanlara zarar vermediğimiz gibi <!> onlara da zarar vermemeliyiz çünkü yeryüzünde onlarla birlikte yaşıyoruz. Cinlerin de tüm diğer canlılar gibi Yaratıcı nezdinde hâkları bulunur ve biz bu hâklara saygılı olmalıyız* diye düşünen birisinin olup olmadığını bilmiyoruz ancak bulunacağı ihtimali düşüktür diyebiliriz.

HYY <ی-ی-ه>⁷⁸ kelime köküne sahip olan varlıklar hayvanlardır ancak bu kökün ilk anlamı canlılıktır. Bu sebeple tüm sözlüklerde ve Aramice kökeninde; *hayat, canlılık, yaşam*, gibi sembollerle karşılanır. Kelimenin kökeni; insanlar ve cinler dahil tüm canlı hayatı tanımlar. Zamanla bu terim hayvan haline gelecek ve insan dışı canlıları tanımlamak için kullanılacaktır. Ancak İslâm; tüm canlıları birer *ümmet <tür>* olarak kabul eder. 6/38 ayeti⁷⁹ bunu açıkça göstermektedir. Her ne kadar çeviride *topluluk* terimi kullanılmış olsa da ayetten anladığımız kadarıyla Yaratıcı, türleri tarif eder ve insanların da bu türlerden birini oluşturduğunu söyler. Yaratıcı; canlı hayatın yaratılışı hakkında Nûh Sûre'sinde şu şekilde bilgi verir:

18/50; Hani biz meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı, şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!

78 KLEIN, Ernest, age, s.214. >

ח'ן [chêth-Yôdh-Hê] to live. Phoen. Aram. Ugar. [hwy, hyy], Arap. [hayya], hayiya, Ethiop. [hayewa] <to live> Akka. [baltanumma] <alive> 1 he lived, was alive; WEHR, Hans, age, s. 220.

> حي hayy pl. احياء [ahyâ] living, live, alive; lively, lusty, animated, active, energetic, unbroken, undaunted, undismayed; living being, organism; tribe, tribal community;

...

79 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 144. >

6/38; Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve <gökte> iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler.

71/14; 'Hâlbuki, O, sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır.'

15; 'Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmıştır?' 16; 'Onların içinde nasıl ayı, bir ışık, güneşi de bir kandil yapmıştır?' 17; 'Allah, sizi <babanız Âdem'i> yerden <bitki bitirir gibi> bitirdi <yarattı.>' 18; 'Sonra sizi yine oraya döndürecek ve kesinlikle sizi <yeniden> çıkaracaktır.'

Burada geçen; *sizi zamirinin* insanları işaret ettiğini görüyoruz çünkü metin; genel olarak Nûh ve dolayısıyla insanlara hitâb etmektedir. Demek burada şunu söyleyebiliriz; insan aşamalar halinde <atvaren> yaratılmış ve *bitki* <nebaten> gibi bitirilmiştir. Ayrıca cinler türünü farklı bir şekilde yarattığını 15/27'inci Ayette⁸¹ tarif etmektedir. Çevirisine göre tarif edilen duman-sız ateş terimi; bizi açıkça ışık terimine götürür. Demek cinlerin malzemesi ışıktır diyebiliriz. O zaman bu canlı türünün yapısını dalga veya parçacık olarak tarif ettiğini söyleriz. Yaratıcının Sözleri; önceki devirlerde yaşamış peygamberlerin bir çoğunun isimlerini anar ve onlar hakkında anlatımlarda bulunur. Türler ve canlı hayat bakımından belki de en ilginç olanı; *Süleyman Peygamberdir*. Kendisi; tüm hayvanların dillerini konuşabilir. Yaşadığı olaylar ve peygamberliği Neml <karınca> Sûre'sinde anlatılır.

1; Tâ-Sîn. Bunlar, Kur'an'ın, apaçık bir kitabın âyetleridir.

27/17; Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı. 18; Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler" dedi. 20; Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi "Hüdhüd'ü niçin görmiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?"

80 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 647.

81 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 282. >

15/27; Cinleri de daha önce duman-sız ateşten yaratmıştık.

82 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 415-417.

İslâm'ın *tek yazılı kaynağı olan Kur'an*; canlıları değerlerine göre ayırmaz, çeşitli canlılara görevler yükleyen Yaratıcı, her canlıyı bir sebeple <hikmet> yaratmıştır. Aslında sebep terimi, hikmet sembolünün tam karşılığı değildir. Hikmet teriminin içinde; işlev, fayda, sebep, görsellik, ilim, bilgelik gibi bir çok yan anlam bulunur. *Hikmet, yaratılanların tam olarak kavrayamadığı ve Yaratıcı'nın İlmi sonucu ortaya çıkan olgu veya olaydır* denilebilir. Örneğin ölüm veya hastalık, insanlara göre kötü veya korkulacak sonuçlardır ama her birinin hikmeti vardır. Bu sebeple; bilgimizle açıklayamadığımız, değişmeyen veya elimizde yeterli veri olmadığı için *anlayamadığımız nedensellikler* veya bu *nedenselliği oluşturan ilim seviyesi hikmettir*. Kur'anda İblis ismiyle anılan kişi cinlerden olup <18/50> irade sahibi bir canlıdır ve Âdem yaratıldığında ona saygı göstermeyi reddeder. Bu reddin sebebi; kendisinin ışıktan, Âdem'in ise topraktan yaratılmış olmasıdır. Işıktan yaratıldığı için kendisinin bu canlıdan *hayırlı* olduğu <7/11-12> iddiasında bulunur. İtirazı sebebiyle Yaratıcı tarafından kovulan İblis, O'ndan süre ister. <15/36-40> Yaratıcı ise; ona ve peşinden gidecek olanlara sadece kendisinin bildiği güne kadar olan bir süre verir. Buradaki süre; *İblis'in insan türünden daha hayırlı olduğu iddiasını kanıtlaması için verilir*. Bu kanıtın nasıl olacağı 17/62 ayetinde yazılıdır. İşte hepimizin bildiği bu anlatım ve sonrasındaki olaylar hikmettir. Burada bir not düşmemiz gerekirse aynı Ayette ve 18/50 Ayetinde İblis'in *neslinden bahsedildiği için üreme özelliğinin de bulunduğunu görüyoruz*. Anlatılanlara ek olarak İslâm dininin canlı hayata bakışı hakkında şunları söyleyebiliriz;

Canlılar iki ana bölüme ayrılır, biri bildiğimiz evren ve organik canlılardan oluşurken diğeri; bilmediğimiz, görmediğimiz ama herkesin inanması zorunlu olan inorganik canlılardır. İnorganik canlılar, bildiğimiz kadarıyla ışıktandır ve bir bölümü özgür irade sahibidir, diğerlerinin <melekler> özgür iradeye sahip olup olmadığı bilinmez. Özgür iradesi olanların, *cinler türü* olduğunu biliyoruz ve İblis de bu türün içindedir. Bu şartlarda İslâm'ın canlı tarifini şöyle yapabiliriz:

- Canlılar; *Yaratıcı'nın hikmetiyle, izin verdiği ölçüde akıl ve özgür iradeye sahip olan, hareket, üreme, beslenme gibi doğal özellikleri bu-*

lunan, organik veya inorganik varlıklardır. İnorganik canlıların bulunduğu delili Yaratıcı'nın tarif ettiği cinlerdir. Ayrıca etten başka birşey olmayan insan⁸³ hakkında TORA; BEREŞİT bölümündeki anlatım sebebiyle, etten olmayan canlıların da bulunduğu sonucuna varırız.

- Canlılar değerli ya da değersiz olarak yaratılmamışlar, her biri belirli görevler veya bir hikmet sebebiyle var edilmişlerdir. Yaratıcı her canlı ile iletişim halindedir. Örneğin bir ayette <16/68-69> *Yaratıcı; bal arısına⁸⁴ varlık sebebini açıklar ve görevini tarif eder.*

- Cin ve insan türleri de aynı şekilde belirli görevler ve bir hikmet sebebiyle yaratılırlar. Bu türlerin diğer türlerden farkı özgür iradedir. Özgür iradenin en temel göstergesi; Yaratıcı'ya karşı gelmek veya onun istediklerini yapmamak iradesidir. Özgür irade; verilen kimse için bir üstünlük göstergesi olmayıp verildiği canlıya sorumluluk da yükler.

- Anlatılan sebeplerden *insan türünün en değerli tür olduğu, diğer canlılara hükümdâr olarak gönderildiği, bunun sonucunda insan dışı türlerin Yaratıcı nezdinde önemsiz detaylar olduğu gibi inançların İslâm veya Yaratıcı'nın Sözleri ile bir ilgisi bulunmaz.* Bu inanışlar genellikle; diğer dinler ile inanç sistemlerinin, insanların sahip olduğu kültürün veya insan türünün kendini tanrılaştırma isteğinin bir sonucudur. Yaratıcı'nın Sözlerini diğer dillere çevirenler veya yorumlayanların söyledikleri, yazdıkları, kesin olarak Yaratıcı'nın Sözlerini göstermediğinden <değişmezlik ilkesi sebebiyle> insanı tanrılaştırmanın ilk basamağı olan bu gibi fikir ve yorumların hatalı olduğunu iddia ederiz. Ayrıca 6/38 Ayetinde söylenenler bu durumun kanıtını oluşturur. Bu ayete göre; tüm organik veya inorganik yapıda canlılar; *yargılanmak için Yaratıcı'nın Huzuruna* geleceklerdir. Elimizdeki çeviri doğruysa, *insan türü de Yaratıcı'sının Huzuruna* gelecektir.

83 TORA, 1. Kitap, BEREŞİT, s. 35-37. Beresit, 5:15-32/6:1-8 >

3 Tanrı "Ruhum insanı sonsuza dek yargılamayacak; çünkü o etten başka bir şey değil. ..." dedi.

84 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 293-294. >

16/68; Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan <kovanlardan> kendine evler edin." 69; "Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı <yayılım> yollarına gir." Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir <toplum> için bir ibret vardır.

İslâm; özgür iradeye sahip olan canlılar ile sadece doğal iradeye sahip olanları <hayvanlar ve belki meleklerin bir kısmını> değer olarak birbirinden ayırmaz. Kısaca özgür iradeye sahip olanlar daha değerlidir fikri veya tersi iddia edilmez. İslâm, bu iki grup arasındaki ayrımı; *fiilleri sebebiyle* düzenler. İnsan ve cinler *özgür iradeye* sahip olduklarından *Yaratıcı'ya karşı çıkmak konusunda serbesttir* ancak Yaratıcı'nın belirlediği süre sonunda tüm canlılar hesap verir. Anlaşıldığı kadarıyla iki çeşit yargılama vardır. *Birincisi*; Yaratıcı'ya inanıp buna uygun davranma, kısaca inanç bakımından ve *ikincisi ise* kişilerin fiilleri bakımından olacaktır. *Özgür iradeye sahip olmayan varlıklar için yargılamanın tek ölçüsü; fiilleri olacaktır.* Dolayısıyla bu varlıklar için seçim serbestliği olan bir durumda seçilen hareketin sebebinin açıklanması ve işlenmiş olan fiil zorunlu ise bunun kanıtlanması yöntemine dayalı bir yargılama öngörülür. *Özgür iradeye* sahip varlıklar bakımından yargılama; hem inançları hem de fiilleri sebebiyle gerçekleşir. Buna bir örnek vermek gerekirse; aslan ceylanı öldürse ve hesap gününde ceylan bunun için davacı olsa aslanın bu fiilini; zorunluluk, yaşaması için veya başka çaresi kalmamış olması sebebiyle işlediğini kanıtlaması gerekecektir çünkü aslana özgür irade verilmemiştir. Bu sebeple aslan; *ancak seçim serbestliğine sahip olduğu bir durumda yaptığı seçimin doğruluğu/yanlışlığı ile yargılanabilir.* İnsanlar ve cinler; hem inançları hem de fiilleri bakımından ayrı ayrı yargılanacaklardır ve bunun sebebi *onlara verilmiş özgür iradedir.*

Genel olarak İslâm, Yaratıcı'nın sadece yine O'nun tarif ettiği şekilde anlatılması ve anılmasını ister. Bu sebeple, Yaratıcı'nın Sözlerinde söylemediği şekilde veya uydurulmuş yorumlar vasıtasıyla insan türünün kendisini tanrılaştırmasını reddeder ve bunun büyük bir cezası olduğunu belirtir. Kısaca Yaratıcı; -ima yoluyla da olsa- kendisine ortak kabul etmez. Bunun en önemli sonucu ise insan türünün kendisini üstün görmesinin büyük bir hata olduğu ve kesinlikle bedelinin olacağının özellikle vurgulanmasıdır. Özgür irade sebebiyle diğerlerine göre çok farklı mezziyetlerle yaratılmış olsalar da *insanlar ve cinler hakkında* ancak

tek bir görev ve dolayısıyla tek bir değer bulunur <51/56>.⁸⁵ Yaratıcı ile yarattıkları arasında başka bir bağlantı kurulmaz. Yaratıcı'ya yaklaşmanın ve kurtuluşun tek yolu; O'nun tarif ettiği şekilde inanmak ve emrettiği fiilleri yerine getirmektir <84/24>.⁸⁶

Hem bireysel hem de bulunduğu tür bakımından insanın kendisini diğer canlılardan üstün görmesi veya bu konuda Yaratıcı'nın Sözlerinin dışına çıkarak farklı şeyler söylemesi, <10/18>⁸⁷ inanması halinde, <6/94-100>⁸⁸ kişiyi ağır bir cezalandırma bekler. Bunun dışına çıkan kişi, Peygamber dahi olsa cezalandırılacağını <69/44-47>⁸⁹ söyleyen Yaratıcı; bu gibi fiillerin kesin olarak engellenmesini emreder.

Tüm yazdıklarımızdan çıkan sonuç; *insan ve cinler aşamalar halinde yapılmıştır, yeryüzüne sahip, vekil veya hükümdâr olarak değil memur ve sorumlu olarak gönderilirler. İslâm'da canlılar arasında bir ölçülendirme yoktur. Hâklar bakımından Yaratıcı'nın Adâleti; canlı veya cansız her varlık için geçerlidir. Dil ve iletişim becerisi sonucu idrâk kabiliyeti; insanlara yaratılışın belirli bir evresinde eklenmiştir. İnsan ve cinler farklı türlerdir ve kendilerine verilen idrâk kabiliyeti sebebiyle sorumludurlar.*

85 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 581.

51/56; Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.

86 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 678. >

84/24; Öyle ise sen onlara elem dolu bir azabı müjdele! 25. Ancak iman edip de sâlih ameller işleyenler başka. Onlar için, bitmez tükenmez bir mükâfat vardır.

87 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 226. >

10/18. Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefaathçılarımızdır" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir."

88 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 152-153. >

6/94; Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız. Hani hakkınızda Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaathçilerinizi de yanınızda görmüyoruz? Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuş ve <Allah'ın ortağı olduklarını> iddia ettikleriniz, sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuşlardır.

6/100. Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları O yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir.

89 KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, s. 642. >

69/ 44, 45. Eğer <Peygamber> bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. 46. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. 47. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.

İslâm'da Türler Hiyerarşisi

Miskeveyh; İran'ın Rey şehrinde yaşamış < ... / MS. 942> bir İslâm filozofudur.⁹⁰ İbn-i Sina, Farabi ve Hayyan gibi son ve gerçek alimlerin de çağdaşıdır. İslâm tarihinin aydınlanma benzeri bir evresinde yaşamıştır. *El-Fevz* isimli eserinde; *hareket delilini* şöyle açıklar:

Hareketli olan her şey, kendisi dışındaki bir etki sebebiyle hareket eder. Eğer onun hareketi doğal ise doğa, onu hareket ettiren şeydir. Eğer hareketi doğal değilse ya bir irâde ya da zorlama ile. Bir irâde ile hareket eden varlığı irâde eden şey hareket ettirir. Zorlama ile hareket eden de onu zorlayan varlık hareket ettiriyordur. O zaman her hareketli varlık, <kendisi dışındaki bir etki eden> sebebiyle hareket etmektedir. Onu hareket ettiren öteki varlığın durumu da <kendisi hareket etmeyen> etki edene ulaşınca dek hep bu şekildedir ki; bu varlık da ilk etkidir.⁹¹

Kısaca her madde hareket eder ve hareket etmesi için bir dış etkiye ihtiyaç duyar. Aynı şekilde her maddenin özellikleri de bir etkidir ve varlığı için kendisi dışında bir etkiye muhtaçtır. Tüm maddi âlemi hareket ettiren, cismâni âleme özellikler veren ve kendisi harekete muhtaç olmayan, kendisine bir etki olamayacak olan sadece ilk etkidir <Yaratıcı'dır>. O zaman, *Tanrı ilk etkiyi meydana getirendir ve zatına özgüdür, özseldir*. Var olma niteliğini başkasından almaz, madde ondan bir parça değildir ama

90 SUNAR, Cavit, İbn Miskeveyh, Yunan'da ve İslâm'da Ahlâk Görüşleri.

91 ÖZDEĞİRMENCLİ, Saliha, İbn Miskeveyh'te Metafizik.

ondan *feyz alır, sudûr eder ya da zuhûr eder*.⁹² Tanrı'nın varlığı zâtî⁹³ olduğuna göre kendine özgüdür, bizim varlık anlayışımızın dışındadır ve dolayısıyla yokluğu da düşünülemez. O halde onun zâtî varlığı zorunludur ve zorunlu olduğuna göre *ezelidir*. Bu sebeple varlık türlerinin hiçbirisi üzerinde tasarruf etmediği <etki etmediği> düşünülemez. O, kendinden başkasını var edendir ve bizim bildiğimiz varlık silsilesini zuhûr ettirir. O'ndan hariç her şeyin varlığı O'na göre eksiktir ve ancak O'nun sayesinde.

Benzer fikirler, Aristoteles'e atfedilen ama gerçekte Plotinus'a ait olan, *Esûlûcyâ* isimli eserde bulunur. Plotinus'a göre; en üstün tabiat veya *İlk Varlık* her bakımdan tekdir/birdir. Hem gerçekte hem de zihni tasarımda birdir, hiçbir açıdan onda çokluk bulunmaz. *Varlığın var olması için 'Bir' bizzat varlık değildir, fakat varlığın türeticisidir*, diyerek diğer varlıklardan farkını ve tanımlanamazlığını ortaya koyar.⁹⁴

Çözümlemeler; Aristoteles'in İslâm versiyonu gibi görülebilir ancak kendisi, bir yandan Farabi'nin sistemleştirdiği *sudûr nazariyesini* benimserken diğer yandan İslâmın *yoktan yaratma fikrini* savunur.

Miskeveyh; varlığı *hiyerarşik mertebelere* ayırır ve bu hiyerarşiyi oluşturan varlık basamaklarının birbirine bitişik olduğunu düşünür. Bu mertebeler en aşağıdan başlayarak şunlardır: *İnorganik cisimler, bitkiler, hayvanlar, insanlar ve bunların üzerindeki <üst âlemdeki> varlıklardır*.

Fikirleri; evrim teorisine benzer görünse de türler arası geçiş öngörmez. Örneğin; bitkiler basamağının son aşaması olan hurma ağacı, hiçbir şekilde hayvanların ilk basamağındaki salyangoz veya sedefe dönüşmez/evrilmez. Bitkilerin son aşaması, hayvanların ilk aşamasının altındadır. Hayvanların son aşaması olan maymun ise hiçbir şekilde insan olamaz. Miskeveyh; canlı türlerini daha çok hareket ve duyu yeteneklerine göre sınıflan-

92 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 6, s.402. >

Türümcülük <Os. Sudûriyye, Zuhûriyye, Mezhebi feyzân, Mezhebi sudûr, Mezhebi zuhûr, Fr. Emanatisme, Al. Emanatismus, İng. Emanatism, İt. Emanatismo> Evrenin türümsel olarak oluştuğunu ileri sürenlerin öğretisi...

93 zâtî=kişiyeye özel, sadece ona atfedilebilen, sadece şahsına ait olan.

94 PLOTINUS, *Enneadlar*, s.21.

dırır. Hayvanların son mertebesi olan maymunla insan türü arasında çok az bir fark olduğunu söyler ki bu noktada önemli bir soru sormamız gerekiyor: *Hayvanlar ile insan türü arasındaki fark nedir?*

Miskeveyh'e göre tek fark; *temyiz edebilme gücüdür*. İnsan türünün en alt mertebesinde; temyiz gücü hiç olmayan veya çok az olan insanlar olup bir anlamda bunların hayvanlardan farkı bulunmaz. İnsanlar da temyiz güçlerine göre derecelenir ve en üstte temyiz gücü tam olanlar vardır. Gördüğümüz kadarıyla kendisi İslâm alimleri arasında -türlerle ilgili- akla uygun açıklamalar getirebilmiş nadir kişilerdendir. Kendisinin; nefs, ruh ve akıl gibi değerlendirmelerini konumuzla alakalı olmadığı için tekrarlamıyoruz ancak adâlet, akıl ve hâkikat bilgisi gibi kavramlarla ilgili fikirlerinin günümüzde mevcut İslâmi bakış açılarından ileride olduğu söylenebilir. Genel olarak canlı türlerini değerlendirirken insan gözlüğünü çıkarmayı başarmış nadir kişilerdendir. Ayrıca ahlâk felsefesi hakkında ciddi çalışmaları bulunur

Sonuç olarak Miskeveyh'e göre; canlı/cansız tüm varlıklar hem kendi aralarında hem de bulundukları gruplar içinde *mer-tebelere* <derecelere> sahiptir. Derecelendirme; bazen hareket ve duyu kabiliyetine bazen de temyiz veya idrâk kuvvetine göre yapılmıştır. Canlı türleri arasındaki derecelendirme bir değer ifadesidir ama türlerin sahip olduğu hâkları etkilemez. Örneğin bu derecelendirme sebebiyle değerli olan tür, daha az değerli olanı yok edebilir gibi bir sonuç çıkarılamaz. Derecelendirme; durumun tespiti olup hâkları tespit etmez. <veya yok etmez>

Geveze Kuyruksuz Maymun

"Ünlü bir efsaneye göre, Gök ile Yer yaratılırken insanlar henüz yoktu. Niu-koua, sarı topraktan insan yaratmaya başlar.

Ancak o, bu işin onun kadın gücünü aştığını anlar; bunun üzerine Niu-koua, çamur çıkarmaya gider ve çıkardığı çamurdan insan yaratır. Böylece soylular sarı topraktan, fakirler ve hizmetçiler ise sade çamurdan yapılır."⁹⁵

Fong-sou t'ong-yi, M.S. 2. Yy

Ioanna Kuçuradi, 1971 yılında yayınladığı *İnsan ve Değerleri* isimli eserinde,⁹⁶ değerler ve değer problemi hakkında geniş bilgi verir. Genel olarak *değeri*; bir şeyin aynı cinsten olan diğerleriyle karşılaştırılması sonucu meydana çıkan farklılık olarak tanımlayabiliriz. Ancak maddi anlamda doğru kabul edilebilecek olan bu tanımın içine insan ve insanın tüm ilişkileri <kişi-kişi ve kişi-varlık ilişkileri> katıldığında tanımın yeterli olmayacağı açıktır.

Bu durumda maddi olguların değeri ile ilgili problemi, *değerlerle* ilgili problemlerden ayırmak gerekir. Kuçuradi'nin tanımladığı *insanlık*⁹⁷ anlamında *insan* söz konusu olduğunda ortaya çıkan karmaşık problemleri şimdilik dikkate almazsak ve maddi olguların değerini de değerlendiren kişilerin belirlediğini düşünür-

95 BONNEFOY, Yves, Mitolojiler Sözlüğü - 2 Cilt, s. 184.

96 KUÇURADI, Ioanna, İnsan ve Değerleri.

97 KUÇURADI, Ioanna, Etik, s. 170.

"Felsefede insan üzerine -tür olarak insan üzerine- ortaya konan bilgi, en genel dile getirilişle insan nedir? sorusunu yanıtlamayı, çok defa da insanın diğer varolanlar arasındaki yerini belirlemeyi amaçlar. İnsanın yapıp ettiklerine ve ortaya koyduklarına bakılarak ortaya konan bu bilgi, insanın <doğal> yapısının -tür olarak teklifiğini oluşturan özelliklerin- bilgisidir. Bu özelliklerin bilgisi, insan kavramımızı oluşturur."

sek, değer problemi asıl olarak felsefenin problemidir ve karşımıza *değerlendirme-değerler problemi* çıkar.⁹⁸

Kuçuradi, insanın değerleri ve ilişkileri bağlamında etik konularında çok önemli tespitler yaparak önemli bilgiler verir ancak tüm yazdıklarının temelinde -bence hatalı olan bir ölçü kullanarak- insanın doğasında insanlık değerlerinin bulunması gerektiğini ya da bulunduğunu iddia eder.

İnsanın hayatı boyunca yapıp ettikleri, eylemleri, ilişkileri, amaçları ve topluluk içindeki hayatının belirli ölçülerde değerlendirilebilecek etik ilişkiler ve değerlere bağlı olduğu doğrudur ancak insanın doğasında etik değerlerin bulunduğu fikrinin hatalı olduğunu, insanın bahsedilen değerleri ve etik ilişkilerinin yalnızca toplu yaşam içinde ve tarihte belirli bir zamanda ortaya çıktığını iddia edebiliriz. Zira insan doğasının özünde; fizyolojisi ve beyninden kaynaklanan bir değerlendirme problemi ya da etik endişenin bulunması imkansızdır.

Bu sebeple incelenen etik ilişkiler ve değerler; insanın belli bir dönemde giydiği ve üzerine pek de oturmayan bir şekilde taşımaya zorunlu olduğu bir elbise olarak tanımlanabilir. Antropolojik açıdan baktığımızda insanın bahsedilen değerlerinin ancak grup halinde yaşama ve aile kurma, yerleşik hayata geçme dönemlerinde oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Yine de insanı olduğundan farklı ya da daha yüksek göstermeye çalışan bu bakış açısında bulunan hataların ortaya çıkarılması bizce önemlidir.

Bir başkasının *değeri veya değersizliğinin belirlenmesi eylemi*, -değerlendirmeyi yapan kişi bakımından- *yaşantı* olarak tanımlanır. Başkasını değerlendiren kişi, bu değerlendirmeden hemen sonra bir durum içine girer. Kişinin girdiği bu duruma *yaşantı*⁹⁹ ismi verilmektedir.

98 KUÇURADI, 1971, s. 16. >

"Çünkü iyi nedir?, güzel nedir?, faydalı nedir?, doğru nedir? gibi sorular sormak, değerlendirme aktivitesini belli açılardan problem haline getirmektir; saygı, dürüstlük, adalet, eşitlik gibi kişilerarası ilişkilerin temelindeki manayla ilgili sorular ortaya koymak veya sanat, bilim, moral gibi insan başarılarının özelliklerini araştırmaksa, farklı çeşitten değerleri problem haline getirmek olur."

99 KUÇURADI, 2006, s. 37. >

"Kişi ile kişi ilişkisinde değerlendirilenin değerliliğini-değersizliğini belirleme adımının değerlendiren kişideki karşılığı, bir yaşantı olarak karşımıza çıkar. Yapılan her değer atfetmeden önce, her doğru-yanlış değerlendirme ve değer biçmenin de hemen arkasından, değerlendiren kişi birşeyler yaşar. Bu yaşadığı, yalın bir yaşantı, çoğu zaman da karmaşık bir yaşantıdır."

Yaşantı, olgu ve olaylar karşısında bulunan kişinin kontrolü dışında meydana gelen bir oluşumdur ve bu kişinin kendisinde, *benliğinde hissedilir*. Gerçekte *duygu* olarak da isimlendirilebilir ancak *duygu* terimi *yaşantı* teriminin tam karşılığı olarak kullanılamaz. Çünkü duyguyu ancak dışardan bir etki olmadan oluşan, *kişiyi özgü psişik kararlar* olarak görürüz. Duygular da kişiyi etkiler ancak bu bakımdan etik ilişkiyi sadece dolaylı olarak ilgilendirirler. *Etiği ilgilendiren yaşantılar, içlerinde değer veya değersizlik ifadeleri olan yaşantılardır*. Örneğin, *duygu ile yaşantı* ayırımına göre *aşk duygudur* ve kişinin psişik durumu ile ilgilidir. *Sevgi ise yaşantıdır* zira hem etik ilişkiyi ilgilendirir hem de kişinin bütünlüğü ile ilgili bir değerliliği ifade eder.

Kuçuradi, *kişinin belirli bir eylem karşısındaki yaşantısını belirleyen nedir, daha doğrusu kişiler arasındaki yaşantı farklılıklarını, değerlendirmeleri belirleyen, bu farklılıkları ortaya çıkaran belirleyiciler nelerdir*¹⁰⁰ sorularına da cevap verir.

Öncelikle yaşantılar arasında oluşan farka *artı etken* ismini veririz ve *artı etken, aynı değer in biçildiği bir eylem karşısında kişiler arasında oluşan farkları sembolize eder*. Kuçuradi, *artı etkenin inançlar olduğunu* söyler, *kişinin bulunduğu gerçekliği ve duygusal durumunun yanında değerli veya önemli olan konusundaki inançları; bahsedilen anlamda aynı belirli eylem karşısında farklı kişilerin yaşantılarında oluşan farklılıkların -belki de en önemli- belirleyicisidir*. Ayrıca inançlar, *-diğer özel koşulların etkisi asgariye indirilirse- kişinin yaşantısı ve devamında yaptığı değerlendirmelerin tek belirleyicisi de olabilir*. Bu durumda yaşantıyı belirleyen tek etkenin inançlar yani kişinin bireysel özellikleri olduğu söylenebilir. Bu konuda şu örneği verebiliriz:

Ateist bir kişinin, toplum tarafından kabul görmüş, inanılan dini değerler aleyhine sarfettiği sözler -davranış- karşısında aynı dine mensup iki kişinin farklı değerlendirme ve yaşantıları oluşabilir. Biri *ateistin -gerçekte bir Yaratıcı'ya inanmaması sebebiyle inanmadığı bir olgu hakkında bir değere de sahip olamayacağını düşün-*

100 KUÇURADI, 2006, s. 39. >

"... bir kişinin bir eylemini aynı şekilde anladıktan veya aynı değeri biçtikten sonra iki kişinin ona karşı tutumlarının. Yaşantılarının -sonra da yaptıklarının- farklı olduğu sık sık görülür. Peki, bu katılan yeni -artı- etken nedir? "

düğünden, değer sahibi olmadığı bir olgu hakkındaki kendince hatalı konuşmalarının normal karşılanması gerektiği fikrini kabul eder ve ateistin sözleri karşısında tepki davranışı geliştirmez. Zira bu davranışı tepki verilmesi gereken bir davranış olarak görmez. Diğerisi ise, ateistin davranışına -inançlarına açıkça hakaret olduğunu düşünerek- tepki gösterir, hatta ateisti protesto etmeyi, fiili olarak zarar vermeyi ya da onun cezalandırılmasını isteyebilir. Aynı toplumda yetişmiş iki inançlı kişinin biyolojik-psikolojik durumlarının yakın olduğunu varsayarsak; aralarında oluşan yaşantı farkının sebebi nedir?

Dini inançları *kültürün* bir parçası olarak görmemiz gerekirse aradaki farkın sebebi iki kişinin bireysel özellikleri, değerleri, değerlerine gösterdikleri hassasiyet veya genel olarak *kişilikleri*, onların yaşantıları arasındaki *farklılığı da ortaya çıkarmaktadır* diyebiliriz. O halde kişinin benliğinin, bu benliğin özellikleri ve değerlerinin, inançlarının, hassasiyetlerinin; -diğer etkenleri gözardı edersek ya da en aza indirirsek- bir eylem karşısında bulunan kişinin *yaşantısını belirleyen en önemli etkenler olduğunu* söyleyebiliriz.

Aynı şekilde bir toplumda kutsal sayılan, örneğin *milli bayrak* olgusunun, toplumda yaşayan kişilerin verdikleri değerlerden kaynaklandığını, bayrağın renginin ve şeklinin sadece çoğunluğun verdiği/inandığı değerlerle ilişkili olduğunu biliriz. Aslında ilkel devirlerde yaşamış insan gruplarının sahip olduğu *totemizm inancı* ile ilişkili olduğunu bilsek de günümüzde *milli bayrağın bir inanç ögesi olduğunu* söyleyebiliriz. Bu inanç ögesinin kaynağı hakkındaki fikirlerimizi de bir yana bırakırsak; gerçekte onun *değerinin sadece kişilerin benliklerinden kaynaklandığını, kısaca kültürün bir parçası olduğunu* söyleriz. Ancak yine de örneğin başka milletten bir kişinin bayrağımızı yakması ya da ayakları altına alıp çiğnemesi, ona *hakaret etmesi fiilleri* bizim canımızı acıtır ve duygularımızı bir kenara bıraksak da benliklerimize işlemiş değerlerimizden etkilenen bir *yaşantı* ortaya çıkar. Bu yaşantı, *milli bayrağımıza* yapılan ve bizi inciten hareketin durdurulması ya da yapan kişinin cezalandırılmasını isteme şeklinde gerçekleşir ki gözümüzün önünde oluyorsa biz de bu eylemi engelleriz.

Ancak inançların kişinin benliğini etkilemesi gibi gerçekte kişinin biyolojik-psşik durumunu yani duygularını etkilemesi de söz konusudur. İnanç öğelerini sembolleştirmemiz ve sembollerini inançlarımızla bağlantı kurarak adlandırmamız sebebiyle sembollerin inançları etkilemesi ve inançların duyguları tetiklemesi de doğal karşılanmalıdır. Yine de inançlar kişinin benliği-ne göre değişen oranda/değerde belirleyicilerdir.

Zira aynı toplumda yetişen ve benzer eğitimleri alan kişilerin aynı inançlara sahip olmaları halinde bile, benliklerine göre değişen yaşantıları -değerlendirmeleri- bulunacak ve bu yaşantılar arasında az ya da çok kişisel farklar meydana gelecektir.

Kişi-kşi ilişkilerinde oluşan yaşantıyı yalnızca kişinin benliği etkiliyorsa, -aslında- kişinin *inançları sebebiyle benliği etkiliyse*; karşılaşılan eylem kişi için zorunlu olmayan bir sonucu doğurur ve değerlendirilen eyleme gerçekte kendisinde bulunmayan bir değer atfedilir. Yani kişi karşıındaki eylemi değerlendirirken eylemin kendisi değil değerlendiren kişi bakımından ortaya çıkan sonucu değerlendirir veya bu sonucun kişi bakımından olumlu/olumsuz yansımalarına uygun bir *değer atfetme* ortaya çıkar. Eylem saltık anlamda -yalnızca eylem olarak- değil sonuçlarının kişiye etkileri bakımından değerlendirilir. Aslında eylemin değerinin yalnızca *kişinin benliği tarafından belirlendiği bir süreç*¹⁰¹ görürüz.

Eylem, kişinin az ya da çok bir ihtiyacının doyurulmasına hizmet ediyorsa bu durumda ihtiyacı doyurulan kişinin beğenisi eylemin gerçek değerinin ötesinde olacaktır. Bu halde kişinin menfaatine uygun bir değerlendirme ortaya çıkar. Eylemin gerçek değeri yerine kişiye olan faydası ile orantılı olan bir *değer atfetme* yaşantısı oluşur ki bu durum, kişinin eylemi yalnızca kendi benliğine olan etkisi ölçüsünde değerlendirdiğini gösterecektir. Öyleyse eylemin objektif koşulları ve değerlendirmeleri bir yana bırakılır, eylem yalnızca kişinin benliğine olan katkısı/faydası veya kişinin ihtiyaçlarını karşılaması oranında *değerli*

101 KUÇURADI, 2006, s. 40.

"Etik ilişkide eylemin temelinde eylemle ilgili olan bir değerlendirme değil de, yalnızca yaşantı -benin belirlediği bir yaşantı- olunca, etik ilişkideki eylemin bu aşamadaki oluşması bir etkinlik olacak yerde, kapalı bir süreç olur."

olarak nitelendirilir. Eylem, kişinin benliğinin belirlediği ihtiyaçlarına zarar veriyorsa, *kötü/hatalı* olarak değerlendirilir ve kişinin yaşantısını olumsuz etkiler.

Bu durumda karşımıza çıkan olgu Kuçuradi'nin kelimeleriyle, *değer atfetme olgusu; yalnızca insana özgü biopsişik <biyolojik-duygusal> bir olgudur.*

Bu noktada -yalnızca doğa bilimlerinin nedensel açıklamalarına özenerek- etik ilişkide de nedensel açıklama ve çözümlemeler yapılmasının olanaksızlığından, yanlışlığından bahseder. İnsan unsurunun ve benliğinin de katıldığı *etik ilişki içinde nedensel açıklamaların varlığı ya da etğin normatif bir bilim olduğu, olması gereken ile ilgilendiği* gibi hatalı düşüncelerle idealize edilmesine karşı çıkarız. Zira gerçekte *insan unsuru* ve kişinin benliğinin/kişiliğinin belirlediği yaşantıların bulunması, hiçbir olgu ya da ilişki içerisinde normatif <nedensel> açıklama ve çözümlerin bulunmayacağını, bu sayede etik ilişki ve etik değerlerin de normatif <nedensel> açıklamaları olamayacağını gösterir. Bizler etik ilişki ve etik değerlerin kişi-kişi ilişkileri bakımından normatif koşullarda algılanması ya da değerlendirilmesinin zorluğundan bahsedebiliriz. Kısaca insan ilişkileri ve yaşantıları bakımından *önceden belirlenmiş nedenlerin zorunlu sonuçlar doğurduğundan bahsetmek olanaksız olduğu* gibi kanunlarda bulduğumuz biyolojik-psikolojik tepki davranışları hakkındaki değerlendirmeler bakımından <haksız tahrik indirimi vb> önceden belirlenebilir, normatif veya nedensel kuralların bulunduğunu iddia edemeyiz.

Yüzüne tokat atılan her kişinin yaşantısının farklı olacağı gibi bir sonuç çıkarsak da bu kişilerin benliklerinin tek belirleyici olduğu durumlarda bile tokat yiyen kişinin yaşantısının, değerlendirmesinin ve devamında oluşturacağı eylemin ne olacağı/olması gerektiğini önceden belirleme, kanunlaştırma olanağımız yoktur. Ayrıca bu durumun -insan unsuru ve benliği göz önüne alındığında- önceden belirlenmesi ya da normatif hale getirilmesi; ortaya patolojik değerlendirmeler ya da normlar çıkarır ki ceza hukuku gerçekte bu değerlendirmelerin doğru şekilde yerine getirilmesini sağlamalıdır.

Sebepsiz olduğu düşünölen bir anda yüzüne tokat atılan kişinin yaşantısı, değerdendirmesi sonucu karşıdaki kişiyi öldürmesi, ona hakaret etmesi, ondan özür dilemesi, kaçması, kavgat etmesi ya da karşıdakine de tokat atması davranışlarının hangisinin doğru olacağını önceden belirleme olanağının bulunmaması, gerçekte söyledığımız şekilde kişiler arasında oluşan etik ilişkinin her durumda farklı değerdendirmelere tâbi tutulmasını gerektirecektir. Öyleyse benlik ya da kişinin benlik davranışsı söz konusu olduğunda önceden belirlenebilir ya da değerdendirilebilir şekilde doğru/yanlış, iyi/kötü eylemlerin olmadığını, bu kişinin ancak ve sadece anlık *yaşantısının belki görünüşte tutarsız* ama kendi içinde *şaydalı bir eylem olabileceğinin* de bilinmesi gerekir.

Kişinin karşısındaki eylemi doğru değerdendirmesine rağmen eylemin kişi benliğinin lehine olması, ihtiyaçlarına şaydalı bir değerd atfetmesi ile birlikte; kişinin artık etik ilişkide bulunması gereken değerdendirme olanağı ortadan kalkacak,¹⁰² eylemin etik bir eylem olması mümkün olmayacaktır. Kısaca aşk, sevgi, saygı, özlem duymak gibi *biyolojik-psikolojik duyguların belirlediğı değerd atfetme olgusu*, kişiler arasında oluşması gereken etik değerdendirmenin önüne geçecek, bu duygular sayesinde benliğin ihtiyaçlarını olumlu anlamda karşılayan her davranış olumlu, tersi davranışlar ise olumsuz veya değersiz olarak görülecektir.

Ayrıca bu halde -yalnızca benliğin belirlediğı bir değerdendirme olduğuy için- bu ilişki etik ilişki olmayacak ve karşılıklı davranışların etik değerdler bakımından doğru değerdendirilmesi de mümkün olmayacaktır.

Kişi hayatında bulunan salt gerçeklikler, somut hayat şartları ve kişinin doğal iradesi <fizyolojik gereksinimlerin önlenemez iradesi> onun gerçeklik koşullarıdır ve bu koşullar; bilgiyle bağlantılı gerçeklerdir. Kişinin hayatında bu saydığımız gerçeklik koşullarından farklı olan belirleyiciler de bulunur ki bunlar; *kişinin değerdlilik inançlarıdır*. Ancak *inanç <inanılan şey> bir bilgi de-*

102 KUÇURADİ, 2006, s.44. >

"Buradaki etik problem; doğru değerdendirmenin eylemin oluşmasında rol oynamaması, sonuç olarak benin belirlediğı yaşantının tek başına yapmayı oluşturması, dolayısıyla eylemin etik bir eylem olma yolunun kapanmasıdır."

ğildir. Bazen inanç ortaya konduktan sonra bilgi haline de gelebilir ki bu halde inancı ortaya koyan kişinin dışında kişilerce de inanma ve bilme konusu olacaktır. *Bilme konusu olan nesne;* somut yöntemlerle herkes tarafından sınanmasına bağlıdır. *Nesnenin inanma konusu olması* ise sınanmadan kabul edilmesine, kullanılmasına bağlıdır.¹⁰³

İnanç bilgi değildir ancak bir önerme olarak inancı, *sezgisel bilgi* olarak tanımlayabiliriz. Gerçekten de inanç kanıtlanmamış bilgi önermesidir ve kanıtlanana kadar da önerme olarak kalacaktır. Ayrıca inancın <nesnesinin> kanıtlanamadığı durumlarda gerçek olmadığı/olamayacağı ya da aksi düşüncenin de kanıtlanma olanağı yoktur. Çünkü inanç <nesnesi> bazen sadece insanın duyguları, rüyaları, hayalleri vasıtasıyla oluşan soyut varlıkları temsil eder ve bu soyut nesnelerin varlığı ya da yokluğunun kanıtlanması mümkün değildir.

Olanaklılığı bilinmeyen ya da olanaksız olan bir şeyin gerçekleşmesinin gerekliliğine inanma, aslında bilgisine sahip olmadığı bir olgudur ve *bu türden inanma, yalnızca kuruntu olarak kalacaktır.* İnsandan kaynaklanan -bilgi temeli olmayan- inançlar böyledir. Ancak her türlü inanç *kişiseldir* ve sadece *kişinin inançlarıdır.* İnsana ait olan kişisel inançlar ortak bir inanç haline gelebildikleri gibi topluluk tarafından bireye öğretilen inançlar da vardır. Bu inançlar ister boş inanç isterse bilgi temeli olan inançlar olsun ancak ve sadece *inanç önermeleri* olarak kalırlar. Yine de bu önermeler bir gruba aitse ve genellikle *yapılması gereken konusundaki ortak düşünceleri içeriyorsa* içinde bulunan grubun ortak *değer yargılarını* oluştururlar.¹⁰⁴

Kişinin değerlilik inançları ise içinde bulunduğu gruptan aldığı ya da kendisinin geliştirdiği *tasarımlardan* oluşur ve kişisel değer sorunlarıyla, insani değerlerle, etik değerlerle ilgili *kişisel bilgilerinin bir ürünü* ya da sonucudur.

Örneğin; bir kişinin yolda gördüğü hasta veya yaralı bir insana yardım etmesi veya etmemesi eylemi tamamen kişisel tercihidir. Ancak onun bu davranışı <yardım hakkındaki kararı> temelin-

103 KUÇURADI, 2006, s. 47.

104 KUÇURADI, 2006, s. 48.

de, bulunduğu *toplumun değerleri* veya bu değerlerin o kişiye *ne kadar aktarıldığı* olgusu bulunur. Ayrıca kişi toplumun konuyla ilgili verdiği değerleri kabullenmez, kendi kişisel değerlerini tasarlar ve bu tasarıma göre bir karar verirse muhtaç kişiye yardım eden/etmeyen kişinin sadece kendi değerlilik tasarımları bakımından eleştirisi yapılabilir.

Muhtaç kişiye yardım etmeyen kişi ancak üyesi bulunduğu toplumun genel değerlerine, kurallarına uymadığı için eleştirilebilir ki bu da *kişiyi sadece toplumun eleştirebileceği sonucunu oluşturacaktır*. Bu sebeple yardım etmeyen kişinin bir başka kişi tarafından değerlendirilmesi, eleştirilmesi veya yapmadığı yardım yüzünden hatalı olduğunun düşünülmesi -kişisel bilgilerle ilgili olduğundan- değerli olmayacaktır. Muhtaç kişiye yardım eden kişi durumunda ise yine toplumsal eleştiri mümkünken, kişisel değerlendirmelerin geçersiz olacağını söyleyebiliriz. Zira örneğin 80 bin yıl önce yaşayan ilkel insanın ormanda yaralı olarak bulunduğu başka bir insana yardım etmesi düşünülemez ki büyük ihtimalle *onu öldürüp etiyle besleneceğini* varsayabiliriz. Bu durumun -yaşandığı dönemle bağlantılı- doğru veya yanlış olarak görülmesi mümkün değildir. Hatta yaşandığı dönemde çok *normal* olarak görülebilen bir durumun, bugün bizlere *vahşice* gelmesinin saçmalığı; bizim bugün kabul ettiğimiz, kazandığımız ve kaynağı ne olursa olsun bizim kişisel değerlerimiz haline gelen *tasarımlarımızdır*.¹⁰⁵

Yalnızca insanı ve insani değerleri temel alan bir bakış açısının ya da *insanı temel alan etik değerlerin* yalnızca insan bakımından önemli olması, onları birer *değer* haline getirmeyeceği gibi sadece *insan gözlüğü* ile ortaya atılan değerlendirmelerin de bir önemi olmayacaktır. Zira insanın etik değerleri veya insani değerlerin çevremizde bulunan yapı <doğa> veya evren bakımından bir önemi olmayacak, bu değerler sadece bizler söylediğimiz için var olacaklardır. Etik değerlerin bilgisini ortaya çıkaran insan ya da *kendi türüne verdiği değerler ile yoğurulan bilgi*, yine

105 Değerlilik tasarımlarından kastettiğim, kişinin bilgisel bir temele dayanmayan veya yanlış bilgiye dayanan inanmalarıdır; sahip olduğu değer yargıları, kişi imgesi, v.b. dir. Genellikle yanlış bir induksyon ürünü, psikik-toplumsal kaynaklı, bilgisel temeli olmayan kişi inançlarıdır bunlar <2006; s. 48.>

sadece insan bakımından bir önem taşıyacak, insanın kendi bilinci ile kendisi dışına çıkmayan düşüncelerinin de dışımızda bulunan varlık dünyası bakımından bir önemi olmayacaktır. Bu sebeple örneğin bir hayvan ile insan arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin değerlendirilmesi konusundaki fikirlerimizin en üst seviyede bencil ve vahşice olduğu gerçeğinin ortaya çıkarılması, insanın sahip olduğu değerler kullanılarak mümkün olmayacaktır.

Örneğin; *doğada özgür olarak yaşayan bir ineğin -evcilleştirilip-etinin ve sütünün insan için kullanılması hususu*, insanın sahip olduğu en ince bakış açısıyla bile canlı/insan arasında bir etik ilişki kurmamıza izin vermez. Bu anlamda Kuçuradı'nın bakış açısındaki eksiklik, *insani değerleri göz önüne alarak yalnızca insan gözlüğü ile bir etik ilişki kurgulamasından kaynaklanıyor olabilir mi?* Zira doğada yaşayan insanın biyolojik ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğinde bahsettiğimiz etik değerlere ait en küçük kuralı bile hatırlamayan insanın, kişilerarası ilişkilere geldiğinde azami ölçüde değer sahibi olma gerekliliğinden bahsetmesinin dürüstlüğü de şüphelidir. Kısaca bu konudaki itirazım, insanın kendi dışındaki varlık dünyası ile ilgili değerlendirmelerini her zaman ve yerde yalnızca kendi değerlerini temel alarak yapması konusunda sahip olduğu *ikiyüzlülüğe ilişkindir*.

Kişinin tatmin bekleyen ihtiyaçları, biyolojik, psikolojik zorunluluklardır ve bu sebeple kişi bedeninin, yaşantısının ana belirleyicisi *doğal iradedir*. Doğal irade, gerçekte insanın doğasından, kaynaklanan tüm ihtiyaçlarının belirleyicisi olan fiziksel durumunu adlandırmakla birlikte karşı konulamaz ihtiyaçlarını meydana getirir. Beslenme, güvenlik, cinsellik ve benzeri tüm ihtiyaçlarımız doğal irade ismini verdiğim *oluşturucudan* kaynaklanır. Bu ihtiyaçların -belirli durumlarda- ertelenmesi mümkün ise de herhangi birinin sonsuza dek göz ardı edilmesi mümkün değildir. Zira bu ihtiyaçlar bedensel zorunluluklar olup bedenimizin çalışmasını sağlar. İnsanın temel biyolojik ihtiyacı, *bütünlüğünü korumak ve yaşamak* olduğuna göre bu temel amacı devam ettirmeye yarayan tüm eylemler bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olmalıdır. O zaman tatmin bekleyen ihtiyaçların belirlenmesi Kuçuradı'nın *ileri sürdüğü gibi psişik değil fizyolojik olma-*

lıdır. Fizyolojik gereksinimlerin karşılanmasına karar verilmesi <ki burada bir karar verme değil fizyolojik kararlara uyma, uygun davranma eylemi vardır> ve buna uygun davranışların geliştirilmesi konusunda; psişik belirleyiciler ancak verilmiş kararın nasıl uygulanacağı konusundaki yöntemler ile ilgili olmalıdır. Yani bu türden ihtiyaçların belirlenmesi değil ancak bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağı ile ilgili kararlarımız ya da eylemlerimizin belirlenmesi; psikolojik <duygusal> etkenlere bağlanabilecektir.

İnsan tarafından istenen, tatmin bekleyen ihtiyacın belirlenmesi değildir. Gerçekte tatmin bekleyen ihtiyaç apaçık ortadadır ve kişinin bedeninde örneğin açlık hissi olarak zaten kendini belirlemiştir. Buradaki sorun, kendini belirlemiş ve karşı konulamaz ihtiyacın nasıl giderileceği ile ilgili olmalıdır. Günlerdir aç olan kişinin belirlediği, çalışarak para kazanmak ya da birisinden para çalarak karnını doyurmak arasındaki tercih seçenekleridir ve gerçekte eylemlerin sebebini oluşturan açlık; kendiliğinden ortaya çıkan, insan bedeninin doğal iradesi sonucu meydana gelen bir olgudur.

Demek doğal iradenin oluşturduğu karşı konulamaz ihtiyaçların nasıl giderileceğinin kişilerarası etik ilişkilere nasıl yansıdığı ya da yansıtıldığı olgusu, insanın hayvan hali <mahluk> ile insan olduktan sonraki hali bağlamında incelenmelidir ve farklı bir çalışmanın konusudur. Kişilerarası etik ilişkilerin konusunu oluşturabilecek ölçüde/değerde davranışların oluşması ve bu davranışların değerlendirilmesi hususu, insanın doğal iradesinden kaynaklanmış da olsa bu temel ihtiyaçların niçini değil, nasıl ile ilgili olmalıdır.¹⁰⁶

Amaçlar genel olarak kişinin *insan haliyle ilgilidir*. Bunlar aslında insanın gerçekleştirmeyi amaçladığı *anlamlardır*. Anlamlar, kişinin kendisinden <inançlarından>, kişilik özelliklerinden ya da kişinin içinde bulunduğu gruptan kaynaklanır. Anlamlar dediğimizde *kişinin insan haliyle ürettiği sembollerden, değerlerden*

¹⁰⁶ KUÇURADI, 2006, s. 57. >

"Ne çeşitten olursa olsun tatmin bekleyen bir ihtiyacın belirlemesi. psişik bir belirleme tarzıdır. İstenen, duyulan psişik bir ihtiyacın tatmin edildiğini duymaktır. En saf şekline baktığımızda bu, o ilişkide değer atfettiren yaşantının tek başına isteneni oluşturduğu durum, dolayısıyla yapmanın nedeni ile niçininin çakıştığı durumdur."

bahsedilmesi gerekir. Bunlar gerçekte değer atfedilen ya da bir kişinin değer atfettiği ve diğerlerinin kabul ettiği sembollerdir. İnsan halinde olan kişinin insan olarak kalması, insana özgü özelliklerini koruması gibi anlamlar aslında hepimizin kabule hazır olduğumuz mesajları içerir. Kısaca insan türü için önemli olan, önemli hale gelen veya getirilen anlamlardan bahsedebiliriz.

Gerçekte söylenen, insanın insan gibi yaşaması ve bulunduğu toplumda kurduğu tüm ilişkilerin bu temel amacı yerine getirmeye yönelik etik ilişkiler <insanca> kurabilmesinin sağlanmasıdır. İnsana ait olan *temel insan haklarının gerçekleştirilmesi* veya bu mümkün olmasa da *bunun amaçlanmasıyla ortaya çıkan ilişkiler*, aslında bizlerin dünyaya insan olmaya gelmemiz ve bunu amaçlarken yaptıklarımız, ettiklerimizle ilgili olmaktadır. Demek, etik ilişkide esas alınması gereken ya da ilişkilerinde insanların sahip olması gereken gaye,¹⁰⁷ insanlığın korunarak ilişki kurulması, kişilerarası ilişkilerin *insani amaçlara sahip olarak* yürütülmesidir.

İnsanın dünyaya insan olarak gelmesi meselesi herkes tarafından kabul edilen hatalı bir düşüncedir. Zira *insan görünümlü mahluk dünyaya hayvan olarak gelir* ve sonradan -belki- insan olabilir. Bu şartlarda etik ilişkiler ya da insani ilişkiler ancak *sonradan insan olmuş canlılar arasında* gerçekleştirilebilecektir. Görünüm olarak insana benzemesi, sahip olduğu tüm anlamlar <semboller> ile onun insan olduğunu ya da bizim bunu böyle kabul etmemizi gerektirmez. Amaçlanan etik ilişkiler ancak gerçekten insan olmuş kişiler arasında gerçekleştirilebilecek ilişkilerdir. Bu sebeple amaçlanan ilişkilerin etik değeri; bu ilişkinin taraflarının insani özellikleri ya da insani özelliklerini ilişkiye sunmaları bağlamında incelenebilir. Sonuç olarak dünyaya *insan görünümlü mahluk olarak gelen varlık, doğal olarak insan gibi yaşamak ister, önermesinin doğruluğu şüphelidir.*

Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz doğal iradedden kaynaklanan ihtiyaçlarının genel kabul gören doğru yöntemler kullanı-

107 KUÇURADİ, 2006, s. 58. >

"Bu ana amaçların gerçekleşmesi, bunlara ulaşılması söz konusu değildir; kişinin eylemlerinin niçinlerini sürekli belirlerler ve birbirinden çok farklı yapmalarındaki birliği sağlayarak, bir kişinin etik bir kişi olmasının temel -ama tek başına yeterli olmayan- koşulunu meydana getirirler. Gerçekleşmesi söz konusu olan, bunların belirlediği her tek istenendir; ulaşılması söz konusu olan ise bu istenenle ilgili o gerçeklik koşullarında konan hedeftir."

larak karşılanması ve kişinin temel amaçlarının insani amaçlar olması hususu, -her insan için geçerli olmamakla birlikte- *ancak insan olmaya çalışan mahluk için geçerli olacaktır*. Burada karşı çıktığımız temel unsur, insan görünümlü mahlukun insan olarak kabul edilmesi ve etik ilişkileri kurgularken bu kabule uygun düzenlemeler yapılmış olmasıdır. Bu sebeple *“insan haklarının korunması, insan olan herkes için anlamlıdır”* fikrine¹⁰⁸ karşı çıkmamız zorunludur. Zira bu fikir ve temelinde bulunan insan algısı, gerçek hayatta hiçbir zaman karşılığını bulamamış, bulamaya-caktır. İdealize edilen şekliyle herkese çok hoş görünen bu düşünce temel olarak ahlâk dışıdır. Zira insanı olduğu haliyle değil olması gerektiği haliyle görür ve tarif eder. Oysa tarif edilen ideal insan sayısı çok azdır, hatta hiç yoktur. Bu durumda konuşmayı öğrenmiş mahluka -hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği- bir ideal veren bu fikir; -beklenenin mümkün olmadığı bilinerek söylendiği için- ahlâk dışıdır.

Kuçuradi, *istemenin belirlenmesi* konusunda Kant'ın görüşlerine başvurur. Kant bu konuda herkesin bildiği *ahlâk yasasını* öne sürer; kısaca kişinin istemesi, *genel bir yasa olarak kabul edilebilecek ölçüde veya değerde ise* uygun bir isteme olarak adlandırılabilir. Bu durumda kişiye; *istediğin bir ahlâk yasası olarak kabul edilebilirsin* demekteyiz. Ancak bu kadar yüksek ölçüde idealize edilmiş yasanın pratik yaşamda uygulanması imkansızdır. Bu sebeple uygulanamaz ve ancak ideal insana uygun olan yasanın doğruluğu ya da geçerliliği bulunmaz. Bu yasayla amaçlanan tanrısal özellik; -yaşam pratiği düşünüldüğünde- tam bir saçmalıktır. Ancak böyle de olsa, birilerinin menfaati için kullandığı bir ahlâki prensip olarak müzeye konulabilir.

Sonuç olarak kişilerarası ilişkilerde -etik ilişki amaçlanıyorsa- taraflardan birinin gayesi/istemesi; *etik değerlere uygun bir isteme olmalı*, ayrıca insani değerlerin göz önüne alındığı ve kendisinin gayesi kadar karşıdakinin hayatının da önemli görüldüğü bir bakış açısına, buna uygun değerlere bağlı olmalıdır. *Doğal iradeye bağlı karşı konulmaz ihtiyaçların amaçlandığı ya da insan ha-*

108 KUÇURADI, 2006, s. 58. >

“Demek ki, insan haklarının korunması, insan olan herkes için anlamlıdır: bunları zedeliyenler için de anlamlıdır.”

yatının ideal amaçlarına hizmet edecek bir ilişkide istemenin mahiyeti, eylemi gerçekleştiren kişinin insana ait olan değerleri ya da genel ahlâki değerleri gözardı etmeyecek bir kişi olmasıyla alakalıdır. Etik değerlerin ortaya çıktığı ve içinde sevgi, saygı ve güven unsurlarının bulunduğu etik ilişki taraflarının izah edildiği şekilde insan olmayı amaçlayan kişiler olacağı da söylenebilir. Ki bu kişilerin amaçlarının -yalnız kendi ihtiyaçlarını karşılama düşüncesinden değil- ortak insani değerleri ön plana çıkaran düşüncelerden kaynaklanması gerekir. Bu durumda yapma aşamasının ilk basamağı olan istemenin, bencil/hayvani özelliklerden değil değerli/insani özelliklerden beslenmesi; etik ilişkilerin kurulmasında yol gösterici olur.

Şunları söyleyebiliriz; kişinin hedefine ulaşması için gerekli davranışlarını belirlemesi hususu, *davranışı sergileyecek kişinin hangi kritere göre düşündüğü, karar verdiğiyle ilgilidir.* Ancak yine de belirli hedeflere ulaşmak isteyen kişinin belirli davranış ilkelere bağlanması söz konusu olabildiği gibi *hiçbir ilkeye uymadan geliştirdiği davranışlar da bulunabilir.* İhtiyaçların belirlediği hedeflere ulaşmak istemesi halinde kişi genellikle kendi görgüsüne bağlı ilkelere göre hareket eder ve bu mümkün değilse sonuçta *"her şey yapılabilir"* ilkesine bağlı kalacaktır. Kısaca doğal iradeye bağlı isteklerimizin gerçekleşmesi hedefine ulaşma amacımız için yine kendi fikirlerimiz ve değerlerimiz ölçüt olacaktır ancak bu yeterli gelmezse hiçbir ilkeye bağlı olmadan her şeyi yapabiliriz. Belki durum kısaca şu cümleyle özetlenebilir; *uzun süre aç kalan insan her şeyi yapabilir.*

Kişi eylemlerinin çeşitliliği karşısında, eylemlerin değer olarak ayrılması konusu zorunlu olarak *"gerekentin gerçekleştirilmesi"* konusunu hatırlatır ve eylemi; gerekeni yerine getiren ve getirmeyen şeklinde ayırabiliriz. Ancak eylemin gereken olduğu hakkında değerlendirmelerimizin ölçüsü ne olacak veya olmalıdır? Kişi-kişi ilişkisinde taraflardan biri, oluşturacağı eylemin gerekliliğini veya eyleminin ne olması gerektiğini nasıl belirleyecek? Hangi koşullarda yapacağı eylem gereken eylem olarak değerlendirilebilecek veya kendisinin doğru eylem olarak belirlediği eylemin, gerçekte doğru olup olmadığına kim karar verecek? İlişkide yapılması gerekenin ne olduğunu bulma veya bu

konuda karar verme işi tamamıyla eylemi gerçekleştirecek olan kişiye bağlı olduğundan onun bilgisi, yetenekleri veya rastlantılar “*gereken*” hakkında vereceği kararları etkileyecektir.

Ancak burada düşünülmesi gereken; eylemi gerçekleştiren kişinin *amacının anlaşılmasının* gerekliliğidir. Kişi, kurguladığı eylemi kendisine ait/özel bir amaca ulaşmak için yapıyorsa, tek gereklilik bu hedeftir ve hedefe ulaşmak için yapılan eylemlerin kişinin değerlendirmesi bakımından önemi olmalıdır. Bu durum, kişinin belirlenmiş bir hedefe ulaşacak tarzda hareketini gerektirir. Bu anlamda kişinin hareket tarzının yani kişinin gerçekleştireceği eylemi kurgularken veya değerlendirirken *ele aldığı ölçüt ile kişiliğinin incelenmesi* gerekebilir.

Zira kişi, eylemini kurgularken bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde belirli kavramlar ya da sembollerden yararlanır, kendisi için gerekli ya da zorunlu kuralları düşünür. Belki de kendisinin belirlediği, inandığı kurallardan ne kadar uzaklaşabileceğine karar verir. Bu durumda örneğin, *2-3 gündür bir şey yememiş ve hiç parası olmayan X isimli kişinin hareket tarzını ve yapacağı eylemleri şu şekilde sıralayabiliriz:*

- 1-Sokakta karşılaştığı yaşlı bir kadının çantasını alıp kaçabilir,
- 2-Önünden geçtiği fırından bir ekmek alıp kaçabilir,
- 3-Bir evin penceresinden girip mutfaktan yiyecek alabilir,
- 4-Okula giden bir çocuğun beslenme çantasını alıp kaçabilir,
- 5-Sokakta tanımadığı insanlardan para isteyebilir,
- 6-Yardım kuruluşuna gidip yardım isteyebilir,
- 7-Eline geçirdiği bir bıçakla birisini tehdit ederek para alabilir,
- 8-Bir tanıdığından borç isteyebilir,
- 9-Gördüğü bir dükkana girip iş isteyebilir,

...

Saydığımız alternatiflere binlercesini eklemek mümkün ancak sadece saydıklarımızla yetinerek eylemi gerçekleştirecek olan kişinin seçeceği eylem için şunları söyleyebiliriz: X, diğer-

leriyle kurduğu ilişki ve bu amaçla oluşturduğu eylemleri konusunda “gerekenin” ne olduğuna nasıl karar vermelidir? Örneğin bir çocuğun beslenme çantasını çalarken ya da yaşlı bir kadına zarar verirken bu eyleminin “gereken” olduğuna hangi ölçütlere/ kurallara bağlı kalarak karar vermiştir? Gereken eylemin belirlenmesi konusunda kişiyi etkileyen faktörler nelerdir?

Burada kişinin eylem alternatiflerini sayarken; *amacının karınını doyurmak olduğunu* ve bu amacı *her koşulda yerine getirmek zorunda olduğunu* da düşünürsek sayılan hareketlerin tümü “gerekkeni yapma” faaliyetidir. Bu halde *eylem ve eylemde bulunmanın gerekkeni yapma amacı bakımından doğru hareketler olduğunu* ancak *doğru hareketlerin eylemi doğru bir eyleme dönüştürmediği de*¹⁰⁹ söylenebilir.

Kuçuradi, “*kişi ile kişi arasındaki eylemlerin doğru olarak nitelendirilebilmesi için insana ve değerlerine uygun bir etkinlik olması gerekir*” fikrini savunur. Halbuki bizler gerçekleştirdiğimiz eylemlerin çoğunu bu kritere göre değil menfaatlerimiz, benliğimiz veya güdülerimize uygun olarak gerçekleştiririz.

Bu halde kişiler arasında gerçekleşen bir durum veya olay ile ilgili değerlendirme, -daha doğru bir deyimle- yargılama davranışının tanımlanması gerekmektedir. Yargılama yapan kişi veya yargıç; yargıladığı kişilerle farklı bir etik ilişkiye girer ve kişinin/sanığın nedenlerini, niçinlerini değerlendirip bildiği, anladığı eylem ile *yapılmaması gereken* arasında bir bağ kurar. Burada *yapılmaması gereken* konusunda ne düşünebiliriz? Bu konuda öncelikle bir ölçütümüzün de bulunması gerekir. Kuçuradi, *yapılmaması gereken* hakkında üç anlam ayırımı önerir:¹¹⁰

-Belirli koşullarda *yapılmaması gereken* ki bu bir eylemdir.

-Genellikle *yapılmaması gereken* ki bunlar insan davranışlarıdır.

109 KUÇURADI, 2006, s. 79. >

“Böylece, bir ilişkide isteneni kişinin bir ihtiyacı ya da o kişi için anlamlı bir şey belirleyince, kişi için yapması gereken; bu istediğinin gerçekleşebilmesini sağlayacak herhangi bir hedefi koymak ve bu hedefe varacak şekilde hareket etmek, dikkatli hesaplar yapmaktır. Kendisi ya da davasıyla ilgili yarar-zarar hesaplarıdır bunlar; ama yaptığını, ilişkide olduğu kişiye yapar.

Bu bakımdan, burada hedefine ulaşan kişi doğru hareket etmiş olur. Ancak eylemi, doğru bir eylem midir?”

110 KUÇURADI, 2006, s. 130.

-Bir norm ölçütüne göre yapılmaması gereken ki bunlar, ahlâki veya hukuki yasaklar, toplum tarafından bir yöntemle yasaklanmış davranışlardır.

Peki “*yapılmaması gereken*” olarak tanımladığımız eylemin başka bir kişi veya bir yargıç tarafından yargılanması halinde bu konuda karar verme süreci nasıl olmalıdır? Yargıcın/kişinin yargıladığı; “*yapılmaması gereken* ile ilgili muhasebe, gerçekte bir karar vermedir ancak yapılmaması gereken olarak tanımlanan olgular nasıl karşımıza çıkabilir ve bu konuda neler söylenebilir? Bu konudaki alternatifleri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

-Yapılması zorunlu (emir) olanın yapılmaması veya yapılmaması zorunlu (yasak) olanın yapılması durumları,

-Yapılabilir (serbest) olanın yapılması veya yapılmaması durumları,

İlk seçenekteki emir ve yasakların kişiye hukuki sorumluluk olarak yüklenmesi zorunlu olduğu haller bulunmakla birlikte ikinci seçenekteki “*yapılabilir*” olanın yapılması, yapılmaması da kişiye sorumluluk olarak yüklenebilecektir.

Bu halde şu seçeneklerin ortaya çıkması da söz konusudur:

1-Yapılabilir olanı yapmamış olmasından kişinin sorumlu olmadığı, dolayısıyla eylemin onu suçlu kılmadığı durumlar.

2-Yapılabilir olanı yapmamış olmaktan kişinin sorumlu olduğu, dolayısıyla eylemin onu suçlu kıldığı durumlar.

3-Yapılandan başka yapılabilir yoksa ve tek seçenek yaptığını yapmamak ise yaptığından sorumlu olunan ama eylem sebebiyle kişinin suçlu görülemeyeceği¹¹ durumlar.

Anlatılan üçüncü durumda, kişi için yapılandan başka olanaklı bir eylem bulunmuyorsa yani kişinin yaptığını yapmamak onun kendisi için bir değeri yok saymasını gerektiriyorsa ve yaptığını yapmak dışında kendisi için bir olanak bulunmuyorsa; kişinin yaptığı yüzünden suçlanamayacağını ama sorumlu olduğunu düşünmemiz gereken bir durum meydana gelir.

¹¹¹ KUÇURADI, 2006, s. 138. >

Sözü edilen üçüncü durum ise, isteneni bir anlamın belirlediği, ama diğer kişiyle ilgili olan bu isteneni gerçekleştirmenin başka bir anlamı yok saymayı kaçınılmaz kıldığı durum; eylemi yapanın bir anlamı harcamaktan sorumlu olduğu, ama o ilişkide bu eyleminin onu -başka bir “yapılabilir” olmadığından “suçlu” kılmadığı durumdur.

Bahsedilen durumun anlaşılması için bir örnek vermek gerekirse, “günlerdir aç olan bir kişinin karnını doyurmak için gördüğü bir bahçeden meyve çalarak yemesi” halinde onun suçlayamayız ancak durumunu iyileştirip düzelttiğinde çaldığı elmayı tazmin etmesini isteyebiliriz. Bu durumun belirlenmesi doğru bir muhakeme, muhasebe sürecinin gerekliliğini ortaya çıkarır. Zira karar verme görevi olan kişi <yargıç> ya da bir eylem hakkındaki yargıda bulunmaya çalışan herhangi birisi; “yapılabilir” seçenekleri doğru analiz etmeli ve bu seçeneklerin arasında hangisinin neden tercih edildiğini tespit edebilmelidir. Kısaca kişinin önünde sadece yasak olan seçenekler bulunuyorsa ama bu seçenekler aynı zamanda zorunlu seçenekler ise kişi sorumlu tutulacak ve fakat suçlu görülmecektir.

Bahsedilen seçeneklerin değerlendirilmesinin zorunluluğu karşısında ortaya bir “değer problemi” çıkacağı açıktır. Zira seçenekler arasında yapılacak “tercihlerin sebebi” sadece “değer ile ilgili tasarımlarımızdan” kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar “değerler” insanlık tarafından belirlenen güvenilmez yargılardan oluşuyor olsa da, tarih boyunca “değerlerin” rölatif ya da subjektif olduğundan söz edilir. Böylece bahsedilen iki bakış açısı -genel değer yargılarındaki görecelik <relativite> ve özel değer yargılarındaki subjektiflik- hatalı bir şekilde birleştirilerek değerlerin hem göreceli/değişken hem de kişiye özel/subjektif unsurları genelleştirilir ve değerler böyle tanımlanır.

Ancak N. Hartmann ve Scheler gibi düşünürler ise; değer yargılarının değişmesine rağmen değerlerin değişmediğini, kendi başına var olduklarını, kısaca değerlerin mutlak ve objektif olduğunu iddia ederler. Bu sebeple aslında göreceli bir değerlendirme sıfatı olan iyi, bir değer olarak karşımıza çıkar ki, içinde bulunduğu değerler sınıfının en üstünde bulunan değer olarak görülür. Bu durumun sonucu olarak değerler iyi-kötü olarak ayrılır ve olumlu-olumsuz niteliklere bürünür. Örneğin Hartmann’a göre yüksek değerler mutlak ve iyi de bu değerler grubunun baş değeridir.

Kant; ideal ama imkansız olarak kabul edebileceğimiz bir yasa ortaya koyar. Kant’ın koyduğu -tanrı buyruğuna benzeyen- ahlâk

*yasası, kesin bir buyruktur ve iyi olgusu; bu yasa tarafından belirlenen istemedir, kısaca her şey bu ahlâk yasasına göre iyi veya kötü olarak değerlendirilebilir.*¹¹²

Böylece değerler hakkında üç farklı bakış açısının; değerlerin rölatif olduğu, subjektif olduğu veya mutlak olduğu hakkındaki görüşlerimizden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Değerler ile ilgili sayılan üç farklı bakış açısının, problemi çözmediği açıktır ve değerlerin aslında bir insan problemi olması sebebiyle *gerçekliği değerlendirmenin ancak antropolojik bakış açısıyla mümkün olabileceği iddia edilir.*¹¹³

Genel olarak -değerlerin insana ait ya da insani olduğunu düşünerek- felsefi bilginin tarihine bakıldığında; felsefenin ürünü olabilecek doğru bilginin üç temel yaklaşım ile elde edildiği görülür. Doğru bilgiyi elde etme amacını güden felsefi yaklaşımlar; temel olarak *gnosioolojik*,¹¹⁴ *ontolojik*¹¹⁵ ve *antropolojik*¹¹⁶ yaklaşımlardır.

İnsan ve insan aktivitesini ya da bir insan ürününü incelemek istediğimizde, incelediğimiz olgunun yaşayan insanla bağlarını ele almak –yalnızca- antropolojik bakış açısıyla mümkündür. Bu sebeple Kuçuradi bu yöntemin; -*ontolojik temellere dayanan antropolojinin felsefeye açtığı bir imkan olduğunu söyler, ona göre insan fenomenlerinin araştırılmasında ontolojik-antropolojik yol, elverişli bir yoldur.*¹¹⁷

Bana göre insanın değerlerini, ontolojik-antropolojik bir bakış açısıyla ortaya çıkarmak istediğimizde karşımıza ancak ve sadece insanın dil ve iletişim becerisi çıkacaktır. Zira sadece insan –bu becerisi sayesinde- kendi etkinliği de dahil olmak üzere tüm varlık âlemini değerlendirirken, sahip olduğu canlı özelliklerini -diğer canlılardan ayırarak- kendini özel bir konuma yerleştirebilmektedir. Yerleştirdiği bu özel konum sa-

112 KUÇURADI, 1971, s. 24-26.

113 KUÇURADI, 1971, s. 28.

114 Gnostizm: Sezgi yoluyla edinilen bilgiler. Sezgisel bilgi.

115 *Ontoloji*: Varlığı bütünüyle inceleyen felsefe dalı, Varlık bilimi.

116 *Antropoloji*: Geçmiş ve güncel topluluklarda yaşayan insanın çeşitli yönlerini inceleyen bilim dalı. İnsan bilimi <Biyolojik ya da Kültürel Antropoloji>.

117 KUÇURADI, 1971, s. 35.

yesinde sadece kendisinin sahip olduğunu iddia ettiği –ancak diğer canlılarda da bulunan- birçok özelliğinin ya da eylem olanaklarının bilincinde olmasıyla, *eylemlere verdiği değer sayesinde muhkem <korunmuş> bir değerler sistemine sahip olmasını* açıklayabilmektedir. Kuçuradi'nin değerler/etik değerler ayrımının ya da insani değerleri tanımlama şeklinin; gerçekte bahsettiğimiz –yalnızca insana verdiğimiz önem sebebiyle- *sahip olduğu değerli yalnızlık* unsurunun dışavurumu olduğunu iddia edebiliriz. Kendisi, *amaçlarına uygun olarak gerçekleştirilen insan etkinliklerini insani değerler olarak tanımlarken*, gerçekte tanrılaştırılan insanın sahip olduğu ya da olması gerektiğini düşündüğü değerlerden bahsetmektedir.

Kısaca yalnızca insanın eylem olanaklarını ve bu olanaklara yalnızca insanın değer biçmesini görmekteyiz. Sadece biz yaptığımız için değerli olan eylemler, gerçekte ancak biz söylediğimiz için değer olarak görülmesi gereken eylemlerdir ve tek ölçütümüzün; *kendince sayıklayan insan*, doğrusu sayıklayan *hayvandan başkası olmadığını düşünebiliriz*. En doğru şekliyle, konuşmayı öğrenmiş bir şempanzenin saçmalıkları olarak görebileceğimiz bu fikir; değerler konusunda yapılan değerlendirmelerin de bir o kadar saçma olacağını gösterir bizlere. Zira yalnızca bizler böyle düşündüğümüz için değerli olan ya da yalnızca insanı *değerli* gören bu bakış açısı, yine yalnızca bu konuşan –aslında sayıklayan- kuyruksuz maymunun bir tanrı olabileceği düşüncesinin yansıması, sonucudur.

İnsan ile –canlı veya cansız- varlık âlemi arasındaki ilişkiler bakımından, *insanın tarih boyunca –zamanla- sahip olduğu yetenekler ve geliştirdiği eylemler nasıl değerlendirilmelidir?* sorusuna verilebilecek tek cevabın, insanın sahip olduğunu iddia ettiği değerler olduğu fikrinin saçmalığı ortada olduğundan ve bunu reddetmeyip sadece insana değer vermek, değerleri sadece insan olanaklarının yarattığını öne sürmenin ikiye bölünmüşlüğü olacağını düşündüğümünden bu bölümdeki fikirlere katılmamaktayım. Sonuç olarak bugün yüksek insani değerler olarak tanımladığımız değerlerin, *sadece insandan kaynaklanmadığı ama bunu iddia etmemizin sebebinin de yalnızca bizim konuşabiliyor olmamız olduğunu düşünüyorum*. Yalnızca biz konuşabildiğimiz –kendi aramızda

anlaşabildiğimiz- için konuştuklarımızın birer insan yasası olmasının ötesinde, tek gerçek olarak kabul edilmesi hatalıdır.

Çünkü fizyolojik özelliklerimize, onların ötesinde anlamlar, kavramlar yükleriz. Birçok özelliğimizin -diğer canlılarda da bulunmalarına rağmen- yalnızca bizlere ait olduğunu iddia ederiz. Bu özelliklere yalnızca bize ait olan isimler vererek onların yalnızca insana ait olduğunu söyleriz. Tüm canlılarda bulunan ve tek sebebi canlılığın devamını sağlamak olan üreme güdüsüne aşk veya sevgi gibi isimler vermemiz ya da üreme içgüdüsü sebebiyle olan çiftleşmelere evlilik ismini vermemizin tek sebebi, *bu isimlendirmeleri yapabilmemizdir*. Yılan, kuş, yunus veya balina gibi birçok hayvanda bulunan çiftleşme öncesi seramonileri gördüğümüz halde kültür seviyesine uygun olarak yapılan aynı türden hareketleri *dans figürü* olarak tanımlamamızın sebebi; bu isimlendirmeyi sadece bizim yapabilmemiz değil mi? Ya da bu isimlendirmeyi yapmaya hakkı olan tek türün bizler olduğunu düşünmemiz. Bu sebeple yüzyıllardır diğer canlılardan ayrı ve özel bir konuma yükseltmeye çalıştığımız insan türünün birçok özelliğinin doğal/fizyolojik kökenleri incelendiğinde; insan ancak konuşabilen bir şempanze ile eşdeğer olduğundan yalnızca insana ait, insanın ürettiği *yüksek değerlerin kaynağı* olarak görülmesinin hatalı olduğu kanaatindeyim.

Bu halde, *değerler, tür olarak insan üzerine ortaya konan bilgi veya insanın ürettikleri, yaptıkları, ettikleridir* ve ancak insana doğru bir şekilde bakabilmemiz sayesinde doğru şekilde anlaşılır. Kısaca değerler *insan değerleridir* ve bizler aslında insanı gözlemleriz, insanlık anlamında insanın sahip olduğu değerlerle ilgileniriz. Bu sebeple insanın yapısı ve özelliklerini meydana getiren öğeler arasında en önemlisi, insan etkinlikleridir. *Bilme, eylemde bulunma, yaratma ve diğer etkinlikler bizlere insanın olanaklarını tanıtır, bu olanaklar tür olarak insanlığın diğer varlıklarla karşılaştırıldığında bulunduğu özel yeri, insanlığın değerini*¹¹⁸ *ortaya çıkarır*

Bu anlatımda ortaya çıkan ve *insanın etkinliklerinin en önemli özelliğinin, amaçlar hakkındaki bilinç olduğu* açıkça görülmektedir. Bu sebeple şunları da söyleyebiliriz ki insan sahip olduğu

118 KUÇURADI, 2006, s. 170.

bilinç sayesinde -diğer varlıklarla karşılaştırıldığında- çok farklı düzeyde etkinlikler, iradeye dayanan eylemler gerçekleştirir. İnsanın bilinçli eylemlerinin en önemli sonucu bu eylemlerin -olumlu ya da olumsuz anlamda- ancak insana ait olan değerleri meydana getirmesidir.

Yine de -kaynağı ne olursa olsun- etik değerlerin, insanın mahluk hali ile değil *insan olmaya çalıştığı haliyle ilişkilendirilmesinin* doğru bir yaklaşım olduğunu iddia edebiliriz. İnsanı, mahluk olarak kabul ettiğimizde onun yalnızca temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hareketlerini görürüz ancak insan olmaya çalışan mahlukun, -bu temel ihtiyaçlardan kurtularak- yüksek değerlere ulaşmaya çalıştığı da kabul edilmelidir. Yüksek değerlerden kastımız; insanın temel ihtiyaçlarını göz ardı edebildiği yaşam olanaklarıdır. Örneğin, kendisinin de ihtiyacı olduğu halde cebindeki tüm parasını -muhtaç olan- tanımadığı birisine veren kişinin yaptığıнын, -sezgisel bir empati davranışı gibi görünse de- mahluk haliyle yapmadığı/yapamayacağı bir davranış olduğu söylenebilir. Bu kişinin yaptığıнын açıkça *değerli bir eylem* olduğu söylenir. Bu kişinin eylemi, hiçbir menfaati olmadan kendi türünün bir bireyine yardım etme davranışı olması sebebiyle değerlidir ve zorda kalan bir hayvana yardım eden bir kişi için de benzer şeyler söylenebilir. Bu durumda eylem olanakları arasında, kendisine faydası olmayan, ilgisiz bir canlıya faydası olan eylemi, -kendisi için yük olmasına rağmen- gerçekleştirmesi <fedakârlık>; *değerli bir eylemdir*.

Etik kişi değerleriyle anlatılmak istenen, kişinin etik özellikleridir. Kişinin hayatında yaptığı her eylemin amacını belirleyen özellikler. Dolayısıyla kişinin bilgisi ve karakterinin bir sonucu gibi duran, bu özelliklerinin belirlediği amaçlar çerçevesinde oluşan özelliklerdir. Kişinin karakter özellikleri ile bilgi yeteneklerinin oluşmasını ele aldığımızda bu özelliklerin genel olarak *ailevi, toplumsal ve kişisel temellerinin* bulunduğunu görürüz.

Dünyaya insan yavrusu olarak gelen *mahluk*, doğduktan hemen sonra bir şempanze anneye emanet edilse ve artık hiçbir insanla iletişim kuramayacağı bir ortamda büyütülse; bulunduğu şempanze grubuna ait özelliklere sahip olacak ancak

kendi fizyolojisinden kaynaklanan bireysel karakter özelliklerine de sahip olacaktır. Bu sebeple tüm canlıların bireysel/karakter özelliklerinin fizyolojik farklardan kaynaklandığını iddia ederiz. Ancak fizyolojik farklılıkların bulunduğu çevrede şekillendiğini, değiştiğini düşünmemiz de hatalı olmayacaktır.

Bu halde her kişinin fizyolojik farklılıklarının olduğunu, bunların eğitim, aile ve diğer çevresel etkenler tarafından şekillendirildiğini, kişinin zeka ve bilgi yeteneklerinin de bu fizyolojik özelliklerinin üzerine eklenmesiyle *karakter özelliklerinin oluştuğunu* ve *saydığımız tüm unsurların bir sonucu olarak kişinin etik değerlerinin ortaya çıktığını* söyleyebiliriz. Kısaca kişinin etik değerlerini oluşturan, bu değerleri şekillendiren/değiştiren unsurların, kişinin fizyolojik, bilgisel özellikleriyle etkileşim içinde olan çevresel faktörler <aile, eğitim ve kültür> olduğunu söyleriz.

Bir eylemin değerini ortaya çıkarmaya çalıştığımızda; eylemin yapıldığı koşullarda *yapılması mümkün diğer eylem olanakları* ve bu olanaklar arasında hangisinin *değerli, gereken, gerekmeyen veya daha az değerli* olduğunu belirlemeye yardımcı olacak *ölçütlerle <başka değerlere>* ihtiyacımız vardır. Bu noktada değerlendirmeyi yapabilmemizi sağlayan ölçütlerin kim tarafından ya da nasıl belirlendiği sorusu da akla gelir. Ayrıca *eylemin çeşitli adımlarında oluşan belirleyiciler vardır* ancak aynı koşullarda farklı eylemlerin ortaya çıkmasının sebebinin kişiden kişiye değişen belirleyicilerde aramamız gerekir. Kuçuradi, eylemin belirleyicilerini temel olarak ikiye ayırır:¹¹⁹

-Fizyolojik-psikolojik <psişik> olgular.

-İnsanın bilgisinden türeyen düşünceleri, kısaca *anlamlar*.

Eylemi belirleyen etkenlerin <saik-güdü> temel olarak iki kaynaktan geldiği, bunlardan birisinin -bireyin kendi duygu durumuyla ortaya çıkan- *psişik olgular* olduğu, diğerinin ise *anlamlar* olduğu hakkında şüphe bulunmaz. Ancak sadece bireyden kaynaklanan *psişik belirleyiciler* ve *anlamları* meydana getiren etkenlerin mahiyeti hakkında birkaç fikir ileri sürebiliriz.

119 KUÇURADI, 2006, s. 170.

Eylemin belirleyicisi olarak “psşik” etkenler:

Psşik etkenler teriminin kullanılışı sebebiyle yalnızca psikolojik etkenler gibi görünse de bu etkenlerin temelinde fizyolojik etkiler diğetine göre daha ağırlıklıdır. Benim *doğal irade* olarak isimlendirdiğim ve *tüm canlıların hayatta kalması için gerekli fizyolojik koşullar ile bu koşulların oluşmasını sağlayan hareketler zorunludur* şeklinde açıkladığım bakış açısı sebebiyle insanın fizyolojik yaşam koşulları ve bedensel ihtiyaçlarının karşılanması arzusunun dışavurumu olan davranışların, eylemin belirleyicisi olan psşik etkenler olduğu açıkça görülür. Kişinin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptığı bilinçli/bilinçsiz tüm eylemlerin ve diğeri kişilerle kurduğu ilişkilerin kökeninde psşik etkenler bulunur. Başvurduğu işe alınmak için kendisini olduğundan farklı gösteren kişi veya işsahibine gösterdiği saygı, sevgi, bağlılık davranışlarının temelinde *çalıştığı işi kaybetme korkusu* bulunan kişiyi değerlendirirsek; eylemlerinin ana belirleyicilerinin psşik etkenler olduğunu söyleyebiliriz.

Psşik etkenleri kendi içinde *fizyolojik gereksinimler* ve *duygular* olarak da ayırabiliriz. Fizyolojik gereksinimlerin; beslenme, üreme ve sağlık ile ilgisi bulunur. Ancak duygular hem karmaşıktır hem de her kişi bakımından farklı değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Bu sebeple -çok çeşitli ve görelî olmasına rağmen- genel olarak duyguları şu şekilde izah edebiliriz:

Duygu, sinir sistemine sahip tüm canlılarda bulunan ve fizyolojik temellere dayanan etki-tepki mekanizmasını harekete geçirir, ayrıca canlının temel özelliklerinden olan *hareketin de* belirleyicilerinden biridir. *Canlının en temel iddiası canlılıktır* ve duygular; canlı kalmak için gerekli hareketleri gerçekleştirme, bedenin durumunu dengeleme, kısaca yaşaması için gerekli gözlem ve kararların yerine getirilmesine hizmet eder. Genel olarak *duygu* <emotion> ve *tutku* <passion> terimleriyle ifade edilen bedensel olgu; fizyolojik/bedensel ya da çevresel uyaranlar karşısında canlı beyninin verdiği otomatik kararlar, uyarımlar ve tepkileri içerir. İnsanların *duygu* <emotion> terimiyle anlattığı veya hissettiği, tüm canlılarda bulunan ancak konuşabildiği için

yalnızca insanların kelimelerle tanımlayabildiği, sembol haline getirildiği bir durumdur¹²⁰ <hâl>.

Sinir sistemine sahip canlı beyninin verdiği kararları temelde üçe ayırabiliriz ve bunlar *yap-yapma-bekle* olarak tanımlanabilir. *Bekle kararı*, gerçekte bir karar değil *denge durumudur*. Sinir sistemi, tüm bedenin *-hücre düzeyinde- dengede* bulunmasına <homeostasis>¹²¹ hizmet eder ve bedenden gelen uyarınları beynimize, beynimizin verdiği kararları da bedene dağıtır. Homeostatik denge mekanizması içinde sadece negatif ve pozitif nitelikte tepkimeler oluşabilir ve bu tepkimeler geri bildirim <feed-back> olarak tanımlanır. Beynimizden sinir sistemi yoluyla bedene giden emirler de yalnız iki şekilde tanımlanabilir. Bunlar *uyarıcı <eksitator-agonist>* ve *baskılayıcı <inhibitör-antagonist>* emirlerdir.

Böylece, *-homeostatik denge amacıyla- beyin; bedeni kontrol eder ve bedenin doğal faaliyetlerinin -yaşamın- devamını sağlar*. Ayrıca yaşamın devamı için gerekli olan beslenme, üreme ve güvenlik gibi temel ihtiyaçların karşılanması, bedenin olduğu kadar beynin de temel amacıdır, zira bedenin sağlığının devamı beynimizin de sağlığının devamı demektir. Bu sebeple bedende ve beyinde salgılanan *nörotransmitterler*¹²² <hormonlar vasıtasıyla> bedeni bir duruma <hâl> getirir ve *hormonun amacına göre belirli eylemler de amaç haline gelir*. Bir örnek verirse; erkek ve dişilerde üreme hormonlarının aşırı salgılanması çiftleşme döneminin geldiğini belirtir ve bedenin algıladığı bir *duyum*¹²³ gelişir. Bedenin algı-

120 DURUM <Os. Hâl, Halet, Hadise; Fr. État, Al. Zustand, Ing. State, lt. Stato> Bir şeyin içinde bulunduğu koşulların tümü... Bilinç durumu <Os. Hâli şuûr, Fr. État de conscience> ve doğal durum <Os. Hâli tabii, Fr. État nature> gibi deyimlerde bu anlamda kullanılır. <HANÇERLİOĞLU, Orhan, age, Cilt:1, s. 348.> Ayrıca >

DUYGULANIM <Os. Teessür, İhtisas, İnfial, Tahassüs, Muhabbet, Tevât, Alâka, Atfe; Fr. Affection, Al. Affektion, Ing. Affection, lt. Affecto, Affezione> Duygu alma... <HANÇERLİOĞLU, age, Cilt:1, s. 350> DUYUM <s. 352.>

121 Homeostasis: Lat. homoios <benzer> ve statis <bedenin genel duruşu> köklerinden oluşur. Bir sistemin iç dengesini sağlama/koruma hâlini ifade eder.

122 "Uyarılma-Aksiyon Potansiyeli Oluşturma Süreci:

Temelde, zardan yeterli miktarda sodyum iyonunun içeriye difüzyonunu sağlayan herhangi bir faktör, sodyum kanallarının otomatik, yenilenebilir şekilde açılmasını sağlar. Bu olay zarın kimyasal ve mekanik etkilerle veya zardan elektrik geçirilmesine bağlı oluşabilir. Bunların hepsi vücutta sinir ve kaslarda aksiyon potansiyeli oluşturmak için farklı şekillerde kullanılır: deride, mekanik basınç duysal sinir uçlarını uyarır; beyinde kimyasal nörotransmitterler nörondan nörona sinyal iletimini sağlar; elektrik akımı, kalp ve bağırsak kası hücrelerinde sinyal iletimi yaratır." < GUYTON, Arthur C., HALL, John E., Tıbbi Fizyoloji, s. 68.>

123 DUYUM <Os. İhsas, His, İhtisas, İnfial, Mahsûsaât, Hissiyâtı cismâniye, Süreti

ladığı bu *duyum* beynimize ulaşır, kategorize edilir <algı>¹²⁴ ve beynimiz algısını belirli eylemlerle ilişkilendirir, ilişkilendirdiği eylemleri amaçlar. Beynimiz aldığı *duyum* ile algıyı oluşturur ve gereken *eylemleri eşleştirek* belirli eylemlerin yapılması için gerekli *emirleri* verir <karar veririz>. Daha sonra eyleme başlayan beyin, *algılarını* çiftleşme amacına uygun olarak düzenler, açar ve çevresinde bu amaca hizmet edecek diğer bedeni aramaya başlar. Amaca hizmet edecek başka bir beden bulduğunda diğer bedene yaklaşır. Ancak çiftleşme davranışı diğerinin hazır olup olmadığına da bağlıdır.

İlkel devirlerinde insan beyninin bedeninden aldığı *duyum* sonucu -istekli ya da zorla- en yakınındaki başka bedenle çiftleşme davranışı gösterdiği halde <ki o devirlerde çiftleşme tüm aile bireyleri arasında mümkündü>, zamanla -dil ve iletişim becerisi sayesinde- insanlar *bedensel duyumlarını* davranışlarıyla değil sözleriyle ifade etmeye başladıklarından; bedenlerindeki *duyumları isimlendirmişler*, onları *sembol* hale getirip *kavramsal* olarak açıklamışlardır. İşte bedenimizden gelen ve beynimizin aldığı, bizim de *duyum* olarak isimlendirdiğimiz mesajlara; *insanlık duygu ismini vermiş*, sahip olduğu bilinç düzeyi, zekası ve yetenekleriyle bağlantılı olarak onu kavram <sembol> haline getirmiştir.

İlkel insan dil ve iletişim becerisini kazandıktan sonra *duygularını* geliştirmiş ve sembolik düşünmeye başlamıştır. Sembolik düşünmenin getirdiği -belki de- en önemli sonuç *bilgi edinme ve kayıt* kolaylığıdır. Ancak diğer sonuçlar; insanın *bilinciyle hafızası arasında kurduğu köprü*, önce sonra farkındalığı <zaman algısı> ve *planlama becerisidir*. Bu durumun da bir sonucu olarak ilkel insan; hem bilinci kullanıp bedeniyle iletişim kurmaya, yönlendirmeye hem de -planlama becerisi sayesinde- topluluk içindeki ilişkilerini düzenlemeye başlar. İşte bu noktada ortaya çıkan doğru/

mahsusa; Fr., Ing., Sensation, Al. Empfindung, İt. Sensazione> Duyularla araçsız olarak gerçekleştirilmiş bilinç olgusu... İzlenimle algı arasında bulunan bir bilinç olgusudur, her ikisiyle de karıştırılmamalıdır. İzlenim *duyumdan* önce ve algı *duyumdan* sonra gerçekleşir. Duygu teriminden de titizlikle ayrılmalıdır; duygu bir tasarımın, *duyum* bir etkinin sonucudur. Bu bakımdan, şiirsel tasarımlar dışında, *duygunun* insan bedeninde belli bir yeri yoktur ama *duyumun* belli bir yeri vardır; insanın karnı acıkır ama sevenin belli bir yeri değildir. <HANÇERLİOĞLU, age, Cilt:1, s. 353.>

124 ALGI <Os. İdrāk, Şuūr, Teferrūs; Fr. Perception, Al. Perception, Wahrnehmung, Empfindung, Erfassung; Ing. Perception, İt. Percezione> Nesnel dünyayı duyular yoluyla öznel bilince aktarma. <HANÇERLİOĞLU, age, Cilt:1, s. 42.>

yanlış, iyi/kötü, faydalı/faydasız davranışlar insanın duygularıyla da ilişkilendirilmeye başlamıştır. Ayrıca kendini -eskişine göre- daha iyi tanıyan insan, hangi duyguların hangi sonuçlara vardığını öğrenerek kendi duygularını tanımlayıp yönlendirmiş ve diğerlerinin de duygularını yönlendirmeyi öğrenmiştir. Bedenimizde bulunan nörotransmitterler ve etki ettikleri¹²⁵ duygular çok çeşitlidir ve beden içerisinde farklı görev ve fonksiyonları bulunur.

Bedende salgılanan hormonlar bir veya birkaç duyguyu temsil ederken, hormonlar aynı anda faaliyete geçerek daha farklı duyguları da oluşturur. Psikolog Paul Ekman, duyguların bir kısmını biyolojik temelli duygular <basic emotions> diğerlerini de karmaşık duygular <complex emotions> olarak ayırır.

bazı duyguların biyolojik temelli olduğunu ve kültürlerden bağımsız evrensel özellik taşıdığını ileri sürmüştür ve bunları temel duygular <basic emotions> olarak tanımlamıştır. Öfke, tiksinti, korku, mutluluk, üzüntü, şaşkınlık, eğlenme, küçük görme, memnuniyet, mahcubiyet, heyecan, suçluluk, başarı sonrası gururlanma, rahatlama, tatmin, duyumsal zevk, utanç. Karmaşık duygular <complex emotions> ise bu temel duyguların kolâjı ile oluşan ve daha çok kişinin, sosyal etkileşim sürecinde ortaya çıkan duyguları olarak tanımlanmıştır.¹²⁶

Robert Plutchik ise duyguları; birincil duygular ve gelişmiş duygular olarak ayırır. Plutchik'e göre birincil duygular; öfke, korku, üzüntü, tiksinti, şaşkınlık, merak, kabullenme ile keyiftir ve bu duygular biyolojik-ilkel duygulardır.

Gelişmiş duygular; birincil duygular arasındaki benzerliklerin derecesine göre temsil edilir ve bunlar; sevgi, alçakgönüllülük, huşû, hayal kırıklığı, pişmanlık, küçük görme, saldırganlık, iyimser-

125 Vazopressin <saldırganlık, kan basıncı>, Dopamin <ödül, haz>, Anandamid <yeme davranışı, motivasyon, memnuniyet>, Oksitosin <güven, bağlılık, annelik, cömertlik>, Serotonin <yokluğunda mutsuzluk>, Endorfin <mutluluk>, Noradrenalin <kan basıncı, nabız>, Östrojen <dişi üreme sistemi ve özellikleri>, Adenozin <uyku ve uyuşukluk>, Glutamat <genel uyarıcı, öğrenme, hafıza>, Kortizol <stres azaltıcı>, Testosteron <erkek üreme sistemi ve özellikleri>, Melatonin <gece gündüz döngüsü, antioksidan>, Asetilkolin <kasların gevşetici, bilişsel işlevler, uyanma, dikkat, duyu işlevleri>.

126 YAVUZ, Kaasım Fatih, Duygusal Şemalar ve Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlik ve Güvenirliği, s. 6.

liktir.¹²⁷ Ancak gelişmiş duygular aynı zamanda türetilmiş kavramlarla ilgilidir ve genellikle duygular *evrimsel uyum bakımından değerlendirilmelidir*. Plutchik , tarif ettiği modeli *ardışık ve türetilmiş model* olarak adlandırır.

Ardışık model, gerçekleşen olayların iyilik önemleri açısından bilişsel değerlendirmeye tâbi tutulduklarını öne sürer. Bunu hisler ve fizyolojik değişimler izler. Son olarak da açık bir davranış ortaya çıkar. Bütün bu sürecin amacı, homeostatik dengenin devamı için sisteme geribildirim sunmaktır.¹²⁸

Duygular, farklı açılardan birçok araştırmanın konusu olmuş, insan üzerindeki etkileriyle ilgili farklı tezler ileri sürülmüştür. Duygularla ilgili -kendi bakış açımızla- aşağıdaki sonuçları çıkarırız:

I- *Canlı bilinci* -hayatta kalmak amacıyla- *bedeninin iç dengesini* sağlamak zorundadır.

II- *Homeostatik denge* amacıyla beden içinde sinirsel iletişim zorunludur ve bu iletişim sayesinde dış dünyadan karşılanması gereken ihtiyaçlar belirlenir.

III- Canlının temel ihtiyaçları <beslenme, üreme, güvenlik, sağlık> birer *duyum*¹²⁹ olarak beyne ulaşır. Canlı beyni gelen duyumları analiz ederek *algı*¹³⁰ haline getirir ve bedeni harekete geçirir. *Beslenme, üreme ve sağlıkla ilgili duyumlar* bedenden kaynaklanır, *güvenlik ihtiyacı ise dışardan gelen duyumların algı haline gelmesiyle ortaya çıkar*.

IV- *Homeostatik denge; dinginlik/sükûnet* <bekle komutu> olarak tanımlanır ve değiştiğinde bedenin tekrar dingin hale gelmesi istenir, bu sebeple *hareket* <yap-yapma komutu> zorunludur. *Hareketin şeklini duyumlar* belirler ve *uygun hareket olumlu duyumun devamını ya da olumsuz duyumun sonlanmasını sağlar*.

127 YAVUZ, age, s. 6, Atıf yapılan orijinal eser; Plutchik, R., <1980>. "A general psychoevolutionary theory of emotion" Plutchik, R. ve H. Kellerman <ed.>, Emotion: Theory, Research, and Experience: Vol. 1, s. 3-33.

128 YAVUZ, age, s. 25, Atıf yapılan orijinal eser; Plutchik, R., "The nature of emotions", American Scientist, sayı: 89, s. 344-356.

129 Duyum, iç veya dış dünyadan gelen uyarımların beyne ulaşmasıdır.

130 Algı, beyne ulaşan duyumlara anlam verilmesi/tanınmasıdır.

V- Evrimsel süreçte insanın zihin gelişimi, öz farkındalık, zaman algısı, planlama becerileriyle birlikte dil ve iletişim becerisini de kazanmış olması, onu diğer canlılardan -ortak duygulardan- ayırmış, bu sayede duygularını isimlendirmesine sebep olmuştur. Özellikle önce-sonra algısı <zaman> ve planlama becerisi sayesinde *dizgeleri*¹³¹ anlamaya başlayan insan; duygularını *sebepler-sonuç dizgeleri* olarak tanımlamış ve çözdüğü bu dizgeleri isimlendirmiştir.

VI- İsimlendirme sayesinde *complex <karışım> ya da ikincil* duygular gelişmiş/tanımlanmış ve *kültür ögesi* -duyguları tanımlama konusunda- etkili olmaya başlamıştır.

VII- Yazılı dinler <semai dinler> evresine gelindiğinde duygular da yazılı hale gelmiş, kategorilere ayrılmış ve -gerçekte her birey için farklı olan- duygu sembolleri genelleştirilmiştir.

VIII- Araştırmacılar tarafından temel/birincil duygular olarak tanımlanmış duyguların kökeninde temel ihtiyaçlar bulunur <beslenme, üreme, güvenlik, sağlık>. İkincil/complex duygular ise temel/birincil duygular ve *kültür öğeleriyle bağlantılıdır*.

IX- Tüm duygular beden içi/dışı bir harekete <yap-yapma> bağlanmak zorundadır. Herhangi bir sebeple harekete bağlanmayan duygular; duyum olarak kalmaya devam eder. Ancak bu durumda beden içinde bir etki-tepki süreci başlar. Etki-tepki sürecinin devamlı hale gelmesi zamanla duyguların *çoğalmasına, etkilerinin artmasına, yoğunlaşmalarına ya da değişmelerine* sebep olur. Böylece biriken duygular daha yoğun veya *temel/birincil duygulara* dönüşebilir ya da bunun tersi de mümkündür. Algılanmış halde harekete dönüşmeyen duygular; beynimiz tarafından

131 Dizge: Bir bütün oluşturacak biçimde birbirine bağlı öğelerin bütünü, manzume, sistem <TDK>.

"... rutin bir görev yaptırmak için bir makineyi programlamak mümkündür, ama makine yaptıkları hakkındaki en aşikâr olguların bile farkında olmayacaktır; buna karşılık ne yapıyor olduğu hakkındaki bazı olguların farkına varmak insan bilincinin doğasında vardır. Hesap makinesinde 1'e basarsanız ve sonra buna 1 daha eklersiniz, bir tane, bir tane daha eklersiniz ve saatler boyunca bunu yapmaya devam edersiniz, ama makine asla sizden önce davranmayı ve bunu kendi başına yapmayı öğrenemeyecektir, buna karşın insan yineleme hareketini çabucak edinir. O zaman fark, kayıtsızca hareket etmenin bir makine için mümkün olmasıdır; insan için gözlem yapmadan kayıtsızca hareket etmek mümkün değildir." < HOFSTADTER, Douglas Richard, Gödel, Escher, Bach: bir Ebedi Gökçe Belik, s. 94.>

sürekli baskı uygulanarak daha basit ya da *ikincil/complex* duygulara dönüştürülebilir.

X- *Duyumlar*; tüm memelileri ve kuşları kapsamakla birlikte, ahtapotlar gibi başka birçok canlının sinir sisteminde *Homeostatik denge amacıyla oluşan uyarımlardır ve kaynağı sadece fizyolojiktir.*

XI- *Duygular*; isimlendirilmiş, çeşitlendirilmiş *duyumlardır. Kısaca, duygular insanlaştırılmış¹³² duyumlardır.*

Eylemin belirleyicisi olarak “anlamlar”:

Kişinin eyleminin ana belirleyicisi olarak *eylemine yüklediği anlamlar, bilgi kaynaklı olan ya da olmayan semboller, kavram* haline getirilmiş olgulardır. Bu halde öncelikle eylemin belirleyicisi olan anlamlar bakımından inanç ve bilgiyi tanımlamamız gerekir.

İnanç; nedenselliği kanıtlanmamış, bilgi temeli olmayan olgu ve olaylara dair ön kabullerden oluşur. Gerçekliği kanıtlanamayan ancak *muhtemel* olana dair kabullerimizdir. Kısaca *inanç, muhtemelin mutlak kabul edilmesidir.* O halde *inancın*; ancak kayıt sistemi, zaman algısı ve özgür iradeye sahip bilinçli canlılarda *-yalnızca insanda- bulunduğunu* söyleriz. Anlamları ortaya koyan bilgiler ise tecrübe ve gözlemden kaynaklanan –subjektif- gündelik bilgilerdir.

Ancak *anlam teriminin* daha geniş olarak açıklanması gerekir ki *anlam, yalnızca -bildiğimiz tek bilinçli varlık olan- insanın iddiasıdır.* İnsan beyninin evrim sürecinde –sonradan- kazandığı, basit haliyle önce-sonra farkındalığı olan *zaman algısı, dizgelerin farkına varmasına*, <138. dipnotta Hofstadter’in açıkladığı şekilde> dahası *dizgeleri kendisinin kurgulamasına* imkan verecektir. O halde *anlamı*; nedenselliklerin oluşturduğu dizgelerin ortaya çıkardığı sonuçlar olarak ya da *insanın dizgelere verdiği değer* olarak tanımlarız.

İnsan beyninde *fotografik kayıt sistemi* bulunur ancak insan, dışındaki varlığı gözlemlerken *-yan prefrontal korteksinin gelişmemiş olduğu- planlama becerisinin olmadığı* eski devirlerde; olgu/

¹³² İnsanlaştırma terimiyle; evrimsel süreçte insanın zihin gelişimi, öz farkındalık, zaman algısı, planlama becerisi ile dil ve iletişim becerisini kullanarak duyuları duygu olarak tanımlaması ve devamında kültür ögesi yardımıyla çeşitlendirmesini kastediyoruz.

olayları sadece mekansal ve nedensel olarak kaydediyordu. Örneğin ormanda karşısına çıkan kaplandan –korkup- kaçtığında; kaçmasaydı neler olabileceğini biliyordu ve aynı olguyla karşılaştığında -otobiyografik hafızaya sahip olduğundan- yine aynı hareketi tekrarlıyordu. Bu sebeple kaçmasının sebebini bilirdi ve aynı/benzer olay tekrar yaşanırca –zaman algısı sebebiyle- yine kaçırdı. Anlayamadığı ya da kendisine açıklayamadığı; *kaplanın neden ona saldırdığı veya neden onu öldürmek istediği*ydi. Bu sebeple kaplandan kaçması sadece doğal –hayatta kalma- içgüdüsüne bağlıydı ve bu *dizgeyi de çözmüştü*.

Ancak *yan prefrontal korteksin* gelişmesiyle birlikte –planlama becerisine kavuştuğundan- gözlemlediği iyi-kötü, yararlı-zararlı, dost-düşman algılarıyla hayatta kalma güdüsü birleşti ve artık sadece *olaylardan yola çıkarak sebepleri değil, varlıktan yola çıkarak anlamları da üretmeye* başladı. Sonuçta yararlı veya iyi olan dost, zararlı ve kötü olan düşman algısı; beynimizin en ilkel -eski- bölgelerinde bulunur¹³³ ve gördüğümüz varlığa ya da olaylara dair –önceden belirlenmiş- değerlendirmeler içerir. Kısaca insanın olay ve olgulara yüklediği anlamlar –çoğunlukla- sadece kendisinden kaynaklı değerlendirmeler olmakla birlikte, *başkalarınınna ait* değerlendirmeler de olabilir. Ayrıca toplu yaşam koşulları sebebiyle; *insan grupları*, –grup içinde geçerli- *anlamlar* ve *semboller* ortaya çıkacaktır/çıkıştır.

Bu halde *anlamların* kaynağının neler olduğunu araştırırsak şunları söyleyebiliriz ki, genellikle anlamlar veya inançlar;

- İnsanın *gündelik –yaşam- bilgisinden*,
- İnsan grubuna ait –*oluşturulmuş- kurallarından*,
- Bilgi temeli olan ya da olmayan *inanişlardan* kaynaklanır.

Dikkat edilirse sayılanlar arasında *bilimsel bilgi* yoktur ve bunun sebebi, bilimsel bilginin *somut gerçeklere dayalı* olmasıdır. Somut gerçekler sembolleri -anlamları- değil, yalnızca somut olgu ve olayları ortaya çıkarabilir. David Hume’a ait olan ve ne-

¹³³ Lat. Corpus amygdaloideum: Beynin medial temporal lobunun derinlerinde yerleşen nöronların oluşturduğu badem şeklindeki beyin bölümü. Duyusal hafıza ve duygusal tepkilerin oluşmasındaki birincil role sahip olan bu bölge limbik sistemin bir parçasıdır. Kısaca amigdala olarak isimlendirilir.

densellik ile ilgili bir örnek¹³⁴ vermemiz gerekirse; güneş sistemi şu anki yörüngesine girip kararlı hale geldiği andan beri güneşin doğması olayını gözlemleriz. Ancak binlerce yıldır her gün doğan güneşin *yarın sabah da aynı şekilde doğacağı fikri sadece varsayımdır* ve bu varsayımın kökeninde günümüze kadar yaptığımız *gözlem ve inanışımız* bulunur. Kısaca şu ana kadar hiç değişmeyen bir güneş dizgesine sahibiz ve bu dizgeyi çözdüğümüzü de düşünürüz.

Ancak güneşin her gün doğacağı hakkında mevcut bilimsel bilgi yoktur. Elimizdeki bilgi; güneşin hangi koşullarda doğmaya devam edeceği –etmesi gerektiği- hakkındadır. Güneşin en geç 5 milyar yıl sonra sönmüş bir yıldız olacağı gerçeğini bir kenara bırakırsak *sistemin gözlediğimiz şartları bugünkü gibi sürerse güneş her gün doğmaya devam eder*. Bu söylediğimiz bilimsel bilgidir ancak güneşin her gün olduğu gibi yarın da doğacağı hakkında sahip olduğumuz varsayım; *sadece inançtır*.¹³⁵

Bilinçli tek varlık olduğunu iddia ettiğimiz *insan* ve bu sebeple sadece ona ait olduğunu düşündüğümüz *anlam arayışı da sadece inançlardan kaynaklanır*. Ayrıca *anlamsız her dizge, yeterli bilgi, zaman veya inanç sayesinde anlamlı hale gelir ve sonsuz dizgeler <örneğin uzay-zaman>, varsayımsal olarak doğru/yanlış tüm anlamları içermek zorundadır*.¹³⁶

134 “Bu olgular için, deneyimimizin bize sunduğundan daha öte hiçbir inancımızın olmadığı açık olsa da, güneşin yarın doğacağı ya da tüm insanların ölmesi gerektiği yalnızca olasıdır diyen biri gülünç görünecektir.” < Hume, David, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, s.94.>

135 “Neden-sonuç tasarımı deneyimden türer; deneyim birbirine sürekli bağlı olan belirli nesneleri bize sunarak onları bu ilişki içinde görmemizi sağlayan bir alışkanlık üretir; biz de belirin bir çarpıtma olmadığı sürece bu nesneleri başka bir ilişki içinde göremeyiz” <Hume, David, age, s.95.>

136 Buğdayın gelişimi, kendini tekrarlayan sonlu bir dizgeyi gösterir. Örneğin ilkel devirlerde insan; buğdayın nasıl yetiştiği hakkındaki dizgeyi –daha- çözemediği zamanlarda, rastladığı buğday tohumlarını toplayarak besleniyordu. Ancak sonra sahip olduğu zaman algısı sayesinde, buğdayın gelişim dizgesini öğrendi ve bir şekilde –belki de tesadüfen- toprağa atılmış tek bir tohum tanesinin zamanla buğday başağı haline geldiğini gördü. Bu durumda daha önceden çözmüş olduğu buğdayın gelişim dizgesini, kendisinin kontrol edebileceğini anlaması fazla zaman almamıştır. Bu şartlarda ilkel insanın –en başta- kendisine anlamsız gelen dizgeyi yeterli zaman ve bilgiyle çözdüğünü ve aklını kullanarak dizgeyi kontrol altına aldığını söyleyebiliriz.

Ayrıca sonsuz dizgeler hakkında şu örneği verebiliriz:

Bir an için çoklu evren teoremini doğru kabul edelim. Bu halde bulunduğumuz evrenin “sınırsız bir kozmolojik genişliğin küçük bir parçası olduğunu ve bu kozmo-

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; insanın etik ilişki içerisindeki eylemlerini oluşturan, bu eylemlerinin neden yapıldığı, yapılması gerektiği ve *yapılması gereken eylemlerin neden değerli olduğu* hakkındaki ölçütlerimiz; insana ve etik ilişkiye baktığımız yere göre göre değişir. İnsan eyleminin belirleyicilerini bir sınıflandırmaya tâbi tuttuğumuzda elimizde bulunan olguların *fizyolojik etkenler –duygular- ve inançlar olduğunu* görürüz.

Duyguların bireysel ve güvenilmez belirleyiciler olduğunu biliyoruz ancak inançların temelindeki duyguların etkisi vazgeçilmez olduğundan gerçekte inançların da duygulardan kaynaklandığı söylenebilir. Bu noktada Kuçuradi'nin sürekli tekrarladığı, *kişilerarası ilişkilerde korunması gereken insani değerler ve insan olanaklarının araştırılması hususunu da eleştirebiliriz*. Zira bu bakış açısı; insanın değerli olduğu ya da insani değerlerin korunmaya layık olduğu ön kabulü ile *değer veya anlam* konusunda *tek kriterimizin de yine insan olduğu* sonucuna varmaktadır. Bu halde yalnızca kendisinin değerli olduğunu söyleyen tek varlığın yine sadece insan olduğu sonucu çıkmayacak mı? Yalnızca kendisi konuşabildiği için –tarih boyunca sürekli- kendisinin değerli olduğunu sayıklayan *geveze kuyruksuz maymunun <insanın> söylediklerine inanmamızın sebebi nedir? Ya da ona inanmamızın, onunla aynı türden olmamız dışında mantıklı bir sebebi var mı?*

lojik alanda bizim evrenimize benzeyen ya da benzemeyen muazzam sayıda başka evren olduğunu düşünelim" <Greene, Brian, Evrenin Zerafeti, s.443>. Bu durumda, "diğer evrenlerin bizden ayrı olmaları -ya da en azından ışıkları bize ulaşamayacak kadar uzak olmaları koşuluyla- evrenimizdeki fiziksel yasaların, diğer evrenlerdeki fiziksel özellikler açısından geçerli olmaması mümkündür. Bundan dolayı, fiziğin bir evrenden diğerine değiştiğini hayal edebiliriz" <Greene, Brian, age, s.444.>"... hayal gücümüzü serbest bırakıp bir çoklu evren düşünmemize izin verecek olursak, kuramsal düşüncelerimizi de serbest bırakıp çoklu evrenin görünürdeki rasgeleliğini ehlileştirir yolları üzerine düşünmemizin gerekmesidir. Görece muhafazakar bir düşünme biçimiyle, çoklu evren resmi doğru olsaydı eğer, nihai kuramımızı çoklu evrenin yayılıp giden enginliğini de kapsayacak şekilde genişletebileceğimiz!, "genişlemiş nihai kuramımızın" temel parametre değerlerinin çoklu evreni oluşturan evrenlere tam olarak neden ve nasıl serpiştirildiğini söyleyebileceğini hayal edebiliriz" <Greene, Brian, age, s.446.>Alıntıdan anlaşılacağı üzere, sonsuz dizgeler -sınırsız ihtimalleri gösterdiğinden- zorunlu olarak doğru/yanlış tüm anlamlara sahip olmalıdır. Sınırsız sayıda evrenin bulunduğu bir kozmosun içindeyse; bizimle aynı/farklı olan sayısız canlı hayatın olması gerektiğini ve bilinen fizik yasalarının -mutlak değil- görelî olduğunu düşünmek zorundayız. Kısaca sonsuz kozmos dizgesine -varsayımsal- tüm anlamları yükleyebiliriz.

Yine de yalnızca insanı düşünerek kişilerarası ilişkilerde etik değerlere dair bazı olanakların bulunması, *kişilerin yaşantı ve eylemlerini bu değerlere göre belirlemesi fikrinin doğru bir yaklaşım olduğunu ancak insanın doğal haliyle değerli olduğu fikrinin hatalı olduğunu düşünüyorum*. Zira anlattığımız şekilde *mahluk olan insanın diğer canlılardan üstün, değerli veya önemli olduğu gibi fikirlerin doğruluğu kanıtlanamaz ve ayrıca bu fikrin tamamen hatalı olduğu hakkında birçok kanıt da bulunmaktadır*.

Sonuç olarak bireylerin kurduğu etik ilişkilerde kişilerin karşılıklı amaçları, eylem olanakları ve bu olanakların hangisini neden tercih ettiği hakkındaki değerlendirmeleri, *insani değerleri yükseltmeyi, insanlığa anlam katmayı ya da en azından insanlık değerlerinden birisine zarar vermeme hakkındaki eylemleri, niyetlerini ortaya çıkarıyorsa, bu niyetler ve eylemler bizlere insanın değerleri hakkında farklı bakış açıları sağlıyorsa; bu ilişkideki değerlendirme ve eylemlerin insanlık açısından da belirli anlamlar içerebileceğini düşünebiliriz*.

Etik değerlerin değeri nedir sorusu bizi yeniden insanlık değerlerine götürmelidir. Zira etik değerler insanlık için anlamlı değerler olmakla birlikte gerçekte tür olarak insanlığa kattıklarından bahsedilmesi gereklidir. Peki, etik değerlerin insan türüne kattığı anlamların önemi nedir? Etik değerlerin *bulunması* neden gereklidir? ve *insan türüne anlamlar katmak, neden önemlidir?* gibi soruların cevaplanabilmesi; doğru ya da değerli eylemin, etik kişi değerlerinin ve etik ilişki değerlerinin anlamı hakkında sorular sormamıza sebep olmaktadır. Dolayısıyla son ve en önemli soruyu, yani *anlamların anlamı nedir* sorusunu sormamız zorunludur.

Takiyettin Mengüşoğlu; antropolojik açıdan değer kavramını açıklarken, *insanın; aktif, yapıp eden bir canlı olduğunu, eylemlerinin onun değerlerine bağlı olduğunu ve değerleri olmasa hayatını rastlantılara bağlamış, eylemleri hakkında sürekli bocalayan bir varlık olacağını* söyler. Ayrıca insan; *harekete geçmek için karar vermek zorundadır ve her karar, gelmekte olanla ilgilidir*.¹³⁷

¹³⁷ "... Eylemlerin bir düzeni, bir sıralanması, ancak insan bir değer organına, değer duygusuna sahipse olasıdır. İnsan ancak bir değer organına, bir değer duygusuna

Mengüşoğlu, değerlere sahip olan insanı bu yönüyle hayvandan ayırır ve değer duygusuna sahip olmadığı için hayvanın; *günlük yaşayan, plansız, amaçsız ve kararsız olduğunu* iddia eder. Ayrıca insanın sahip olduğu değerleri; *yüksek değerler <sevgi, nefret, doğruluk, güven, saygı, iyi, kötü vb>, araç değerler <yarar, çıkar, kuşku, kıskançlık vb> ve davranış değerleri <kültürel davranış tarzları moda, zevk, alışkanlık vb>* olarak üç bölümde inceler. Ancak tüm değerler -hangi gruba girerse girsin- insanın eylemlerini yönetir.¹³⁸

Gerçekten de insan her anında karar vermek zorundadır. Ancak hayvanın kararsız, amaçsız ve günlük yaşadığı, insanın ise karar veren iradeli bir canlı olduğuna inanmamız için mantıklı bir sebep yoktur. Bu açıdan bakıldığında; *gerçekte insan, kararsız kalmış hayvandır. Amacını bulamamış, ne yapacağını bilemeyen ve her an geleceğe dair yeni/farklı kararlar almaya çalışan insanın karşısında, temel/doğal özelliklerinin getirdiği salt mantıksal eylemleri olan hayvanın amaçsız ya da kararsız olduğunu nasıl söyleyebiliriz?* Mengüşoğlu'nun insana tapınmayı sonuçlandıran ilkel <eskimiş> bakış açısındaki sorunlara rağmen, *değerleri belirli seviyelerde incelemesi yerindedir ve özellikle seviyelerin önemini vurgulaması da -yapay insanın doğasını açığa çıkardığı için- mühimdir.*

Bu bakımdan hayvan beyninin salt/temel mantıksal çıkarımlarla çalıştığını, yalnız temel fizyolojik ihtiyaçlarına yönlendiğini <beslenme, üreme, güvenlik, sağlık> ve kısaca tam bir bilgisayar programı olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple *hayvan, sadece işletim sistemi üzerindeki komutlara göre hareket eder* ve sınırlı bazı güvenlik eklemeleri dışında bu komutlara yenilerini eklemmez. Amacına uygun çalışır, görevini yapar, doğal olarak yaşar ve ondan ancak kendisine yüklenmiş olan hareketler beklenir. Hayvan; *duyum ve sezgi sahibidir*, bu yetenekleri de doğaldır ve onları doğal haliyle kullanır. Zira tüm yetenekleri onun doğal şartlarda hayatta kalması için vardır. Hayvan, bulunduğu çevre şartlarına *morfolojik uyum geliştirir*, evrimleşir ve başarabildiği ölçüde yaşamına devam eder.

dayanarak, araç arayarak ve seçerek hareket etmekle istediklerini gerçekleştirebilir." < MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, İnsan Felsefesi, s. 97.>

138 MENGÜŞOĞLU, age, s. 102.

Ancak insan böyle değildir. Antropolojik açıdan insanı incelediğimizde; -ilkel devirlerden bugüne- *değişmeyen bir morfoloji ve belirli bir zamanda kazandığı sembolik düşünme yeteneğini* görürüz.

Arnold Gehlen, insan morfolojisinin tekliğini <biricikliğini>, organlarının ve işlevselliklerinin *eşsizliğiyle* açıklar. İnsan ve hayvan fizyolojisi arasındaki temel farkın; *"insan türünün, hayvanda bulunan doğa ve şartlara evrimsel uyum yeteneğini, kısaca özelleşme yeteneğini kaybetmiş olması"* olduğunu söyler.¹³⁹

Bunun önemli bir sonucu olarak; hayvanlar bulundukları çevre ve şartlara uyum sağlamak için *değişmek* zorunda kalmış, bu yönde evrimleşmişlerdir. İnsan türü; idrak, zeka ve dil yeteneği sayesinde çevresindeki doğal şartlara morfolojik uyum sağlamaz ancak bulunduğu doğal şartları aşmasını sağlayacak aleti/eşyayı keşfeder, üretir ve kendisini korur. Aynı türe sahip olan hayvanlar; bulundukları farklı doğal çevre şartlarına uyum sağlayarak *değişip evrimleşir* ve hatta tür içi farklar geliştirirler. Amerikanın soğuk bölgelerinde yaşayan sığırlar kürklü olmak zorundadır <bizon> ama aynı sığırı Hindistan'da yaşatırsanız neredeyse hiç tüyü kalmaz. Soğuk iklimlerde yaşayan kedi cinslerinin kolları kısa, ayakları geniş ve yayvandır çünkü kar üzerinde başka türlü yürüme imkanı bulunmaz. Mısır'da yaşayan *firavun kedisi* diğerlerinin aksine ince yapılıdır ve uzun ayaklara, büyük kulaklara sahiptir. Tarlada otlar arasında sessizce yürüebilmesi ve en küçük çıtırdıyı duyabilmesi için, *sahip olduğu morfoloji zorunludur*.

Ancak insan, hangi doğal şartta yaşamaya mecbur olup hangi iklime giderse gitsin -iklim ve çevreye uyum amacıyla- morfolojisinde *değişiklik* yapmaz. Gerçekte akıl/idrak ve dil/iletişim becerilerini kullanarak doğal çevreyi kendisine uydurur veya bulunduğu doğal çevrede yaşayabilmesini sağlayacak aletler geliştirir. Afrika'daki insanı Kuzey Amerika'nın soğuk iklimine getirdiğinizde; yüz bin yıl boyunca üşüse bile tüyleri çıkmaz ama bir bizonu öldürüp derisinden kendine kürk yaparak yaşamaya devam eder. Bugün bizlerin uygarlık ismini vererek övündüğümüz tüm fiziksel çevre <evler, yollar, binalar ve tüm taşlar/

139 GEHLEN, Arnold, İnsan, s.18.

betonlar> gerçekte insanın hayatta kalması, doğadan korunması ya da beslenmesi için yapıp ettikleridir. Bu sebeple hayvanlar doğada yaşamak için çevreye uyum geliştirirlerken -bildiğimiz kadarıyla- sadece insan doğayı değiştirir. Daha doğrusu doğayı değiştiremediğinden kendisine *doğal olmayan bir çevre* oluşturur.

Gehlen, insanın morfolojik anlamda tek <biricik> olmasının idrak ve akıl anlamında eşsizliğe sebep olduğuna inanır. Ancak ben bu konudaki sıralamanın hatalı olduğunu, insanın idrak ve aklı sayesinde geliştirdiği dil ve konuşma yeteneği ile -bir noktadan sonra- evrimleşmeye ihtiyacı kalmadığını iddia ederim. Kısaca insanın eşsizliği hakkında; *idrak sonuç değil, sebeptir*.

İnsanın sahip olduğu bilgisayara <beynine> baktığımızda şunları görebiliriz. İnsan beyninde hayvanlardaki sistem yazılımına ek bir yazılım bulunur ve bu yazılımın diğerinden en önemli farkı; doğal olarak verilmiş kök yazılımı -sistem yazılımını- değiştirebilme yetkisi ve hatta bu kök yazılımı büyük oranda yeniden kurma yetkisidir. Kısaca hayvan beyninde ancak *“ve”, “veya”, “eğer”* gibi bağlaçlarla oluşturulan komutlar bulunurken insan beyninde bu bağlaçlara ek olarak *“belki”* <zarf veya edat olarak> komutu da bulunur. İnsanın programında *“belki”* teriminin bulunmasının sebebi -sonradan- sahip olduğu *zaman algısıdır* <önce sonra farkındalığı>. Bu halde bir yazılım olarak insan ve hayvan beyni arasındaki temel farkları şöyle sıralayabiliriz:

-Hayvan beyni temel mantık <logic> kurallarına uygun çalışır, insan beyni -belirli bir dönemde kazandığı yetenekler sayesinde- zamansal, sembolik ve olasılık temellidir.

-Hayvan beyni sadece temel sistem yazılımını kullanır <fizyolojik kodlar> ve onun üzerine program eklemesi mümkün değildir. İnsan beyni temel yazılımına eklemeler yapabilir ve dahası yeni programlar da <duygusal-sembolik kodlar> geliştirir.

Hayvan beyni sadece *evet/hayır, yap/yapma* komutlarını işler ve *bekle komutu*, hareketsizliği <dengeyi, sakinliği ve dinlenmeyi> gösterir. İnsan beyni -dil ve iletişim yeteneği sayesinde kazandığı- idrak kabiliyeti sebebiyle, temel mantığın dışına çıkarak olasılıklar dünyasına girebilir. Ancak insanda olasılık düşüncesinin oluşması için *özfarkındalık* ve *zaman algısı* da gerekli-

dir. Yine de *özfarkındalık ve zaman algısını; idrak kabiliyetinin birer unsuru olarak kabul edebiliriz.*

İnsanın bu özellikleri ne zaman ve nasıl geliştirdiği konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz ama hayvanla arasındaki farkların; *zaman algısı, özfarkındalık, dil ve isimlendirme yeteneği* olduğu söylenebilir. Bu yeteneklere sahip olan insan için olasılıklar söz konusu olduğunda ise temel mantığın *özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin olanaksızlığı* olarak *saydığımız sınırlı cevapları; yerini belirsizliğe bırakmak zorundadır.*

Belirsizlik, zaman algısı ve isimlendirme bir araya geldiğinde müteredit *<ikircikli, kararsız>* insan ortaya çıkar. İşte bu noktadaki insanın değerlere –anlamlara- ihtiyacı vardır. Ayrıca isimlendirme olgusu; gerçekte sembolleri/anlamları meydana getirirken semboller soyut düşünce yeteneğini geliştirir. Soyut düşünce ise dışımızdaki farklı –birleştirilmiş, parçalanmış veya karıştırılmış-¹⁴⁰ varlık resimlerinin hafızaya kaydedilmesini sağlar.

-Hayvan beyni gördüğü dizgeleri çözebilir ama önce-sonra farkındalığı olmadığı için dizgelerin yerini değiştirip yeniden kurgulayamaz. İnsan beyni ise dizgeleri çözer, parçalara ayırıp karıştırarak yeniden kurgulayabilir.

İnsanın bunu yapabilmesinin sebebi; resimleri parçalayabilmesi ve bundan daha önemlisi *hafızasına -zamana bağlı değişken resimler- kaydetme yeteneğidir.* Dolayısıyla hayvan; anlık görüntüyü hafızasındaki görüntüyle eşleştirerek *-pozitif/negatif- anlık kararlar* verir. Bu sebeple hayvan beyni *iki kutuplu <bipolaire>* karar verirken, insan beyni *çok kutuplu <multipolaire>* algı ve karar sistemine sahiptir.

İnsan beyni görüntüyü zamana bağlı olarak kaydedebildiği için resmin öncesi ve sonrasını ilişkilendirebilir. Resmin önce ve sonrasını ilişkilendiren insan gerçek resimlerle gerçek olmayanları ya da olmuş, bitmiş olayların resimleriyle *muhtemel resimleri* birbirine karıştırabilir. Ayrıca insan, *-duyumlarını isimlendirip-elindeki gerçek veya muhtemel resimleri duyumlarla ilişkilendirir.*

¹⁴⁰ İnsanın parçalama, birleştirme ve karıştırma eylemleri “Yaratıcı Tür” isimli eserde detaylarıyla açıklanmıştır. Bkz: Eagleman David • Brandt Anthony, age.

Duyumlarını muhtemel resimlerle ilişkilendirip bu şekliyle hafızasına kayıt imkanı olduğundan genellikle muhtemel resimler abartılı duyumlara dönüşür, bu sebeple duyumlarına olduğundan fazla veya eksik *algı ve hareket emirleri verebilir*.

Örneğin; hayvan yalnızca doğal/gerçek resimlere karşı öldürme kararı verir ama insan, sebebi gerçek olmayan –ancak kendisinin gerçek ya da muhtemel olarak kodladığı- resimlere düşman olabilir. İnsan, –zararsız olduğunu bildiği halde- gördüğü bir yılan yavrusunu öldürebilir. Zira gerçek –yetişkin- yılanı gördüğünde yaşadığı korku sebebiyle verdiği *öldürme kararını, olasılık ve zaman algısıyla birleştirerek*, o anda gerçek olmayan ama gelecekte kendisine zarar verecek canlıyı düşman olarak kabul eder.

Sonuçta hayvan beyni; -hafızasındaki gerçek resimleri kullanarak- *olasılıkları yalnızca sayabilir/dizebilir* ve dizilen olasılıklardan birisini seçer, seçilen olasılığa uygun olarak *yap/yapma kararını verir*. Bu durum hayvanın -*düşünmediğini değil- soyut düşünmediğini* ve yalnızca somut/reel resimlerdeki verilere göre karar verdiğini, *değerleme yaptığını* gösterir. Ayrıca hayvan *doğru/yanlış kararlar da verebilir* ve “*bekle*” komutu hayvanın –kararsızlığını değil- yalnızca *denge/dinginlik durumunu ifade eder*.

Ancak insan beyni; -“*belki*” terimi sayesinde- hem kayıtlı gerçek resimleri hem de kendisinin ürettiği resimleri dizer ve sahip olduğu bu tasarım gücü sayesinde *olasılıkları sonsuza götürebilir*. Üretilen resimler ile çoğalan olasılıklar arasında karar verme davranışı, bunların arasında oluşacak derecelendirme işlemini zorunlu hale getirecektir. Zira, *iki olasılık olduğunda* seçim yapma -diğerine göre- kolaydır ancak sayısız olasılık varken aralarında eleme yapılabilmesi için onlara farklı değerler/dereceler verilmesi gerekir. *İşte bu noktada, insanın değerleri <anlamlar> ortaya çıkar*.

Sinir ağına sahip canlılarda bulunan Sempatik ve Parasempatik Sinir Sistemlerinin işleyişine baktığımızda yine fizyolojik bir değerlendirme/derecelendirme davranışının varlığını görürüz. Bu derecelendirme süreci; iki sistemin de fizyolojik önceliklere duyarlı olduğunu gösterir.¹⁴¹ Ancak insanın bahsettiğimiz de-

141 “Sempatik sinir sistemindeki mekanizmalar bedeni “kaç ya da savaş” için ayar-

ğerleme davranışı yalnız fizyolojik değil psikolojik etkenlere de bağlıdır. Her ne kadar insan psikolojisini fizyolojik etkenlerden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değilse de, değerlendirme davranışı; yüksek oranda *sonradan üretilen gerçek olmayan resimler <hayaller> ve olasılıklarla ilgilidir.*

Bu halde konumuz bakımından insan ile hayvan arasında oluşan farklılığı aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

		Uyaran Resim	Algı Kökeni / Duyum	Verilen Kararın Niteliği	Sonuç Tepki
1	Hayvan	Gerçek	Fizyolojik	Bipolaire	Doğal
2	İlkel İnsan	Gerçek	Fizyolojik	Bipolaire	Doğal
3	İnsan	Gerçek ve Hayal	Fizyolojik Psikolojik	Bipolaire Multipolaire	Belirsiz
4	İnsan	Hayal	Psikolojik	Multipolaire	Yapay
Şekil: 1 Uyaranların Duyumlarla İlişkisi					

Şekil 1’de, birinci ve ikinci satırlardaki hayvan ve ilkel insan <mahluk> için; yalnızca gerçek resimler/yaşam vardır. İçten ya da dıştan gelen uyarıcı/duyum onun beynine ulaştığında, iki karardan birini <bipolaire nitelikte yap-yapma kararı> verecektir. Vereceği karar; duyumun niteliğine, önemine veya fizyolojik yoğunluğuna ya da şiddetine göre şekillenir. Bu dizge, benim kısaca *doğal irade* olarak isimlendirdiğim olguyu gösterir ve yalnız fizyolojik ihtiyaçların <beslenme, üreme, sağlık, güven-

lar, tehlike geçtiğinde, parasempatik sistemdeki diğer mekanizmalar kan basıncı ve kalp atımını daha az enerji tüketen “dinlen ve sindir” durumuna geri getirir. Üstelik devreler önceliklere duyarlıdır, uzakta beliren yırtıcı hayvanın korkusu güzel bir cevize duyulan açlığa ya da cinsellik fırsatına galip gelir. İç ortam ve beden yüzeyinden gelen sinyalleri bütünleştiren beyin sapı-limbik devreleri öz-muhafazanın, bunun sonucu olarak da minimal düzeyde kendilik hissinin temel örgütlenmesidir.” <A.D. Craig, 2002, Rodolfo R. Llinas, 2001, Churchland, Patricia S., Güvenen Beyin, s. 46.>

lik> karşılanması, fizyolojik <içsel> ya da fiziki <dış> uyarıcılara cevap verilmesi sürecidir. Örneğin beslenme ihtiyacı; hayvanın bedenindeki uyaranlar vasıtasıyla *açlık duyumu* olarak beynine ulaşır ve algı haline gelir. Hayvan beyni, kendisine gelen açlık duyumunun şiddetiyle orantılı olarak oluşturduğu algı sayesinde bedeni harekete geçirir ve hayvan; *ihtiyaç doyurulana kadar yiyecek aramaya devam eder*. İlkel insan, bu açıdan farklı değildir ve günümüzdeki insan yavrusu da aynı şekilde davranır.

İnsan; bilinmeyen bir süreçte benlik <özfarkındalık>, önce-sonra algısı <zaman> ile konuşma <ses ve yazı> sayesinde toplu yaşamın getirdiği işbölümü yeteneklerini kazanır. Ancak bunların sonucunda sahip olduğu soyut düşünce yeteneğiyle; hayvanların çözemediği karmaşık dizgeleri çözmeye, kontrol etmeye başlamıştır. Hayvan; yarın güneşin doğacağını bilmediği gibi bunu varsayamaz ve hatta onun gün -zaman- algısı da bulunmaz. Bu sebeple hayvan -ve ilkel insan- güneş doğduğunda hareket eder <beslenme öncelenir, yiyecek arar>, gece olduğunda saklanır <güvenlik öncelenir, beslenme ötelenir>. Böylece gün çevrimi dizgesinin içinde yaşar ama bu yaşam anlıktır, <dizgeyi çözemediğinden> *yarın algısı <muhtemel> yoktur*.

Bu sürece *muhtemelin kurgulanması* ismini verirse; muhtemelin kurgulanmasının ancak zaman algısı, benlik ve hayal gücü ile mümkün olduğu sonucuna varırız. İnsan, saydığımız yetenekleri geliştirdikten sonra çözdüğü dizgeleri hafızasına kaydederken, *gerçek olmayan resimleri de kurgulamak zorundadır*. Zira *gerçek olmayan resimler <soyut resim, hayal> muhtemelin kurgulanması için gereklidir*. İnsan, elinde <hafızasında> bulunan somut resimleri dönüştürür ve dönüştürme işlemini yaparken; resimleri parçalar, birleştirir ya da karıştırır. Aslında her üç eylemi hayvan da yapabilir ancak aralarındaki fark; insan aklına eklenen *zaman boyutudur*. İnsan yaptığı bu dönüştürme işlemine *zamanı* ekleyerek *muhtemeli kurgular* ve soyut resimleri -muhtemel kurgularına farklı değerler atfederek- kodlamaya başlar. Bu durumu açıklamak için bir örnek verelim.

Şekil 1'de, 3. sırada bulunan insanın <ismi X olsun> ve su ihtiyacını karşılamak için sürekli gittiği bir temiz su kayna-

ğı <gölet> olduğunu varsayalım. X, bir gün gölete gider ama orada su içen bir kaplanla karşılaşır ve tüm gücüyle kaçmaya başlar. Evine döndüğünde hem su içememiş hem de fazladan enerji harcamış, yorulmuştur. Bu durumda *gölete geri dönmek zorunda olan X ne yapacak?* sorusunun cevabı açıktır. Düşünecek, kurguları sıralayacak ve kendisinin –ya da ailesinin- su ihtiyacının önemine de bağlı olarak ilgili kurguları değerlendirecektir. Su ihtiyacının yoğunluğunu <duyum>, kendisinin kaçma/mücadele gücünü <enerji> ve muhtemel sonucu <risk> 1’den 5’e kadar sayılarla gösterirsek yaklaşık olarak aşağıdaki bilgilere ulaşırız;

Gün	Duyum	Enerji	Kaplan, X’i Bekliyorsa > Ölüm Riski
1.	1	5	enerji, savaşılmaya ya da kaçmaya yeterli>1
2.	2	4	enerji, yalnız kaçmaya yeterli> 2
3.	3	3	enerji dengeli, sonuç belirsiz, ölür/yaşar> 3
4.	4	2	enerji yeterli değil, ölüm riski yüksek> 4
5.	5	1	enerji yeterli değil, ölüm kesin> 5
Şekil: 2 Örnek Olayda Duyumlar-Risk İlişkisi			

Anlattığımız olay için X’in düşünce süreci ile vereceği kararları değerlendirirsek ilk karşılaşmadan sonraki günlerin muhtemel olaylar hakkında olduğunu görürüz. Ayrıca X; ilk karşılaşmadan sonra yapacağı her *hareket ve muhtemel sonuçlara* benzer değerler verecek ya da bizim düşünmediğimiz olasılıkları değerlendirecektir.

Ancak aynı durumda kalmış yırtıcı bir düşmanıya karşılaşan hayvanın neler yapacağını hemen söyleyebiliriz. Hayvan karşıdaki rakibinden güçlüyse onunla savaşır ve kaçar ya da öldürür, güçlü değilse kendisi kaçar ve su aramaya devam eder. Ulaşılabileceği çevrede başka su kaynağı yoksa belirli bir süreden sonra aynı gölete tekrar gider. Düşmanı yine orada bekliyorsa aynı olaylar tekrarlanır. Nihayet gölete gittiğinde düşmanı orada bulunmuyorsa su içebilir ya da ölür. Hayvanın kararlarının tamamı iki yönlüdür <bipolaire> ve hareketi yalnızca anlık görüntüler belirleyecektir.

Bu halde insan için şu tablo oluşacaktır:

Olay	Resim:R/ Duyum:D	Kararın Niteliği:N/ Sonuç Tepki:T
O1: Su içmem gerekiyor ve gölete gidiyorum.	R: Gerçek <Beslenme>D: Fizyolojik <Bedensel-susuzluk>	N: Bipolaire <git-git-me>T: Doğal <gidilmesi zorunlu>
O2: Gölette kaplan bana saldırırken kaçıyorum.	R: Gerçek <Korunma>D: Fizyolojik <Bedensel-Korku>	N: Bipolaire <savaş-kaç>T: Doğal <karar zorunlu>
O3: Yarın gittiğimde yine orda olursa ne yaparım?	R: Hayal <Muhtemel>D1: Fizyolojik <Bedensel-su ihtiyacı> D2: Psikolojik <Düşünsel-Endişe, Heyecan, ümit, korku,>	N: Multipolaire: N1-kaçabilirim. N2-onu korkuturum. N3-arkadaşım ile birlikte ona tuzak kurarım. N4-başka yerden su bulurum. T1: Doğal <su ihtiyacı bakımından zorunlu>, T2: Yapay <muhtemel, endişe>
O4: Gölete tekrar gittiğimde kaplanın gitmiş olduğunu gördüm ve sevindim ama yarın geri gelirse, tekrar karşılaşsak ne yaparım?	R: Hayal <Muhtemel>D: Psikolojik <Düşünsel-Endişe, Heyecan, ümit, korku,>	N: Multipolaire: N1-yine kaçırım. N2-kaçamazsam ölürüm. N3-gölete gidersek çocuğum ölebilir. N4-buradan gideriz. N5- o buradayken biz yaşayamayız. onu yok etmem gerekiyor. T: Yapay <muhtemel, endişe>

Şekil: 3 Resim ve Duyumların Kararlarımıza Etkisi

O1 ve O2 olaylarında; resim ve duyumlar gerçektir ve sonuçta verilen kararlar; *doğal/zorunlu kararlardır*.

O3 olayında; kişinin *muhtemel* yaşanacaklar ile ilgili tasarımı bulunur ancak duyum ikiye bölünmüş ve su ihtiyacı sebebiyle fizyolojik, kendi tasarımı sonucu kapıldığı endişe/korku sebebiyle psişik duyumlar oluşmuştur. Böylece olasılıklar artmış, vereceği kararlar çeşitlenmiştir. Kişinin vereceği kararda fizyolojik ve psişik duyumlarından hangisinin hangi oranlarda etkili olduğu/olacağı önceden kestirilemez. Fizyolojik duyumun ağır bastığı bir karar <N2> ya da psişik duyumların ağır bastığı bir karar <N3> verebilir. Ancak her durumda sonuç tepkisi hem doğal <T1> hem de yapay <T2> özelliklere sahiptir. Zira kişi; *kararları arasında zorunlu bir derecelendirme* ve bunun devamında hem aklının hem de duyumlarının birbirine karıştığı bir *değerlendirme* yapacaktır. Yapacağı değerlendirmede zorunlu bedensel ihtiyacı ile –o anda muhtemel ama yapay- korkuları yarışır. Bu noktada olasılıklar; *ortaya çıkaracakları sonuçların değerini gösterir* ve kişi açısından *sonuçlara verilen değer, duyum ve kararların değerini de belirleyecektir*.

O4 olayında; kişi gerçeklikten ayrılmış ve yalnızca aklındaki muhtemel tasarımlara göre kararlar almak zorundadır. Gerçek bir ihtiyaç, bir resim veya bununla ilgili fizyolojik bir duyuma sahip değildir. Gölete gittiğinde bir tehlikeyle karşılaşmamıştır ancak daha önceki seferde karşılaştığı tehlikenin getirdiği endişe/korku; -zaman algısına sahip olması sebebiyle- sonraki günlerde olasılıkları <muhtemeli> yaratır. Kişinin korku/endişe duyumunun kaynağı olan muhtemel resim; birleştirdiği çeşitli resim parçalarından oluşur ve sadece *belki olabilecek hayallerini* gösterir. Ancak düşünülen an için gerçek olmayan bu olasılıklar arasında yapacağı derecelendirme davranışı; en düşüğünden <N1> en yoğununa <N3> kadar çeşitli ölçülerde duyumları <heyecan, merak, endişe, korku, ölüm korkusu vb> içerecek ve bu duyumlara göre değerlendirilecektir.

Kişi, N1 seçeneğinde *yine kaçabileceğini* düşündüğünden duyumu sadece endişe olabilir ve diğer seçeneklere göre daha rahat davranabilir. Ancak N2 <ölüm> ya da N3 <çocuğum ölür> seçenekleri söz konusu olup kişi bunları yoğun olarak düşün-

düğünde –bu hayali resimlerden kaynaklanan psişik- duyumların kökeni derin ve endişe/korku yoğunluğu çok şiddetlidir. Bu sebeple muhtemel olayın –kişi bakımından- kötülüğü veya muhtemel zarar riski, yoğun geri dönüşlerle <feed-back> yeni duyumlara sebep olacaktır. Bu halde geri dönen her duyum kişinin karar verme sürecini daha da zorlayacak ve diğerlerine göre daha keskin/kesin sonuçlar, çözümler aramasına sebep olacaktır. Sonuçta muhtemel/yapay endişe, yoğun bir korku halini alabilir ve kesin çözüm, *diğerini öldürme olarak ortaya çıkar*.

Görülüyor ki ilkel insan yaşamda oluşan anlık –gerçek- olaylarla karşılaştığında hayvanlarla aynı duyum ve hareket sürecini yaşar. Ancak belirli bir zamandan sonra *muhtemel ile ilgili tasarımları oluşmaya başladığında* hayali resimlerle gerçek duyumlarını birleştirebilir, daha doğru bir deyimle fizyolojik ihtiyaçlarını muhtemel resimlerin temeline koyarak onlardan duyguları elde edebilir. Sonuçta ortaya çıkan; kökeninde fizyolojik ihtiyaçlar bulunan bireysel, duygusal tasarımlardır ve bunlardan sınırsız davranış/seçim olasılıkları meydana gelir. Bu olasılıkları çeşitlendirmesinin sebebi; fizyolojik kökeni yok sayarak *yapay, psikolojik tepkilerini kültürel sembollerin arkasına saklama isteğidir*.

Bu sebeple fizyolojik duyumlarını değersizleştirip bilinç altına iterken onları farklı ve –kendince- değerli sembollerle yeniden tanımlar. Örneğin; *salt fizyolojik kökenli annelik davranışı –sanki yalnızca insana özgü imiş gibi- kültürel, psikolojik ve yapay bir sembol haline getirilir*. Buradaki amaç, *annelik duyumlarının sembolleştirilerek tanımlanması, duygu haline gelmesi, doğrusu –yalnız-insana özgü bir değer haline getirilmesi, kısaca insanlaştırılmak istenmesidir*. Sonuçta *insan, bir olguyu/resmi tanımlayabildiği için değil onu tanımlaması gerektiğini düşündüğü için tanımlar <genellikle de hatalı tanımlar>*.

Bu noktada insanın toplu yaşamının düzeni/esenliği için ya da doğru bir deyimle *toplu yaşam zorunluluğu sebebiyle* topluluk içindeki bireylerin davranışlarını birbirine yakınlaştırmak, bireyleri topluma uyumlu kılmak amacıyla; *belirlenecek kuralların gerekli olduğunu söylemek zorundayız*. Gerçekten de toplum içinde yaşaması zorunlu olan insanın bireyselliğinin ya da doğal özel-

liklerinin korunması karşısında <ki bu istek *topluma vahşeti getirir*>, topluluğun esenliğinin daha önemli olduğu ortadadır. Ancak bu sebeple ortaya çıkan belirli kültürel kurallar <ahlâk, hukuk, gelenek vs> insanın üstün ve iradeli canlı olduğunu ama diğerlerinin akılsız/kararsız detaylar/robotlar olduğunu iddia ediyorsa; *bu düşünce ve teorileri ortaya koyanların ikiyüzlülüğünü açığa çıkarmak da gereklidir.*

İnsanın sembolik duygu/davranış tanımları çoğalınca ortaya sonsuz olasılık dizileri çıktığından *sayısı belirsiz olasılıklar arasında hangisinin tercih edilmesi gerektiği* sorunu kendiliğinden oluşacaktır. Zira *ilkel insan ile hayvanın* karşısında yalnız iki olasılık vardır ve onlar fizyolojileri, duyumları bakımından kendilerine faydalı olanı -ya da ihtiyaçlarını karşılayan olasılığı- tercih ederek doğal düzenin gereğini yerine getirirler. Yaptıkları tercih, bazen başkalarının zararına da olsa onların amacı -yalnızca- kendi esenlikleri, yaşamlarını devam ettirme amaçları olduğundan, kendi gerçeğinde tercihleri; *iyi ya da kötü* olarak değerlendirilemez.

Ancak nihayetinde sadece *organik bir makina*¹⁴² olan insan bedenine, -bazan ruh olarak tanımlanan- benlik, bilinç ya da akıl eklediğimizde ortaya çıkan varlık; *hususiyetle kötü niyetli hayvandır.*¹⁴³

Peki, hayvanla aynı derecedeyken ve *ilkel halimizle eylemlerimiz; iyi ya da kötü olarak değerlendirilemez* demişken bilinç/akıl

142 Makina terimi, Mattrie'ye aittir. MATTIE, İnsan Bir Makina.

-[Ayrıca duyumlar hakkında aynı eserdeki aşağıdaki bölümler incelenebilir:]

Sürekli olarak imgeleme sözcüğünü kullanıyorum; çünkü kanımca her şey imgele-nir ve ruhun tüm yetileri bunların hepsini oluşturan imgeleme indirgenebilir. Mattrie, age, s.36.

"Ruhun tüm yetileri, bunların hepsini oluşturan imgeleme indirgenebilir." ... "İnsan tüm zihinsel yetileri inceledikçe, tümünün duyum yetisinde içerildiğine ikna oluyor. Bu yetiler ona öylesine temelden bağımlı ki, o olmaksızın ruh işlevlerinden hiçbirini yerine getiremez." <L'histoire naturelle de l'âme, X IV. Bölüm, s. 199.> Bu, Condillac'ın duyum öğretisine benzer: "Yargı, düşünme, istekler, ihtiraslar, vb. çeşitli biçimlerde dönüşüme uğramış duyumun ta kendisidir." <Traite des sensations, s. 50. Bkz. age. XII Bölüm>

Helvetius da der ki: "Akıl tüm işlemleri duyuma indirgenebilir." <Leviathan, I. Kısım, XII, Bölüm.> <Mattrie, age, Dipnot Bölümü s.107.>

143 "Hususiyle kötü niyetli hayvan" terimi Arthur de Gobineau'a aittir. <Schopenhauer, Arthur, İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya>.

eklenen insana *neden hususiyetle kötü niyetli hayvandır* diyoruz? Doğal düşünce düzeyini ancak *faydalı/faydasız* terimleri ile izah edebiliyoruz ve doğal haliyle insanı iyi/kötü olarak değil sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bir canlı olarak görüyoruz. *Sonradan kazandığı yeteneği olan sembolik düşünce; insanı nasıl bu kadar vahşi bir duruma getiriyor?*

Sorduğumuz soru, *sembolik düşüncenin insanı nasıl bu kadar vahşi bir duruma getirdiğidir*. Gerçekte bu soru *sembollerin anlamı nedir?* şeklinde sorulması gereken bir sorudur. Belki de *sembolik/soyut düşünmemizin anlamı nedir?* sorusu, -gereksiz gibi dursa da- diğerine nazaran daha doğru bir soru olmalıdır. Yine de bir canlının kendi varlığını, bütünlüğünü ya da hayatını *anlamlar, semboller bakımından sorgulamasının* mantıklı sebeplere dayanan zorlukları bulunur. İnsana; *yaratılmaya değmez, gereksiz bir canlı olarak bakan bir düşünce penceresi* bulunuyor olsa da hareketlerini anlamaya çalışarak doğasının gerçekliğine inmek istediğimizde onun *sahip olduğu anlamların varlığını ya da bu anlamların olması gerektiğini iddia etmemiz* de haklı bir gerekçedir.

Kısaca insan değerlerinin, anlamlarının bulunduğu ya da değerlerinin bulunmasının da bir değerinin olduğu düşüncesinin temelinde yatan fikir; gerçekte insanda bu değerlerin *bulunması gerektiğine dair düşüncemiz, dileğimizdir*.

Kuçuradi'nin eserinde defalarca tekrarladığı *insanın değerleri, eylem olanakları ve bu eylem olanakları arasından hangilerinin seçildiği, seçilmesi gerektiği veya eylemlerin hangisinin hangi ölçülere göre değerli olduğu, olması gerektiği* gibi ifadelerle ileri sürdüğü tez; insanlar arasındaki ilişkilerde insanın -yalnızca insan olmasından kaynaklanan- değerlerin üstün tutulmasının ya da en azından insana ait bu değerlerin heba edilmemesinin gerekliliği, -bu konuyla ilgili- *kendisinin dilekleridir*.

Gerçekte Kuçuradi'nin -bizce hatalı- bakışı; Nietzsche'nin de ileri sürdüğü üst/üstün insanın yaratılmasının gerekliliğine dair amacı ile aynı sebebe dayanır. Bunu söylemekle Kuçuradi'nin bakışını Nietzsche'nin bakışıyla birleştirdiğimiz anlaşılmasın ancak iki bakış açısının da temelinde *insanı olduğundan daha yüksek bir mevkiye çıkartma amacının bulunduğu* kabul etmek gerekir. Kuçuradi genellikle; *insanın sahip olduğu/olması gerektiği değerlerin bulunduğu ve insanlar arasında kurulan ilişkilerin bu değerleri göze-*

ten/koruyan eylemlerden oluşması gerektiğini, söyler. Varlığını iddia ettiği değerlerin de –gerçekte- insanlığın tüm bireylerinde bulunduğu ama birçok ilişki içindeki eylemlerin bu değerler gözetilmeden ortaya çıktığını düşünür. Kuçuradi'nin anlattığımız bakış açısı insanı fizyolojik, bedensel ihtiyaçları ve amaçlarını aşmış, ilkel devirlerdeki mahluk halinden sıyrılmış, kurtulmuş olarak görmesinden, görmek istemesinden kaynaklanıyor olabilir. Yine de insanın sahip olduğu/olması gerektiğini düşündüğü *sevgi, saygı ve güven gibi değerlerin insanın gerçek doğasına uyup uymadığını sorgulamaz*. Bizce günümüzdeki modern <!> insan bakımından bu değerlerin *apriori* <önsel> özellikler, değerler olduğunu söylemek için mantıklı bir sebep de bulunmaz. Kuçuradi, *bu değerlerin öncelikle bulunduğunu söylemeden -ya da olması gerektiğini belirtmeden- sanki öyleymiş gibi davranır*.

Ancak Nietzsche, gördüğü insanı alt insan <untermensch>¹⁴⁴ olarak tanımlar ve idealindeki üstün insanı <übermensch>¹⁴⁵ tasarlar. Sonuçta üstün insan diğerini yok edip, tanrılaşacaktır. Bu bakımdan, Nietzsche'nin *insan doğasına bakışı gerçekçidir ayrıca insanın doğasından kaynaklanan kusurlarının değişmeyeceğini, iyileşmesinin mümkün olmadığını ya da ehlileştirilemeyeceğini bilir ve bu halde onun yok olmasını, yerine -kendisinin tasarladığı- mükemmel/aşkın insanın <tanrı insanın> oturmasını arzular*.

Kuçuradi; insanı mahluk haliyle değil insan haliyle <-miş gibi> değerlendirir ve ona bakışı; saygılı, sevecen ve içindeki değerleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir bakıştır. Bu sebeple ki-

144 Untermensch; Alm. Alt insan Kökeni I. Dünya Savaşı'na dayanan ancak II. Dünya Savaşı esnasında Naziler tarafından "doğudan gelen kitleler" için kullanılan ve aryan olmayan insanı tanımlayan terimdir. Yahudiler, Çingeneler, Ruslar ve diğer birçok ırk için kullanılır. Holokost'un ve Hitler'in idealize ettiği "genel doğu planının" felsefi kökenini ve mantığını açıklayan en önemli terimlerinden birisidir.

145 Hyperanthropos terimi; Latince hyper <üst> anthropos <insan> anlamındadır. Übermensch terimini ortaya atan ise Nietzsche'dir.

Böyle Buyurdu Zerdüşt isimli eserinden ilgili bazı örnekler şunlardır;

"Bütün tanrılar ölmüştür. Şimdi istiyoruz ki 'İnsanüstü' yaşasın." • "Bakın etrafımızda ne dolgunluk var. Ve bu kalabalıktan sıyrılacak uzak denizlere bakmak güzeldir. Bir zamanlar uzak denizlere bakarken 'tanrı' denirdi. Fakat şimdi size 'İnsanüstü' demeyi öğretiyorum." • "Bir tanrı yaratabilir misiniz? Öyle ise bana tanrı lafı etmeyin. Ama pekâlâ 'İnsanüstü' yaratabilirdiniz!" • "Henüz 'İnsanüstü' var olmamıştır. Ben her ikisini, en büyük ve en küçük insanı çıplak gördüm." • "Haydi haydi, ey üstün insanlar! Ancak şimdi insan, geleceğinin doğum sancısındadır. Tanrı öldü, şimdi istiyoruz ki 'İnsanüstü' yaşasın." • "İnsan daha iyi ve daha kötü olmalı." Ben bunu öğreniyorum. 'İnsanüstü' iyiliklerini yaratmak için, en büyük kötülük gerekir."

şilerarası ilişkileri incelerken veya etik ilişkileri kurgularken belirli *insani değerlerin bulunduğunu*, daha da önemlisi bu değerlerin *her insanda bulunduğunu*, her insanın –en azından- kendisi söz konusu olduğunda *bu değerlere sarıldığını düşünür/kabul eder*.

Ancak antropoloji ve –en azından- yazılı tarih; bize bu durumun böyle olmadığını söyler. Mahluk haliyle insanın diğer canlılardan bir farkı olmadığı gibi beden makinası ile çalışmasını sağlayan sistem yazılımı benzerdir <aynı komutlarla çalışır>. Bahsettiğimiz insanın temel ihtiyaçları da <beslenme, üreme, güvenlik ve sağlık> aynıdır ve bu ihtiyaçlarının ortaya çıkışı <duyum>, beynin değerlendirmesi <algı> ve karar vermesi ile –ihtiyaçlarını gidermek için- harekete geçme süreci de benzerdir.

İnsan ancak benlik, zaman algısı, dil/iletişim yeteneği ve bunlarla birlikte tüm bu özellikleri kapsayan bir sembolik düşünme yeteneğine, *idrak kabiliyetine kavuştuktan sonra*; mahluk olarak değil insan olarak değerlendirilebilir. Bu özelliklerin hiçbir morfolojik ya da fizyolojik özellikler olmadığından şunu söyleyebiliriz ki mahluka eklenen tek özellik; idrak kabiliyetinin getirdiği bir sonuç olan sistem yazılımını yeniden yazma, programlarını belirleme, değiştirme ve yeniden kurma yetkisidir. İnsan beyninin bilgisayardan ayrılan tek özelliği; adaptasyona bağlı olarak kendisini, programlarını ve komutlarını değiştirebilmesidir ve tüm bunları yapabilmesinin tek sebebi –onda üstün özellikler bulunması değil- sadece tüm bunları özgürce kurgulayabilmesidir. Kurgulama yeteneği ise bahsettiğimiz önce/sonra farkındalığının <zaman> bir sonucudur ve *kurgu; sadece muhtemel hakkındaki hayallerden oluşur*.

Mengüşoğlu'nun insanla hayvanı ayırmasına, hayvanın kararsız olduğunu iddia etmesine sebep olarak gösterdiği ve ayrıca insanın kararlı bir varlık olarak üstün olduğunun delili olarak gösterdiği; *gelmekte olan ile ilgili kararlar, bizim bahsettiğimiz muhtemel hakkındaki hayaller, tasarımlar ve herkese göre değişebilen, her duruma uyabilecek ölçüde değişken olan kurgulardır*. Bu anlamda *geveze kuyruksuz maymunun* her durumda bahaneler üreten ve her şartta kendini temize çıkarabilen *kararsız geveze kuyruksuz maymun* olarak tanımlanması gerektiğini düşünmenin hatalı olmayacağını söyleyebiliriz.

Kuçuradi'nin insanda bulunduğunu düşündüğü -iddia ettiği- değerlerin günümüze kadar tanımlanmış ya da kurgulanmış değerler olduğu ve tarihin belirli bir döneminde yine insan tarafından yazılı hale getirildiği açıktır. Aydınlanma ile birlikte insanın evrendeki yeri/konumu, yeniden düzenlenmiş ve insanın kendisine, evrene bakışı ile ilgili düşünceleri daha sağlam, bilimsel temellere oturmuştur. Ancak yine Aydınlanma Döneminden sonra insanın tüm kararlarını aklını kullanarak vereceği/verebileceği ya da aldığı kararların doğal fizyolojik duyumlarıyla ilgisi olmadığını, karar verme sürecinde bahsettiğimiz duyumların hiç etkili olmadığını iddia etmemiz için mantıklı bir sebep yoktur.

İnsanın sahip olduğu ya da olması gerektiği düşünülen insani değerlerin de birer kurgu/hayal olduğunu düşünmemiz daha doğru bir yaklaşımdır. Kısaca bu değerler yalnızca insan söylediği/kabul ettiği için vardır ve gerçek doğasını görmeye çalışırsak insanın kökeninde; ancak fizyolojik özellikler ve bu özelliklerin belirlediği duyumlar, neticede bu duyumların yönlendirdiği hareketler vardır.

İnsanın dürtüleri, ilkeleri, değerleri ve bu değerlerin yönlendirdiği hareketlerinin duyumları arasındaki öncelik ve değer farklılığı ile ilgili olduğu gerçeğini görmediğimiz takdirde her insanın doğasında -ortak insani değerlerle ilgili- belirli ve temel değer yargılarının bulunduğunu kolayca iddia edebiliriz.

Ancak sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; gerçekte insan ne yapacağını bilemeyen ve sonsuz bahanelere sahip olan mahluk olmasının yanında, kökeninde sadece duyumlarını isimlendiren, bu isimleri kavram haline getirip gerçek olarak gören duygusal bir canlıdır. Kısaca günümüzde insanın tüm yüksek <kurgusal> değerlerinin ya da insanı doğal halinden farklı görmemize yarayan tüm değerlerin temeline indiğimizde yalnızca beslenme, üreme ve güvenlik ihtiyaçlarının olduğunu görürüz. Sonunda şu fikri rahatça ileri sürebiliriz ki modern insanın üzerindeki yalızlı boyayı biraz kazırsanız altından vahşi bir yaratık çıkar.

Hayâl Kuralım

Terbiye etme ahlâkı ve evcilleştirme ahlâkı, kendilerini kabul ettirmek için kullandıkları araçlar açısından, tamamen yakışır-lar birbirlerine: ...

... pia fraus,¹⁴⁶ insanlığı iyileştiren tüm filozofların ve din adamlarının, ata yadigârı. Ne Manu, ne Platon, ne Konfüçyus, ne de Yahudi ve Hıristiyan öğretmenler, yalan söyleme hâkkına sahip olduklarından hiç kuşku duymadılar... Çok başka hâk-lardan da kuşku duymadılar, özlü bir biçimde söyleyecek olur-sak; şimdiye kadar insanlığı ahlâklı yapmak için kullanılan tüm yöntemler, temelde ahlâkdışıydılar.¹⁴⁷

NIETZSCHE

Samanyolu'nun bizim ulaşamadığımız bir sisteminde farklı türden canlıların yaşadığını düşünelim ve bu türün adına *X* diyelim. *X türünün* bulunduğu gezegende yaşayan akıllı varlıkların kendi aralarında barış halinde yaşadıklarını ve bir liderlerinin olduğunu düşünelim. *X türünün* liderinin ismi *Bay X* olsun. *X türü*; bizden çok daha gelişmiş bir teknolojiye sahip ve *onlar ışıktan yüksek hızlarda seyahat edebiliyorlar*. Ayrıca savaş teknolojileri de çok gelişmiş ve dünyayı yok edebilecek seviyedeler. Dolayısıyla bizi takip edebildiklerini ve istedikleri zaman sistemimize ulaşip dünyaya egemen olabileceklerini, isterlerse dünyayı

¹⁴⁶ Pia Fraus > Kutsal Yalan ya da Soylu Yalan; İnsan topluluğunu düzenlemek, insanı güdülemek amacıyla, kurguların gerçek haline getirilmesi, insan ve toplumun iyiliği adına söylenen yalanlar. Dini inanışların birçoğunda bulunan ve inancın kuvvetlendirilmesi ya da inananların selameti adına söylenen kutsal yalanları da içine alan bir terimdir. Pious Fraud > Dindar Sahtekarlık; Asıl amacı dürüst sayılan kişinin çevresinde bulunan diğer kişilerin samimi imanlarını güdüleyen bir yalanı ortaya atması. Genellikle dini inanışlara ait efsanelerin uydurulması ki, efsaneyi uyduran kişilerin yalan olduğunu bildiği olgular, diğerleri tarafından samimi bir şekilde inanılan kutsallar haline gelecektir.

¹⁴⁷ NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm, Putların Alacakaranlığı, s.47

yok edebileceklerini varsayabiliriz. *X türü* ile iletişim şansımız yok ve kısaca *X* canlısı ile insan karşı karşıya geldiğinde iletişim kurabilmesi mümkün değil. Galaksimizin tahmin edilen boyutlarını,¹⁴⁸ *X* gezegeninin bizden 12 bin parsek mesafede olduğunu ve insan türünün şu anki teknolojisini de hesaba katalım. Dünyamızda *Bay X ve türü* için değerli olabilecek doğal kaynaklarımızdan başka bir şey de yok. Örneğin onlar için değerli olabilecek sadece altın ve platinyum bulunuyor ve diğer kaynaklar onları ilgilendirmiyor. Sorumuz şudur ki; siz *Bay X* olsaydınız; bir gün kendi türünüze rakip olabilecek dünyalılara karşı kendi türünüz ve gezegeniniz adına ne yapardınız?

Cevap 1: Hiçbir eylemde bulunmazdım, sadece izlemeye devam ederdim. Çünkü uzaktaki dünya üzerindeki akıllı canlının benim teknolojik düzeyime ulaşması mümkün olmayacaktır. Ancak ilerde tehlikeli olabileceğini düşünerek takip eder ve bu türün kaydettiği gelişmelerin benim türüme zarar verecek bir düzeye gelmesine izin vermezdim. Farklı türleri veya gezegenlerin doğal kaynaklarını ele geçirmek benim anlayışına uymaz. Başka medeniyetlerin içindeki türler arasında bir savaş olmadığı sürece müdahale etmek istemem, türleri kendi doğal oluşlarına bıraktım. Uzaktaki tür, evrenin zenginliğinin bir gereğidir.

Cevap 2: Dünyada yerleşik türün, vahşi bir tür olduğunu gördüğüm için dünyaya filo gönderip insanları yok ederdim. Ayrıca diğer dünya canlılarını doğal hayatlarına bırakıp dünyanın benim türüm için ikinci bir ev olmasını sağlardım. Böylece kendi gezegenimdeki türdeşlerimi dünyaya gönderip kendi türümü daha da genişletir, dünyayı bu şekilde işgal ederdim.

Cevap 3: Dünya'ya filo gönderme maliyeti ile dünyadan alacağım kaynakların karşılaştırmasını yaparak eğer kendi türüm

148 1 parsek = 3012 km. = 3.2 ly <ışık yılı>

Bizler; yeryüzü türleri olarak spiral bir düzeni olan samanyolu galaksisinin kenarlarında bulunan kolları üzerinde bulunuruz. Üstten bakıldığında spirale benzeyen, yandan bakıldığında ise bir diske benzeyen galaksimizin toplam genişliği 52.000 ly <ışık yılı> ve yeryüzünün bulunduğu noktanın galaksinin merkezine uzaklığı ortalama 26.000 ly'dir. Işık, bir yılda yaklaşık 9,5 trilyon km. yol kat eder ve dolayısıyla bu rakamı ortalama 1012 km olarak kabul edebiliriz. Gökbilimciler bu rakamları daha anlaşılır hale getirmek için parsek ölçü birimini üretirler. Bir parseği 3,2 ışık yılı olarak belirlerler ve böylece 30 trilyon km. uzaklık ortalama 1 parsektir.

açısından kârlı olacaksa önce dünyadaki canlı hayatı yok eder sonra da kaynaklarını kendi gezegenime taşırdım.

Cevap 4: Dünyadaki türün, teknolojik gelişimine yardım etmek ve sorunlarına çözüm bulmak elimde olduğundan kaynaklarım ölçüsünde onlara yardım ederdim. Dünyadaki medeniyetin gelişmesine yardım eder, onlarla dost olurum. Böylece medeniyetimin galaksimiz içindeki yalnızlığına bir son verip dünya ile güçlerimizi birleştirirdik. İki farklı tür olarak birbirimizi tamamlayan özelliklerimiz olduğunu düşünürdüm.

Cevap 5: Dünyadaki medeniyet çok ilkel olduğundan benim için pek bir değeri yoktur. Bu sebeple dünyaya bir filo gönderip işime yarayacak canlı türlerini köleleştirirdim. Gezegenimdeki medeniyetimin faydasını düşünüp dünyadaki sömürünün gelirlerini kendi medeniyetim için kullanırdım.

Bu durumda yukarıda örneklediğim cevaplardan birini veya benzer cevaplar verdiğimizizi düşünürsek cevabımızın *ahlâki bir temeli* olduğunu veya olması gerektiğini ileri sürebilir miyiz? Cevaplarımız ile ilgili bir değer veya ölçü var mı? Buradan toplumsal açıdan insanların koydukları normların felsefi anlamını çıkarıyoruz; norm aslında bir mihenk taşı görevi üstlenir ve sadece kişilerin davranışlarını değerlendirmede kullanılır. Normun kendisine veya ismine kutsallık atfetmek gibi bir akılsızlığa düşmemek gerekir. Yukarıdaki sorulara hangi cevabı vermiş olursak olalım, aslında doğru olacaktır. Ancak bizim için doğrudur. Cevabınız yanlışlanamayacağı için doğru olarak da kalacaktır ve bir ahlâki temele dayanması veya başka bir değeri ölçüt alması gerekmez. Sırf biz düşündüğümüz için doğru bir cevaptır. Diğer taraftan kendinizi Bay X'in yerine koyarak verdiğiniz cevaplar ile gerçeğe yaklaştığınızı da sanmamak gerekir çünkü soru sadece tarif edilen gezegendeki Bay X için geçerlidir ve o kişinin kendi gerçekliğinde nasıl bir davranışta bulunacağı öngörülemez.

Verdiğimiz cevaplar, kendimizi Bay X olarak düşündüğümüz veya onun gibi düşünmeye çalışan bir insan olarak -gerçekte yaşamadığımız bir durum için- verilen cevaplardır. Bunun gibi kişinin ahlâki olan veya olmayan tercihleri hakkındaki de-

ğerlendirmelerimiz de tamamıyla subjektif olacaktır. Başkasının verdiği kararları ölçülendirirken hangi değerleri kullanacağımıza kim karar verecek? Belki de Bay X dördüncü cevabı verecekti ama biz onun yerine geçtiğimizde ikinci cevabı vereceği kanısına vardık. Cevap istendiğinde kendimizi onun yerine koyamadık, onu kendimiz gibi düşündük. Cevaplarımız arasındaki farkı nasıl açıklayabiliriz?

Sahip olduğumuz değer yargıları ile başkasının davranışlarını değerlendirmek gibi bir saçmalığa her zaman yakalanırız ancak bunun temel sebebini hiç düşünmeyiz. *Neden, bizler dışımızdaki dünyayı farklı, kendi iç benliğimizi ve kişiliğimizi daha farklı açılardan değerlendiririz?* Dış dünyayı değerlendirirken bize öğretilen değerlere göre anlamlar veririz ama bu yeterli değildir. Sadece öğretilenler değil binlerce yıl boyunca genetiğimize işlenen kodların bir anlamı yok mu? Bu soruyu cevaplamak için; belki de bir robot yapmamız gerekir.

Akıllı Robot

“Hayırsız evlat! Üstelik onu güzel bir kukla yapmak için ne kadar uğraşmışım! Bunu Hak ettim. Neler olacağını önceden düşünmeliydim.”¹⁴⁹

<Pinokyo> Carlo COLLODI

Akıllı robot <anthropoide>¹⁵⁰ yapabilmemizin yolu nedir? Cevap olarak şunu söyleyebiliriz, akıllı bir robot terimi belki kullanılabilir ancak bilinçli veya irâde sahibi bir robot olamaz. Irâde sahibi olduğu andan itibaren robot sayılmayacak, bilinçli bir varlık olacaktır zira makina olarak tarif edilemeyecek bir hale gelmiştir.

Peki, makina olmayıp insan olmanın ölçülerini *akıl*, *bilinç*, *irâde* diye sıralayabiliriz. İlk olarak akıllı olmalı, dış dünyayı hesaplayabilmeli, tanımlayıp kendi içinde tanıyabilmelidir. Bilinçli olmalı; tüm faaliyetlerini bilerek yapabilmeli, kendisinin ve dışındaki dünyanın gerçekliğinin farkında olmalı. Irade, saydığımız iki özelliğin çerçevesinde karar verebilme özelliğidir. Ancak duygularımız, unuttuğumuz ama en önemli özelliğimiz olabilir mi? İnsanı kişileştiren, birey haline getiren ve diğer canlılardan ayıran özellikleri kısaca anlatalım.

Akıl: Muhâkeme yapabilme kabiliyetinin kullanılmasıdır, hesap yapabilmemizi sağlar, seçenekleri değerlendirip karşılaştırırız. Dış uyaranları değerlendirirken yapabildiğimiz basit ma-

149 COLLODI Carlo, Pinokyo, <Le Avventure Di Pinocchio> s.18

150 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 1, s.78. >

Anthropoide: <Fr. İnsanbilim> İnsanimsı, İnsanbilimde insanimsılar, idealistlerce hayvanla insan <özdek ruh> arasında aşılmaz sanılan uçurumu doldurmuş bulunmaktadır. İnsanimsı'lar, insana çok benzeyen maymunlardır ve maymunluktan insanlığa geçişin son aşamasıdır. Bkz. İnsan, İnsanbilim.

tematik işlemlerden bahsetmiyoruz, mantık yürütme şeklinde kullanılabilecek akıldan bahsediyoruz. Aklın en önemli göstergesi; *öğrenme* ve *öğrendiklerini yorumlama* kabiliyeti olmalı. Yorumladığımız bilgileri dönüştürerek başkalaştırırız ve çoğu durumda bunu çok kısa bir zamanda yapan beynimizin otomatik işlemleri sayesinde farkında olmadan yaptığımız işlerin akılla yapıldığını bilmeyiz.

Kimi zaman karar vermek için yaptığımız muhâkeme yüzünden zorlanırız, özellikle ilk defa karşılaştığımız dış uyarıcılar da bunu yaşarız. Öğrenmenin gerekliliği de bu noktada ortaya çıkar. Aslında tembel bir organımız olan beynimiz; işleri hep kısa yoldan halletmeye çalışır ve birkaç kez aynı olayla karşılaştığında adına bizim öğrenme dediğimiz deneyimi yaşar. Birinci durumda düşünerek karar verdiğimiz olayların yeterli sayıda tekrarı durumunda -beynimiz sayesinde- ilk defa karar vermek için harcadığımız zamanın çok az bir kısmında karar vermiş, hatta uygulamış olmamızın temel sebebi budur.

Öğrendik deriz; aslında yaptığımız daha önce yaşadığımız olay ile o an yaşadığımız olay arasında analoji kurarak o an yaşadığımız olaya vereceğimiz tepkiyi hazırlamış olmamızdır. Bu durum, bize pratik hayatta müthiş bir esneklik ve hız kazandırır çünkü tümevarım yaparız. Aslanın bir arkadaşımızı yediğini gördüğümüzde bunun bizim için hayatın sonu olacağını anlarız. Birkaç gün sonra başka bir aslan gördüğümüzde sonucu öğrendiğimiz için kaçmamız gerektiğini biliriz. Her seferinde deneyimin aynısını yaşamak zorunda kalmamalıyız, zaten her seferinde yanımızda aslana yemek olacak bir arkadaşımız da olmayacaktır. Başka bir aslan gördüğümüzde *bu aslan belki iyi huylu olup beni yemeyebilir* diye düşünmeyiz, çünkü ilk acı tecrübemizden sonra tüm aslanların aynı olduğunu öğreniriz.

Aklımız, karşımızdaki olay hakkında bir muhâkeme yaparak karar verir ve bu karardan sonra da artık bu konuda -veya benzer konularda- tekrar *muhâkeme* zahmetini ortadan kaldırır. Peki akıl olarak tanımladığımız olgu hayvanlarda da bulunduğuna göre akılı; bizleri hayvanlardan ayıran bir özellik olmanın çıkarmamız gerekmiyor mu? Tam olarak değil çünkü akıl

ve kullanımı konusunda biraz benciliz, bu yeteneğimizin sadece insana özgü olduğuna inanmayı seviyoruz. Aslında aklımızın diğer iki yetenek ile birlikte kullanıldığında anlam ifade eden bir özellik olduğunu itiraf edemiyoruz.

Bilinç: *Bilme eyleminin farkındalığıdır.* Bildiğimizin farkındaysak nasıl bildiğimizi de açıklayabiliriz. Yoksa açıklayamaz mıyız? Dışımızdaki uzayı algılarımızla ölçeriz, anlamlandırırız ama tüm bunlar için en önemli ihtiyacımız algılarımızdır. Kapının uzaklığını görerek aradaki mesafeyi algılar ne kadar uzak olduğunu, kaç adımda ulaşabileceğimizi, masanın boyutlarını ve uzaydaki şeklini, dokunarak veya görerek algılarız. Ancak bilincimiz için sadece algılar değil algılarımızı değerlendirip sonuç çıkaracak bir akla da ihtiyacımız bulunur. Aklımızın gerekliliği burada ortaya çıkar.

Bilme yeteneğimiz neredeyse sınırsızdır, beynimiz sayesinde örneğin birkaç santimetre uzaktaki durum veya olayı görüp bilebildiğimiz gibi aklımızı da işin içine katarak, milyonlarca ışık yılı uzaklıkları bilincimizle algılayabiliriz. O zaman görebildiğimiz dünya <*maddi-nesnel*> ile düşünebildiğimiz dünya <*manevi-soyut*> arasında bir fark olduğunu söyleyebiliriz. Bilincimizin oluşması için görmek zorunda değiliz. Algılamadığımız durumları da hayal gücümüz ve aklımız sayesinde biliyoruz. Hayal gücünü, akıldan ayrı değerlendirmek mümkün değil çünkü ancak aklımız sayesinde beynimiz içinde yeni *imajlar* oluşturabiliriz ki *buna soyut düşünme* de diyebiliriz.

Demek hayal gücü aklımızın bir unsuru olmakla birlikte *akıl ve bilinç*; bir arada bulunması gereken özelliklerimiz olmalıdır. Burada hayvanlardan ayrılıyoruz. Hayvanlarda bilinç ve farkındalık yoktur deriz ya da diyemez miyiz? Bu konu tartışılmakla birlikte *hayvan ve bitkilerde bilinç olmadığını ileri süren tezlerin yanlışlanamadığını* ancak bunun tersini doğrulayacak çok veri olduğunu söyleyebiliriz. Hayvanların da bilinç sahibi olduğu tezi doğrulanmış bir tez olduğu halde *sapiens* tarafından kabul edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Farkında olmak ile farkındalığını başkasına anlatabilmek; birbirinden çok farklı özelliklerdir denilebilir. Kendimi biliyorum ama benim kendimi bildiğimi

başkalarına da bildirmem gerekir. Bunu da ancak söz ve davranışlarımla yapabilirim ve sonuçta ben konuşarak kendimi bildiğimi sizlere bildiriyorum. Bu sayede sizler, benim kendimi bildiğimi algıyorsunuz. *Ben kendimi bilsem ve size bunu bildiremesem ne olacak?* Sizler önceki bilgileriniz ve *her insanın kendini bilme durumunda olması gerektiği* önermesini baştan kabul ettiğinizden -insan olduğumu görerek- bilinçli olduğum sonucuna varırsınız. Ancak, bu mantıksal sonucu bilgi olarak görmemiz mümkün mü?

1. önerme = *Adolf, insandır.*

2. önerme = *İnsan, bilinçli bir varlıktır.*

Sonuç = *Adolf, bilinçli bir varlıktır.*

1 = *Aslan, insan değildir.*

2 = *İnsan, bilinçli varlıktır.*

Sonuç = *Aslan bilinçli varlık değildir, diyebilir miyiz?*

Bunu söyleyebilmemiz için;

1 = *Canlılar alanında sadece insan bilinçlidir.*

2 = *Aslan, insan değildir.*

Sonuç = *Aslan, bilinçli varlık değildir, dememiz gerekmez mi?*

Bunu söyleyebilmemiz için varlık âleminde sadece insanın bilinçli olduğunun biliniyor olması gerekir. O zaman bilimsel verilere dayanarak insan türü dışındaki varlıkların bilinçli olmadığıнын tek tek kanıtlanması gerekir. İnsan dışı tüm türlerin kendini bilmez yaratıklar olduğunu, sadece makina olduklarını kanıtlamamız gerekiyor. Ancak bu sayede; tüm kainatta insan dışı canlıların bilinçsiz ve sadece *Homo sapiens*'in bilinçli olduğunu iddia edebiliriz. Yine de bu durumda kendini bilmeyen insanları ne olarak kabul etmemiz gerekecek? İleri derecede akıl hastalarını, kendini peygamber sanan nevrotik kişilikli insanları bilinçli olma sınıfına sokamadığımızdan insan türü içinde saymamız da garip olmayacak mı? *Anthropoide* terimini incelediğimizde akıllı bir robot yapmaktan vazgeçip *Anthropoide* yapmamız gerektiğini anlarız. Daha sonra bu canlıyı insan haline getirmenin yollarını aramalıyız.

İrade: Karar verebilme, tercihte bulunma veya *birey olarak kendi isteğiyle özgür karar verebilme kabiliyeti*. Özgürlük, kararlar gibi büyük terimlerin arkasına saklanmış bir koşullanma gibi geliyor ilk anda. Bilinçli olarak ve aklımızı da kullanarak hayatımız, kendimiz ve dış dünya ile ilgili karar verme özgürlüğümüz; aslında önemli bir özelliğimiz ve belki de bizi hayvanlardan ayıran en önemli özellik. Peki o halde, ağaçtaki arı kovanının karşısında duran ayının binlerce arı tarafından sokulmak riski ile midesindeki boşluk arasında bir tercih yapmadığını kim iddia edebilir? Ayı kardeş bir karar vermiyor ve içgüdü davranışı olarak *böyle bir durumda tüm aylar arı kovanına saldırır veya ağaçtaki muzı alacağı anda yakındaki kapları farleden şempanze, ölümü pahasına ağaca tırmanma konusunda hiç bir muhâkeme yapmaz, diyebilir miyiz?* Böyle durumlarda *her şempanze ağaca çıkıp muzı almaya çalışır veya hepsi kaçar, denilebilir mi? Aynı duruma düşen her şempanze güdüsel olarak aynı davranışı gösterir mi?* İradenin bizleri hayvanlardan ayırdığını düşünürüz ama her zaman öyle midir?

Duygu: En karmaşık kısım duygularımızdır, severiz, nefret ederiz, âşık oluruz, üzülürüz, beğeniriz. Peki duygu tek başına tanımlanabilir mi? Yoksa beynimizin bizi sağlıklı yaşatabilmek için çevirdiği dolaplara duygu mu diyoruz? Biraz irdeleyelim.

Bir annenin bebeğine olan sevgisinin kaynağı nedir? diye sorsak ve bunu açıklamaya çalışsak belki en temel duyguyu da anlamış olacağız. Önyargılı olarak bu durumun tek sebebinin, atalarımızdan aldığımız genetik ve içgüdülerimizdir diyebiliriz. Atalarımızın içgüdülerini de aslında hormonlar ve çevre şartlarından kaynaklanır. Bu durum, annenin vücudundaki hormonlar ve beyinde salgılanan nörotransmitterlerden kaynaklanır. Bebeğin anneye yakınlığı ve ileride oluşacak sevgisi de ilk anlarda koku-temel ihtiyaçlar *<beslenme-süt, korunma-anne karnındaki güvenlik ihtiyacının devamı>* ve sonradan öğrenilmiş davranışlardır. Kısaca tüm bu süreç kimyasaldır diyebiliriz. Bu fikirler sizi endişelendirdiyse endişenin de birer duygu olduğunu ve artık duyguların kimyasal süreçlerinin takip edilebildiğini bilelim. Beyninizin otomatik cevaplarına uymayan, düşünme sürecimize aykırı gelip, beynimizi bu konuda tekrar çalıştırmaya itebile-

cek tehlikede bir fikirle karşılaştığımızda endişeli bir ruh haline girebiliriz. Ancak beynimizin gayet tembel olduğunu daha önce söylemiştik, onlarca yıldır beynimizin kabul ettiği otomatik cevaplara veya doğrulara aykırı bir fikirle karşı karşıya geldiğimizde endişe de normaldir. Eğer biraz araştırma isteğimiz de yoksa beynimizin otomatik cevaplarına bel bağlamamız normaldir.

Dışımızdaki dünyanın tanımı ile rahat olmamız, sağlığımız açısından önemlidir ve beynimiz her şeyi normal görmeye, göstermeye çok isteklidir. Çünkü motor fonksiyonlarımızın sağlam olması veya genel sağlık durumumuz dışında, beynimizin ve düşünce merkezimizin kendisinin de sağlam olduğuna inancı olmalıdır. Aksi durumda beynimizde alarm çalmalı ve bir şeylerin yanlış gittiğini söyleyen belirtilerin olması gerekir ki bu durum; hasta olduğumuz sonucunu doğuracaktır. Bu halde bilincimiz ile ters düşmek gibi bir duruma düşeriz ve bu durum insan türü için sağlıksızdır. Bu konuda geniş bilgi edinmek isteyenler; Erich Fromm'un *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri* isimli eserine göz atabilirler. Demek olumlu duygular bizi daha iyi ve sağlıklı hissettirirken olumsuz duygular; rahatsız ve sağlıksız hissettirir. Bu duygular dış uyaranlar ile oluştuğu gibi kendi içimizdeki süreçlerle de ortaya çıkabilir. Peki, burada baştaki sorumuza geri dönelim, *annemizi neden severiz veya annemiz bizi neden sever*, bu *sevginin kaynağı nedir, aslında temel sorumuz, sevgi nedir?* Annemiz bizi neden sever sorusuna cevabımız basittir; annemiz bizi neden sevdiğini bilmez, açıklayamaz. Anneniz sizi sadece kendi beyni böyle emrettiği için sever çünkü beyninin o âna kadar algılayıp sonuçlandırdığı tüm *dizgeler* onun davranışının bu şekilde olmasını emreder. Bu cevabı beğenmediyseniz bilimin ışığına başvuralım. Patricia Churchland, *Güvenen Beyin* isimli eserinde; insan beyninin bir olguyu nasıl ve neden önemseddiği sorusuna şu açıklamayı getirir.

Konunun ilk ve en temel kısmı öz-muhafazadır. Tüm sinir sistemleri ait bulundukları bedenin hayatını sürdürmesiyle ilgilenecek şekilde örgütlenmiştir.¹⁵¹

151 CHURCHLAND, Patricia S., *Güvenen Beyin*, s.44.

Sempatik sinir sistemindeki mekanizmalar bedeni “kaç ya da savaş” için ayarlar, tehlike geçtiğinde, parasempatik sistemdeki diğer mekanizmalar kan basıncı ve kalp atımını daha az enerji tüketen “dinlen ve sindir” durumuna geri getirir. Üstelik devreler önceliklere duyarlıdır, uzakta beliren yırtıcı hayvanın korkusu güzel bir cevize duyulan açlığa ya da cinsellik fırsatına galip gelir. İç ortam ve beden yüzeyinden gelen sinyalleri bütünleştiren beyin sapı-limbik devreleri öz-muhafazanın, bunun sonucu olarak da minimal düzeyde kendilik hissinin temel örgütlenmesidir.¹⁵²

Yazarın kullandığı *öz muhafaza* terimini; *canlının kendi bedeninin esenliğini ve devamını sağlama iradesi* olarak anlıyoruz. Aslında burada benim doğal irade ismini verdiğim beslenme, bütünlüğünü koruma ve üreme iradesinin ortak tanımına da ulaşıyoruz. Canlı; bu iradeye kendiliğinden sahip ve bunu sağlayan da beynimiz. Gerçekten de beynimizin belli bölgelerinde üretilen ve annelik davranışı sürecinde salgılanan, *nöropeptit oksitosin* <OKT> ve *arginin vasopressin* <AVP> isimli hormonlar, alıntıldığımız eserde detaylı olarak incelenmiş ve evrim sürecinde insan davranışına etkileri, bizlere önemli bilgiler sağlar. Doğal irade; *hücrelerimizden kaynaklanan ve beynimizin denetlediği süreç*, bedenimizde bizim bilincimizden ayrı olarak kendiliğinden çalışan bir sistemdir ve eskiden beri bizim korunma, barınma, beslenme, neslin devamı ve benzeri doğal ihtiyaçlarımızla ilgilidir. Bedenimizden kaynaklanan doğal ihtiyaçlar tüm canlılar için geçerlidir. Örneğin tamamen bilincini kaybetmiş komada bulunan bir insan vücudu bile beslenmeyi unutmaz, temel ihtiyaçlarından vazgeçerek ölümü seçmez. Bu ihtiyaçların gereği biz istediğimiz için oluşan eylemler gibi görünse de vücudumuz istediği için oluşur.

Hapishanelerde karşılaşılan ölüm orucu eylemleri bu duruma bir istisna gibi görülse de ölüm orucuna giren bireyin yalnızca kendi bilinciyle devam edip bitirebileceği bir eylem gibi görünmez. Genellikle ölüm orucuna başlayan birey, çevre faktörleri <ona destek veren ve duygusal zorlama yapan arkadaşları> se-

152 CHURCHLAND, age, s.46.

bebiyle geriye dönemeyebilir. Kısaca, kişi tek başına ölüm orucuna karar verse bile belli bir noktaya geldiğinde vücudunun yönetimi doğal benlik tarafından ele geçirilir ve bu durumdayken beslenmeyi reddedemez. Bu sonuç; vücudun diğer temel fonksiyonları için de geçerlidir. Fiziksel yapımızda bulunan doğal iradenin uygulayıcısı olan gizli dostumuzun ismi, *alt bilinçtir* ve umursadığı tek şey; kendisinin *temel programıdır*. Bu özel programı, kısaca benim *doğal irade ismini verdiğim kuralları*, tanrının veya doğanın belirlediğine inanabiliriz ancak her iki durumda da bu koruma programının ve uyguladığı doğal irade kurallarının varlığı inkar edilemez. Bahsettiğimiz dostumuza; bedenimizin yaşadığı olağanüstü anlarda, örneğin *anestezik eksitasyon*¹⁵³ evresinde, *yakın ölüm tehlikesiyle bilinç kaybında* ya da *komadayken* rastlarız. Bilincimizi ciddiye almaz ve iletişim kurmaz çünkü ona güvenmez.

Demek burada şunu söyleyebiliriz; bizim içimizde bildiğimiz bilincimizden hariç bir *benlik* vardır ve görevi aslında vücudumuzun fizyolojik durumunu her an kontrol etmek, hayatta kalmamızı sağlamak için gereken minimum tedbirleri almaktır. Bu tedbirleri almak için bize danışmaz, onayımızı almaz. Doğal süreçte kendi programı ne gerektiriyorsa onu yapar, gerekiyorsa bilincimizi kapatıp işleri eline alır ve normale dönene kadar da sistemi açmaz. Bilgisayarınızdan örnek verirsek, açıkken çalışan tüm programların görünen bilincinizi oluşturduğunu varsayabiliriz. Ancak bilgisayarınızın bir anda kapanıp sistemin güvenli moda geçtiğini ve size sormadan sistem yazılımı ve programları kontrol ettiğini veya bilmediğiniz bazı işlemler yaptığını, siz *reset* düğmesine bassanız bile sizi umursamadığını düşünün. Yalnızca tüm hücrelerimize verilen emirleri yani doğal ira-

153 <https://www.turkcerrahi.com/tip-sozlugu/genel-anestezisi/>

Evre, eksitasyon <excitement stage>: Excitement'in Türkçe karşılığı heyecan, coşku, uyarılmadır. Bilinç kaybını takiben hasta istemsizce hareket edebilir, ses çıkarabilir, sabit biçimde bakabilir <delirium>. Hasta kontrolsüz hareketler yapabilir, kusabilir, solunumu durabilir ve pupil dilatasyonu olabilir. Kontrolsüz spastik hareketler, kusma ve düzensiz solunum kombinasyonu hastanın hava yolunu tehlikeye atabilir, hasta kustuklarını aspire edebilir ve bunu temizlemesi hastayı oksijenlendirmek zor olabilir. Bu evre; erkeklerde, duygularını bastırarlarda, alkol bağımlılarında daha belirgindir. Öte yandan, kadınlarda, soğuk kanlı hastalarda ve premedikasyon uygulananlarda hafif olur veya farkedilmeyebilir.

denin kurallarını önemseyen ve sistemimizin esenliği için çalışan benliğimize *doğal benlik* veya *doğal bilinç* ismini verdik. Doğal benliğimizin en önemli görevlerinden birisi, gerekli hormonların istenildiği zamanlarda salgılanmasını yönetmektir. Gerekli hormonlar fizyolojik esenliğimizin devamını sağlarlar ve annelik davranışının gelişmesi amacıyla *prolaktin*, *oksitosin* ve benzeri hormonlar salgılanmalıdır.

Ertuğrul Eşel'in *Türk Psikiyatri Dergisi*'nde yayınlanan *Anneliğin Nörobiyolojisi* ¹⁵⁴ isimli makalesi, bu konuda bizlere fazlasıyla bilimsel bilgi sağlamakta. Churchland'ın eserini de ekleyerek annelik sürecini şu şekilde özetleyebiliriz:

İnsanlar dahil, tüm gebe memelilerde fetüsün plasentası annenin kan dolaşımına, annenin beynini anaçlaştırma etkisi bulunan çeşitli hormonlar salar. Progestin, östrojen ve prolaktin ağırlıklı bu hormonlar subkortikal yapıdaki nöronlara tesir eder.¹⁵⁵

Hayvanlarda, genellikle doğurmamış dişiler bebeklere çok yaklaşmaz ve annelik davranışı göstermezler. Ancak bu dişiler uzun süre yavru hayvanlarla bir arada tutulursa annelik davranışı göstermeye başlarlar <duyarlılaşma>. Yeni anneler ise yabancı çocuklara bile rahatlıkla bakım verebilirler <Leckman ve Herman 2002>. Eski anneler bir yavru ile karşılaştıklarında hızla annelik davranışına başlayabilirler. Özetle annelik davranışının ilk doğumla oluşuktan sonra kalıcı olduğu anlaşılmaktadır <Pawluski ve Galea 2006>.¹⁵⁶

Beynimizde; kademeli şekilde ayrılmış bölümlerde, hayatımızın devamı için çeşitli kararlar verilir. Bu kararlar ve emirlerin bazılarından bilgimiz vardır ancak birçoğunun farkında olamayız. Ayrıca bu bölümlerin kendi aralarında bir hiyerarşi bulunur ve bu hiyerarşik düzen, karar verme davranışımızı etkiler. Dışımızdaki uyarıcılar; varlığımızı tehlikeye sokacak ölçüde ağır ise beynimiz yönetimini -otomatik bazı cevaplar vermek üzere bu öncelikli bölümlere- bırakır. Beynimizde *inhibisyon* <baskılama> ve *eksitasyon* <uyarma> dengesi bulunur. İnhibisyon bastırır

154 EŞEL, Ertuğrul, *Anneliğin Nörobiyolojisi*, s.68.

155 CHURCHLAND, age, s.50.

156 EŞEL, a.g.m., s.72.

ve eksitasyon uyarır, demek dış ve iç uyarıcılar beynimizi iki yönlü olarak etkiler.¹⁵⁷ Bu uyarıcılar sonucu beynimiz; iki seçenektan birisini seçer ve karar verir. Ancak burada hareketsiz kalma seçeneğinin de olduğunu düşünürsek aslında beynimizde üç seçenekli <0-1-2> bir karar verme süreci olduğunu söyleyebiliriz. Genellikle hangi seçeneği tercih ederse etsin, fizyolojik sağlık ve esenliğimizi devam ettirmek yönünde kararlar vermimizi sağlar. Gebelik başlangıcından itibaren dışının vücudunda hormonal dengeler değişir ve beynin salgıladığı hormonlar çeşitlenir. Bu hormonların en önemli amacı; anneyi gebeliğe ve doğacak yavruya alıştırmaktır. Daha önce doğum yapmamış olsa da bu hormonlar sayesinde anne, kişisel güvenlik ve korunma, yuva kurma duygularına sahip olur. Memelilerde, hamile dişilerin yuva yapmaya başlamaları, doğacak bebeğin esenliği ve korunması için gereken bir içgüdüdür. İnsan dişilerinde de bu davranış kolayca gözlemlenebilir. Ayrıca genel olarak canlılarda bulunan *huzursuzluk algısı, tehlikeyi ve hareketi, huzur duygusu ise dinlenme ve beslenmeyi* temsil eder. Özellikle memeliler ve kuşlar, binlerce yıldır bu koşulları kodlamış ve kendilerinden başlayarak bir huzur alanı belirlemişlerdir. Bu alan içinde bulunan canlı; *huzur ve dinlenme hali* yaşar, bu alan içinde *sosyalleşir, yardımlaşır ve beslenir*. Gebelik döneminde salgılanan hormonlar sebebiyle annede; *huzur çemberini genişletme isteği* oluşur. ¹⁵⁸ Bu

157 GUYTON, Arthur C., HALL, John E., Tıbbi Fizyoloji, s.717. >

Limbik Sistemin Ödül ve Ceza İşlevi: Buraya kadar olan tartışmadan da anlaşıldığı gibi çeşitli limbik yapıların, özellikle duyuların afektif <duygu- durumu> doğasıyla ilgili olduğu açıktır, yani duyular ya hoş gider ya da hoş gitmez. Bu afektif nitelik aynı zamanda ödül veya ceza ya da doyum veya tikslenme olarak da adlandırılır. Belirli limbik alanların elektriksel yolla uyarılması hayvanın hoşuna giderken veya doyum sağlarken diğer bölgelerin uyarılması terör, ağrı, korku, savunma ve kaçma reaksiyonları veya tüm diğer cezalandırma davranışlarını doğurur. Bu iki zıt yanıtlanma sisteminin uyarılma derecesi hayvanın davranışını büyük ölçüde etkiler.

158 EŞEL, a.g.m., s.73. >

Biyoloji annelere kendi çocuklarını sevdirmektedir. Ne var ki, annelere çocuklarının sevimli görünmesinin evrimsel açıklamasını yapanlar, aslında annelerin çocukları sevimli olduğu için onları seviyor olmadıklarını, annenin çocuğunu sevmesi gerekliliği çocuğun hayatta kalabilmesi için çok önemli olduğundan evrimsel gelişimin insan beynini çocuksu olan yüzleri sevimli algılayacak şekilde tasarlamış olduğunu ileri sürmektedirler <Dennett 2006>.

sebeple anne adayı için güvenlik ve huzur; özellikle bu dönemlerde çok önemlidir.¹⁵⁹

Memelilerde bağlanmanın nörobiyolojik anlayışındaki ilerleme sinir sisteminin türlerde yüksek oranda korunduğu gözlemlenmektedir: Nöronlar insanlarda, farelerde ve sümüklü böceklerde aynıdır ve aynı işleve sahiptir; nöronları ve kasları etkileyen nörokimyasallar seti, esasen omurgalılarda ve omurgasızlarda aynıdır; beden ve beyin gelişiminin temel örüntüsü, omurgalılar ve omurgasızlarda benzerdir.¹⁶⁰

Huzur çemberini genişleten anne, doğumla birlikte bebeğini bu huzur alanı içinde kabul etmektedir. Beynindeki hormon düzeyleri yeterli ise anne bebeğini hemen kabul eder ve annelik görevlerinde hiçbir aksama olmaz. Ayrıca *dokunma, öpme, tüylerini yalama, temizleme, ilgilenme, emzirme* gibi davranışlar esnasında beyin, *endojen opiatlar* salgılar ve *afyon* benzeri olan bu hormonlar, anneye *huzur, mutluluk ve sakinlik* verir.¹⁶¹ Anne bu eylemler sebebiyle yavrusuyla ilgilendiği zamanlarda hiç sıkıntı çekmez ve ödüllerin bu davranışlarıyla ilgisi vardır. Şefkat, merhamet göstermek gibi sevgi davranışları esnasında beyin salgıladığı *hormonlar*¹⁶² ile ilgili çeşitli araştırmalar bulunur ve genel olarak bu hormonlar; insanı mutlu eden -sakinleştirici- hormonlardır. Bebeğin siması <yüzü> hemen her canlıda güzeldir, özellikle kadınların hangi türe ait olursa olsun yavruların yüzlerine karşı verdikleri tepkiler, erkeklerin tepkilerinden daha olumlu-

159 EŞEL, a.g.m., s.73. >

Annenin çocuğa bağlanması ve bakım vermesinde oksitosin ve vazopressin hormonlarının da önemli olduğu bildirilmektedir. Oksitosin ve vazopressin annelik davranışı ve annenin çocuğa bağlanmasında önemli rol oynayan hormonlardır <Leckman ve Herman 2002>. Yavrularını çok yalayan anne hayvanlarda ve onların çocuklarında <erkek değil dişi yavrularda> MPOA'daki oksitosin reseptör bağlanması <Francis ve ark. 2002> ve bu oksitosinerjik nöronlar üzerindeki östrojen alfa reseptörleri ifadesi <Champagne ve ark. 2003> artmış bulunmaktadır. Yani MPOA oksitosin nöronları annenin çocuğa bağlanmasında önemli olduğu gibi, annelik tarzının nesilden nesile <anneden kızı> aktarılmasında da önemli bir rol oynuyor gibi görünmektedir.

160 CHURCHLAND, age, s.64.

161 CHURCHLAND, age, s.51.

162 TARHAN, Nevzat, Duyguların Dili, s.93-98.

dur. Her canlı türünün kendine özgü farklılıkları olabilir ancak genel olarak bu süreçler tüm canlılarda bulunur. Ayrıca bu tür hormonlar bağlandıkları reseptörlerin niteliğine göre canlı üzerinde farklı etkiler doğurur.¹⁶³

Bu durumda annenin yavrularını neden sevdiği ve koruduğunu anlıyoruz ancak *bebekler sevgiyi nasıl öğrenirler, kısaca biz annemizi neden severiz sorusunu da* araştırmamız gerekiyor. Belli bir dönemden sonra bebeklerin sevgiyi ve sevgi davranışlarını ebeveynlerinden öğrendiğini farzedebiliriz ama bu çözüm yeni doğmuş bebeğin anneye yakınlığını, süt emmeyi nerden bildiğini açıklamaz. O zaman ilahi bir yardım sonucu anne karnında sevgiyi, bağlılığı öğrendiğimiz fikrini kabul edebilir miyiz? Bir bakıma bu doğrudur çünkü ilahi yardım dediğimiz olgu, başlangıçta genlerimize, beynimize işlenmişti diyebiliriz. Bu fikri de irdeleyelim;

Bebeklerin bedeninin yönetimi; belli bir döneme kadar tamamen *amigdalanın* kontrolündedir. Bu kural, bildiğimiz tüm canlılarda geçerlidir. İnsan yavrusu da aynı şekilde tüm hayvanlar gibi güdüsel ve tabii ki masumdur. *Amigdala*; kısaca beynimizin belki de milyon yıllık *antik hafızasını simgeler*, ben ayrıca bazı görsellerin fiziksel olarak da burada saklandığına inanırım. Ancak en önemli işlevi; belirli uyaranlara, <korkutucu veya bilinmez> etkilere otomatik tepkiler oluşturmasıdır. Kısaca bazı dış etkenler karşısında almamız gereken acil kararlar ve göstermemiz gereken ani tepkiler söz konusu olduğunda, giren veriler beynin diğer kıvrımlarını dolaşırken -verilecek tepkiyi tartışmak için zaman kaybetmesin diye- olağanüstü anlarda *amigdala*,¹⁶⁴ bed-

163 CHURCHLAND, age, s.51. >

Hayvanlar güvende ve rahat hissettiklerinde OKT seviyeleri yükselir, KSF seviyeleri "savaş ya da kaç" seviyesinden aşağı düşer. Buna uygun şekilde kaygı azalır. Ancak ılımlı KSF seviyeleri kır tarla farelerinde bağ kurmayı artırmaktadır. OKT ve AVP etkilerini göstermek için nöronların yüzeyindeki belli reseptör proteinlere bağlanırlar. Bu nedenle OKT'nin davranışlardaki rolü görece çokluğuna ama aynı zamanda beynin belli bir alanındaki nöronların reseptör yoğunluğuna da bağlıdır. Örneğin yavrularını daha fazla yalayan ve tımar eden dişi sıçanların OKT reseptör yoğunlukları diğer dişilerinkinden daha yüksektir. OKT'nin sadece bir tür reseptörü vardır, ama AVP'nin sinir sisteminde iki farklı reseptörü bulunur. Bir tanesine bağlanması eşle bağ kurulması ve ebeveyn davranışları, diğerine bağlanması, genellikle eş korumacılığındaki, kaygı ve saldırganlıkla ilişkilidir.

164 Amigdala <Corpus amygdaloideum>: Beynin medial temporal lobunun de-

nimizin kontrolünü ele geçirir ve anında tepki verir. Bu tepkinin ani verilmesinin en önemli sebebi; *acil davranışın hayati önem taşımasıdır.*

Yenidoğan bebeklerin olfaktör bulb, LS ve amigdalaları, anneye bağlanmayı sağlayacak biçimde gelişmiştir ve öğrenme sistemleri erişkinlerinkinden oldukça farklı çalışır <Moriceau ve Sullivan 2005>. Memelilerde yenidoğan bebeğin LS'u hipe-raktif olduğu için anneyi ve kokusunu çabucak öğrenme sağ-lanır.¹⁶⁵

Bazı durumlarda tüylerimizin diken diken olmasının sebebi antik hafızamızı oluşturan bu organımızdır. Tüylerimizin bu garip davranışı ile birçok hayvanın kavgaya hazırlık veya korku anlarında tüylerinin kabarması, vücutlarını daha büyük göster-meleri gibi çeşitli davranışları arasında bağlantı bulunur. Demek buradan şunu anlıyoruz; belirli bir döneme kadar bebek tüm diğer canlıların yavrusu gibi görülmelidir. Ancak anne/baba yanında biraz daha büyüdükten sonra insan yavrusu haline ge-lecektir. İncelediğimiz iki kaynaktan çıkardığımız sonuç; anne-lik davranışının tamamen nörolojik evrim süreçlerinde oluştu-ğu gerçeğidir.¹⁶⁶ Bebek ilk aylarda *amigdalanın kontrolü altındadır.*

rinlerinde yerleşen nöronların oluşturduğu badem şeklindeki beyin bölümü. Duy-gusal hafıza ve duygusal tepkilerin oluşmasındaki birincil role sahip bölge. Limbik sistemin bir parçasıdır.

165 EŞEL, a.g.m., s.73. >

Yenidoğanın amigdalası ise hipoaktif, böylece yavru annesinin zaman zaman görülen kötü ve hoyratça muamelesine rağmen ondan korkmaz, kaçmaz <şartlı kor-ku cevabı oluşmaz>, her şeye rağmen ona bağlanır <Moriceau ve Sullivan 2005>. İn-san bebeklerinin de bakım veren kişi istismarcı olsa bile ona güçlü bir biçimde bağ-landıkları ortaya konmuştur.

Sonuçta sosyal hayvanlarda bebeğin beyni, kendisine iyi ya da kötü nasıl davranır-sa davranışın en yakınındaki kişiye bağlanmasını sağlayacak biçimde gelişmektedir.

Bu otomatik bağlanma olayı daha çok doğumun ilk günlerini içine alan belli bir kritik dönem için geçerlidir. O dönemden sonra hayvan kendine kötü davranandan kaçmaya başlar. Bu dönemde gelişen bağlanma o kadar önemlidir ki, bu kişi erişkin hale geldiğinde bebekliğinin ilk günlerindeki kokulara maruz bırakılırsa kişinin cinsel performansının arttığı gösterilmiştir <Moriceau ve Sullivan 2005>.

166 EŞEL, a.g.m., s.76. {SONUÇ} >

Annelik çok tipik davranış kalıpları olan ve beyindeki özel nöral sistemler tara-fından yönetilen ve yürütülen tamamen doğal bir süreçtir. İnsandaki annelik dav-ranışı ve bu davranışı sağlayan nöral sistemler milyonlarca yıllık evrimsel gelişimin bir ürünüdür. Anne beyninin kendi yaşlıları olan doğurmamış kadınların beyninden

Bu noktada; *ahlâk, sevgi, din, sanat, yardımlaşma*, ve benzeri insani değerlerimizin tamamen evrimsel gelişimin sonucu ya da kimyasal süreçler olduğunu söylemiyoruz. Tüm bu birikimler bizim tarihsel süreçte geliştirdiğimiz, yücelttiğimiz özelliklerimiz. Ancak söylediklerimiz; bu özelliklerimizin temelinde kimyasal süreçler ve fizyoloji bulunur. Bizler, bu temel niteliklerimize sonradan eklemeler yapıyoruz.

Binlerce yıldır oluşturduğumuz bilim, sanat, edebiyat gibi üstün bilgi ve duygu ürünleri bulunur ve tüm bunlar türümüzün kazanımları, değerleridir. Bunları nasıl kullandığımız veya kötüye kullanıp kullanmadığımız tartışılabilir ancak bu değerlere sahibiz. Ama yine de saydığımız değerlerin kaynağı; *fizyolojik özelliklerimizdir*.

Peki burada şu soruyu cevaplayabilir miyiz:

İnsan bebeğin, amigdalanın kontrolünde yaşadığı bu dönemde diğer tüm canlılardan bir farkı yoktur, onlar kadar masum ve onlar kadar hayvandır. Bu sebeple ancak bu dönemden sonra anne/baba ve çevre sayesinde insanlaşır diyoruz. O zaman insan bebeği doğduktan hemen sonra örneğin bir şempanze anne tarafından bulunup büyütülse yani bir Tarzan oluştursak. Tarzan 50'li yaşlarına gelene kadar ormanda kalsa ve hiçbir insanla iletişim kurmasa onun aslında bir şempanze olduğunu düşünebiliriz. *Ancak, Tarzanımız 50 yaşında insan toplumunun içine girse ve biz de onu tanısak, fizyolojik olarak insan olmasına rağmen sizce o insan mıdır, yoksa şempanze midir? Böyle bir durumda hangi seçeneği işaretlersiniz ve neden?*

Ayrıca devamında tarzanımıza konuşmayı ve iletişimi öğreterek ve sonuçta medeniyet olarak kabul ettiğimiz her şeyi tüm detaylarıyla öğrenmiş olsa onun insanlığa geçtiğini kabul edebiliriz. Yani kısaca bizim eğitimimiz sonucu tam olarak insan haline ge-

çok farklı olduğu ve özellikle kendi yavrusu konusunda son derece duyarlı olduğu kesindir. Annelik davranışı esas olarak genetik ve hormonal etkenlerce tetiklenip sürdürülüyor olsa da annenin çocukluğundan itibaren almış olduğu eğitim ve yaşanan olumlu ya da olumsuz olaylarca ifadesi değişebilir. Tüm memeliler gibi insanda da annelik davranışının doğal ve otomatik olarak nörobiyolojik sistemlerce başlatılması ve sürdürülmesi sayesinde yeni doğan bebeğin korunup kollanması ve böylece neslin devamı garanti altına alınmış olur.

lebilir ama Tarzan, ne zaman insan olmuştur? Sizler hangi anda veya hangi davranışı gösterdiğinde onun artık insan olduğunu kabul edersiniz? Konuşmayı, yazmayı, okumayı, sevmeyi, giyinmeyi, öldürmeyi, yemek yemeyi, yalan söylemeyi ... bunlardan hangisini öğrendiğinde veya yapmayı başardığında onun artık kesinlikle insan olduğuna karar verirsiniz? İnsanlığını kesin olarak kanıtlayan, hangi özelliği olmalıdır?

Bu sorulara nasıl cevap verilmesi gerektiğini söyleyemeyiz ancak hangi cevabı verirsek verelim ortaya felsefi ve duygusal sorunlar çıkacaktır. Anne yanındaki güvenlik, beslenme, ihtiyacının bir sonucu olarak gördüğümüz sevgi, şefkat, davranışları bebeğe sevgiyi –sonradan- tekrar öğretir. Bebek de bu davranışa karşılık verir, *aynalar* veya *kopyalar*. Bu sayede ileri yaşlarda beyni; sevginin öğrenilmesi ile gösterilmesini, dizgeler halinde kaydedecek ve kullanacaktır. Ancak doğal haliyle sevgi; tüm canlılardaki gibi güdüsel ve filogenetik özellikler gösterir. Bu sebeple ilk zamanlar güdüsel olan sevginin sonradan öğrenilen bir davranış olduğunu söyleyebiliriz.

En temel duygumuzun öğrenildiğini kabul edersek diğerlerinin de öğrenildiğini, değiştirilebileceğini veya *sibernetik* herhangi bir canlıya *dizge* şeklinde kodlamanın mümkün olacağını buluyoruz. Aslında burada şöyle bir sonuca varıyoruz, beynimiz bu ilk *bebeklik* dönemi de dahil yaşadığı her durum ve olay ile ilgili bir düşünce faaliyeti geliştirir ve ortaya bir *dizge* <algoritma> çıkarır. Devamında benzer durumlarda benzer dizgeleri gördüğümüzde eski bilgileri kullanarak otomatik cevaplar verir ve beynimiz de çok çalışmak zorunda kalmadığı için mutlu olur. Ama bu durum gerçekte mutlulukla değil verim ile ilgilidir ve beynimiz tembel olduğu ölçüde verimlidir. Gerçek hayatta beynimizin ciddi çabalarla, uzun saatler çalışması ve bunu her gün tekrarlaması mümkün görünmez.

Çünkü fiziki evrende *entropi*¹⁶⁷ olarak isimlendirdiğimiz bir

167 Ilgilenenler için Entropi; Ludwig BOLTZMANN tarafından, $S=k \cdot \log W$ formülüyle bulunan düzensizlik evrenini tanımlar. Formüldeki <S> entropiyi, <k> Boltzmann sabitini ve <W> olayın gerçekleşme olasılığını göstermektedir. Temeli termodinamiğin ikinci yasasına dayanır. İkinci yasaya göre; herhangi kapalı sistemde ısı dönüşümü hiçbir zaman %100 verimli gerçekleşmez. Tüm cihaz ve sistemlerde ısıнын tamamı, işe dönüştürülecek şekilde verimle çalışmaz. Sonuçta mutlaka her ısı değişiminin <hareket> bir kısmı düzensizlik olarak açığa çıkar ve bu düzensizliğin ismi entropidir. Dolayısıyla termodinamiğin birinci yasası gereği evrendeki toplam enerji sabittir ve enerji <veya kütle> olarak bulunmak zorundadır. Kütle ve enerjinin birbirine dönüşebilmesi ve entropi yasası gereği olarak bu dönüşüm entropiyi devamlı artırır.

gerçek bulunur ve bu sebeple *evrende her şey kendini minimum enerji kullanımına çekmek ister*. Eski çağlardan beri kıt kaynakları verimli kullanmaya çalışan bir organdan -insan vücudundan- bahsediyoruz. Bu sebeplerle verimli çalışmak beynimiz için çok önemlidir. Özellikle bazı dönemlerde beynimizin harcadığı enerji için bulunması gereken besin miktarı, diğer organlarımızı kısıktandıracak derecede büyüktür. Toplam veri kapasitesi ile giren ve çıkan verilerin boyutlarını düşünürsek gereksiz kayıtlar ya da dizgelerin ne kadar büyük etkileri olacağını, hareket ile yaşamı ne kadar etkileyeceğini görürüz. Örneğin gözlerimizin çevresindeki dünyayı kaç piksel gördüğünü, bu görüntüleri anlık olarak beynimize nasıl ilettiğini dahası beynimizin bunları yine anlık olarak işleyip düzenlediğini ve gerekli olanları kaydedip gerisini sildiğini düşünelim. Sadece bu söylediğimiz işlemleri yapabilecek bir bilgisayarın bile nasıl bir *canavar* olacağını az sonra inceleyeceğiz.

Ormanda karşımıza bir aslan çıktığında beynimizin¹⁶⁸ hemen cevap vermesi hayati önem taşır. Hemen cevap vermeden aslanı inceleyip karar verme sürecine girdiğinizde zaten düşünecek bir beynimiz olmayacağı gerçeği karşısında beynimiz hızlıdır, hızlı olmak zorundadır. Hatta öyle ki; böyle bir durumda beynimize gerek kalmadan *amigdala* devreye girer ve kaçma güdüsü otomatikleşir, bu durum çoğu zaman zorunludur. *Amigdala* bize aslında şunu söyler, aslan imajını gördüğünde düşünme işini atlayabilirsin çünkü hemen eyleme geçmen hayati öneme sahiptir. Bu sebeple ormanda yaşayan ve hayatında hiç fotoğraf görme-

Evren düzenden düzensizliğe gitmek zorundadır. Entropi değeri ancak 0 <sıfır> ile 1 <bir> arasında olabilir ama üçüncü yasa gereği <sıfır> olamayacağı gibi <çünkü sıfır olması için mutlak sıcaklık gereklidir [0 kelvin] ve bu mümkün değildir>, <bir> de olamaz çünkü entropinin <bir> olması düzensizliğin sonsuz olmasını yani hareketin bitmesini, bildiğimiz evrenin yok olmasını ifade edecektir.

168 GUYTON, age, s.719. >

Hipokampusun Öğrenmedeki Teorik İşlevi: Hipokampus olfaktör korteksin bir bölümü olarak gelişmiştir. Aşağı sınıf hayvanlarda bu korteks hayvanın ne yiyeceğini, hangi nesnenin tehlikeli olduğunu, hangi kokunun sekse davet ettiğini saptamakta önemli rol oynar; yani ölüm-kalım önemi taşıyan kararları alır. Beynin en erken evrimsel gelişiminde hipokampus muhtemelen, gelen duysal sinyallerin önemini ve önem derecesini belirleyen ve kritik kararlar alan bir nöron mekanizmasını oluşturmuştur. Bu kritik karar alma yeteneği bir kez oluştuktan sonra belki de beynin geri kalan kısmı aynı karar için yine ona başvurur. Hipokampus bir nöron sinyalinin önemli olduğunu bildirdiğinde, bu bilgi belleğe yönlendirilir.

miş bir kişiye uzaktan birebir boyutlarda bir aslan fotoğrafı gösterdiğimizde otomatik tepkisinin kaçma davranışı olması gerektiğini düşünebiliriz. En azından ilk seferdeki tepki davranışı bu şekilde olmalıdır. *Hemen kaç veya mümkün değilse galip gelmek veya onu kaçırmak, vazgeçirmek için karşıdakinden daha büyük görünerek korkutmaya çalış.*

Sonuç olarak; uygun dizgelerin yazılması halinde kaygı, duygu, tepki gibi olguların; öğrenilen, öğretilebilecek davranışlar olduğunu, insan türüne özel olmadıklarını buluyoruz. Bir *anthropoide* inşa etmek istiyorsak bazı konuları netleştirmiş olduk ve artık belli bazı özelliklerin dizge ve betiklere dönüşebileceğini öngörüyoruz.

Öncelikle artık *robot* terimini kullanamıyoruz, çünkü yapmayı istediğimiz artık bir robot değil *sibernetik bir canlıdır*. Bu sebeple onu *insanımı* olarak tanımlayabiliriz, o zaman adına *Akimi* diyebiliriz. Ayrıca şunu söyleyelim, *Akimi'nin* bedenini şimdiki versiyonları gibi metal, organik karışımı ürettik ve beyni de insan beyninin kapasitesine yakın bir işlem hızına sahip olsun. Beyni; *Spinnaker*¹⁶⁹ tipi, *nöroformik*¹⁷⁰ işlemciye sahip olmalı ve insan beynindeki gibi *Akimi'nin* beyninde de 100 milyara yakın nöron bulunmalı. *Akimi'nin beyni*; bizimki gibi vücuduyla *tümleşik bir yapıda olsun* ve vücudundan gelen tüm iletişimi tam olarak kontrol edebildiğini varsayalım. Dahası bunu insan gibi çok hızlı bir şekilde yapabilsin ve insan beyninin yanıt verme kapasitesine yakın bir tepki süresine sahip olsun. Kısaca geriye sadece yazılımını yüklemek kalsın. Yazılımını yükledikten sonra insana yakın bir çalışma sistemine sahip olacağını farzedelim. Bu durumda cevabı bulunması gereken tek soru kalır: *Akimi'nin yazılımını nasıl kurgulayacağız?* Ancak bu yazılımın bazı etik kurallara uyması gerektiğinin farkındayız. Çünkü belirli miktar bilgi ve emirden fazlasını yüklersek *Akimi'ye* hâksızlık etmiş olacağız, onu robotlaştıracğız. Onun kendi kendine öğrenmesi ve bilgi-

169 Manchester Üniversitesi'nde bulunan yakın zamanda <2018> tasarlanan ve 1 milyon işlemci çekirdeğine sahip, insan beynini taklit eden süper bilgisayar.

170 İnsan beyninde ortalama 100 milyar hücre ve bu hücrelerin birbirine bağlandığı yüzlerce trilyon synapse bağlantısı bulunur. Nöroformik terimi, beynin çalışma şeklini taklit edebilen anlamında kullanılmaktadır.

leri bir insan gibi işlemlerini istiyoruz. Bu sebeple bu ilkeleri sıralayıp, uymamız da gerekecek. Dolayısıyla yükleyeceğimiz *temel betik* sadece işletim sistemi olmalı ve geri kalan tüm programlarını *Akimi kendisi üretmeli, kurgulamalı*. İşletim sistemi; *Akimi'yi* sadece bizim *temel güdülerimiz* gibi kontrol edebilmeli. *Akimi'ye* kod yazarken genel olarak aşağıdaki ilkelere uygun davranmalıyız.

- Öncelikle *Akimi, bir amigdalaya¹⁷¹ sahip olmalı; bizler gibi doğmalı veya doğduğunu hissetmeli*. Bu sebeple onu başlatırken insan doğumuna benzer bir şekilde başlatmalıyız ve ilk sektörünün derinliklerine annesi ve ihtiyaçları hakkında temel bilgiler yüklemeliyiz, örneğin belli aralıklarla enerjisi tükenmeli ve bu enerjisini insan annesini emerek almalıdır.

- Dokunma ve koku alma duygularına öncelik veriyoruz, vücut sıcaklığı insan ile aynı olmalı, ısıyı bizim gibi hissetmeli. Ayrıca annesinin ten kokusunu algılamalı. Bu sebeple dünyadaki tüm kokuları değerlendireceği ve ayırt edeceği bir *koku dizgesine* sahip olmalı.

- Görme işlevini, insan gibi kurgulamalıyız, dışındaki varlık hakkında boyut algısına sahip olmalı. Ancak kesinlikle herhangi bir ölçülendirme veya derecelendirme yapmamalı. Bunları öğrenmeden önce bizim gibi *doğal uzaklık veya boyut algılarına* sahip olmalı. Tüm bu verileri kendi başına işleyebilmeli. Renkler için de aynı şey geçerli olmalı, renkleri insan gibi algılayıp görmeli ancak *renklerin isimlerini anne babasından öğrenmeli*.

171 GUYTON, age, s.719. >

Amigdalanın İşlevleri: Amigdala her temporal lobun medyal ön kutbunun korteksinin hemen altında bulunan çekirdek topluluğudur. Limbik sistemin diğer bölgeleleriyle olduğu gibi hipotalamusla da çok sayıda iki yönlü bağlantıları vardır.

Hipotalamus aracılığı ile oluşan etkilerden başka, amigdalanın uyarılması farklı tipte istemsiz hareketlere neden olur. Bunlar <1> başı kaldırma, vücudu bükme gibi tonik hareketler, <2> dönme hareketleri, <3> bazen klonik, ritmik hareketler, <4> koku, yeme, yalanma, çiğneme ve yutma ile bağlantılı farklı tipte hareketleri içerir. Ayrıca bazı amigdaloid çekirdeklerin uyarılması, öfke, kaçma, şiddetli ağrı, ceza ve korku ile karakterize olan, daha önce hipotalamus uyarılmasıyla ortaya çıktığı belirtilen öfke modeline benzer bir davranış kalıbına neden olur. Diğer amigdaloid çekirdeklerin uyarılması da ödüllendirme ve zevk tepkileri verebilir.

Amigdalanın Genel İşlevi: Amigdalalar yarı bilinçli bir düzeyde çalışan davranışsal bilinç alanı gibi görünmektedir. Aynı zamanda kişinin çevresi ve düşünceleri ile ilgili anlık durumunu limbik sisteme yansıtırlar. Bu bilgilere dayanarak amigdalanın kişinin her duruma uygun bir davranış yanıtı oluşturmasını sağladığına inanılmaktadır.

- *Akimi*, doğduğunda insan gibi kendini küçük görmeli, teknik olarak zamanla onu büyütemeyeceğimiz için sistemine koyacağımız bir kod ile başlangıçta kendini bebek boyutlarında görmesini ve zamanla insan gelişimine uygun olarak büyüdüğünü hissetmesini sağlamalıyız. Bu büyüme efekti sonucunda, *doğal olarak büyüdüğünü hissetmeli*.

- Başlangıçta konuşmayı bilmeyecek ve bunu kendisinin öğrenmesi gerekli. Ayrıca çıkardığı seslerin de bebek sesine uygun olması gerekecek. *Konuşmayı ancak insan anne ve babasından öğrenmeli*.

- *Kendi fizyolojisini insan gibi algılamalı*, bu sebeple beslenme ve dışkılama gibi ihtiyaçlarının insanla aynı olduğunu hissetmeli.

- *Akimi*, bebekliği ve çocukluğunu insan zamanına uygun yaşamalı. Anne babasının yanında yetişmeli, önce onlardan öğrenmeli, daha sonra insan okuluna gidip eğitimine bir insan gibi devam etmeli. Bu durumda *Akimi* için bir zeka derecesi belirlememiz de gerekiyor. Bunu onun beyninin işlem yapma hızını ayarlayarak yapabiliriz. Bu nedenle, ortalama bir insanın aynı yaşlardaki işlem hızını ve veri toplama, kaydetme kapasitesini *Akimi*'ye vermemiz gerekiyor. Beyni; kendi yaşlıtlarından çok daha hızlı veya çok yavaş olmamalı. Öğrenme faaliyetini insanla benzer sürelerde tamamlayabilmeli.

- Ayrıca *Akimi*'ye unutmaya kabiliyetini de vermemiz gerekcek, aslında unutmayacak ama beyni bazı önemsiz gördüğü bilgileri geri plana atıp *önemli bilgileri daha kısa zamanda ulaşabileceği yerlere kaydetmeli*. *Akimi*'nin sistemine insana benzer bir *yaş ortalaması* vererek sisteminin, çocukluğunda hızlı çalışmasını ama belirli yaşlardan sonra yavaşlamasını sağlamamız gerekli. İnsan gibi olmasını istediğimizden *Akimi*'nin biyolojik saati olmalı ama ömrünü biz belirlememeliyiz.

- Bilebildiğimiz *güdüleri sistemine işleyeceğiz* ancak *Akimi* bunların farkında olmayacak. Güdüsel davranışlarını ayarlamak için insan anne ve babasının gen havuzundan yararlanmamız gerekir ancak onların güdülerini almasını sağlarsak arada benzerlikler oluşabilecektir. Anne, babasının geçmişi ve genetik özelliklerini inceleyerek buna uygun *güdüleri Akimi*'ye de yükleyeceğiz. Kültürel korku ve endişelerini yine ailesinden alacak.

Ayrıca genetik olarak kendisi için tehlikeli hastalıkları da kodlamalıyız.

- Duyguları kendisi öğrenmesi gerektiğinden en baştan yüklemeyeceğiz ancak hissedebilmesi gerekiyor. Bu durumda bir yol ayrımına geldiğimizi görüyoruz. Çünkü öğrendiği duygulardan önce hissedebildiği bazı duygular olmalı ama başta bunları bilmemeli. O yüzden önce *acı* ve *hazzı* tanımlamamız gerekecek. *Akimi*'ye verdiğimiz dokunma hissi sayesinde insana benzer bir şekilde herhangi bir organına kuvvet uygulandığında acı duyması gerekiyor, bunun için acı, haz dizgesi şart görünüyor. Ayrıca vücudunun bir parçasına vurulduğunda örneğin fiziksel acı hissetmesi gereken zamanda beyninin insana benzer tepki verebilmesi için sistemine kod ekleyeceğiz. Böyle bir durumda beynin yaşadığı şok ve hızlı çalışma temposunu kopyalayacağız. Ayrıca acı iletimi gönderen bölgenin tanımlanması da gerekli. Sonuçta *Akimi*, acıya karşı insan gibi tepki vermeli ve mutluluğu da bizim gibi hissetmeli. Aynı şeyler fiziksel hazlar için de geçerli olmalı.

- Sevgi, saygı, sadakat gibi hisleri aile ve toplumdan öğreneceği için bu duyguları, sadece temel dizge olarak yüklenecek. Örneğin kendisine öğretilmiş ve iyi olan bir duyguyu deneyimlirse *manevi haz* hissedip tam tersi durumda *manevi acı* hissetmeli. Fiziki acıyı tanımlamış olsak da manevi acıyı sistemine hangi kod ile yüklemeliyiz? Manevi haz ve acıyı çevre koşullarında kendisi tanımlayacağı için bu hisleri kendisi öğrenmesi gerekecek, çünkü insanlar için geçerli olan da budur. Fiziksel olmayan haz ve acıları kendisi öğrenecek, bunun sonucunda ailesi nasıl yetiştirmişse öyle olmalı. Bizim kodlamamız gereken beyninin manevi acı hissettiğinde ve manevi haz hissettiğinde neler yapacağı olmalı. İnsan manevi acı hissettiğinde beyninde salgılanan nörotransmitter'lerin benzerini uygulamak için ne yapacağız? O halde haz hissetmesi gereken zamanlarda beyninin huzurlu, normal hissetmesi gerekirken, tersi durumlarda beyninin karışması, huzursuzluk hissi gerekecek.

Duygular¹⁷² konusunda kısaca ve genel olarak iki kurala ihtiyacımız bulunuyor. Bu sebeple fiziksel etkilerin ve metafizik etkilerin beyin üzerinde benzer duygulara karşılık gelmesi önemli. *Akimi*, fiziksel etkiler gibi manevi etkileri de hissedebilmeli. Bunun için ailesi ve topluma büyük önem veriyoruz çünkü bu hisleri onlar öğretecek. Bu duyguların hepsini önceden, temel sisteminde <default> kodlayacağız ancak hangisini nasıl kullanacağına kendisi karar verip, çevresinden kendisi öğrenecek.

Birincisi; fiziksel etkilere duygusal tepkiler de verebilmeli örneğin kendisine vurulduğunda sinirlenmeli, ayrıca çok sinirlendiğinde karşılık vermeli ve tüm bunları doğal hissetmeli. *İkincisi*; metafizik etkilere de duygusal tepkiler verebilmeli, fiziksel bir etki olmayan durumda örneğin sevgilisi terkettiğinde üzülmeli. Ancak bu tür duyguların güdüsel mi yoksa sonradan mı öğrenildiğini bilmiyoruz. Biz kısa yoldan, belli duyguları belli beyin durumlarına karşılık kodlayacağız ancak duyguları ortaya çıkaran etkileri de fiziksel ve manevi olarak ayırmamız gerekecek. Etkilere karşılık tepki derecesini kendisine bırakacağız.

Örneğin, mutluluğu kodlarken beynine sakinlik ve organlarına daha çok oksijen göndereceğiz ancak mutluluğu hem annesinin yanında hem de sevgilisinin yanında hissettiği aynı duygu olarak tanımlamamız mümkün değil. Bu sebeple *Akimi*'nin haz olarak hissettiği duyguyu tek bir kod ile belirleyemeyiz. Bu durumda, haz ile ilgili tüm duygu derecelerini tek tek kodlamamız zorunluluğu doğuyor. Öncelikle sormamız gereken soru; *Akimi*, örneğin arkadaşlarıyla oyun oynarken duyduğu haz ile ailesi ile pazar kahvaltısında duyduğu haz arasında bir ayırım yapabile-

172 Kısaca Duygularımız; Acıma, aidiyet, aldırma, anksiyete, annelik, arzu, aşılama, aşk, azap, başkasının zararına sevinme, beklenti, bıkkınlık, boşluk, böbürlenme, coşkunluk, dehşet, depresyon, dikkat, dinginlik, duyarsızlık, düşmanlık, empati, endişe, fanatiklik, ferahlama gıpta, gurur, gücenme, halinden memnunluk, hayal kırıklığı, hayret heves, hisim, histeri, hoşnutluk, hoşnutsuzluk, huzur, ıstırap, içine dogma, iğrenme, ilgi duyma, ilham, kabullenme, kafa karışıklığı, kafaya takma, kaygı, kendine acıma kınama, kıskançlık, kızgınlık, korku, küçümseme, mahcubiyet, melankoli, merak, merhamet, minnet, mutluluk, nezaket, nefret, özlem, panik, pişmanlık, rahatlık, rahatsızlık, sabır, sahiplenme, sempati, sevinç, sıkıntı, suçluluk, sükunet, sürpriz, şaşkınlık, şehvet, şefkat, şüphe, tövbe, umut, umutsuzluk, utanç, utangaçlık, üşüme, üzüntü, vicdan azabı, yalnızlık.

cek midir? Ya da sevgilisiyle sinemaya gittiğinde hangi hazzı hangi derecede kodlayacağız. Tüm bu ayrımları baştan bizim yapmamız mümkün değil, zaten gerekli de değil. O'na sadece hazzı ve acıyı öğretip bıraktığımızda bunları kendisi öğrenecektir. Pedagoji; çocukları ergenliğe kadar, dört dönemde inceleniyor, bunlar; *Duyusal-Motor <0-18 Ay>, İşlem Öncesi <18 Ay-6 Yaş>, Somut İşlemler <6-12 Yaş>, Soyut İşlemler <12 +>*

Yine önemli bir noktadayız, belki de *Akimi* için kurgulamamız gereken en zor özelliklere geldik. Bunlar; *soyut düşünme ve hayal kurma becerileri*. Elmanın ağaçtan yere düştüğünü gören beyin, ancak soyutlama becerisi sayesinde *evrensel çekim yasasını* kurgulayabilir. Sadece hayal kurabilen kişiler mermer bloğun içinde melek görüyorsa; *soyut düşünce bilimi düzenlerken, hayal gücü sanatı yaratır* diyebiliriz. O halde *Akimi*; hem soyut düşünceye ve hem de hayal gücüne sahip olmalı. Soyut düşünceyi kısaca; bilinenlerden yola çıkarak bilinmeyene ulaşma yeteneği olarak tanımlayabiliriz. Hayal gücü veya hipotetik düşünme yeteneği ise görülmeyen gerçekliği ortaya çıkarma faaliyetidir. Gerçeklik görülmeden önce görebilen kişi, *hayal <tasarım> sahibidir*. Bu sebeple soyut düşünce ile tasarım gücü birbirine benzer. Peki, *Akimi*'nin beynine bu tür düşünce kodunu nasıl işlememiz gerekir? Öncelikle *genelleme* ve *tekilleme* yapabilmeli ayrıca *alternatifler* oluşturabilmeli, dönüştürmeli. Bu nedenle *benzerlikleri sınıflandırma, farklılıkları sayma yeteneği* olmalı. Ek olarak *üç boyutlu formu* farklı açılardan görebilmeli, dönüştürebilmeli, bozup parçalayabilmelidir. Birden çok formu bir araya getirerek yeni bir forma ulaşabilmelidir. ¹⁷³ Dönüştürme işlemini insan gibi yapmalı, bu sebeple çocuğumuz dış dünyayı *fotoğrafik algılama-*

173 BOYD Denise, BEE Helen, Çocuk Gelişim Psikolojisi, >

Ergenlik döneminin başlangıcından itibaren çocukların düşünme biçimleri, yetişkinlere benzer hale gelir. Bu dönemde artık soyut düşünme başlar. Bir problemin çözümü, somut yollarla sınırlanmaz. Problemden bulunan değişkenler arası ilişkileri bulur. Çocuklar soyut kavramları anlayarak etkili bir şekilde kullanabilirler. Bu dönemde çocuklar, çeşitli idealler, fikirler, değerler ve inançları geliştirmeye başlarlar. Toplumun yapısıyla, felsefesiyle, politikayla ilgilenirler.

Ergenlerde gözlenen önemli bir diğer zihinsel gelişim özelliği de hipotetik koşullara göre düşünmeleridir. Örneğin, okullarda münazara <tartışma> yaparken, bulunduğu gruba benimsemediği bir fikri savunma görevi verildiğinde, tartışmanın hatırı için bu konuda fikir üretip savunabilirler.

lı ve kaydetmeli. Bilgileri ikili veya başka bir sistemde değil görsel olarak kaydetmeli. En önemlisi Akimi; rüya görebilmeli, rüyalarını bazen hatırlayıp bazen unutmali. Sonuçta ilkelerimizi şöyle özetleyebiliriz;

Akimi, fiziksel olarak insan gibi hissetmeli ve kopya olduğunu hiçbir zaman bilmemeli. Annesinden doğduğunu düşünmeli. İnsan gibi gelişip büyüyerek kararlarını belli bir yaşta kendisi vermeli, gelişme zamanı insanunkiyle aynı olmalı. Zeka ve duygu durumu yine insanların arasında alacağı eğitim ile gelişecek. Tüm yetenek ve özelliklerini aile ve toplumdaki alacak, insan gibi yaşayıp, hastalanacak ve ölecek. Bu gelişimi ve sonucunu insanlar gibi algılayabilecek. Vücudunun fonksiyonları, fiziki durumu, sağlığı, beyin kapasitesi insan ile aynı olacak ve bunlar işletim sisteminde bulunacak. Karar verme, akıl yürütme ile ilgili olsun, olmasın gerekli olmayan hiçbir programa sahip olmayacak. İşletim sistemi ve ilk sektör olarak adlandırdığımız güdü kodlarından başka bir program veya kod olmayacak. Soyut düşünce ve hayal kurma özelliğine sahip olmalı ancak bu konulardaki öğrenme sorumluluğu kendine ait olmalı. Bu sebeple sadece aile ve toplumdaki öğrenebildiklerini kurgulayabilmeli. Hayatı ve kendisi ile ilgili tüm programlarını kendisi imal edeceğinden sistem dışı tüm programlarını ihtiyacına göre kendisi düzenleyecek. Ayrıca düzenlediği programlar; sabit değil değişken olmalı ve istediği zaman bunları yeniden kurgulayabilmeli. Hem değişime açık olmalı hem de değişimi gerçekleştirebilme yeteneği olmalı. Ayrıca Akimi'nin beyni; karar verme muhakemesinde doğru, yanlış ihtimallerinin dışına çıkabilmeli. Karar verirken ve düşünürken farklı seçenekleri işleyebilmelidir. İşlemcisi, sistemi de dahil ikili sistemde çalışmamalı. Karar verme ve sonuç çıkarma işlemlerini alternatifli yapabilmeli. Karar verme işlemine kendi geliştirdiği duygu kodlarını da katabilmeli.

Bu konudaki düşüncelerimizde bazı teknik eksiklikler bulunabilir ancak benzer bir süreç sonunda istediğimiz zekaya sahip, insanımsı canlı üretmiş oluruz. Tüm bu sürecin belki de en önemli kısmını tekrar edersek; beyin ve içine yerleştireceğimiz işletim sistemi, sadece insanın doğal güdülerine sahip olmalı ve bundan sonraki tüm kod ve programlarını kendisi yazmalıdır.

Teorik olarak benzer bir süreçte üretilen Akimi'nin tüm özellikleri, Homo sapiens ile benzerdir. Kendisi için gerekli tüm kod-

ları kendisi yazdı veya geliştirdi. Sonuç olarak aile, toplum ve çevre koşullarının şekillendirdiği bir canlı ortaya çıktı. Ailesinin yanında yetişti, anne ve babasına bağlılık geliştirdi, toplum içinde yaşayan tüm insanlarla benzer süreçlerden geçti. Bu durumda *Akimi*'nin insan bireyden farkı olmadığını söyleyebiliriz. Ancak burada birkaç soru sormak gerekli hale geliyor: *Sizce Akimi ile insan bireyi arasında ne fark vardır?*

Hiçbir fark yoktur çünkü Akimi'de bu süreç sonunda artık insan olmuştur, diyenler için bir sorumuz daha olacak: Akimi tam olarak ne zaman insan haline gelmiştir ve neden? Başta onu bir Anthropoid olarak düşünmiştük, o aslında bir kopya ve bilgisayar sisteminden ibaret bir makina, sizce ne zaman insan haline dönüştü? Tam olarak hangi anda Akimi'nin insan olduğuna karar verirsiniz? Veya, Elephas maximus <asya fili> ile Akimi arasında ne fark var? Akimi'nin özelliklerinde bir eksiklik bulunuyor mu?

7 Temmuz 2012 tarihinde; aralarında Hawking'in de bulunduğu bilim insanları bir toplantı ile Cambridge Deklarasyonu'nu yayınladılar. Bu bildiri; temel olarak insan dışı türlerin ve özellikle memeliler ve kuşlar ile ahtapotlar gibi türleri de kapsayan canlıların bilinç sahibi olabileceği hakkındadır. Bildiriye göre; insan dışı türler de farkındalık hakkında nörolojik yeterliliğe sahip olabilir ve yalnızca *sapiens*in bilinç ve farkındalık geliştirebileceği-ne dair inançlarımızın doğruluk değerı yoktur. Bildiri şu şekilde yazılmıştı:

şunu ilan etmekteyiz:

Bir neokorteksin varlığının bir organizmanın duygusal durumlara sahip olması için zorunluluk olmadığını görüyoruz. Farklı bilim dallarından gelen ve aynı noktada birleşen araştırma verileri ışığında, insan dışı hayvanlarda da bilincin varlığını gösteren yeterli sayıda nöroanatomik, nörokimyasal ve nörofizyolojik özelliklere ulaşılmıştır ve bu hayvanların da istemli davranışlar sergileyebildikleri gösterilmiştir. Sonuç olarak, elimizdeki delillerin fazlalığı, insanların bir bilinç oluşumu için gereken nörolojik bileşenlere sahip olma konusunda eşsiz olmadığını göstermektedir. Tüm memelileri ve kuşları kapsamakla birlikte, ahtapotlar gibi başka birçok diğer hayvanı da içine alan

bir insan-dışı hayvan grubunda bu nörolojik bileşenler bulun-
maktadır.¹⁷⁴

Demek bizler; *tanrının benzersiz çocukları* olmayabiliriz. Sadece türümüze ait olduğunu düşündüğümüz akıl, bilinç ve farkındalık gibi özellikler farklı türlerde de bulunabilir. Peki bu kadar özel olmadığımızı kabullenmemiz mümkün mü? *Binlerce yıldır sayıklayıp durduğumuz tanrısal özelliklerimizden vazgeçebilir miyiz?*

¹⁷⁴ <http://fcmconference.org/>

We declare the following: "The absence of a neocortex does not appear to preclude an organism from experiencing affective states. Convergent evidence indicates that non-human animals have the neuroanatomical, neurochemical, and neurophysiological substrates of conscious states along with the capacity to exhibit intentional behaviors. Consequently, the weight of evidence indicates that humans are not unique in possessing the neurological substrates that generate consciousness. Nonhuman animals, including all mammals and birds, and many other creatures, including octopuses, also possess these neurological substrates."

The Cambridge Declaration on Consciousness in Non-Human Animals was publicly proclaimed in Cambridge, UK, on July 7, 2012, at the conclusion of the Conference, at Churchill College, University of Cambridge, by Philip Low, David Edelman and Christof Koch. It was written by Philip Low and edited by Jaak Panksepp, Diana Reiss, David Edelman, Bruno Van Swinderen, Philip Low, and Christof Koch. The Declaration was signed by the conference participants that very evening, in the presence of Stephen Hawking, in the Balfour Room at the Hotel du Vin in Cambridge, UK.

Diğer İnanışlar ve Türler

Neden bir inancımız vardır? Bu soru, son zamanlarda ilk defa sorulmuyor, ama yine de birçok savaşın gürültüsü arasındadır, gerçeği bulmak için mücadele eden kulaklara bile şaşırtıcı gelen bir sorudur. Nasıl var olduğumuz, nasıl algıladığımız, kavramları nasıl oluşturduğumuz, ilkeleri ve kavramları nasıl karşılaştırdığımız, topladığımız, çıkardığımız, çarptığımız ve böldüğümüz gibi sorular, herkesin daha çok araştırdığı sorulardır. Neden inanırız sorusu, Platon veya Aristoteles'in, Hume veya Kant'ın kitaplarının sayfalarını açtıkları günlerden beri, bizlere daha az ya da daha çok tanidik geliyor. Hissetme, algılama, hayal etme, akıl yürütme ve aslında kendi bilincimizde var olan her şey; varoluş hakkımız ve sebebini savunmak zorunda olmuştur ancak neden inanırız, neden varız veya ne duyularımızla algılayabildiğimiz ne de mantığımızla kavrayabildiğimiz olguların varlığını neden hayal ederiz sorusu, ki bu soruyu sormak diğerlerinden daha doğaldır, en büyük filozoflardan bile hak ettiği ilgiyi nadiren görmüştür.¹⁷⁵ < Çeviri; Hülya Uğuz BAŞ>

Dinler ve temelinde bulunan inanışların kaynağı hakkında birçok araştırma bulunur ancak *semai* <tek tanrılı, göksel> dinler harici inanışların kaynağı hakkında Müller'in yaklaşımının daha gerçekçi olduğunu düşünüyorum. Müller'in fikirlerinden de yararlandıkları için bu bölümde Durkheim ve Challaye'nin eserlerinden faydalandım. Müller; 1879 baskılı *Lectures on the Origin and Growth of Religion* adlı eserinin ilk sayfasında *din ve inanışların kökeninin araştırılması ve kaynağı ne olursa olsun; neden sadece hayalimizde olan, gerçekliği kanıtlanamayan varlıklara inanırız?* sorusunun zorluğundan bahseder.

175 MÜLLER, F. Max, *Lectures on the Origin and Growth of Religion*, s. 1.

Gerçekten de *inançlar* söz konusu olduğunda tüm insanlar garip, duygusal tavırlar sergiler ve bunun sebebini sorgulamak hiç de kolay değildir. Din ve inanç sistemlerinin başlangıcı ve oluşma evreleri tarih boyunca bir çok filozof ve bilim insanının araştırma konusu olmuştur ancak *nasıl ve neden inanırız* sorusu hakettiği ilgiyi görmemiştir.

Benim fikrime göre; bu durumun en temel sebebi inancın doğasından kaynaklanan zorunluluktur. İnsanın *kendiliğinden ve hiçbir gerçekliği olmayan* <doğrusu gerçek bir temele dayanmayan> *olgulara inanmaları*, özünde mantıklı bir gerekçeye ihtiyaç duymadığı <ya da duymaması gerektiği> için inançlarının ve bu inançlara uygun hareketlerin başlangıcının da mantıklı gerekçelere dayanma zorunluluğu bulunmaz. Zira inanç hangi yöntemle elde edilmiş olursa olsun tutarlı ya da mantıklı olmak zorunda değildir, hatta tam da bu sebeple bu davranışları inanç olarak tanımlarız. Ancak inancın temelini görmek için eski çağlara gittiğimizde başlangıcının somut olaylara dayandığı tezi ileri sürülebilir. İlk çağlarda, insanların güneş, ay, şimşek, rüzgar gibi doğa olaylarına tapınmaları veya şamanların rüyalarından kaynaklanan inançlar bulunur. Bu durum inançların temelinde somut gerçekliklerin yattığını gösterir ancak zamanla inanca *gizem* <*sır*> ögesi katıldığında bunun değiştiğini görürüz. Durkheim; *dinin başlama anı, bu anın koşulları hakkında kesin bilgiye sahip olunamayacağı ön kabulü ve gözlem sorunu yüzünden inançların temelini ortaya çıkarılmasının mümkün olmadığını*, söyler.¹⁷⁶

Yine de insan türünün sahip olduğu ve adına ne dersek diyelim, inanç olarak genelleştirdiğimiz davranışların nasıl ve neden ortaya çıktığı sorusunun cevabını düşünsel olarak kurgulamamız, bunları anlamaya çalışmamız mümkündür. Bu konuda iki

176 DURKHEIM, Emile, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, s. 25. >

Şüphesiz, kökenle, mutlak bir ilk başlangıç kastediliyorsa, mesele hakkında bilimsel hiçbir şey yoktur ve kesinlikle bir kenara bırakılması gerekmektedir. Din şu anda başlamıştır denilebilecek olan kesin bir an yoktur. Ve düşünsel olarak bizi buraya taşıyacak bir vasıtaya da hiçbir ihtiyaç yoktur. Bütün diğer beşeri kurumlar gibi dinin de belli bir noktada başladığı söylenemez. Bu yüzden bu soruya yönelik bütün spekülasyonlar, haklı olarak gözden düşmüştür; bunlar herhangi bir kontrole açık olmayan öznel ve keyfi inşalardan ibarettirler. Burada ileri sürdüğüm problem, bütünüyle farklıdır. Ben, dini düşüncenin ve uygulamanın en temel şekillerinin kendisine dayandıkları ve her zaman mevcut ve etkin olan sebepleri bularak ortaya çıkarmanın araçlarını bulmak istiyorum.

farklı bakış açısı, ortaya iki farklı sonuç çıkaracaktır. Bunlardan *birincisi*; tanrı fikrinin insandan kaynaklandığı ve *ikincisi*, tanrıdan kaynaklandığı ön kabülleriine sahiptir. Tanrı fikrinin insandan kaynaklandığının kabulü durumunda inanç aşağıdan yukarıya doğru bir yol izlediği için insan aklı; *olması gereken tanrı fikrine ulaşır*. Ancak diğer kabul ters bir yol izlemek zorundadır. Çünkü diğerinde mesaj aslında olması gereken insana aittir. Genellikle hatalı bir şekilde, *semai dinler* ismiyle andığımız göklerden gelen *tek tanrılı dinler*; dini sistemin insan türüne tanıtılması ve bu sistem sayesinde mutlu, ahlâklı veya iyi bir yaşam sürüleceği mesajına sahiptir. Ancak bu mesaj zamanla tamamıyla insana dair bir *yapılması gerekenler listesine* dönüşür. Semaî dinlerin yüklediği ödevlerden önceki zamanlarda oluşan ve bizim ilkel olarak tanımladığımız inanç sistemlerinin amacı, *insan bilincini bu ödevler ile ilgili hazırlamak* ve dolayısıyla ödevler yükleyen tanrının özelliklerinin kabul edilmesini sağlamak olmalıdır. Bunu sağlamak için tek tanrılı dinlerden önceki zamanlarda; insanın tanrısını *kendisinden üstün bir Yaratıcı* olarak bilmesi ya da bu fikri algılayabileceği <kolaylıkla kabullenebileceği> bir bilinç düzeyine sahip olması gerekir. İnsan için bir inanç evriminden bahsedeceksek; her halde bir *başlama ânı* ya da *seçilimlerden* söz etmemiz de gerekir. Çünkü bu konudaki tezimiz şudur ki; *kaynağı ne olursa olsun insanın tarihinde kazandığı tüm bireysel inançlar veya inanç sistemleri, başlangıcından günümüze kadar belirli ve sistemli şekilde aşamalardan, dönemlerden geçerek oluşmuşlardır. İnançlar, insanın bilinç gelişimi ile paralel bir süreç sayesinde evrim geçirmiş, gelişmiştir.*

Homo sapiens, dünya üzerinde 200 bin yıldır yürüyorsa ki bu bilginin inkarı mümkün değildir. Bu yılların sadece son 6 bin senesinde gerçekten insandır ve daha eski devirlerde yani 194 bin yılda onu *akılsız bir hayvan olarak görmemiz gerekir*, diyebilir miyiz? Aslında tam aksine bu uzun yıllarda; adım adım gelişen ve beyin gelişimiyle uyumlu olarak ortaya çıkan *inanç merdiveninin basamaklarından* bahsetmemiz daha akla yatkın olacaktır. Çünkü gerçekten de insan olduğumuz ilk günden beri inançlarımız; beynimiz, hayallerimiz ve rüyalarımızla, içimizdeki ve dışımızdaki görüntülere bakışımızla birlikte gelişerek olgunlaş-

tı. Ancak genellikle bu olgunlaşma yanlış kabul edilen öğelerin terkedilip yerlerine doğruların koyulmasıyla değil; doğru/ yanlış tüm inançların üst üste biriktirilmesiyle sonuçlanmıştır. Günümüzde insanın sahip olduğu inançların temelinde geçmişten gelen ama asla kabul etmediğimiz, *zamanla gömlek değiştirip güncellenmiş, ilkel inanışların bulunmasının sebebi de budur.*

Diğer inanışları bir değerlendirmeye tâbi tutacak olursak tarih boyunca geçirdiği evrelerde; insanın kendi inançlarını kurgularken diğer türler ve doğadan etkilendiğini görürüz. En ilkel inanış olarak değerlendirilen *totemizm*;¹⁷⁷ aslında insanın gördüğü varlığı <canlı türleri ve cansız nesneleri> anlamlandırması ile ilgilidir. Bir yönüyle soyut düşüncenin ilk evrelerinde gözlemlediği *varlığa verdiği anlamların kutsanması*, insan gruplarının birbirlerini tanımaları ve işbölümünü sağlamak için hatta gruba aidiyet kazandırmak için izlenen bir yöntem olmalıdır. Farklı bir bakış açısıyla *Totemizm; yazıdan önce yazmak, sembolleştirmek* olarak görülmelidir. Totem, grubun veya bireyin ayrırcı bir özelliğini göstermek bakımından açık bir semboldür. Çünkü içerdiği anlam bakımından düşünürsek; totem grubun tüm dav-

177 ÖRNEK, Sedat Veyis, Etnoloji Sözlüğü, s. 228-229. >

Totemizm [Alm. Totemismus, Fr. Totemisme, İng. Totemism]: Bir klanın, bir insan grubunun ya da tek bir kişinin aynı atadan geldiğine inandığı bir bayvana, bir bitkiye, bir nesneye ya da bir doğa olayına <ebem kuşağı, fırtına, şimşek, vb.> mistik, majik ve akrabalık duygularıyla bağlanışı; bu bağlanıştan doğan görevler, yasaklar, ritler ve törenler.

Hayvan totemleri bitki, nesne ya da doğa olayları totemlerine göre, çok daha yaygındır. İlkelerin din sel ve toplumsal hayatlarında önemli bir rol oynayan totemizmin özellikleri şunlardır: a> Totemle grup ya da kişi arasında duygusal, mistik, majik ve efsanevi bir bağın bulunması, b> totemle akrabalık, c> totemin insanüstü kuvvetiyle klan üyelerine yardım etmesi, onları tehlikeden koruması ve onlarla arkadaş olması, d> totemin adını ve işaretini taşımak, e> totemle aynı hüviyeti taşımak, f> totemi öldürme ve yeme yaşı, g> aynı toteme sahip olan klan üyelerinin birbirleriyle evlenme yaşı, h> totemle ilgili ritüel şeyler.

Totemizmin ilkel sanat, beden süslemesi ve özellikle dövmecilik üzerinde de büyük etkisi olmuştur. Kuzey Amerika yerlilerinin totem direklerine ve dans maskelerine totem hayvanı işlenmiştir. Ayrıca silahların ve araç gereçlerin üzerlerine de totemin resimleri oyulur. Başta G. Frazer olmak üzere, F. Boas, A. R. Brown, F. Graebner, Rivers, P. W. Schmidt, R. Thurnwald, W. Wundt, H. Baumann ve J. Haeckel, totemizm üzerine araştırmalar yapmışlardır. E. Durkheim dinin başlangıcının totemizm olduğunu ileri sürmüştü de, bu görüş kabul edilmemiştir. Esasen totemizmin dinsel yanı pek gelişmemiştir; toplumsal ve özellikle majik-sembolik yan daha çok önem kazanmıştır. Çok yönlü ve karışık olan totemizm tasarımı başlıca üç şekilde görünür: > Birey totemizmi, > grup totemizmi ve > cins totemizmi

ranış kurallarını da içine alan ortak düşünce ve duyguların da kaynağıdır.

Bu dönemde insanın sevdiği, korktuğu, faydalı veya zararlı gördüğü her varlığı sembolleştirmeyi totemler vasıtasıyla yaptığını görürüz. Kısaca kendi gücünü aşan veya kendi grubunun farkını gösteren sembolleri totem haline getirmiş, onları yanında taşımış veya grubun ortak iletişimini sağlamak için kullanmıştır. *Totem*; bazen güneş, buğday, toprak gibi faydalı bir varlık iken bazen de korkulan bir doğa olayı veya canlıdır. Ancak tüm bunların öncesinde insan duyguyu öğrenmek zorundadır. *Totem*; bir duygu ifadesi olmakla birlikte daha eski tarihlere giderek insanın ölüm veya kötü olaylar karşısında neler düşünüp, hissettiğini anlamamız gerekir. Bu sebeple eski çağlarda insanın belirli bir anında her şeyin nasıl başladığına dair tahminlerde bulunabiliriz.

Belirli bir döneminde hayvandan pek farklı olmadığını bildiğimiz insanın çevresindeki varlığa anlam vermesi, bu anlamı herhangi bir *totemle* somutlaştırması ve olayları tanımlarken hatırlamayı sağlayacak totemler icad etmiş olması muhtemeldir. Örneğin annesinin öldüğünü gören ilkel insanın onu gömmesi veya gömerken yanına belirli eşyalarını bırakması mümkündür. Ayrıca ölen annesine ait bir eşyayı saklaması da mümkündür. Ancak, *hatıra* dediğimiz olgunun veya *üzüntünün*, duygularla ilgili olduğunu düşünürsek ilkel insanın duygularının olması gerektiğini ve totemin kökeninde duyguların bulunduğunu da kabul etmemiz gerekir. Ayrıca korktuğu veya merak ettiği varlıkları totem haline getirmesi için de duygular gereklidir. İnsan, beyninde veya bedeninde farkına vardığı ama sebebini bilmediği değişiklikleri, <duyguları> tanımlamadan önce bunları bazı somut varlıklarla ilişkilendirmesi totemi ortaya çıkaracaktır. Şiddetli yağmurun getirdiği şimşek ve yıldırımdan korkan ilkel insanın mağaraya sığındığında hissettiği korku ile mağaranın karanlık siyahının birbirini hatırlatması doğaldır. Avcı grubun lideri yaralanıp öldüğünde onun kullandığı baltanın grubun yeni liderine geçmesiyle zamanla baltanın hakimiyeti ve liderliği, kanı ve ölümü sembol haline getirmesi veya bu varlıkların birbirlerini hatırlatması normaldir. Çeşitli renklerin görüldük-

leri anlarda hissedilen yoğun duygularla ilişkilendirilmesi binlerce yıl almıştır veya kırmızının hareketi, canlılığı ya da yeşilin sakinlik, beslenme ve huzuru simgelemesinin belirli sebepleri bulunmalıdır. İlkel insanın beyninde ışık, güneş, ay ve yıldızların olumsuz duygular ile birlikte kodlanması mümkün mü? *Yıldız güzeldir, ışık ve güneş iyidir, sarı ve yeşil sağlıklıdır, mutluluktur.* Bu sebeple atalarımız binlerce yıl onlara tapınmıştır. Ayrıca günümüzde hatalı bir bakış açısıyla *psikiyatrik bir rahatsızlık* olarak tanımlanan *sinestezi*;¹⁷⁸ ilkel insanın duyularını tanımlama ve bunları sembollere dönüştürme süreci bakımından; beynin zorunlu bir yeteneği olmalıdır. Sonuçta şu iddiayı kesin bir biçimde söyleriz, *günümüzde tapındığımız insan akıllı ve medeniyetinin temelinde dil ve iletişim yeteneğimiz bulunduğunu düşünsek de gerçekte bu yeteneğimizin de kökeninde Synesthesia bulunur. Kısaca tüm insan değerlerinin temelinde -bugün rahatsızlık olarak tanımladığımız- zorunlu ve muhteşem bir yeteneğimiz vardır.*

178 Sinestezi; <Lat. Synesthesia > Bir kaç duyunun birlikte hissedilmesi, duyuların birbirine karşı olarak birbirlerini hatırlatmasını tanımlar. Günümüzde hasta olarak görülen sinestezikler, örneğin rakamları, renklerle görürler. Bazı araştırmalar, sinestezik hastalarda limbik korteks ile hipokampusün normal <I> bireylere kıyasla daha fazla çalıştığını göstermektedir. Ayrıca sinestezinin, dikkat bölgesi olarak tanımlayabileceğimiz prefrontal korteks ile ilişkili olduğu bilinmektedir. İlkel insanın duyularının oluşması ve gelişmesi aşamalarında, duyuların belirli varlık veya hareketle ilişkilendirilmesi ve devamında bu hareketlerle birlikte çıkardığımız seslerin ilişkilendirilmesi olgusu, taklitle <aynalama>, kısaca ses ve konuşma ile ilgilidir.

Örneğin büyük bir korku yaşayan şempanzenin ses ve hareketlerinin diğer şempanzer tarafından taklit edilmesi, zamanla bu ses ve hareketlerin kısaltarak belirli ve tek bir hareket veya sese dönüşmesi mümkündür. O zaman şunu iddia edebiliriz: yoğun duygular belirli ses ve hareketleri oluşturdu ve aynalama sayesinde diğer bireyler bu ses ve hareketleri taklit ederek aynı duyguları paylaştı. Sonrasında, ses ve hareket birleşerek yalnızca sese dönüşüp sembolleştirildi ve diğer bireyler bu sesleri duyduklarında aynı duygulara sahip oldu. Demek, grup içi iletişimin yaşamdan kaynaklanan zorunluluğu sebebiyle kısaltılmaya çalışılan sembol sese dönüştüğünde, sembolün tanımladığı duygu da sese <kelimeye> dönüşmüş oldu. Burada sorulması gereken soru ise şudur: eğer duyguları ses ve hareketlerle birleştirip diğer bireye ileten bir şempanze varsa ve bu şempanze zamanla hareketleri azaltıp, iletmek istediği duyguyu sadece sese dönüştürebiliyor, diğer şempanzeler de buna ayak uydurup, sadece sesi duyduklarında aynı duyguyu hissedebiliyorlarsa, grup içinde iletişimin ve duyguların artık sadece ses ile kurulabileceği bir an olmasının ve seslerin kelimelere evrilmesinin önünde bir engel var mı?

İleri bölümlerde prefrontal korteks'e de değineceğiz ancak ilkel insanın belirli bir döneminde gelişmeye başlaması sonucunda, duyular, dikkat ve aynalama yeteneklerinin bu bölgeyle ilgili olması, beynin gelişimi ve konuşma ile ilgili önemli ipuçları verir.

Yediği bir ot yüzünden halüsinasyon gören insan gördüklerini nasıl sembolleştirdi? Arkadaşının öldüğünü gördüğünde ne olduğunu, arkadaşının neden hareketsiz kaldığını ve neden zamanla çürüyüp *iğrenç bir et yığını* haline geldiğini düşünen insan; bu sorulara hangi cevapları buldu? Bir kaç gün önce kendisi gibi hareket eden arkadaşının yerde yatan vücudundan kaybolan varlık neydi ve nereye gitti? Bir gün kendisinin de hareketsiz kalabileceğini anlayıp *arkadaşından eksilen varlığın nereye gittiğini düşündüğünde* ne karar verdi? Arkadaşını hareket ettiren ya da durduran neydi ve tüm bunları yapabilen bir kişi, görmediği bir varlık olabilir miydi? Belki de arkadaş kötü bir şey yaptığı için cezalandırıldı, bilmediği, anlayamadığı birisi onu çürüttü ve kötü kokmasına sebep oldu. Arkadaşını hareket ettiren gücün bir adı olmalıydı, arkadaşının bu gücü neden kızdırdığını merak etti. Kendisine de sinirlenmemesi için ne yapmalıydı, arkadaş gibi olmak istemezdi.

Arkadaşını ısırarak küçük bir yılanın onu dakikalar içinde hareketsiz bıraktığını gördüğünde ve yılanın da hareketsiz bırakma gücü olduğunu anladığında arkadaşının gücünü yılanın aldığını düşündü. Kendisi bir hayvanı hareketsiz kıldığında beslendiğini hatırladı. Belki de yılan arkadaşının sahip olduğu hareket gücüyle besleniyordu ama kendisi bir hayvanın etini yediğinde beslendiği gibi değil. Yılan, arkadaşına bir dokunuşuyla -onun etini yemeden- beslenmişti. Kendisinin göremediği ve yılanın arkadaşından aldığı hareket gücü neydi? Yılan; arkadaşını hareket ettiren ama kendisinin göremediği bir gücü almıştı. Yılan çok güçlü olmalıydı ama kendisi de başka hayvanları hareketsiz bıraktığında onların gücünü almıştı. Yılanın gücünü alan kartal, yilandan daha güçlü olmalıydı. Yılana geçen arkadaş sonra da kartala mı geçmişti? Kartalı yakalasa arkadaşını kurtarabilir miydi? Arkadaş, kartalın bedeninde olabilir miydi?

Yanındaki kadın, bir gece hiç sebep yokken hareketsiz kaldığında ne düşündü? Belki de görmediği bir yılan onu ısıracağı için hareketsiz kalmıştı, gece kendisi uyurken gördüğü varlıklar onu hareketsiz bırakmış olabilir miydi? Uyurken gördüğü görüntüleri neden gündüz görmüyordu? neden onlar yanındaki insanı almışlar hareketsiz bırakmışlardı?

Benzer binlerce soruyu; *Homo erectus* 1,5 milyon yıl ve *neanderthal*, 350 bin yıl boyunca sormuştu, peki cevaplarını bulmuşlar mıydı? Gelişimleri bu cevaplar sayesinde mi oldu? Ya da *Homo sapiens*; 200 bin yıl sonunda doğru cevapları bulabildi mi?

Faydalandığımız eserler, dini inancı *totemizm ile başlatır* ama yukarıda sorduğumuz şekilde daha eski devirlerde duyguların nasıl oluştuğuna ve ilkel insanın hangi aşamalardan nasıl geçtiğine dair cevapları merak etmez.¹⁷⁹ İlkel insanın baştan beri *klan <grup>* halinde yaşadığı ve pratik hayat ile ilgili birçok konuyu yaratılıştan bildiği gibi ön kabullerle çözümleme yaparlar. Durkheim; dini *inanç ile ilgili bir başlangıç zamanının araştırılmasını -imkansız olduğu gerekçesiyle- faydasız* görür. Ayrıca bu türden bir araştırmanın *öznel ve keyfi inşâalardan ibaret olacağını* söyler. Dini inanca sosyolog gözlüğüyle bakıldığında bu fikir doğru kabul edilebilir. Ancak antropoloji; totemlerden önce mil-

179 Bilimsel verileri reddedemeyen farklı inanışa sahip birçok kişi; insanın günümüzdeki tüm özelliklerine sahip <kamil> olarak yaratıldığını, Yaratıcı tarafından sihirbazlar gibi birden bire ortaya atıldığını da iddia ettikleri için, ortalama 6000 seneden önce yaşayan insanları, insan olarak değil hayvandan biraz daha akıllı bir hayvan olarak kabul etmek zorunda hissederler. Kibirleri sebebiyle kendilerinin; Tanrının özenerek yarattığı çocukları oldukları fikrine saplantılı bir bağlılık gösterdiklerinden; insanın aşamalar geçirerek bugünkü haline geldiği gerçeği bu kişilerin hoşuna gitmez. Halbuki bu halleriyle, inandıklarını iddia ettikleri Yaratıcı'nın Mutlak İlim Sahibi olduğunu ve ilim kanunları olarak adlandırdığımız tüm yasaların da Yaratıcı'sı olduğunu inkar ettiklerinin farkına varamazlar. Bahsettiğimiz türden kişiler, Yaratıcı ile kendisinin sahip olduğu ilmi bir arada düşünemediklerinden, ilimler ile Yaratıcı'yı ancak ve sanki farklı alanlarda rekabet eden varlıklar gibi görebilirler.

Bu kişilerin karşısında ise; yine ilim ile tanrıyı bir arada düşünemeyen, tanrıya değil ama ilimlere tapınanlar bulunur. Bu kişiler; ilim ile doğa yasalarının da üzerinde bir temel madde kanunu olduğunu, yine ancak ve sanki tanrının da bu kanuna uymak zorunda olduğunu düşünürler. Halbuki bizim bildiğimiz veya bilemediğimiz maddeler ve kuarklardan atomlara tüm parçacıkların da Yaratıcı'sı olan Tanrı; maddeyi veya anti maddeyi, tüm özelliklerini belirleyerek yaratan ve bunlara verdiği özellikler sebebiyle doğa kanunlarının ortaya çıkmasını sağlayan Yaratıcı'dır. Tanrıyı, -kendisinden önce varolan- bir maddeyi yoğurarak diğer varlıkları yaratmış gibi görenlerin, bu saçma sonuçlara ulaşması da normaldir.

Halbuki Yaratıcı; parçacıkları nasıl var etmişse onlar da diğerlerini yani atomları, elementleri ve maddeyi öyle oluşturmuşlardır. Bu meydana getirmenin sonucu oluşan kütle ve ona bağlı tüm yasalar da benzer bir sürecin sonunda ortaya çıkacaktır. Öncesi ve sonrası olmayan, başkası tarafından meydana getirilmemiş olan Yaratıcı'nın; bizlerin anlayamayacağı şekilde ve kendisinden başkasının olmadığı -zamana bağlı olmayan- bir anda, parçacıkları ve maddeyi meydana getirdiği, yarattığı gerçeğini, beynimizin kabul edebilmesi zordur. Çünkü zamanın olmadığı bir anın varlığını düşünmek, algılayabilmek, önce/sonra algısına bağlı olan boyutumuzdaki maddi canlılar için mümkün değildir.

yonlarca yıldan bahsediyorsa bu yıllarda insanın inanç gelişimini -en azından düşünsel olarak- inşa etmenin veya bu konuda yapılan tahminlerin kıymetli olması gerekir. İnsanı *hokus pokus* ile aniden yaratıp dünyaya gönderen *sihirbaz bir tanrıya* inananlar için Durkheim'ın görüşü daha uygun olacaktır. Ama elimizdeki tarihi gerçekler insanın milyonlarca yılda gelişerek *adım adım ilerlediğini* gösteriyorsa bu gelişmelerin bir süreç içinde, aşamalarla oluştuğunu kabul etmemiz gerekir. Ters durumda; yani sosyolog gözlüğü ile bakarsak insanın dini inancını en fazla 20-30 bin yıldan başlatmamız gerekir ki ondan önceki milyonlarca yılda neler olup bittiğinin bizleri ilgilendirmediklerini söylememiz yanlış olur. Bu bakış açısı 6000 yıldır varolduğunu iddia eden ve öncesini kısaca *hayvan halini* görmek istemeyen insanın *acizliğini ortaya koysa da* her olay ve olgunun *salt gerçeğine ulaşmaya çalışan kişiler için bu düşünceler tam olarak saçmalığı simgeleyecektir. Dinin kaynağı inanç ise; bilimle açıklanamayan veya gerçeğe bağlı olmayan her düşüncenin dinin bir parçası olabileceğini kabul etmek zorundayız.*

Challaye; *Dinler Tarihi*¹⁸⁰ isimli eserinde benzer şekilde inancı *totemizm <ongunculuk>* ile başlatır. İlkel grup dini olan totemcilik, devamında *canlılık <animizm>* sistemini oluşturur. İkisi arasındaki geçiş ise *fetişizm* olarak tanımlanır. Challaye ayrıca; Comte'un *üç hal yasası* olarak formülleştirdiği *teolojik, metafizik ve pozitif hallerden, teolojik halin ilk evresinin fetişizm ile başladığını* söyler. Animizm evresinin başında insan; anlamlandırdığı objeleri fetiş haline getirmiş daha sonra bu fetişleri iyi veya kötü ruhlarla sembolleştirmiştir. Bu ruhlar zamanla güçlenerek tanrılaşacak ve çok tanrıcılığa geçilecektir. Çok tanrılı sistem ise zamanla tek tanrılı inanç sistemlerine evrilir.¹⁸¹ Ancak bundan önce uzun sürelerde geçilen *animizm <canlılık>* aşamasında insan canlılığı keşfeder/tanımlar. Animizmi, *canlılığın cansız nesnelerle sembolleştirilmesi* olarak tanımlarız. Kısaca *animizm*; insanın canlı olarak anlamlandırdığı olguyu daha önce sembolleşmiş inançlarla birleştirerek geliştirip farklı sembollerle tekrar

180 CHALLAYE, Félicien, *Dinler Tarihi*.

181 CHALLAYE, age, s.24.

tanımlamasıdır. Animizmin tanımını; bütüncül olarak ilk defa Tylor¹⁸² yapar. Challaye ise bu konuda şunları ifade eder;

İlkel insana göre, “kişilik onun kişiliğinin çevresinde bitmez ... İlkel zihniyete göre bu kişilikte bedenın kendisiyle birlikte onun üzerinde biten <yetişen> ve ondan çıkan salgılar ya da bedenin dışarıya attığı -saç, kıl, tırnaklar, gözyaşı, idrar, dışkı-lar, sperma, ter gibi...- maddeler de dahildir. Onun için birçok toplumda herkes saçlarının, tırnak parçalarının, ya da dışkıla-rının vs. kötü niyetler besleyebilecek bir başkasının eline geç-memesine büyük özen gösterir. ... Kişinin gölgesi, sudaki aksi, resmi de yine onun kişiliğe giren nesnelerdendir <ilkel insan-larda genel olarak resmini yaptırmak ya da fotoğraf çektiirmek korkusu da bundan gelmektedir>. Kişinin adı da kişiliğe giren bir nesnedir: Eskimolar üzerine çok derin incelemeler yapmış olan Rasmussen’e göre bir insan bir bedenden, bir candan ve isimden oluşmaktadır. Bir yolcu, Fiji adasında can çekişmekte olan insanların hayatta kalabilmek için umutsuz bir eda ile ad-larını haykırdıklarını görmüştür.¹⁸³

Gerçekte *animizm*; insanın kendisiyle birlikte tüm parçaları-nın, gölgesinin, hatta adının bile kutsanması sonucunu doğu-rur. Bir açıdan *manâ*¹⁸⁴ ile diğer açıdan *totemcilik ve büyü* ile ortak özellikleri olan *animizm sürecini* bu inanışlardan kesin çizgilerle ayırmak zordur. Ancak burada gördüğümüz; *ilkel insanın temel sorularına verdiği yanıtlarla oluşan inancın gelişimidir*. İlkel devir-lerde *can* olarak görülen hareket yeteneğinin insan bedeninin-

182 Edward Burnett TYLOR <1832-1917> İngiliz antropolog, kültürel antropoloji ve ilkel kültür araştırmaları yapmıştır. Primitive Culture isimli eserini 1871 yılında ve Antropology isimli eserini 1881 yılında yayınlamıştır. Animizm hakkında ayrıca Herbert Spencer ve James George Frazer’ın eserleri incelenebilir.

183 CHALLAYE, age, s.26.

184 ÖRNEK, age, s.161. >

Mana: Kelimenin aslı Polinezyada mana’dan <mistik ve majik güç> gelmektedir. Bazı insanlarda, hayvanlarda, bitkilerde ve doğa öğelerinde alışılmışın dışında bir takım belirtiler ve fonksiyonlarla kendini gösteren mistik ve majik bir kudret. En çok tanrıların ve doğaüstü kudretlerin mana ile yüklü olduğuna inanılır; bu güç onlardan şeflere geçer; şefler de bunu toplum içindeki yerlerini gözönünde bulundurarak ka-bile üyelerine geçirirler. Çeşitli temrin ve işlemlerle de elde edilebilen mana, olumlu yanıyla insanlara yarar sağlarken, olumsuz yanıyla da zarar verebilen iki değerli bir güçdür; bu bağlamda mana ile dolu bulunan kimseden ya da eşyadan kaçınmak ge-rekir. Majinin geniş alanı mana inancıyla beslenmiş ve gelişmiştir; Tabu’nun kökünde de aynı inanç yatmaktadır.

den ayrı bir parça olduğu, tek başına ruh ismiyle adlandırılmasa da ruh ile benzer özelliklere sahip olduğunu görürüz. Can olgusuna atalardan gelen yaşam gücü gibi anlamlar verilir ve bu durum ataların kutsanması sonucunu doğurur. Bu inanışın içine *byi*, *muska*, *totem*, *fetiş* vb. zellikler girmiş olsa da diğerlerinden farklı yönü; canlılık özelliğinin kutsanması ve bu özelliğin değişken karakteridir. Çünkü aslında *animizm*; *ruh ismiyle bilinmeden önce ruhun anlamlandırılmasıdır*. Hareketimizi sağlayan ama *görülmeyen gücün* farkedilmesi *animizm* sayesinde. Animizm; ruhun keşfedilmesi ile doğacak çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerin de öncüsü olarak görülebilir. Bu bakımdan ilkel insanın fiziki dünya ve somut varlıklara kutsallık vermesinden farklı olarak ilk defa *görülmeyen bir gücü olduğunu düşünmesi* ve bu güce tapınma törenleri düzenlemesi önemlidir.

Ruhtan önce *görülmeyen canlılık kavramının* ortaya çıkması konumuz bakımından da önemlidir, önceleri hayvanların hareketi ilkel insan için anlamlı kabul edilse de artık canlılık; *hayvanları da kapsayan bir kutsallık içerecektir*. Canlılık, tüm canlılar için geçerlidir. Adı konulmayan ama aslında çoktan kutsallaşmış olan ruh; insan ve hayvanlar arasında dolaşır. *Totemizm* aşamasında fiziksel olarak *kutsallaştırılmış hayvanlar* artık *ruhsal varlıklar* olarak da görülmeye başlanır. Kutsallık olgusu; sadece insanlar için değil tüm canlılar için geçerlidir. Bu aşamada canlıların fiziksel gerçeklerinden farklı ve görünmeyen *metafizik gerçeklik* tanımlanır. Hatta bazı inanışlarda cansız varlıkların veya bitkilerin de bu özü taşıdıkları <dağlar, ağaçlar> inanç sistemleri bulunur. Ruhun tanımlanması ve ortaya çıkışı zamanla tanrılaşmasına da sebep olacaktır. *Ruh lmszdir* ve ölen insandan çıktıktan sonra bazen kendince dolaşır bazen de başka canlılarda yaşamaya devam eder. Frazer, bu konuda şunları söyler;

Yaşamı bedende yaşayan ve pratikte ölümsüz olan bir ruh ile açıklayan teori, vahşinin insanlarla sınırlı bırakmadığı, genel anlamıyla tüm canlı varlıklara atfettiği bir teoridir. Bu düşüncesiyle vahşi, ölümsüz olduğunu iddia eden fakat hayvanlara bu imtiyazı tanımayan medeni insana göre daha cömert ve belki daha mantıklıdır. Vahşi o kadar kibirli değildir; hayvanlara, insanlara olduğu gibi, hisler ve zeka bahşedildiğine ve on-

ların ruhlarının da bedenın ölümünden sonra bedensiz ruhlar olarak, yeryüzünde dolaşmak veya hayvan formunda yeniden doğmak üzere, varlığını sürdürdüğüne inanırlar...¹⁸⁵

Ruhsal varlıklar zamanla güç kazanır ve tanrılaşır, harekete bağlı canlılık ruhları, ruhlar ise tanrıları oluşturacaktır. Birbirine yakın zaman dilimlerinde farklı bölgelerde ve kendi şartlarında ortaya çıkan ruhlar; dolaştıkları veya bedenlendikleri canlıları -zorunlu olarak- tanrı haline getirirler. Bazı bölgelerde *şamanlar*, *hayvanlar* veya bazılarında *krallar*, temsil ettikleri ruhsal varlıkların güçleri oranında tanrı haline gelecekler, böylece çok tanrılı inanışlar ortaya çıkacaktır. Ancak bu aşamada özellikle Mısır'da gözlemlediğimiz firavunlardan bazılarının; çok tanrılı inanç sistemini tek tanrılı hale getirme çabaları da bulunur. Daha çok ekonomik sebepleri olsa da bu çabalar diğer dinsel sınıflar tarafından engellenir. Tek tanrılı dinlere dönüşecek olan bu inanışlar; kendi mecralarında devam ederek <insanın gelişimine bağlı olarak> değişecekler, gelişeceklerdir. Ancak şunları da söylemek gerekir; her dönemde insanın toplumsal yapısı, devlet sistemi ile dini inanışları arasında karşılıklı ve *zorunlu bir etkileşim* olacaktır. Ayrıca tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışı ile yazının gelişimi arasında dikkat çekici bir ilgi olduğu da açıktır. Gerçekten de din olgusunun devamı ve yayılmasının; *kuralların yazılı hale getirilmesi*, diğer toplumlara *iletilebilmesi* ile zorunlu bir ilişkisi olmalıdır. Çünkü din haline gelmek için; inanılan *kutsalın* dikey yönde önemi ve güçlenmesi kadar yatay düzlemde yayılması, diğer insan gruplarına ulaşması sayesinde *devamlılığını sağlaması da* önemlidir. Genellikle ilkel dinler olarak tanımladığımız inanışlar, inanç özelliklerinin ilkel veya basit olmasından değil *kısa süreli veya kişilere göre değişen nitelikleri sebebiyle böyle görülür*. Durkheim, dini şöyle tanımlar:

Bir din, kutsalla, yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden <eylemlerden> oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inançlar ve ameller, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendirilen tek manevi bir toplum halinde bir araya getirir.¹⁸⁶

185 FRAZER, James George, İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük, s.495.

186 DURKHEIM, age, s. 67.

Yapılan tanımdan anlaşıldığı kadarıyla din; *aslında geniş katımlı bir toplumsal yaşam biçimi* olarak görülebilir. Ancak bu yaşamın en önemli unsurunun *kutsallık* olduğu açıktır. O zaman aslında sosyoloji açısından dini; *kutsallaştırılmış kuralların oluşturduğu topluluk yaşamı* olarak anlamamız gerekir. Çünkü açık seçik biçimde cemaatin topluluk olduğu, inanç ve eylemlerin kutsal olması zorunluluğu karşısında kendisini yine kendi öğeleriyle izah eden bir tanıma ulaşmış oluruz. Aslında yapılan tanımda kullanılan *tutarlı* terimi bizzat tanımın paradoksunu da ifade eder. Durkheim, tutarlı terimiyle tam olarak neyi anlatmak istemiştir bilemiyoruz ama *inanç sisteminin kendi içinde, kendi kuralları açısından tutarlılığını* kastettiğini düşünebiliriz. Çünkü tersi durumda yani *inancın kendisinin tutarlı veya mantıklı olması kastediliyorsa daha büyük bir saçmalığı* tanımlamış olacağız.

Ancak yine de dinin bir hayat tarzı olduğunu, kurallarını kutsal olan emir ve yasakların belirlediğini ortaya çıkarıyoruz. Ayrıca geçerlilik şartı olarak da topluluğa ait olması gerektiğini kabul edebiliriz. Bu halde tanımı şu şekilde özetleyebiliriz: *din, insan grubunun inandığı ortak kutsal değerleri üzerine kurguladığı hayat tarzıdır.* Peki, kutsalın ne olduğunu sorarsak ortaya neler çıkmalıdır? Genellikle tarih boyunca bireylerin biriktirdiği rüyaları, korkuları, tahminleri sonucu oluşan saplantılardan meydana geldiğini iddia edebiliriz. Örneğin ülkemizde birçok insanın belirli zamanlarda giderek anlamsız bezler bağladıkları ağaçların ya da bazı mezarların kutsal olduğunu düşünebiliriz zira birçok insan bu olguların kutsal olduğuna inanmış olabilir. Merdiven altından geçmenin bize zarar vereceğini düşünebiliriz çünkü birçok insan bu eylemi olumsuz anlamda kutsallaştırmış durumdadır. Ancak kutsalın tek kaynağının bu saydıklarımız olmadığı fikri de doğru olabilir çünkü günümüzde yaşayan insanların çoğu kutsalın gerçek kaynağının *Yaratıcı* olduğuna dair kesin bir inanca sahiptir. Yine de bu durum kutsalın kaynağının fizik ötesi, insan üstü/dışı olgular ya da varlıklar olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Sonuçta kaynağı ne olursa olsun toplumdaki birçok kişinin inandığı ve uyguladığı her olgu veya ritüelin kutsal olduğunu varsayabiliriz.

Antik Mısır'da çok miktarda tanrı¹⁸⁷ ve tanrılar arasında hiyerarşik düzen bulunur. Genellikle *güneş ve kozmolojik cisimler kutsal kabul edilir*. Bazı tanrıların birçok görünümü vardır ve bu sebeple fiziki dünya ile kutsallar arasında yakın bağlantılar bulunur. Antik Mısır'daki tanrılardan *Khepri*; büyük güneş tanrısı *Ra*'nın yükselen simgesidir. *Khepri*'nin simgesi ise, *Scarabeaus sacer*'dir ve bu sebeple *Khepri*, *gübre böceği başlı tanrı olarak resmedilir*. *Scarabaeinae* familyasının 5000'den fazla üyesi bulunur ve *Scarabeaus sacer* bunlardan biridir. Bu böcek Antik Mısır'da uğurlu kabul edilir ama diğer canlılardan farklı özellikleri de bulunur. Örneğin, bilinen canlı türleri arasında doğal küre şeklini üretebilen tek hayvandır. Müller *The Mythology of All Races* isimli eserinde; güneş kutsalı, güneş tanrısı Ra ve hiyeroglifleri detaylı olarak anlatır.¹⁸⁸

Günümüz bilgi düzeyi ile baktığımızda; bedeni insan, kafası gübre böceği şeklinde tasvir edilen *Khepri*'nin ortaya çıkışına bir anlam veremeyiz ancak Mısırlıların böceğin ilginç özelliklerine dikkat ettiklerini görürüz. Gübre böceği,¹⁸⁹ top haline getirdiği gübreyi her zaman doğuya dönerek taşır. Bilindiği kadarıyla *Samanyolu Galaksi'sini takip ederek yönünü bulabilen*¹⁹⁰ *tek canlıdır* ve -içlerine yumurtalarını da yerleştirerek- kendi ağırlığının

187 Eski Mısır Tanrıları; Aken, Aker, Am-Heh, Ament, Ammit, Amun, Amon-Ra, Anat, Andjety, Anubis, Anuket, Apep, Arensnuphis, Aş, Astarte, Aten , Atum, Auf, Ba-Pef, Babi, Banebdjetet, Bast, Bat, Benu, Bes, Buto, Dedwen, Denwen, Ennead, Fetket, Geb, Gengen Wer, Hapi, Hathor, Hatmehyt, Haurun, Heh ve Hauhet, Heqet, Heret-Kau, Heryshef, Heset, Hetepes-Sekhus, Hike, Horus, Hu, Iabet, Ihy, Imhotep, Ipy, Isis, Iusaas, Kebechet, Kek ve Kauket, Khenmu, Kherty, Khepri, Khonsu, Ma'at, Mafdet, Mahaf, Mahes, Male, Mandulis, Mehen, Mehet-Weret, Menhit, Mertseger, Meskenet, Mihos, Min, Montu, Mut, Nefertem, Nehebkau, Nekhbet, Neith, Nephthys, Nun, Nuit, The Ogdoad, Thueris, Onuris, Osiris, Pakhet, Panebtawy, Peteese ve Pihor, Ptah, Qadesh, Ra, Renenutet, Reshep, Sah ve Sopdet, Satet, Satis, Sebiuwerker, Sefkhet-Abwy, Seker, Sekhmet, Selket, Sepa, Serapis, Serqet, Seshat, Set, Shay, Shesmetet, Shesmu, Shu, Sia, Sobek, Sons, Sopedu, Ta-Bitjet, Tasenetnofret, Taurt, Taweret, Tayet, Tefnut, Tatenen, Thoth, Wadj Wer, Wadjet, Weneg, Wepwawet, Wosret, Yah, Yamm.

188 MÜLLER, W. Max • Scott, James George, *The Mythology of All Races*, Volume: XII EGYPTIAN, INDO-CHINESE, s.24-32.

189 HANÇERLIOĞLU, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, s. 87. >

Bok Böceği < *Scarabeaus sacer* >; <Mısır> Sabah güneşi-tanrı Kepre'nin biçimi... Kepre de baştanrı Ra'nın bir görünüş biçimidir. Eski Mısırlılar, baştanrıların bu görünüşünü, gübrelerde yaşayan kınkanatlı bir bokböceği biçiminde tasarımlamışlardı. <Bkz. Kepre, Ra, s. 426.>

190 Marie Dacke, Emily Baird, Marcus Byrne, Clarke H. Scholtz, Eric J. Warrant, *Dung Beetles Use the Milky Way for Orientation*, <Makale - www.cell.com>

yaklaşık 1150 katı ağırlığında gübre topraklarını rahatlıkla taşıyabilir. Gübre topraklarını arka ayaklarıyla iter, kısaca her zaman geriye doğru ilerler ve 6 ayağı ile 30 parmağı bulunur. Kendisi, bilinen en eski *uğurlu fetişlerden* biridir ama Mısırlılar onu tanrılaştırırken kozmogoniden yararlanmışlardır. Gübre böceği, güneşi *sothis*'den <*sirius*> koparıp sürükleyen tanrıdır, birçok hiyeroglifte *Khepri*'nin başını oluşturan böceğin ayaklarının arasında güneşi sembolize eden bir çember bulunur. Bazı çizimlerde; ön tarafında *sothis*'i sembolize eden bir çember ve arka tarafında ise güneşi sembolize eden, ikinci bir çember bulunur. *Böcek tanrı Scarabaeinae*, *ondan kopardığı güneşi, yüzü sothis'e dönük şekilde geri iterek bulunduğumuz noktaya taşımış, galaksimize hayat getirmiştir*. Mısırlıların *Sothis'e* verdikleri önemi düşünürsek, böceğin ne kadar değerli bir inanç ögesi olduğunu daha iyi anlayabiliriz.

Demek bu noktada şunları iddia edebiliriz: İnsan duyuşsal bir varlık olduğundan kökeni gerçek veya mantıklı bazı olgu ve olayları kutsallaştırdığı gibi tam tersi özellikte olanları da kutsallaştırabilir. Kutsallaştırmanın temelinde *sembolleştirme* yatar, kısaca ilkel veya modern insan için hiç değişmeyen temel kurulumuz şu olmalıdır ki, kutsal olarak inanılan her olgu mantıklı bir temele sahip olma gereği bulunmayan *sembollerdir*. Sembolle verilen değer aslında onun kutsallığının derecesini gösterir. Ancak ister insan tarafından üretilmiş ister tanrı tarafından iletilmiş olsun kutsalın vazgeçilmez göstergesi *nedensellik ilkesine bağlı olmayan bir değerlendirme olmasıdır*. Ya da nedensellik ilkesiyle kanıtlanamayan her inancın kutsallık özelliği bulunan bir sembole bağlı olduğunu söyleriz. O zaman şunu da söyleyebiliriz ki; duygulara sahip ama sadece bir et yığını olan insan, *kutsallık konusunda karar verirken gerçeklerle bağlı değildir*. İsterse eski dönemlerde olduğu gibi bir fetişe tapınarak onu kutsal kabul eder ya da örneğin sevdiği bir pop müzik yıldızına tapınabilir. İnsanın kutsal görüp tapındığı bu olgular hakkında genel ve sınırsız bir özgürlüğü bulunur. Bu varlıkların kutsallığını kanıtlamak hakkında bir zorunluluğa ve kutsallığın görüntüsü olan olaylarda *nedenselliğe ihtiyaç bulunmaz*. Bireyin kendi kutsalı veya tapındığı varlık ile ilgili bir değerlendirme yapılamaz. Bu konuda insan tamamen özgür olmalıdır. Her varlığa tapınabilme özelli-

ğimizin sorgulanması mümkün değildir. Çünkü bu tapınma; her insanın kendi beyninde gerçekleşen bir eylemdir ve sadece yine insan beyninde değişebilen şartlara bağlıdır. Demek kutsal olarak adlandırdığımız olgu, dışarıdan gelen bir etki sonucu gerçekleştiğini düşündüğümüz ama aslında *dış etkilerin belirlediği değil* bu etkiler sayesinde oluşan bizim değerlendirmemizdir. *Sonuçta kutsal; kendisinin bir özelliğinden değil bizim kararımız sebebiyle kutsaldır.*

Daha net ifade ile kutsallık bizim verdiğimiz kararların gereğidir. Göksel dinler¹⁹¹ ile bizim diğer inanışlar olarak kodladığımız totemizm, animizm gibi inanışların en temel farkı burada ortaya çıkar. Tek tanrılı dinler; genel olarak dışımızdaki belirli, saptanmış kutsalların *insan beynini etkilemesi ve insan tarafından kabul edilmesini amaçlar*. Ancak diğer inanışlar genel olarak insan beyninin tarih boyunca *ürettiği, geliştirdiği kutsallardan* oluşur. Din ve inanışları kutsalın tanımlanması olarak gördüğümüz için tek tanrılı dinlerin kutsallarının tanrı tarafından belirlendiğini, diğer inanışlara ait kutsalların ise insan tarafından kurgulandığını söyleyebiliriz. İki sistemin ve önerdikleri kutsalların tarih boyunca birbirlerini de etkilediği görülür. Diğer inanışlarda tek tanrılı dinlerin mesajlarından parçaların bulunması bunların kabul edildiğinin değil, *evrimleşerek insanlaştırıldığı*nın kanıtıdır. Bu sebeple bizlere tek tanrılı dinler olarak tanıtılan kuralların arasında insanın ürettiklerinin de bulunması normaldir çünkü her iki inanç sistemi birbirlerini etkiler. O zaman, *insana veya tanrıya ait olan kutsallar arasında iki tarafın ortak kabul ettiği bazı sembollerin farklı anlamlara geldiğinden değil aynı evrensel anlamların farklı sembollerle gösterildiğinden söz etmemiz gerekir*. Örneğin; temel olarak insan için iyi ve kötü kabul edilen sembollerin kelimeler veya diğer yöntemlerle birbirine uyumlu ama farklı isimlerle ortaya çıktığının kanıtlanması gerekir. Somutlaştırırsak ruhun varlığını farkedene, hisseden veya olması gerektiğine inanan insanın; onu kendi beyninde tasarlaması veya diliyle sembol haline getirmesinin zamanı gelmeden tanrının ruhu insana tanıtması mümkün olmayacaktır. O zaman eski devirlerde yaşayan insanın ruh ve diğer *manevi varlıkları hissedebilmesi gerekir ki* sonradan hissettiği varlığın tanrı tarafından tanımlan-

191 Göksel Dinler; İnananları tarafından göklerden geldiği düşünülen, tek tanrılı dinler. Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet. <semai dinler, ibrahimi dinler de denir.>

ması mümkün olsun. Diğer bakış açısıyla benzeri *manevi varlıkları* hissetmeyen veya en azından kabul edemeyecek kadar ilkel olan insana <dil ve iletişim becerisi bulunsa bile> ruhu tanıtmak ve sonucunda ona inanmasını sağlamak mümkün olmayacaktır. Bu sebeple diğerlerine göre daha karmaşık bir sisteme sahip olan semai dinlerin ortaya çıkabilmesi için ilk şart; *bu dinlerin insana bildirilmesinin mümkün hale gelmesi amacıyla* insanın belli duygusal yetkinliğe erişmiş olmasıdır. İnsanın tek tanrılı dini anlaması ve kabul edilebilmesi için *gerekten kutsallara veya bu kutsallar ile ilgili oluşmuş geniş bir hayal gücüne sahip olması gerekir.*

İnsanın kutsal anlayışı belirli bir seviyeye geldikten sonra kendisi tek tanrılı dinleri kurgulamış ya da bu dinler insana iletilmiştir.

Tür bakımından insanın en önemli özelliğinin duygusallık olduğunu ve bu özelliğin bazen hatalı sonuçlar meydana getirse de, ancak dil, iletişim ve duyguların karışımı bir çorba haline geldiğinde değeri olabileceğini söylüyoruz. İşte bu çorbanın yapılabilmesi ancak insanın adlandırdığı, belirlediği kutsalların ortaya çıkması, sembolleşmesi ile sonrasında tanrı bu semboller kullanarak insana bir mesaj ulaştıracaktır. Kısaca, *insan aşamalardan geçip duygusal olarak olgunlaşmadan ve kutsalları hakkında beyninde belirli semboller oluşmadan tek tanrılı dinleri meydana getiremeyecek veya tanrının bu yöndeki mesajını da anlamayacaktır.*

Şamanizm;¹⁹² insanın kendisi için gerekli kutsalları kurgularken geçirdiği bir aşamadır ancak belki ilkel inanışlar içerisinde konumuzla en fazla ilgili olanıdır. Şaman; bir şifacı olmasının yanında insanların sadece hayallerinde kurguladıkları kutsallarla konuşan, ilişki kuran kişidir. Şamanın anlaşılabilir hare-

192 ÖRNEK, age, s.161. >

Şamanizm [Alm. Schamanismus, Fr. Chamanisme, İng. Shamanism]: Kelimenin aslı hakkında çeşitli görüşler vardır; bir kısım araştırmacılar Tunguzca "şaman"dan geldiğini ileri sürerken, bir kısmı da Sanskritçe "sramana"dan <dilenci, keşiş> geldiğini iddia etmektedir. Trans haline geçebilme yeteneğindeki kimselerin <şamanların> metafizik varlıklarla ilişkiler kurarak onların doğüstü yetenek ve kuvvetlerine sahip olmaları ve bunu toplum adına kullanmaları; bu iş için yapılan dinsel-büyüsel pratikler ve törenler. Şamanizm ne kendine özgü bir din, ne de majinin bir şeklidir; her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve tekniktir. ...

Şamanizm tek bir görüş açısından açıklanamayan, komplike, kısmen de sosyolojik bir fenomendir. V. G. Bogoros, J. Stadling, G. Nioradze, U. Harva, A. Ohlmarks, P. W. Schmidt, A. Friedrich, G. Buddrus, W. Radloff, M. Eliade, A. Findeisen ve A. Inan, şamanizm hakkında araştırmalar yapmışlardır.

ketleri ve sözleri töreni izleyenlere *tiyatral bir hikaye* anlatır. İzleyenlerin daha önce kaybettikleri ölü ruhlar geri döner, şaman ruhlarla iletişim kurar ve *yeni kutsal* haline gelmiş ruhların artık tanrılaşmaları gerektiği haberini verir. Şamanizmin önemli özeliği; *tüm canlı ve cansız varlığı birleştiren bir iletişim diline sahip olmasıdır*. Hayvanlar, ağaçlar, insanlar ve tüm diğer varlık, aynı manevi âlemin parçasıdır. Şaman, manevi âlemi görür, onlarla konuşur ve fiziki âlemde yaşayan insanların diğer âlemle iletişimini sağlar. Böylece *insanla diğer canlı varlığın ayrılmaz bir bütünüün parçası olarak kabul edildiği son inanç sistemi şamanizmdir* fikrini ileri sürebiliriz. Bu inanç sisteminin sonrasında artık insan kendisinin diğer varlıklardan farklı olduğunu hissedecek ve devamında ruhunu farklı bir yere taşıyacaktır. Ataların ruhlarını anma ritüelleri; *zamanla onları tanrılaştıracak* ve diğer ruhlardan ayırıp daha üstün bir konuma yerleştirecektir.

İnsan ruhu keşfedip tanımlamaya başladıktan sonra kendisinin diğer canlılardan farklı olduğunu hisseder. Ruhlar ölmez ve hayvan, ağaç ya da bulutlarda yaşamaya devam eder. Çünkü biz ruhların ölmesini istemeyiz. Bu yüzden şamanın eski dostlarla, ölmüş atalarla konuşması, onlardan haber getirmesi, herkesi mutlu eder. Frazer *Ölülerin tanrılaşmasını*¹⁹³ eserinde detaylı şekilde açıklar. Ancak belki de tarih boyunca *hakkında hiçbir bilgiye sahip olunmadan bu kadar çok fikir sahibi olunan başka bir olgu*

193 FRAZER, James George, age, s.527-528.

... Üstün yetenekler ve güçlü karakterlerin ilham ettiği erdem, hürmet ve korkuya duyduğumuz bağlılık, sevgi ve hayranlığımızın odağı olan objeler yeryüzünden silinip gittikten çok sonra bile var olmayı sürdürür ve yaşamları sırasında bizzat insanların kendine sunduğumuz veya kıskandığımız biati artık hatıralarına sunarız. Bizler için hala var gibilerdir; özellikleri, onlara özgü düşünceleri ve konuşmaları hatıralarımızda hala tazeleyen onların öylece yok olduğuna, onlardan geriye toprağa verdiğimiz cansız bedenden başka bir şey kalmadığına inandıramayız. ...

Bu gizemli evrenin yükseklik ve derinliklerini keşfeden meşgul beyin, ölümsüzlük için tutkuyla düşündüğümüz güzellik tasavvurlarını üreten parlak hayal gücü, imparatorluklar kuran ve yıkan, dünyayı sarsan azimli ruh ve coşkun hırs; hepsi artık çürüyen birkaç kemikten ya da mermer anıtlar altında yatan bir avuç külden mi ibaret? Çoğu insan, insan doğasının itibarı olarak gördükleri şeyi böylesine küçük düşüren bir sonuca karşı çıkar. Bu yüzden, hem hayal gücünün hem de kalbin arzularını tatmin etmek için insanlar, ölülerini günden güne aziz ve kahraman mertebesine yüceltir ve ölümler bu mertebelerden neredeyse algılanamaz bir geçişle zaman içerisinde tanrıların yüce mertebesine erişebilirler. İnsan zihninin el yordamıyla giriştiği arayışların kökenine inebildiğimiz kadarıyla insanoğlu bu şekilde durmadan kendi suretinde tanrılar yaratmıştır.

yoktur. İlkel dinlerden başlayarak ruh, canlıların bedeninde bulunan temel enerji kaynağıdır. Canlının suretinde bir dumandan ibarettir, ışık demetidir ve hatta bazen bir kum tanesidir. Bazen insanın kalbinde bazen bedenin herhangi bir yerinde bulunduğu inanılır ve ancak ölümle bedeni terkeder. Bedeni terkettikten sonra bazen bedeni takip eder, bedene geri girmeye çalışır veya çok uzak diyarlara gider. Başka hayvan veya varlıkların içine girer, uçar, seyahate çıkar, -kötüyse- eziyet çeker, iyiye cennet gibi yerlerde yaşamaya devam eder, hayattaki yakınlarına yardım eder, kendini öldürene ceza verir. Bunlar gibi binlerce eylemi gerçekleştiren ruh; genellikle insan canlıyken yaşadıklarına kıyasla çok daha heyecanlı maceralar yaşar. Ancak genellikle ruh insanın fiziki bedeninden ayrı ve özgür, ilahi, bilinmez bir kutsalı simgeler. Bazen tanrıların verdiği bir armağandır ama genellikle sonsuz, ölümsüz ve tarif edilemez bir güçtür. Durkheim ruhu çok farklı biçim ve özelliklerle tanımlar ancak genellikle ruh insanüstü bir kutsallığa sahiptir.

.. üstelik ruh, özellikle bedenin belli bir parçasında yerleşmiş olsa bile, bu onun diğerlerinde olmadığı anlamına gelmez. Farklı derecelerde olmak üzere ruh, defin ayinleri tarafından çok iyi bir şekilde gösterildiği gibi, bütün - bedene yayılmıştır. Son nefes verildikten ve ruhun gittiğine inanıldıktan sonra, yeni kazandığı özgürlükten yararlanarak istediği şekilde hareket edecek ve başka yerde olan hakiki vatanına mümkün olan en çabuk bir şekilde dönecek gibi görünmektedir. Ancak, bedenin yanında olmaya devam eder; onları birbirine bağlayan bağlar. zayıflamış; ancak kırılmamıştır. Ruhun nihai olarak gitmesi için bütün bir ayinler dizisi zorunludur. Önemli tavırlar ve hareketlerle gitmeye davet edilir.¹⁹⁴

Aslında ruhun birçok özelliğini belirtse de, anlatımlarda o kadar karmaşık ve bilinmez tanımlamalar bulunur ki tanımlarda gördüğümüz karışıklık gerçekte ruh hakkında hiçbir şeyin belirli olmadığını, her topluma, her kişiye göre değişen duygulardan kaynaklandığını gösterir. Eski dönemlerde ruh tüm canlılarda bulunur ama insan türü gelişip kendini tanrılaştırmaya

194 DURKHEIM, age, s. 67.

başladıkça ruhu da sınıf atlayacak, tanrılaşımaya başlayacaktır. İnsanın değeri arttıkça orantılı olarak ruhu da değerlendirir. Hatta bazı dönemlerde ölü atalara hakaret, yaşayan insanlara hakaret suçundan çok daha büyük bir cezayı gerektiren kanunlar düzenlenir. İnsan sevdiği yakınlarının çürümüş, kokmuş bedenlerini gördükçe bu bedenlerin önemsiz olduğunu anlar. Ancak kendilerini tanrı gibi görmek istediklerinden çürüyerek böceklerin yılanların besini haline gelen değer verdikleri yakınlarının gelip geçici birer makina olduğunu anlamak yerine tanrısal özelliklerinin fiziki bedenlerinde değil ruhlarında olduğunu keşfederler. Böylece insan; tanrısallık özelliğini icat eder ve bu özelliğinin yüzyıllarca çeşitli uydurmalarla kutsallıklar attığı ruhta olduğuna inanmayı tercih eder. Eski zamanlarda bu yöntem; ölümün karşı konulamaz gerçekliği ile kendilerinin tanrı olduğu iddiasını bir araya getirmelerinin tek yoludur. Gözleriyle gördüğü için *bedenin gelip geçici olduğuna inanmak zorunda kalan insan*; bu gerçekten sıyrılmak, kaçmak ve en önemlisi kendisinin tanrı olduğunu kanıtlamak için ruhun tanrısından bir parça olduğuna inanır, ruhları olgunluk evrelerinde farklı varlıklarda dolaştırır, tanrısına kutsal ruh ismini takar, hatta onu üçe bölüp ikisini kendisine alır. Benzer binlerce uydurma kutsal icat eder ve genellikle tek amacı; kendisini doğadan koparıp tanrılaştırmak, ölümden kurtulup sonsuz olmaktır. İnsanda bulunan bu sonsuzluk dileğinin temellerine inmeye çalışırsak aslında *hiç de sevimli olmayan bir süreklilik ile karşılaşırız*. İnsan için sevimli görünen bu sonsuz sürekliliğin neden arzu edildiği sorusu çok farklı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte cevap insan beyninin tasarımında ve çalışma şeklinde aranmalıdır. Sonsuz tekrarların mutluluk vereceğinden o kadar emin oluruz ki onu elde edebilmek için akla hayale sığmaz yalanlar uydurup sonsuz kötülükler yapabiliriz. Yeter ki cennette *her günümüzü hiçbir şeye ihtiyacımız olmadan sonsuz tekrarlarla; yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ve yeniden ... yaşayalım*. Burada sonlu simgelerin sonsuz tekrarının insan beynine nasıl mutluluk verebileceği sorusunu sormamız gerekir. Sizler, yukarıda tekrarlanan kelimeleri tek tek

okumadınız. Gerçekte birçok kişi yukarıda tekrarlanan kelimelerle karşılaştığında son tekrardan sonraki *farklı ilk kelimeye geçecektir*. Aynı kelimeler karşısında bile iki üç tekrardan sonra sıkılan insan; aynı günü ve mutluluğu sonsuz süreklilik boyunca neden yaşamak ister? Cennet hayalimiz ile ilgili bir tespit daha yapmak istersek iki ihtimalden bahsetmemiz gerekir. Bizlere yapılan cennet tarifinde bir hata vardır ya da cennette zaman ve tekrar algısına sahip olmayan bir varlık olarak bulunmamız gerekir. Eğer cennette sonsuz tekrardan oluşan bir yaşam varsa ve biz bunu algılayabiliyorsak *bu dizgenin bizi nasıl mutlu edeceği hakkında bir açıklama yapamayız*.

Bizleri insan yapan en önemli özelliklerden biri, tekrarlanan dizgelerden ayrılıp kendi dizgemizi oluşturabilmek, farklı ve özgün başka dizgeler kurgulayabilmektir. Bu sebeple insanın ölümden sonra sonsuz tekrarlardan oluşan mutlu bir dizgeye sahip olma isteğini açıklama imkanı bulunmaz. Beynimizin çalışma yöntemi ile ilgili olan bu duruma ilerde tekrar değineceğiz ancak ruh ve sonsuzluk isteğimiz hakkında şunu söyleyebiliriz: İster tek tanrılı dinlerin mesajlarında tarif edilen ve sonradan eklenen özelliklerle değiştirilmiş olan ruhtan isterse insanın tarihte kendini tanrı gibi göstermek için uydurup kutsal haline getirdiği tanrısal özellikleri olan ruhtan bahsedelim, *her iki ihtimalde ruh; tarif edilemez ve bilinemezdir*. Özellikleri sebebiyle belki de tanrı teriminden sonra en çok istismar edilen terimdir. Kısaca ruh; insan tarafından kendi amaçları için kullanılan ve hakkında birçok uydurma üretilmiş terimler arasında ikinci sırayı hak eder.

Hind ve Pers ülkesi insanın kutsalları ile ilgili gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. *Vedalar, Brahmanalar ve Upanişadlar*; Hindu çok tanrılı inanın vahiy ürünleridir. Bunlar dışındaki kaynaklar ise Hindu inanın geleneksel kaynakları arasında sayılır. Vedalar, diğer kaynaklardan çok daha önemlidir çünkü bu inanın en eski ve asıl kaynağını oluşturur. Vedalar, *yaratılmış ve ebedi kelimeler* <söz> olarak kabul edilir. Hindu inanın tüm diğer kaynakları ise *Vedaların açıklaması* olarak görülür.¹⁹⁵

195 COOMARASWAMY Ananda, Hinduizm ve Budizm, s.11.

Veda, Sanskritçe *bilgi* anlamındadır. Ayrıca bu kitapta olan kurallar herkese yönelik değildir. Bilgi; tanrıça *Krişna*'dan gelir ve kitapta ilk öğretilen kavram *Brahman*'dır. *Brahman* tanrıdır ama tek değildir. Vedalar'ın yazılışı, MÖ 1200 yıllarına uzanır.

Vedalar'da sistematize bir yaratılış teorisi mevcut değildir. Vedalar'da yaratılış problemi Gök Baba <Dyaus-Pitar> ve Ana Yeryüzü <Prithivi-Matr= *İng.* earth ve mother> ile onların tanrı çocukları Şafak <Usaş> ve iki ilahi at adamın <Asvinau, d ivo napata> maceralarıyla halledilmeye çalışılır.¹⁹⁶

Atharva Veda -CXLII. - XIX. - 53. - 224.

8> Zaman Yaratıcı ateşi sınırlar, zaman en yüksek varlığı sınırlar, zaman *Brahma*'yı sınırlar; zaman herşeyin rabbidir. O *Pracapati*'nin babasıydı. 9> Bu kainat onunla hareketlendirilir, onunla var olur, bu kainat onun üzerine bina edilmiştir. Gerçekte *Brahma*'ya sahip olan zaman *Parameshthin*'i <en yüce tanrı> de destekler. 10> Yaratıkları zaman yarattı ve zaman başlangıçta yaratıkların rabbini yarattı; kendi kendine var olan *Kasyapa* ve *Tapas* zamandan doğdu.¹⁹⁷

Hindu inancında tek bir Yaratıcı yoktur ve bu sebeple *panteist*¹⁹⁸ özelliklere sahiptir, tüm evrenin Yaratıcı olduğu düşünülür. Ancak bu inanış zaman içinde çok fazla çeşitlenip dallanmış olduğundan her topluluk veya bölgede farklı inanç sistemleri oluşmuştur. Hindu inanışları; evreni içindeki tüm canlılar ile birlikte değerlendirir ve *yeniden bedenleme*¹⁹⁹ olgusu kabul edilir. Bu sebeple bu inanışa sahip olanlar hayata ve doğaya bizlerden çok daha farklı bakarlar. Ancak bu bakış açısının sebebi doğa sevgisi değil inançlarıdır. 20 bin yıllık bir geçmişe sahip olması-

196 DEMİRCİ Kürşat, Hinduizm'in Kutsal Metinleri-VEDALAR, s.65.

197 DEMİRCİ, age, s.80.

198 Panthéisme [Fr.]: hikmet-i işrakiye, panteizm. ~ Fr panthéisme tanrının her varlıkta olduğunu ileri süren dini görüş ~ *İng* pantheism a.a. <lık kullanım: John Toland, *İrl. düşünür* <1670-1722>.> [Tingir & Sinapian, *İstilahat Lugati*, 1892]

<https://www.nisanyansozluk.com/panteizm>

199 "ruhun başka bedene geçmesi" [Asım Ef., *Burhan-ı Katı* terc., 1797] *Tenasux*: Ruh, ba'de'l-müfareke min gayri tahallül-i zaman, beden-i âher'e taalluk eylemekten ibarettir. [Redhouse, *An English and Turkish Dictionary*, 1857] ~ Ar *tanâsux - تناسخ [#nsx tafâ'ul VI msd.] < Ar nasaxa نسخ çevirdi, <metin> temize çekti. تناسخ tēnās-sukh: The transformation of bodies, or transmigration of souls, metempsychosis. >

<https://www.nisanyansozluk.com/tenasuh>

na rağmen hayvanlara tapınmaktan vazgeçmezler. *Animalist*²⁰⁰ bakış açısı devam eder. Diğer birçok toplum hayvana tapınma aşamasından sonra inançlarını hayvanlar aleyhine değiştirmiş olduğu halde bu inanışta hayvanlara ait kökenin neden değişmediği konusu ilginçtir.

Pers kutsalları arasında değineceğimiz en önemli inanç sistemi *Zerdüşt dinidir*. Bu inanış kendi ülkesiyle sınırlı kalmamış, çevresindeki birçok topluluğu da etkilemiştir. Bu sebeple kendisinden sonraki birçok dinin içinde zerdüşt inanışlarından kırıntılar bulunur.²⁰¹

Ancak Zerdüştün diğer inanışlara etkilerinden başka önemli bir özeliği daha vardır. Zerdüşt, *kesin sınırlarla birbirinden ayrılmış iyilik ve kötülük düalizmini insanlığa hediye eder*. Zerdüşt inanışında iyiliği temsil eden tanrı olan *Ahura Mazda'nın* karşısında kötü tanrı *Angra Mainyu <Ehrimen>* bulunur. Ehrimen, yüce tanrı Ahura Mazda'nın iyilik yaratmasına farklı bir yaratılış ile karşılık verir. İyilik ve kötülük tanrıları birbirlerinin düşmanıdır ve Ehrimen, yarattığı yarı tanrılar <arkadaşları> ile birlikte Ahura Mazda'ya saldırır. Amacı; *onu öldürüp gücünü ve saltanatını ele geçirmektir*.²⁰² İlkel inanışlar ile karşılaştırıldığında bu düşüncenin getirdiği farklı yaratılış modeli insan türüne yeni ve büyük görevler yükler. İnsan, iyilik ve kötülük arasında tarafını belirlemelidir. Ayrıca; iyiliği seçip iyi tanrıya hizmet ederse kurtulacak, Ehrimen'in tarafına geçerse onunla birlikte yok olacaktır. Zerdüşt'ün güçleri birbirine denk bu iki tanrısı; *insanlara varoluşlarının sebebini açıklar* ama insanın özelliklerine yaptığı ekleme-

200 Animalizm: Hayvan Kutsama. <TDK>

201 CHALLAYE, age, s.100. >

Zerdüştlük öteki dinler üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Paul-Masson Oursel; Jainizm ve Budizmin Zerdüştlük ile olan benzerliklerini böyle belirtmektedir: Dinin kökeninde "çok insani bir öncelik, kurtuluş ve yenileşme yanısı olmak; aynı ışık ve temizlik kaygısı; kanlı kurbanlara karşı aynı ürpertili nefret, tüm canlılara karşı aynı saygı" vardır. Böylece de Jainist ve Budist gruplaşmaları "İran'da Zerdüşt tarafından girilen, iyileştirmelerin az-çok etkisi altında olup bitmiş benzemektedirler." Özellikle "bu sayılan niteliklere ikincil bir felsefe ile savaşı bir ahlâk da eklenerek Jainizm ile Budizm arasındaki benzerliği daha da doğrulamaktadırlar." Ancak Oursel varolan başlıca güçlüğü işareten de geri durmamaktadır ve bu, İran'la Kuzey Hindistan'ın birbirlerine olan uzaklığıdır.

202 CHALLAYE, age, s.97.

ler çeşitli riskleri de barındırır. Kısaca insan özeldir ve tanrısıyla birlikte olup Ehrimen denen kötü tanrıyla savaşmak için yaratılmıştır. Bu sebeple akıllı yaratılmış ve ona tanrısız görevler verilmiştir. Görevlerini yerine getirirse, <iyi tanrı ile birlikte kötü tanrıya karşı savaşır> gerçek mutluluğa ulaşır, cennetle ödüllendirilir. *İyi ve kötü arasındaki savaş dünyanın yazgısıdır.* Savaş, dünya yok olana kadar kısaca taraflardan biri galip gelene kadar sürecektir. Sonunda mutlaka iyi tanrı kazanacak ama bu iki tanrının arasındaki mücadele dünya döndükçe devam edecektir. Bu noktada *sorulması gereken soru şudur:* iyi tanrıya inanıyorsanız ve karşınızda tanrısız bir kötülük varsave ayrıca bu savaşın sonunda kesinlikle sizin tanrınızın galip geleceğine yani cenneti kazanacağınıza dair sonsuz inancınız da varsa; herhangi bir eyleminizin kötü olabileceğini düşünür müsünüz? *Sonucu mutlak iyilik ve cennet olaksa* dünyanın bir şekilde yok olması; sizin için iyi ve doğru olarak görülmez mi? Bu savaşta sizin yapacağınız herhangi bir kötülük sonucunda bile cennete gideceğiniz garanti ise bu eylemlerinizi kötü olarak algılanabilir mi?

İran dünyaya çok görkemli dinsel düşünceler armağan etmiştir, İlkin ve her şeyden önce, iyilikle Kötülük arasında çok geniş ve evrensel bir savaş düşüncesini vermiştir. <Bu düşünce, Zerdüş'tünkünden başka tema'lara ve örneğin adaletle ayrıcalık, barışla savaş arasındaki çatışmaya da uygulanabilir.> Bu görüş, her insanın bu geniş ölçüdeki savaşa katılması gerektiğini, her insan yaşamının buna bağlı olması gerektiğini düşündürmektedir; bu ise insan yaşamına derin bir anlam ve engin bir değer verecektir. Tam bir içtenlik, verimli bir çalışma, aile arasında iyi geçinmeden ibaret olan Zerdüş't ülküsü, bu soylu öğretisi ile çok güzel bir uyum halindedir.²⁰³

İnsanın ürettiği tanrıların gelişimleri sonunda *insana yeni görevler ve tanrısız özellikler kazandırması;* Zerdüş't inanışının getirdiği en önemli yeniliktir. Zerdüş't; insan türünün beyninde yeni oluşmaya başlayan, *kendisinin dünyadaki yeri ve görevleri ile ilgili sorulara farklı cevaplar verir.* İnsan; artık kendisinin yaratılış gaye-

203 CHALLAYE, age, s.104.

sinin ve dolayısıyla bedeninin doğada gördüğü diğer varlıklardan farklı, özel ve üstün olduğu fikrine sımsıkı tutunup zamanla tanrılaşmasını sağlayacak fikri alt yapıya kavuşur.

Burada, çalışmamızın önemli sorusu cevabını bulmaya en yakın noktadadır. *Zerdüşt'ün insana verdiği görev ve insanın kendisini tüm diğer varlıklardan üstün görmesi hatta bu görev için özel olarak yaratılmış olduğu düşüncesi; inandığı dine karşı olan düşmanlarını yok etmeye çalışan ve dinsiz olarak tanımladığı herkesi ateşe atan, doğrayan insanın bu eylemleri hangi sebeple yaptığının ipuçlarını barındırır.*

Kendisini iyi tanrı olan Ahura Mazda'nın yarattığını, Ehri-men ile savaşında kendisinden yardım istendiğini düşünen; bu sebeple karşısındaki kâfirin ordusunu, toplumunu, yaşadığı ülkeyi ve nihayet tüm canlı doğayı yok etmek için yanıp tutuşan kesin inançlı insanın günümüze kadar görevini layıkıyla yerine getirdiğini kabul edebiliriz. Bu durumda kılıç, balta, tüfek veya nükleer bomba ile bu görevini bitirmek için her şeyi yapacak ilkel akıl seviyesinden bahsetmemiz de hatalı olmayacaktır. İnsan, uydurduğu tanrı idealini istediği gibi değiştirir ancak beyninde yarattığı tanrının aynı zamanda insanın yardımına da muhtaç olmasının gerçekte onun yokluğunun kanıtı olduğunu düşünemez. Kendisini tanrının yardımcısı olarak algılayan insana göre inandığı tanrısı Ehri-men'i yaratmış ve daha sonra kendi yarattığı bu şeytani güç ile savaşa girişmiştir. *Zerdüşt inancı; mutlak güç sahibi olan Yaratıcı'nın kendi yarattığı bir canlıyla savaşmasının mantıksızlığını açıklamaz.* Mutlak irade, adâlet ve en önemlisi mutlak güç terimleri ile çelişen bu durum hakkında bu inancı seçenler de fikir ileri sürmezler. Günümüzde herhangi bir tek tanrılı din mensuplarının; nükleer bomba yaparak tanrılarına yardımcı olmak gibi mantığa aykırı davranış ve inançlarının çıkış noktası; başka bir tanrıyla savaşmak için *tanrısına yardım etme düşüncesidir.* Bu inanç; *ateş rahiplerinin atalarının dini olan zerdüştlüğün gereğidir.*

Sadece etten yaratılmış insan; iki tanrının savaşında bunlardan birine yardım ederek savaşı kazanmasını sağlayacak ve ödüllendirilecektir. Zerdüştlüğün insanı tanrılaştırma yolunda ki en büyük hizmeti; bu inancı diğer toplumlara ithal edebilme-

sidir. Zerdüş inancı, Araplar İran'a gelene kadar devam eder. İran'ı işgal eden Araplar, bu inancı kökünden kurutmak istese de aslında zamanla bu kadim gelenek ve ritüellerden etkilenirler. Gerçekte zerdüş inancı gömlek değiştirir ve arapların isimlerini kullanarak inanışlarına nüfuz²⁰⁴ eder. Ancak Zerdüş'ün nüfuzu; Yahudiler ve Araplarla sınırlı kalmaz. Aslında tüm Hind Dinleri, Budizm ve Asyalı inanç sistemlerinde hatta Konfüçyüs inancında Zerdüş'ün izleri bulunur. Saydığımız inanışlar; her zaman birbirini etkilemiştir ama insanın kutsal hakkındaki fikirleri gelişerek çok tanrıcılık ortaya çıktığında tanrılar arasında zorunlu bir hiyerarşi gelişir. Böylece en güçlü ve büyük tanrı ile yanındaki yadımcları <büyük melekler> fikri olgunlaşmaya başlayacaktır.

Tarih boyunca yukarıdan aşağıya bir yol takip eden tek tanrılı dinler ile aşağıdan yukarıya doğru ilerleyen insan tasarımı dinler her zaman birbirlerini etkilemiş, geliştirmişlerdir. Ancak belki de tarihte hiçbir tasarım din; değerlerini Sümerlerin dini kadar etkilememiştir diyebiliriz. Sümer'in kozmogoni ve kutsalları o kadar renklidir ki çevresindeki tüm halkları ve dini inanışları etkiler. Sümer kutsallarının Zerdüş'ten en büyük farkı; insan türüne bakışındaki olumsuzluk ve değersizliktir. Sümerlerde insanın yaratılış sebebi tamamen ekonomiktir. Sümer tanrıları çalışmak istemezler ve insanı kendi angaryalarını yaptırmak için yaratırlar.²⁰⁵ Hatta bu yaratma sürecinde yeryüzündeki birkaç tür ile başarısız denemeleri olur ancak sonunda maymuna benzer bir hayvanın üzerinde çalışarak onu insan haline getirirler. Sümer yazıtlarının bir bölümünde Enki, çamuru kendi suretinde yo-

204 ~ Ar nufûd نفوذ [#nfd fu'ûl msd.] 1. delme, girme, içine işleme, 2. sözü geçme, etkili olma <Ar nafağa نفذ girdi, nüfuz etti. <https://www.nisanyansozluk.com/nufuz>

205 KRAMER, Samuel Noah • MAIER, John R., Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki, s.68-72. >

Nammu <ilksel ana> bütün büyük tanrıları doğurmuş olan tanrıların gözyaşlarını oğluna getirdi. Kalk oğlum yatağından, göster hünerini zekice. Tanrılar için hizmetkarlar yarat. Sepetlerini bir kenara atsinlar. Anasının sözüyle yatağından kalktı Enki, Tanrı, semirmiş kutsal bir oğlağı gözden geçirdi... kurnaz ve kavrayışlı olan, arayanlara kılavuzluk eden, şeylere biçim veren hünerli kişi, hizmetkarları meydana getirdi. Enki, yanına dikti onları, dikkatle baktı onlara. Enki, şekilleyici, onların kafalarına akıl koyduktan sonra, anası Nammu'ya şöyle dedi. Ana, adını koyduğun yaratık var edildi. Tanrıların angaryaları ona yüklendi. Abzu'nun üzerinde bulunan kilin öz'ünden yoğruldu. Hizmetkarlar bu kilden koparacaklar. Sen ona biçim ver, sen biçimmediğin gibi sana hizmet etsinler. Anam, onun yazgısını belirle, Ninmah tanrıların angaryalarını ona yüklesin.

gurur, Enlil ise çamura üfleyerek canlandırır. Bu şekilde insanı birlikte yaratırlar. Ancak bu yaratılış, bir çift insan yaratıp üremelerini sağlayarak olmaz, Enki ve Enlil insanları seri şekilde üretirler.

Sümer Efsanesine Göre, Başlangıçta her yer su. Bunun Nammu adındaki Tanrıçası sudan büyük bir dağ çıkarıyor. Hava Tanrısı Enlil onu ikiye ayırıyor. Üstü gök, altı yer oluyor. Bilgelik Tanrısı Enki ile Hava Tanrısı Enlil yeri bitkiler, ağaçlar, sularla donatıyor. Hayvanlar yaratılıyor ve hepsini idare edecek Tanrılar oluşturuluyor. Sümer'de de Bilgelik Tanrısı yumuşak kilden kendi benzerinde şekiller yapıyor. Ana Tanrıça ona üfleyerek can veriyor. O bir insan oluyor. Bu esnada Ana Tanrıça; Yer Tanrıçası, Doğum Tanrıçası, Bilgelik Tanrısı ile birlikte bulunuyor.²⁰⁶

Sümerlerin en güçlü olduğu dönemin milattan önce 4000-3000 yılları arası olduğu bilinir. Tabletlerin bu bin yıllık dönem içinde yazıldığı tahmin edilir. Ancak yaratılışı tarif eden birçok hikâyenin bu tarihlerden çok önceki dönemleri anlattığını söyleyebiliriz. Bu şartlarda tabletlerden²⁰⁷ *Enki ve Enlil'in* insanı üretmeye başlamalarından önceki tarihlerde de yeryüzünde insanlar bulunduğunu ancak onların hayvanlar gibi olduklarını, *koyunlar gibi beslendiklerini* öğreniyoruz. Tabletlerden, iki farklı türde tanrı olduğunu anlıyoruz. Büyük Tanrı Baba; Anunnaların Yaratıcısı'dır ve Anunnalar yarı tanrıdır çünkü *hizmetçi tür olarak insanı yaratabiliyorlar*. Heykellerden anladığımız insan türüne benziyorlar ve insanları da kendilerine benzer yaratıyorlar. İnsan türü; gündelik işleri yapmak amacıyla Anunnalar tarafından yaratılır ve onlara hizmet eder. Bu renkli yaratılış modeli insanı tanrılaştırmaya yardımcı olmadığı için pek sevilmez ama birçok kutsa-

206 ÇİĞ, Muazzez İlmiye, Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre İbrahim Peygamber, s.65-67.

207 KRAMER, Samuel Noah, Sümer Mitolojisi, s.21. >

Eski zamanların insanları, Ekmek yemeyi bilmezlerdi, Giysi giymeyi bilmezlerdi, Koyunlar gibi ağızlarıyla ot yerlerdi, Karıklardan su içerlerdi. O zamanlarda, tanrıların yaratma odasında, Duku evlerinde, Lahar ve Aşnan biçimlendi, Tanrıların yemek odasında toplanılmıştı. Lahar ve Aşnan'ın zengin ürünlerini, Duku'nun Anunnakileri yiyor, ama doymuyorlardı; Kutsal ağıllarının tatlı sütünü, Anunnakileri içiyor, ama kanmıyorlardı; Kutsal, güzel ağıl için, İnsana yaşamın soluğu verildi.

lını diğer inanç sistemlerine hediye etmiştir. Yazıldığı dönemlerden daha eski bir dönemi anlattığı için belki de Sümerlerin öncesine, Göbekli Tepe'ye değinmemiz gerekir.

Torrey, *Göbekli Tepe, Hallan Çemi Höyüğü ve Nevali Çori Yerleşkesi* hakkında bilgi verir. Zamanımızdan 11 bin yıl kadar önce avcı/toplayıcı grupların bu bölgelerdeki yapıları hangi amaçla kullandıkları hakkında ipuçları sağlar. Göbekli Tepe buluntularını o zamanın insanların dini merasimler için kullandığını kabul edersek yani bu yapılar birer mabed olarak yapılmışlarsa inanç sistemlerinin evrimi hakkında sorular ve sorunlar ortaya çıkacaktır. Çünkü bizler insanlığın gelişimi boyunca kutsallarının beyin gelişimiyle paralellik gösterdiğini ve belirli evrelerden geçen bir süreç sonunda tek tanrılı dinler aşamasına geldiğini iddia ederiz. Avcı/toplayıcı döneminde insan, *ancak ilkel dinlere, totemizm ve canlılık gibi inançlara sahipken zamanla ruhları keşfettiğini* düşünürüz. İbrâni tarihine göre Adam'ın yaratılış gününden yani İsa'dan önce 3760 yıllarından yaklaşık 7000 yıl önce kutsalları için mabed yapan insanların bulunması; *semai dinlerin* iddialarıyla çelişecektir.

Klaus Schmidt'in belirttiği gibi bu durum bir soruyu akla getirir: "Ya tarımın 'icadı' büyük avcı toplulukları ve buna eşlik eden çalışmaların bir yan ürünü ise?" Dolayısıyla "insanların uzunca bir süre kitleler hâlinde bir arada olmaları... bitkilerin evcilleştirmesinde hızlandırıcı bir etki göstermiş olabilir". Bir gazeteci Schmidt'in tezini şöyle özetler: "Yiyecek arayan bir grup insanın büyük bir tapınak inşa etmesi, örgütlü dinin ortaya çıkışının tarımın ve uygarlığın diğer öğelerinin yükselişinden önce olabileceğini gösterebilir." Bu tezi destekleyen bazı bulgular "modern kırmızı buğdayın bilinen en yakın yabani atasının Göbekli Tepe'nin sadece 97 km kuzeydoğusunda bulunduğu" gösteren DNA çalışmalarından elde edilmiştir.²⁰⁸

Kısaca Göbekli Tepe ve çevresindeki höyüklerde bulunanlar; ortalama 11 bin yıl önce bölgedeki insanların tahminlerimizden daha ileri seviyede bir dini inanca sahip olduklarını gösterir. Kutsal hâc veya ibadet merkezi olarak kullanıldığı anlaşılan ma-

208 TORREY, Edwin Fuller, *Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı*, s. 164.

bedlerin yakın çevresinde insan yerleşiminin olmaması sebebiyle grupların mabedlere -ziyaret veya ibadet amacıyla- yılın belirli zamanlarında geldiklerini düşünebiliriz. Ancak yine de bu tarihlerde insan beyninin; tek tanrılı dinlere hazır olduğunu söyleyemeyiz. Torrey, *Homo sapiensin otobiyografik belleği ve kendisini düşünsel olarak ileriye, geriye doğru yansıtabilme becerisini* ilk kez 40 bin yıl kadar önce geliştirmeye başladığını söyler. Ancak yine de Göbekli Tepe mabetlerinin yapıldığı dönemde yaşayan insanların beyinlerinde yan prefrontal korteksin tam anlamıyla gelişmiş olduğuna dair bir kanıt bulunmaz.²⁰⁹ Orta ve yan prefrontal korteksler insan beynindeki en önemli merkezlerdir ve yönetici işlevlerine sahiptir. Torrey bu konuda şunları söyler:

... modern Homo sapiensin beyinde otobiyografik bellek gelişmiş olsa da tarım ürünlerinin yetiştirilmesi ve hayvanların evcilleştirilmesi için gerek duyulan bir diğer önemli özelliğin henüz tam olarak kazanılmamış olmasıdır. Bu özellik plan yapabilme yetisidir ve geçmişi anımsama ve kendini gelecekte düşünebilme becerisiyle aynı şey değildir. Otobiyografik bellek, plan yapabilmek için gerekli bir ön koşuldur ancak planlamanın kendisi değildir. İnsan beynindeki en önemli planlama merkezi olarak kabul edilen bölüm, yan prefrontal kortekstir.

Orta prefrontal korteks hominin evriminde daha erken gelişim göstermesine ve öz farkındalığın, başkalarına yönelik farkındalığın ve içebakışın gelişiminde kritik bir rol oynarken, yan prefrontal korteks bu bilişsel becerilerin kazanılmasında nispeten küçük bir rol oynar. Buna karşın, yan prefrontal korteksin başlıca görevleri planlama yapmak, akıl yürütmek, problem çözmek ve zihinsel esnekliği sürdürmektir; bunların tümüne genel olarak beynin yönetici işlevleri denir.²¹⁰

İnsan beyninin gelişimi; insanın hem avcı toplayıcılıktan tarıma geçişine hem de inançlarının <kutsallarının> değişimine olanak sağlar. Torrey eserinde insan zekasının artması sonucu kendisi ve dışındaki varlık hakkında farkındalık geliştirmesi ile ilkel toplumların gelişimi ve kutsallarının gelişimi arasında *korelas-*

209 TORREY, age, s. 188.

210 TORREY, age, s. 189.

yon bulunduğunu söyler. Bu gelişim evreleri genel olarak şu şekilde oluşur:

İnsan zekasının artması sonucunda dış dünya ve diğer insanlar hakkında farkındalık gelişmiştir. İlkel insanın bu özellikleri belirli düzeye eriştiğinde ise; *tarım devrimi ile birlikte ölüm farkındalığı gelişir*. Nüfusun artması sonucu yerleşim birimlerinin çoğalmasına paralel olarak öbür dünya olgusu ortaya çıkar ve insanın gördüğü rüyalar öbür dünyanın varlığını doğrular. Sayıları artan köyler ve devamında şehirlerin kurulması; *ataların hiyerarşisini ve yöneticileri* ortaya çıkarır. Tahmin edeceğimiz gibi beynin gelişimi ve kutsalların yücelmeye devam etmesi sonucunda; *tanrılar ortaya çıkar ve krallar ilahi yetkilerle donatılır*.²¹¹

Göbekli Tepe ve çevresindeki höyüklerde bulunan yapıların mabed ve ziyaretlerin amacı hâc benzeri ritüeller ise; tarım devrimi yeni başlamışken yani insanlar ancak *ölüm farkındalığı dönemini yaşıyor*ken bu insanların tek tanrılı dönemde bulunması gereken özelliklere sahip olduklarını düşünmek zorunda kalırız. İnsanların mabedleri krallar ve tanrıların ortaya çıkışı döneminde yapmaya başladıklarını biliyoruz ancak bu durumda Göbekli Tepe hâcılarının çok erken bir zamanda, <tahmin edilen zamandan yaklaşık 6000 sene önce> mabed yapmalarını açıklayamıyoruz. Daha önemlisi; insan beyninin gelişimi ile kutsalları ve inançlarındaki değişimler arasındaki ilişkidir. Benliğin oluşması ile dış dünya hakkında farkındalık; *orta prefrontal korteksin gelişimi sayesinde ortaya çıkar ve zaman algısının kazanılmasını sağlar*. Ancak planlama becerisi, sadece *yan prefrontal korteksin gelişmesine bağlıdır*. *Planlama becerisi*; insana sunulan veya dış dünyada gördüğü *dizgeleri*²¹² önce *anlayabilmesine* sonra da *değiştirebilmesine* bağlıdır. Hofstadter, *Gödel-Escher-Bach* isimli eserinde sonlu ya da sonsuz dizgelerin zeka ile ilişkisini inceler ve dizgeyi; *anamlı veya anlamsız sembollerin oluşturduğu küme* olarak tanımlar. Anamlı sembollerin veya olguların bulunduğunu biliriz ama *anlamsız sembollerin dizge oluşturacağını neden düşünüürüz?* sorusunun cevabı insan beyninin karmaşıklığında gizli-

211 TORREY, age, s. 235.

212 Dizge: Bütün oluşturacak biçimde birbirine bağlı öğelerin tümü. <TDK>

dir. İnsan zekasının seviyesine de bağılı olmak üzere beynimiz; anlamsız görünen sembolleri eninde sonunda anlamlı hale getirecektir, deriz.²¹³ Çünkü dışındaki olaylar hakkında sürekli bir anlam arayışında olan beynimiz birbirine yakın veya uzak olan tekrarlarından yola çıkarak çözmeye çalıştığı dizge hakkında mutlaka sonuç çıkaracaktır. Evrende gerçekleşmiş ve gerçekleşecek tüm olay ve olguların nedenselliğe bağılı olarak kendi içinde bir dizge veya başka bir dizgenin parçaları olduğu gerçeği karşısında insan; gözlemlediği olaylar hakkında doğru veya yanlış sonuçlara ulaşacak, bu dizgeleri tanımlayacaktır.

Örnek vermek gerekirse; ilkel insan için tekrarlanan doğa olaylarının anlamsız sonsuz dizgeler olduğunu biliriz. Bu doğa olayları sonucu bireyin hayatında çok kez rastladığı ilkbaharda ağaçların yeşillenmesi ve bazı ağaçlarda beslendiği meyvelerin ortaya çıkması, anlamlı sonsuz dizge haline gelecektir. Aynı şekilde buğdayın besin olarak kullanılmasını düşünürsek yine belirli zamanlarda tekrarlanan dizgelere ulaşırız. İlkel insan, bir yerde unuttuğu buğday tohumlarının yeşillendiğini gördüğünde ve *yan prefrontal korteksi gelişmesini tamamlamışsa* kendiliğinden büyüyen bu besin tanelerini -kendisinin de aynı şartları oluşturarak- yetiştirebileceğini bulacaktır. Ancak olayların öncesi ve sonrası, kısaca *nedensellik* hakkında bir fikri olabilmesi için öncelikle *orta prefrontal korteksin de olgunlaşmış* olması gerekir. Avcı/toplayıcı ve göçebe yaşam süren ilkel insan, beslenme şekillerini ve dışındaki varlığı değerlendirirken -bahsettiğimiz farkındalığa ulaşacak düşünce seviyesine gelmeden- buğday tanelerini

213 HOFSTADTER, Douglas Richard, Gödel, Escher, Bach: bir Ebedi Gökçe Belik, s. 94. >

... rutin bir görev yaptırmak için bir makineyi programlamak mümkündür, ama makine yaptıkları hakkındaki en aşikâr olguların bile farkında olmayacaktır; buna karşılık ne yapıyor olduğu hakkındaki bazı olguların farkına varmak insan bilincinin doğasında vardır. Hesap makinesinde 1'e basarsanız ve sonra buna 1 daha eklersiniz, bir tane, bir tane daha eklersiniz ve saatler boyunca bunu yapmaya devam edersiniz, ama makine asla sizden önce davranmayı ve bunu kendi başına yapmayı öğrenemeyecektir, buna karşın insan yineleme hareketini çabucak edinir. Ya da saçma bir örneği ele alalım, bir araba ne kadar iyi sürülürse sürülsün, diğer arabalardan ve yoldaki engellerden kaçınması gerektiği fikrini edinemez; ve hatta sahibinin her zaman gidip geldiği yolları bile asla öğrenemez.

O zaman fark, kayıtsızca hareket etmenin bir makine için mümkün olmasıdır; insan için gözlem yapmadan kayıtsızca hareket etmek mümkün değildir.

bulup beslenmeyi bilse de hayvanların yaptığı gibi ancak *tesadüfi besin arama* davranışı gösterebilecektir.

Bunun yanında, gözlemleyebildiği çevrede oluşan doğal dizgeleri anladıkça bu dizgelerin bazılarını kendisinin de kontrol edebileceğini veya bu süreçlerin kendi kontrolünde tekrarlanabileceğini bulacaktır. Demek insan ilkel zamanlarında dışındaki dizgelerin farkında olmadan yaşadığı bir döneme sahiptir ama ihtiyaç ve korkuları sonucu beynindeki değişim; belirli dizgeleri hem anlamasını hem de kontrol etmeye çalışmasını sağlayacaktır.

İlkel insanın çevresinde çok sayıda anlamsız dizge olacağını tahmin edebiliriz. Ancak tekrarlar sayesinde bir şeyler öğrenebileceği de açıktır. İlkel insan; dizgelerden anlam çıkarmaya çalışarak yaşarken her zaman beynini kullanmak zorundadır ve aksi durumda zarar göreceğini iyi bilir. Ancak bu zorunluluk; -çevresindeki doğal dizgelerin dışına çıkabileceğini farkettiği âna kadar- beyninin gelişmesini de sağlayacaktır. Bu durumda *insan dizgenin dışına nasıl çıkar sorusunu*; Hofstadter, şu şekilde cevaplar:

Dizgenin Dışına Atlamak: Yapmakta olduğu görevin dışına atlayıp, ne yaptığını gözden geçirmek zekânın asli özelliğidir; zekâ her zaman örüntüler arar ve çoğunlukla bulur. Şimdi zekânın görevinin dışına atlayabileceğini söyledim, ama bu her zaman olur demek değildir. Bununla birlikte küçücük bir uyarı genellikle yeterlidir. Örneğin kitap okuyan bir insanın uykusu gelebilir. Kitap bitene kadar okumaya devam etmek yerine kitabı bir yana koyup ışığı kapatabilir. "Dizgenin dışına" adım atmıştır ve bu yine de bize dünyadaki en doğal hareketmiş gibi gelir.²¹⁴

Dizgeyi, *birbirine bağlı öğelerin toplamı* olarak tanımlamıştık ve o zaman şunları iddia edebiliriz; otobiyografik belleğe sahip olmak, zaman algısı, kendisi ve dışındaki dünya hakkında farkındalık geliştirmek, aslında *dizgelerin farkına varmak* olarak tanımlanabilir. Demek dizgeleri anlamlandırmak için *orta prefron-*

214 HOFSTADTER, age, s. 95.

tal korteksin gelişimi yeterlidir. Ancak dizgenin dışına atlamak için kesinlikle planlama bölgesinin yani yan prefrontal korteksin gelişimi zorunludur. O zaman ilkel insanın inançlarının kendiliğinden oluşması mümkün olmayacak ve mutlaka çevresindeki hayatı anlamlandırması kısaca inançlarıyla ilgili belirli olayların sistemli tekrarlarından etkilenmesi gerekecektir. Güneşin doğması ve batması, yıldızların hareketi, parlaklıkları, hayvanlar, ölüm, yaşam gibi kavramları sadece anlamak değil bu olguların hareketleri ve oluşturdukları dizgelerin insan beyni tarafından anlamlandırılması zorunludur. Kısaca insan; bu dizgelerin içine girer ve bir süre heyecanlanır ancak tekrarlar dizgelerden çıkışı da gerektirecektir. Tarih boyunca insanın çeşitli tapınma ve inanç sistemlerini geliştirmesi ve değiştirmesi olgusu bu sebeple gerçekleşir. Bunlar; küçükten büyüğe, basitten komplekse doğru bir yolu takip etmek zorundadır. İnsan beyni; içine girdiği ve anlamlandırdığı dizgeler artık heyecan vermediğinde daha ciddi ya da daha karmaşık dizgelere yönelmek zorundadır. Bu sebeple rüyalarda oluşan varlıkları ve somut doğa olaylarının oluşturduğu duygulardan tek tanrılı dinlere kadar istisnasız tüm inanışlar; içinden çıkamadığı veya çıkmak istemediği dizgelere ulaşana kadar değişmek, gelişmek zorundadır.

Son olarak dil ve iletişimin devamında *soyut düşüncenin* ortaya çıktığını söylerken aslında bunun da sonrasında insanın soyut düşünme becerisi ile dizgeleri daha rahat anladığını buluyoruz. Yazının üretilmesi; dış dünyadaki varlığın, *simgeler yardımıyla oluşturulan dizgeler şeklinde betimlenmesidir*. İnsanın sembolleştirme ve soyutlama eylemlerini bir kenara bırakırsak genel olarak tek tanrılı dinler harici inanışların gelişimi ve insan dışı türler ile ilgisini şu şekilde özetleyebiliriz. Ön kabüllerimiz; hominid kardeşleri ile birlikte sapiens, ortaya çıktıkları andan itibaren gelişmişler, öğrenmişler, ilerlemişlerdir. Gelişimlerinin temel sebebi; doğal zorluklar içinde yaşamalarıdır. Hominidlerin birçoğu zamanla diğerlerine ayak uyduramadığından veya başka sebeplerden tükenmiş ve günümüz dünyasına baktığımızda geriye kalan tek hominid tür, sapiens olmuştur. Bu şartlarda ilkel devirlerden günümüze kutsal inanışların gelişimini, aşağıdaki evrelere ayırıyoruz:

- Somut varlıklar ve rüyalar evresi: Bu evrede hominid türler avcılık toplayıcılık yaparlar ve *beyin gelişimleri soyut düşünme evresinde değildir*. Duygulara sahip olsalar da bunları tanımlayabilecek veya kendilerinin farkındalığına ulaşabilecek duruma gelmemişlerdir. Bu evrede insanların soyut olarak tanımlayamadığı -ama soyut olduğunu bildiğimiz- sadece rüyaları vardır. Yaşamları günümüzdeki hayvanlara benzer ama rüyaları sebebiyle; *soyut varlıklar ile ilgili sebebini bilmedikleri şekilde korkuları veya hisleri bulunur*.

- Öz farkındalık, iletişim ve anlam evresi: Bu evrede hominid türlerin bireyleri arasında sözlü iletişim bulunur. İnsan; çevresinde gördüğü doğal varlıklar, rüyalarındaki görüntüler ve kendisi, başkaları, ölüm, gibi olgularla ilgili tanımlamalar yapmaya başlamıştır. Çevresindeki dizgeleri anlar ama tanımlamaları duygusal ve bireysel olur. Örneğin yaşam dizgesinin; doğum, yaşam, ölüm şeklinde tekrarlardan oluştuğunu bilir. Ancak bu anlamları akıl dışı veya görünmez sembollerle ilişkilendirmez. Yaşamı somut gerçekliğiyle tanımlar. Bu dönemde *orta prefrontal korteksin* gelişimi sürdüğü için aynı zamanda kendisi ve dışındaki varlıklar hakkında farkındalığı oluşup ilerleyecek, dönem sonunda *animizm, totemizm* gibi inanışlar olgunlaşacaktır. Tarım devrimi sayesinde kültür iletişimi başlar, *tek bireylerin hislerinden oluşan inançlar büyük toplulukların paylaştığı inanç sistemlerine evrilir*. İnsan anlamlandırdığı bazı olguları; somut nesneler vasıtasıyla totem haline getirir ve devamında soyut varlıkları içselleştirir. Yine bu dönemin sonunda *ölüm farkındalığı* gelişir, yaşam kaynağı *ruh* ile ilişkilendirilir.

- Dini ritüeller, tanrıların tanımlanması ve yazılı dinler evresi: Bu evrede yazı bulunmuş, hominid türler yok olmuş ve *geriye sadece sapiens kalmıştır*. Topluluk yaşamı ve yazının iletişim için kullanılması sonucu semboller yazıya geçer ve kurallar sağlamlaşır. *Yan prefrontal korteksin* gelişimini tamamlamış olması sebebiyle insan; *ölümden sonraki hayat, yaratılış, tek tanrı inanışı gibi fikirlere yöneldiği için tek tanrılı dinlerin tasarımı bu dönem içinde gelişir*. Göksel dinlerin de eklenmesiyle tek tanrılı dinler, tasarımlar dinlerle karışır ve yazı sayesinde kalıcı hale gelir. Tüm semboller yazıyla iletilebildiği için insan zekası önceden görülme-

miş bir hızla gelişmeye başlar. Tasarım dinlerin etkisiyle insan; kendisinin diğer varlıklardan farklı olduğunu, üstün olduğunu hisseder ve kendisini tanrılaştırmaya başlar. Günümüze kadar devam eden bu evreyi de kendi içinde üçe ayırabiliriz:

Birinci dönemde; atalar ve ruhlar tanrılaşır, totemler önemini yitirir, kutsallık görünmeyen güçlere geçer. *İkinci dönemde;* sayısı çok fazla olan tanrılar -tek tanrılı göksel dinlerin de etkisiyle- tek tanrı inancına yönelirler, zamanla bu kutsalların büyük kısmı tek tanrının yardımcıları veya büyük meleklerle dönüşeceklerdir. Ayrıca bu dönemde; tasarım dinler için kurgulanan tanrılar arasında bir hiyerarşi oluşmuştur. *Üçüncü dönemde;* tek tanrılı göksel dinlerin etkisi arttıkça tasarım dinler göksel dinlerin içinde erimeye başlar. Ancak tasarım dinler, bu erime ile kaybolmaz, içine girdikleri dinlerde; *âdetler, gelenekler, mezhepler veya ekoller* şeklinde yaşamaya devam ederler. Göksel dinlerin içinde erimeden kendini devam ettirebilen Hinduizm, Budizm, Şintoizm gibi dinler; göksel dinlerin etkisinden büyük ölçüde kurtulabilmişlerdir. Ayrıca bu dinlerin içinde baştan beri süregelen eski geleneklere dayanan inanç ve ritüeller ile tek tanrılı dinler döneminde oluşan inançların karışımı açıkça gözlemlenebilir. Genel olarak insan tasarımı dinlerin gelişimi sayesinde konumuz bakımından gerçekleşen en önemli sonuç; *başlangıçta kendisini doğanın bir parçası olarak gören insan, zaman geçtikçe doğa karşısında tanrılaşır ve kendisini diğer canlı varlıktan kesin çizgilerle ayırır.* Detaylı incelediğimiz dönemlerde gerçekte değişen tek olgu; insan zekasının gelişimi ve bunun sonucunda kurduğu medeniyettir. Bu süreç sonunda ise doğayla bir bağlantısının olmadığı iddiasıyla aradan geçen 30-40 bin yıllık sürede sahip olduğu zekasını tanrılaştıran modern insan karşımızdadır.

Sürrealist Çağ

Gerçeküstücülük, ²¹⁵ ister söz, ister yazı ile ya da başka bir yolla, düşüncenin gerçek işleyişini ortaya çıkarmak için başvurulan, içinden geldiği gibi yazma yöntemidir. Bu, aklın denetimi olmaksızın <rüyada olduğu gibi> her türlü estetik ve ahlâk kaygısı dışında düşüncenin yazılışdır.

Andre BRETON

Herkesin inandığı yalan; yalan olmaktan çıkar. Yeterli sayıda insanın kabul ettiği her fikir; zamanla doğru, gerçek ve hatta tanrı kanunu haline gelebilir. Gerçekdışı terimini; insan bilincinden bağımsız olarak var olmayan şeklinde tanımlasak da sadece insanların oluşturduğu bir toplulukta gerçeklik, yine sadece topluluğu oluşturan insanların uydurmalarından ibaret olabilir. Bu sebeple insan bilincinden bağımsız olarak var olmayan, insan bilincinin ürettiği, dönüştürüp kurguladığı her olgu ve olaya karşı dikkatli olmak zorunluluğu vardır. Peki, dışımızdaki gerçeklerden yola çıkarak kurguladığımız olguların kaynağı gerçek olduğuna göre somut gerçekler ile aklımızdaki <kurguladığımız> gerçekliğin arasındaki farkı nasıl belirleyeceğiz? Örneğin bahçede gördüğümüz ağaç gerçektir çünkü duyularımızla deneyimleriz. Ancak, ağacı düşünürken onu beynimizde resimlediğimizi biliriz. Burada, bahçedeki ağaca gerçek, bizim beynimizdeki yansımayla ise ağaç tasviri dersek ikisinin farklı olduğunu da biliriz. Beyindeki tasvirin gerçek olduğunu düşünen birçok insanın ağacı değil ama beyninde gördüğü resmi gerçek olarak kabul etmesi, bunu iddia etmesi mümkündür. Bu insanlar hayatları boyunca

215 HANÇERLİOĞLU, age, Cilt 2, s.221. >

Gerçeküstücülük; <Os. Mâfevkalhâkikiye, Fr. Surrealisme> Ruhsal özdevimle sanat yapma temeline dayanan çağdaş bir sanat akımı...

ca sayıklayıp avundukları tasvirleri gerçek kabul edip bu iddialarını samimi bir inançla savunurlar. Çevrelerinde kendilerine benzeyen birçok insanı da kolayca bulabildikleri için sonunda sayıkladıkları kelimeler bulundukları grubun kabul ettiği bir gerçeklik haline dönüşebilir. Bu tür gruplarda bulunan insanlardan; *kelimeleri tekrarlayanlara papağan, hareketleri tekrarlayanlara şempanze ismini verebiliriz*. Ancak bu adlandırmanın sebebi, eylemleri olumsuz göstermek değil onların daha kolay anlaşılmasını sağlamaktır.

Bilincimizle kavradığımız gerçeklik <hâkikât> terimini *gerçek* teriminin yerine kullanamıyoruz çünkü hâkikât aslında kendisi dışında var olan varlığın beynimizdeki görüntüsüne verdiğimiz isimdir. Hâkikât, bizim kabulümüzdür ve bu sebeple subjektiftir. Varlığın saltık gerçeği ile bizim algıladığımız, beynimizde oluşturduğumuz resim arasında sadece mantıksal bir bağlantı bulunur. Varlık görüntüsü, bizim beynimizde bilincimizin kabul edebildiği sınırlar içinde kalan bir resim olarak saklanır. Beynimizin kabul etmediği resimler ise hâkikât olamaz ve bu sadece bizim seçimlerimize bağlı olduğu için ancak onları seçtiğimizde kabul ettiğimiz bir *gerçeklik* haline gelebilirler.

Gerçeği seçeriz ve seçimimiz sadece kendimizi ilgilendirir, varlığın bizim etkimiz dışındaki *saltık gerçeğini* değiştirmez. Seçtiğimiz gerçeğe uygun gördüğümüz karar, düşünce ve davranışlarımızı, gerçeklik dediğimiz ve tanımladığımız *dışımızdaki varlık dünyasını, kendimizden bağımsız düşünemeyiz*. Sizlere, *bir ağaç düşünün* dediğimde; beyninizde herhangi bir ağaç resmi görürsünüz ve gördüğünüz ağacın benim gördüğüm ağaçla aynı olma ihtimali yoktur ama sonuçta gördüğünüz varlık bir ağaç resmidir. *Sonbaharda yaprakları dökülmüş bir ağaç düşünün* dediğimde; sizin ve benim resimlerimiz benzemeye başlar, gördüğümüz ağaçlar arasında farklar azalır. Ancak gördüğüm ağaçları aşağıdaki gibi tasvir ederek sizlere anlatmış da olabilirim.

Göz alabildiğine uzanan belki binlerce askeri olan bir ordu gibi, ölüm mevsiminin serin rüzgarlarıyla dökülen yapraklar; yemyeşil çimleri ile kahverengi toprağı, üzerine sarı ve turuncu tonlarında bir yorgan gibi örtmüş. Sanki köklerini gelecek beyaz ölümden korumaya çalışıyor.

Dallarında tek tük kalmış elmalar, yarısı kuşlar tarafından yenmiş, bir kısmı yeşil rengini çoktan kaybetmiş idam mah-kumları gibi asıldıkları yerden indirilip beyaz ölüm tarafın-dan toprağa gömülmeyi beklerken sessiz sedasız sallanıyorlar. Bugünlerde rüzgardan başka kimse konuşmuyor, sanki herkes azraile kulak kabartmış, dünyadaki son anlarını yaşadığını bi-lerek oradan oraya koşturuyor. O herkese inat; ölümün tek ha-bercisi olduğunu fısıldıyor dallar arasında...

Yukarıdaki kelimeler yardımıyla beynimdeki manzarayı siz-lere tarif ettiğimde; benim gördüğüm manzara ile sizinki ara-sında farkı azaltmaya çalışırım. Ama tasvirin gerçekle ilgisi bulunmaz, gördüğüm gerçekliği <sonbaharda bir elma bahçesi-ni> kendimce tarif ederken aynı zamanda değiştirmiş, bozmuş olurum. Aklımda oluşan resme hâkikât dersek ben yazılanları görürken siz başka şeyler görebilirsiniz. Beynimizde oluşan *hâ-kikât* değişir ve bu hâkikâtin *gerçek* olmadığını biliriz.

Gerçek; *İnsan bilincinden bağımsız olarak var olan her şeydir*. Dı-şımızda, bizden bağımsız, algılarımızla veya başka bilimsel yöntemlerle anlamaya çalıştığımız, bilincimizin değiştiremedi-ği olgudur. Görebildiğimiz varlık dünyasıdır. Bilincimizle etki-leyemeyiz, varlığını reddetmemizin bir anlamı yoktur çünkü kendiliğinden <saltık> ortadadır. Gerçeği algılarız, tanımlarız, isimlendiririz ama değiştiremeyiz ancak değerlendirip anlam katarız, kısaca yalnızca tanımaya çalışırız ki o zaman gerçekli-ği de tarif etmemiz gerekir. Hâkikât <gerçeklik>; *Algılar yoluyla beynimize giren verilerin beynimizin düşünme sürecine dahil olması-yla dışımızdaki varlık hakkında verdiğimiz karardır*. Kısaca gerçeklik, saltık gerçek ile ilgili zihnimizde oluşan resimdir <tasvirdir>. Gerçekliği görmeyiz, düşünüp değerlendiririz çünkü sadece zihnimizde vardır, onu ancak *tasvir* ederek başkalarına *tarif* ede-biliriz. Bu tasvir, bilimsel yöntemlerle yapılırsa doğru ve objektif olacak ancak subjektif yöntemle yapılan tasvirler de doğru veya yanlış olabilecektir.

Burada *gerçekliği* nasıl tasvir ettiğimizin önemi ortaya çıkar ki ayrıca hâkikâte ulaşma yöntemi doğru olup vardığımız sonuç yanlış olabilir. Sonucun yanlışlığı da *gerçeği* değiştirmez, ger-

çekliği değiştirir. Örnek verecek olursak yukarıda okuduğunuz bahçe tasvirini aşağıdaki şekilde yapabildik.

Yüzlerce elma ağacının bulunduğu 50 dönümlük bir elma bahçesindeyim. Ağaçları öyle düzenli dikmişler ki hayret ettim. Sanırım ölçüp biçip bir makinayla dikilmiş bir bahçe, çünkü ağaç sıraları çok düzgün görünüyor. Ekim ayı bittiği için ağaçlarda tüm meyveler toplanmış ancak işçilerin alamadığı yüksek dallarda tek tük elma var. Ağaçların tümünün yaprakları döktüğü için kalan elmaları çok rahat görebiliyorum.

Birkaç tanesinin tadına bakmak istedim ama yere düştüklerinde bazılarının kuşlar tarafından yenmiş, bazılarının çürümüş olduğunu görünce çabalamaktan vazgeçtim. Bir de yaprakların üzerinde yürümek çok zor, çünkü biriken yapraklar toprağın üzerinde 10-15 cm'lik bir katman oluşturmuş, ayak basıldığında içine göçüyor, bu yüzden birkaç kere düşme tehlikesi geçirdim.

Hava da artık soğumaya başlamış, rüzgar üsütüyor, keşke sabah üstüme kalın bir şeyler giyseydim diye düşündüm ama gidip alsam ev çok uzak. O gün dalından elma yemek sevdam başlamadan bitti.

Gördüğüm bahçeyi bu şekilde tasvir etseydim; bu tasvir de hâkikât olurdu. *Bahçe, tasvir eden kişi ve tasviri okuyanlar aynı kişiler olduğu halde* ikinci tasvirin beyninizdeki etkisi, diğerinden çok farklı olurdu. Peki bu tasviri şu şekilde yapsaydık:

49.358 m², 12° <derece> eğime sahip sulanabilir, taşlı ve 50 cm derinlikte toprağı olan üzerinde dikili 4200 adet 13-15 yaşlarında verimli elma ağacı bulunan tarım arazisi. İki adet 50-60 metre derinliğe sahip su kuyusu ve sulama sistemi bulunuyor.
25 Ekim 2019

Aslında *gerçeğe* en yakın tasvir üçüncü tasvirdir diyebilir miyiz? Çünkü bu tasvir sadece gözlenen gerçekleri -belki teknik terimlerle- anlatır ama aynı zamanda *gerçeğe* en yakın olanıdır. Toprak etüdü gibi metinlerde görebileceğimiz bu tür tanımlamalar bizim ilgimizi çekmekten uzaktır çünkü biz insanız. Saltık gerçekle karşılaştırıldığında beynimizdeki gerçeklik tas-

viri daha çok ilgimizi çeker. Çünkü gerçeği bize iletildiği halinden çok beynimizin algıladığı ölçüde kabulleniriz. Akıl ise; *Algılarımızı kullanarak hâkikâti ortaya çıkarma fiili veya doğru sonucu amaçlayan yeteneğimizdir*. Akıl, özneyi ve dışındaki nesneyi anlamak amacıyla muhâkeme yapar. Bu yöntemle doğru ile yanlış ayırmaya çalışır. Muhâkeme ile akıl, mantık süreci sonunda doğru kabul ettiklerini kaydedip yanlış kabul ettiklerini siler. Bu sürece akıl yürütme diyebiliriz. Ama acaba gerçekte durum böyle midir? Doğru; *özel ile nesnelin aynı olması ya da mantık yolunun olması gereken sonuca ulaşmasıdır*. Bu durumun tersini yanlış olarak tanımladığımıza göre tasvir ettiğimiz *gerçekliğin nesnel gerçeklik ile aynı olduğu* sonucuna varabiliriz, böylece mantık yolunun doğruluğunu kanıtlarız. Ancak mantık yolunun doğru olması sonucun doğruluğunu gösterir mi?

Birinci önermemiz, *insan bilinçli bir canlıdır* ve ikinci önermemiz; *zürafa bilinçli olmayan bir canlıdır*, olsun. Bu iki önermeden; *insan ve zürafanın canlı olmak bakımından ortak ancak bilinçli olmak bakımından farklı olduğu sonucu çıkacaktır*. Ancak bilinç terimini yine insanın tanımladığını ve ne tesadüf ki evrende sadece kendisinin bilinçli canlı olduğunu düşündüğünü öğrendiğimizde ne diyeceğiz? Devamında bir önerme daha söylersek; *insan bilinçli olan tek canlı olduğu için değerlidir*. Bu önermeden sonra şunları da söyleyebiliriz: *zürafa, bilinçli olmadığı için insan kadar değerli değildir*. Bu sebeple zürafa ile insanı karşılaştırsak *insanın değerine göre hayatta kalma önceliği bulunur*, zira *insan değerinden daha değerli bir canlıdır*.

Akıl yürütmemiz doğru, önermelerimiz de gerçeği yansıtır, bu durumda oluşacak sonuç; önermelerimize uygun bir şekilde doğru olmalı. Ancak yukarıda ulaştığımız sonuç ile ilgili mantık yolumuzun doğru olduğunu ama sonucun yanlış olduğunu biliyoruz çünkü hem bilinçli varlık tanımında hem de farkları değerlendirmek konusunda hatalıyız. Dışımızdaki varlık dünyasını kendimize göre tanımlamak, insanı merkeze alarak değerlendirip, ölçülendirmek hatasındayız. *Nesnel* ölçütlerden ayrılıp ölçütümüz *özel* hale geldiğinde artık belirleyeceğimiz ölçütümüze göre oluşacak yargılarımız ortaya çıkacaktır ve bu yargıların sonu bulunmaz. İki kişi arasında aşağıda geçen konuşmayı inceleyelim:

A - Ben senden daha akıllıyım, o zaman benim sözlerimi dinlemek zorundasın, benim istediğim her şeyi yapacaksın!

B - Sen kendini benden akıllı sayıyorsun ama buna nasıl karar verdin? Hangi ölçüye, hangi bilimsel yönetime göre ve nasıl benden daha akıllı olduğunu iddia ediyorsun? Dahası böyle bir yöntem veya ölçümüz olsa da, daha akıllı olanın daha az akıllı olan kişiyi tahâkkümü altında yaşatması gerektiğini nerden çıkardın?

A - Ben senden akıllıyım çünkü öyle olduğunu biliyorum, kendimi öyle hissediyorum. Ayrıca bende olan sende olmayan yetenek şudur ki, ben 3 haneli sayıları kafamdan çarpıp bölebiliyorum ama sen bunu yapamıyorsun. Bu durumda senin matematik zekanın olmaması ve bende olması sebebiyle, seni yönetme hâkkına sahibim, ve bu hâkkı ben belirlerim. Bu hâkkımı ortaya çıkaran ölçütü de ben belirlerim ve belirlediğim ölçüt, benim 3 haneli sayıları aklımdan çarpıp bölebilmemdir.

A kişisi; bahsettiği 3 haneli matematik işlemlerini yapabiliyor ve diğeri yapamıyor ayrıca yeteneğini tek ölçüt olarak ele alıp bu yeteneği sebebiyle diğerini <yeteneğine iliştilen> yönetme hâkkına sahip olduğunu iddia ediyor. Sizce bu örneğin zürafa ile insan örneğinden bir farkı var mı? Bilinci ben tanımlarım ve sonra bilinçli olan, olmayan canlıları ayırıp sınıflandırdığımda bilinçli olan tek canlının sadece ben olduğunu görürüm. Sonra bilinç ve akıl ile başka bir değeri iliştilirim. Böylece bilinçli olmak diğerlerinden daha değerli bir hale gelir. Sonuçta elimde; mantığını açıklayabildiğim ve doğru olarak adlandırdığım bir yargı bulunur. Kendime açıklayabildiğim, rahatça savunabileceğim bir sonuç yaratmış olurum. Bu mantık süreci sayesinde kolayca soykırım yapabiliriz ki daha önce birçok defa yaptık. Bu noktada Nazi'lerin izlediği mantık yolunu örnekendirip anlamaya çalışalım.

Almanlar ile Yahudi ve Çingeneler farklıdır. Almanlar; soyu temiz, çalışkan, ahlâklı ve güçlü bir ırktır. Yahudi ve Çingeneler ise aptal, tembel ve yiyicilerdir. Almanların özellikleri değerlidir ve diğerlerinin böyle özellikleri yoktur. O halde Almanlar, Yahudi ve Çingenelerden daha değerlidir. Almanların diğerlerinden daha değerli olduğunu yine Almanlar söyler ve karar ve-

rirler. Almanlar, yüce bir ırk olduklarından kararları da doğru ve değişmezdir. Sonuç olarak Almanlar ile diğerlerini karşılaştırırsak Almanların yaşamaya daha çok hâkı vardır. Diğerlerini, özellikle Alman yüksek ırkına zarar veren Yahudi ve Çingene-leri öldürmek ya da toplumdan uzaklaştırmak gerekli ve iyidir. *O zaman Alman insanların, Yahudi ve Çingene Zürafaları öldürmesi iyidir ve gereklidir. En azından onların hayatları daha değersiz olduğu için Almanların yaşadığı yerde zürafalar olmamalıdır.*

Kaldığımız yere geri dönersek; mantığımızla tutarlı olarak ürettiğimiz bir çıkarım doğru olabilir çünkü mantık yolumuz doğrudur. Ancak mantık yolumuzun doğruluğu çıkardığımız sonucun *doğruluğunu ya da gerçek olduğunu gösterir*, diyemeyiz. Çünkü gerçek, herhangi bir yöntem veya mantık yoluyla ortaya çıkan bir olgu değildir. Bu yöntemlerle ortaya çıkardığımız bizim gerçekliğimiz, tasvir ettiğimiz, tanımladığımız, doğru veya yanlış olabilen yargılardır. Gerçek varlık dünyası; olduğu yerde durur ve bizim onu görmemize bağlı olarak değişmez. Bizler istersek Güneş Dünya'nın çevresinde döner diyelim istersek de tüm evren Ay'ın çevresinde döner diyelim gerçek orada dururken birkaç yüzyıl bunları söyleyerek avunuruz ve sonra başka bir yargı söyleriz. Bir noktaya gelip artık değiştirilemez, kanıtlanabilir gerçeğe ulaştığımızda *gerçeklik ile gerçek bir araya gelir*. Örneğin; *tüm galaksimiz, ortasında bulunan devasa bir karadeliğin çevresinde döner* dersek günümüzde kimsenin bir itirazı olmayacaktır çünkü bu durum gözlemlenen gerçeğe ulaşmış olan gerçekliktir. Ama bu gerçeği ortaçağda söyleyen kişileri odun ateşinde pişiriyorduk ki o zaman da galaksi aynı şekilde dönüyordu. O halde yanlış; *akıl yürütmenin gereken sonuca gitmemesi* olarak tanımlayabiliriz ki akıl yürütmenin doğru sonuca ulaşması için tüm bileşenleri bilmek, sınıflamak ve hatta tüm değişkenleri de ekleyip hesaplamak gerekir. Peki, kendi davranış ve hayata bakışımızın yanlış olduğunu veya olabileceğini düşünmek, değerlendirmeye çalışmak bizim için bu kadar zor mu? Ya da davranış ve düşüncelerimizin yanlış olduğunu bilerek ama bu yanlışın farkında olarak mı yaşarız? Örneğin, Nazi'ler veya Hitler; birey olarak kendi düşünce ve amaçlarının, hayata bakışlarının hatalı olduğunu bilerek mi bu davranışları sergiledi-

ler yoksa sahiden söylediklerine inandıkları için mi? Önemli bir noktada şu soruyu sormamız gerekiyor ki, dışımızdaki somut gerçek ve bu gerçeğin mantıksal doğru olan sonuçları tam tersini gösterse de *yanlış davranışı nasıl doğru ve olması gereken davranış haline getirebiliyoruz?*

Elbette dil ve işbölümü yeteneklerimiz sayesinde. Çünkü toplum veya topluluk halinde yaşamın doğal sonucu olarak geçekliğin değişip dönüşmesi daha kolay hale gelir. Burada *davranış*²¹⁶ tanımlamak gereği bulunur ve davranış; *insan veya hayvanın tek tek veya toplu olarak gösterdiği faaliyet*, genel anlamıyla tüm eylemlerimizdir. O zaman *hareket* ismini verdiğimiz etkiyi her varlığın oluşturabileceğini ama davranış için canlılık gerektiğini bilelim. Biyolojiye göre davranış; *organizmanın bir ortamdaki hareket tarzıdır*.

Davranış sürecini; *uyaran > organizma > tepki = davranış* olarak görüyoruz ve Psikoloji, davranışın ortaya çıkabilmesi için *içsel veya dışsal bir uyarıcı* bulunması gerektiğini söyler. Ancak bireyi toplumdan ayrı olarak düşünmemiz mümkün olmadığı için insan davranışını da yaşadığı toplumdan ayırmak imkansızdır ve bireyin davranışını etkileyen faktörleri böylece ikiye ayırırız.

Birincisi; *insanın yaşadığı toplumdan kaynaklanan faktörlerdir* ve bunlar sosyal normlar, dini inanışlar, hukuk kuralları gibi kurallardır. Bunlara *dış etkiler* ismini veririz. İkincisi; bireyin kendisine bağlı olan içgüdü, yetenek, akıl yürütme gibi süreçlerde oluşan özel kurallardır ve bunlara *iç etkiler* diyebiliriz. Demek insan davranışını *iç ve dış etkenler* açısından incelemek gerekir. Böylece insanın gerçek karşısında kendine özel ve tek bir yargısının oluşmasını düşünemiyoruz. Çünkü gerçekliği tanımlarken sadece kendi düşüncemiz ve doğrularımız ile düşündüğümüzü söylesek de aslında düşünce ve doğrularımızı etkileyen dış etkileri de dikkate almamız gerekecek. Yani; *uyarıcıdan gelen etkiye davranış olarak tepki vereceğimiz anda hangi tepkiyi nasıl vereceğimizi sadece iç etkiler, güdülerimiz ve yaratılışımız değil dış etkiler de belirleyecektir*. Bu sebeple *iç ve dış etkilerin birbirine oranı* bizim davranışımızı belirleyecek. Ya da yaşadığımız toplumdaki işbölümü

216 ŞİMŞEK M. Şerif, Davranış Bilimlerine Giriş, Örgütlerde Davranış, s.27

ve bireyin toplumla oluşmuş organik bağı sayesinde dış etkiler lehine bir dengesizlik ortaya çıktığında *biz daha az birey ve daha çok toplum olacağız*. Bu sayede bireyin davranışlarında; *dış etkiler daha fazla katkı sahibi olur* diyebileceğiz.

Peki, dış etkiler olarak gördüğümüz toplumsal etkileri yine insanlar oluşturmuyor mu? Demek o zaman insanların birey olarak gelişmesi, toplum haline gelmesi sonucu *toplumu oluşturan bireylerin toplamından daha çok etkisi olan* davranış kurallarını *dışsal toplum etkisi* olarak nitelendireceğiz. Bu durumda *insanların birey olarak geliştirdikleri iç etkilerin bileşimi ve birbiriyle etkileşimi toplumu oluşturup sonuçta yine bireye dış etki olarak yansır* diyebiliriz. Üç bireyin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan etkiye dış etki dersek zamanla bu bireylerin oluşturduğu toplumun düzenlediği kurallar; üç bireye yeniden dış etki olarak geri döndüğünde <bireylerin her biri davranışlarını geliştirirken bu dış etkiyi de dinlediklerine göre> başlangıçta *tek bireyin etkisi*; toplum içine girdiği zaman katlanarak büyümüştür. O zaman bireyin kendisinin oluşturduğu *iç etkinin*; <grup içinde aldığı onay ile orantılı olmak şartıyla> katlanarak güçlenmiş şekilde kendisine geri dönen bir *dış etki* haline geldiğini söyleyebiliriz.

Kısaca üç kişi bir araya gelip bir topluluk oluşturduğumuz anda beraber veya ayrı ayrı belirlediğimiz kurallar sonucu zamanla toplum kendisi değişirken toplumun içindeki bireylerin davranışlarını etkileşimli olarak değiştirir ve dönüştürür. Bu sayede *canlı bir organizma* olarak görmemiz gereken toplumun zaman içinde hem kendisini değiştirdiği hem de -kendi doğru/yanlış değerlendirmeleri sayesinde- toplumsal değerlerine uygun bireyler yetiştirerek, toplumun istediği özelliklere sahip olmayan bireyleri etkisizleştirdiği bir *toplumsal seleksiyon*-dan bahsetmemiz hatalı olmaz.

O zaman, *toplumsal gerçeklikten* bahsetmemiz gerekir. Bireyin kendi gerçekliği dışında bulunduğu toplumun sahip olduğu toplumsal gerçeklik anlayışı; modern toplumun doğru ve yanlış değerlendirmelerini içerir ve birey bu değerlere uygun olduğu oranda toplumsal statü ve kazanç elde eder. Bu durumda insanın kökeninde bulunan *haz ve acı* öngörüsüne dönerek *toplum*

içinde yaşantımızın ve kararlarımızın sonuçları toplumsal değerlendirmeler dışında düşünülemez hale gelir. Birey olarak insanın gerçekliği ne olursa olsun toplum içinde yaşayan insan, aslında toplum gerçekliğini yansıtır, yaşatır, kabullenir ve topluma uyum sağlamak zorundadır. Birey; kendi gerçekliğini toplumdan ayrı düşünemez. İç etkiler <bireyin öz gerçekliği> ile dış etkiler <toplumsal gerçeklik> arasındaki farkın az veya çok olması; bireyin gruptaki statüsünü ve dolayısıyla kazanımını, hazzını etkiler. O zaman sonuçta şunu söyleriz ki; insanın gerçekliği toplumsal gerçekliğin izin verdiği sınırlar içinde değilse insan kendi gerçekliğini toplumun gerçekliğine yaklaştırarak rahat edecektir. Ancak birey, kendi somut gerçeğine bağlı kalarak toplumun karşısında durmayı göze alırsa toplumsal kazanımları azalacak, acı çekecektir.

Galileo Galilei 8 Ocak 1642'de öldükten tam 116 sene sonra Kilise; Kopernik'in teorisi üzerindeki yasağını kaldırdı ve 1835'te Güneş merkezliliğe karşı muhalefetinden vazgeçti. Ayrıca 1992'de <sonunda> Papa II: John Paul, Kilisenin Galileo ile ilgili pişmanlığını dile getirdi. Sonuçta egemen toplum gerçekliği; ölümünden ancak 350 yıl sonra Galileo'nun -somut gerçeğe uygun olan- bireysel gerçekliğini kabul etmek zorunda kaldı. Bunun sebebi Galileo'nun bireysel gerçekliği; bilimsel temellere dayanan somut gerçeği gösterdiği halde karşısındaki toplum ve Kilisenin evrenin dünya çevresinde döndüğü hakkındaki saçmalıkları insanlara zorla kabul ettirebilme gücüne sahip olmasıydı. Peki, bu sayede toplumsal gerçekliğin bireyi etkilemekle beraber aslında onu meydana getirdiğini de söyleyebiliriz çünkü Galileo örneğinde Kilisenin kabul etmediği gerçeğin Kiliseye inanan milyonlarca insan tarafından da kabul edilmediğini biliyoruz. O halde yakın zamana kadar Hıristiyan dünyasında yaşayan milyonlarca inançlı Hıristiyan; -Kilisenin isteğine uygun olarak- güneş merkezli sisteme inanmıyorlardı ve onların gerçekliği tüm kainatın dünya çevresinde döndüğü şeklindeydi.

Demek elimizde yeterli zaman ve imkan bulunursa milyonlarca insanı etkileyebilecek bir gerçekliği yaratmamız mümkündür ve bunun en verimli yolu insanın bilme isteğine cevap olacak bir inanma ihtiyacı oluşturmaktır. Bizler bilmek isteriz ve beynimizin çözümleyemediği sorulara veremediği cevaplardan hoşlan-

mayız. Bilmenin bir yolunu bulamadığımızda ise *inanç* devreye girer ve düşünce sürecimizin sonunda oluşan hatalı sonuçları uygun cevaplar ile değiştiren beynimiz daha fazla sormaktan vazgeçmeyi seçer. *İnanmayı seçeriz*; zira anlamadığımız gerçeği açıklamak ve bizi rahatlatan bir *gerçeklik haline getirmek* zorunda hissederiz. Çünkü beynimiz bu şekilde çalışmaya programlıdır. Tek işlevi giren verileri düzenleyerek işlemek ve çıktı haline getirmek olan beynimize yeterli veri girmediğinde veya bir sebeple gerekli hesaplamayı yapamadığında çıktı oluşmaz. Çıktı oluşmadığında ise verilerin sağlıklı olup olmadığını tekrar inceleyip *eksik girdileri bulma ve sonuç üretme çabası* kendini tekrarlamaya başlar. *Hata mesajı* verip hesaplama sürecini iptal edemeyen, bir sonuç çıkmadığını da söyleyemeyen bir hesap makinası düşünelim. Bu makina hesaplayamayacağı büyüklükte bir veri girip ondan sonuç istersek ortaya çıkacak *döngü* sonsuz olmalıdır. Makina; enerjisi bitene kadar tekrar tekrar işlem yapacak ve sonucu bulamadığı her seferde başa dönüp tekrar işlem yapacaktır. Bu sebeple hesap makinasına en baştan; *hata oluştuğunda işlem yapmayı bırak ve sonucun hatalı olduğunu bildir*, komutunu kodlamak zorunda kalırız. Beynimiz, karşılaştırıldığında bir hesap makinasının çok üzerinde işlemler yapabilse de gelişmiş bir hesap makinası gibidir ve teorik olarak bildiğimiz veya bilmediğimiz süreçler sayesinde işlemler yaparak sonucu meydana getirir. Programımıza yazdığımız şöyle bir kod düşünelim.

- > Tesadüfi iki sayı girildiğinde, bu iki sayıyı topla,
- > Sonra toplamı ikiye böl,
- > Çıkan sonuç 1 den farklı ise sonucu göster ve çalışmayı durdur,
- > Çıkan sonuç 1 ise hatalı kabul et ve aynı sayılarla işlemi tekrar et.

Çok basit bir hesaplama yaparken girilen böyle bir kod ile girilen iki sayı aynı ise sonsuz döngü oluşacak ve bu döngü bilgisayarımızın çökmesine sebep olacaktır. Tam da bu sebepten inançlarımız vardır ve doğru/yanlış değerlendirmesinden bağımsız olarak inançlarımızın bizi sağlıklı tuttuğunu söyleyebiliriz. İnsanın

sonu gelmez sorularına mantıklı cevaplar verilmediğinde *duygu ve inançların ortaya çıkması doğaldır.*

Böylece Galileo'nun sistemimiz açısından doğru ama galaksimiz açısından yanlış olan çıkarımı karşısında şunu söyleyebiliriz ki; *evrende bilimsel olarak açıklanamayacak bir gerçeklik yoktur, yeterli veri elde edildiğinde evrende bulunan her yasa açıklanabilir.* Gözleyemediğimiz veya ölçemediğimiz ve hatta bilgisine bile ulaşamadığımız durumda yani elimizde yeterli veri yoksa sonuçları bilmek ve açıklamak mümkün değildir çünkü *bu gibi hal-lerde sonuç doğrulanamaz ve yanlışlanamaz.*

Ancak düşünürüz, açıklamaya çalışırız ve en önemlisi yeterli verilerin arasından *seçtiğimiz demetler* ile keyfimize uygun bir dünya hayal eder/kuruyoruz. Gerçeğin bilgisine ulaşamadığımız zaman; gerçeği biz oluşturur, değiştirir, kurgularız. Sonuçta bunu sadece rahatlatmak veya kendimizi haklı görmek için değil kendimizi gerçek olarak görmek adına da yaparız. Öznel gerçekliğimizi tek gerçek olarak görme alışkanlığımız yaratılış özelliklerimizden gelir. Mevlânâ'nın aşağıdaki şiirini inceleyelim;

Biz duvara asılı duran resimleriz,
Bizi yapan ressamın varlık şavkı <ışığı>.
Duvarın üzerine bir vurdu mu,
Bakarsın o anda canlanıvermiş, kımıldanmışız.
Onun selvi boyu bir göründü mü,
Bakarsın dünya güllük gülistanlık.
Kalktı bir salındı, kendini bir gösterdi mi,
Bakarsın kıyamet koptu gitti. <Rumi>

Duvardaki resim canlandığında kendisinin *gerçek* olduğunu düşünebilir ancak o gerçek değil *gerçekliktir*. Kendisini gerçeklik olarak görüp gerçeğin farklı bir anlamı olduğunu düşünebilse sadece resim olduğunu anlayacaktır. Dışardan bakan biri onun sadece resim olduğu gerçeğini rahatça görebilecek ama resim-kendi varlığının dışına çıkamayacağı için- bu farkı kolayca an-

lamayacaktır. Çünkü sahip olduğu tüm veriler onun resim değil canlı olduğunu söyler ve aynı zamanda bu düşünce de doğrudur; zira hareket etmektedir. Resim kendisi hakkındaki gerçeği ancak resimlikten çıktığında -kendi varlık dünyasından felsefi veya bilimsel yöntemlerle ayrılabilirse- görecektir. Bu sebeple ve ancak tek gerçekliğin kendisi olmayabileceği fikrini kabul ederse *dışarı çıkabileceğini* farkederek ve farklı alternatif gerçeklikleri kabul etmesi sayesinde bulunduğu evrenin sahip olduğu somut gerçeğe ulaşabilecektir. O zaman dışındaki varlık dünyasını bilimsel verilerle tanımlayabileceği bir duruma gelebilir veya içindeki gerçekliğe uygun bir dünya oluşturarak kendisini koyması gereken yere yerleştirir. Birinci ihtimal *bilimsel yöntemlerle* ve ikinci ihtimal ise ancak *sürrealist bakış açısıyla* mümkündür.

Sonuç olarak insan türünün bu konuda yaptığı en önemli hata; *dışında bulunan gerçek ile kendi gerçekliğinin aynı olduğunu düşünmesi, dışındaki gerçek varlık âlemini kendi sınırlı bilgisi ile açıklamaya çalışması ve hatta bu açıklamaya tapınmasıdır*. Tapındığı bu sürrealist dünya; tam da insan türüne özel bir dünyadır ve insanın kendisi için yarattığı *bu dünyadan çıkamayacağının bilincinde olmadığı* bilgisine tahammülü yoktur.

Mülkiyet Teorileri

Doğadaki işleyişe hayran olalım; Doğanın bize verdiği çok çeşitli ihtiyaçlar vardır ve bunlar tek başına bir insanın karşılayabileceği gibi değildir. Çünkü doğa bireyden esirgediği gücü 'türe' bahşetmiştir. Yeteneklerin uzmanlaşmasına dayanan işbölümü ilkesinin kaynağı budur.²¹⁷

Pierre Joseph PROUDHON

Sahiplik olgusunun kaynağını araştırmadan önce birkaç terimin anlamı üzerinde durmamız gerekir. Öncelikle *zilyedlik*, *işbölümü*, *ihraz* gibi terimler, mülkiyetin²¹⁸ anlaşılmasına yardım edecektir.

Zilyedlik,²¹⁹ kısaca fiili hâkimiyetimiz altında olan, elimizde bulunan varlığı anlatır. Elimizdeki kalemin, evimizdeki <bizim hâkimiyet alanımız içinde, altında bulunan> masanın zilyediyiz. İhraz;²²⁰ sahipsiz varlığı sahiplenmek hâkkını anlatan kazanma yoludur. Mülkiyet;²²¹ kişinin dışındaki varlık üzerindeki hâkimiyet ve yetkilerinin neredeyse sınırsız olmasını sembolleştirir. Son olarak işbölümü; insan türünün -ihtiyaçlarının çokluğu sebebiyle- yetenekleri ölçüsünde farklı işleri yaparak birlik-

217 PROUDHON, Pierre Joseph, Mülkiyet Nedir? s. 130.

218 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 4, 1976, s.199. >

Mülkiyet <Os. Mülkiyet, Propriété, Al. Ei-gentum, İng. Ownership, İt. Proprieta> İnsanın üretim koşullarıyla hukuksal ilişkisi... Mülk sahibi <Tr. İye, Fr. Propriétaire>'nin, burjuva hukukuna göre, herhangi bir şey üzerinde saltık ve kesin egemenliğini dilegetiren. >

Ar. mülkiyet ya da mülkiyet deyimi, iyelik deyimiyle özleştirilmiştir. Burjuva hukukuna göre bireyin bir şey üzerindeki kullanma, yararlanma ve tasarruf <satma, kiralama, hibe etme, yoketme vb.> hâk'kını dilegetirir. Tarihsel bir olgu olarak, özdeksel üretim koşullarının ve ürünlerinin ele geçirilme biçimi'dir.

219 Sahibi kendisi olsun olmasın bir malı kullanmakta olan, elinde tutan kimse, eldeci. <TDK>

220 Kazanma, elde etme, erişme. <TDK>

221 Mülkiyet: Sahiplik. <TDK>

te yaşamak zorunluluğunu ifade eder. Ayrıca işbölümü; ailenin, aşiretin, toplumun ve devletin kökenini oluşturur.

Roma'da mülkiyet, üç çeşit yetkiyi gösterir. Bunlar; *usus, fructus ve abusus* terimleriyle sembolleşir. *Usus*; adından da anlaşılacağı gibi kullanma yetkisi, *fructus* sahip olunan varlığın -varsa- gelirlerinden yararlanma, üzerinden gelir elde etme yetkisidir. *Abusus ise* tüketme, yok etme anlamlarına gelmektedir. Kısaca mülkiyet hâkkını kullanan kişi; varlığı dilediği gibi kullanmak, <varsa> varlıktan kaynaklanan gelirlere sahip olmak ve varlığı dilediği gibi satmak, yok etmek, bağışlamak gibi hâklarla donatılmıştır. Tüm bu yetkilerin kaynağı mülkiyet hâkkıdır <sahiplik> ancak *sahipliğin* kaynağı nedir?

Bu sorunun; yüzyıllardır devam eden tartışmalara neden olmakla birlikte çeşitli cevapları bulunur. Temel olarak sahipliğin -çoğunluk tarafından kabul edilen- iki tür kaynağı; '*ihraz*' ve '*emek*'tir. Erişmek, elde etmek olarak anlamamız gerektiğine göre *ihraz*; insan türünün herhangi bireyine ait olmayan sahipsiz bir varlık üzerinde sahiplik elde etme yöntemidir. Demek biz insanlar, başka birisinin sahip olmadığı bir kuşa elimizi *dokundurduğumuzda* ve *bu kuş benimdir* dediğimizde; kuşu *ihraz* yöntemiyle sahiplenmiş oluyoruz ve bu yönetime *ihraz ile sahipliği kazanma* diyoruz. Emek ile kazanmayı ise şu şekilde anlıyoruz ki örneğin; birisi yine başka bir insanın sahipliğinde olmayan bir toprak parçasına yerleşerek bu toprağı ekip biçerek ürün elde etmiş ise emek verme yöntemi ile bu toprak parçasının sahipliğini kazanır. Mülkiyet konusundaki fikirleri temel olarak *üçe ayırıyoruz* ve bu fikirler sahipliği kazanma ve kullanma yöntemleri bakımından farklılıklar gösterir.

İlk gruptaki düşünürler, mülkiyet olgusunu toplumdaki eşitsizliğin kaynağı olarak görürler.²²² Bazıları daha keskin bir bakışla mülkiyeti *hırsızlık* olarak adlandırır.²²³ Bu düşünürlere göre mülkiyet; toplumdaki eşitsizliğin temel sebebi ve bu eşitsizliği arttıran bir olgudur. Herkesin aynı hâkka sahip olması ilkesi

222 Thomas More <1478-1535>, Tommaso Campanella <1568-1639>, Jacques-Bénigne Bossuet, <1627-1704>, Jean-Jacques Rousseau <1712-1778>

223 Robespierre <1758-1794>, Pierre-Joseph Proudhon <1809-1865>

gereği, ne emek ve ne de ihraz tek başına mülkiyeti kazandırıcı bir yöntem değildir. Bu gruptaki düşünürlere göre zilyetliğin kişinin bir toprak parçasını elinde tutarak ekip biçme ve yetiştirdiği ürünlere sahip olma hakkı vermesi normaldir ancak *ürünü elde eden kişinin toprağa da sahip olması doğru değildir.*

*İkinci grup düşünürlere;*²²⁴ sosyalist ekonominin kurucuları²²⁵ olup mülkiyete bakışları olumsuzdur ancak sadece özel mülkiyete karşı çıkmışlardır. Onlara göre eşitsizliğin kaynağı özel mülkiyettir, tüm topluma ait olan kamu malları hakkında devletin ve dolayısıyla tüm toplumun hâkimiyetini sağlayacak olan ekonomik sisteme olumlu bakarlar. Ayrıca bu düşünürün temel sebebi; üretim araçlarının mülkiyetinin özel kişilere verilmemesi gerekliliğidir. Bu anlamda -adil dağılması koşuluyla- üretim araçlarının hâkimiyet alanı dışında bulunabilecek kişilerin şahsi evleri veya eşyalarının kişilerin mülkiyetinde bulunmasında bir sakınca yoktur. Bu düşünürlerin 1848 yılında yayınladığı manifestoda, mülkiyet ve kullanımı ile ilgili net fikirlerini görebiliriz. *<Komünist Manifesto>*

Üçüncü gruptaki düşünürlere; mülkiyeti insan türü açısından doğal bir hak olarak görürler.²²⁶ İnsan var olduğu andan beri ihtiyaçlar da var olduğu için ve insan bu ihtiyaçlarını emek vererek kazanacağına göre ilk kazanan kişilerin ihraz ile veya çalışıp ürün yetiştiren çiftçinin ürünlerle birlikte yetiştirmek için emek verdiği toprağa sahip olması onun en doğal hakkı olmalıdır. Bu

224 Karl Marx <1818-1883>, Friedrich Engels <1820-1895>

225 Komünist Manifesto'da <1848>

Bu anlamda komünistler, kuramlarını: özel mülkiyetin kaldırılması, diye tek bir sözle özetleyebilirler. Biz komünistler, kişisel olarak kazanılmış, kişinin kendi çalışmasıyla elde edilmiş mülkiyeti ortadan kaldırmak istemekle suçlandık; her çeşit bireysel özgürlüğü, bireysel edimi ve bireysel özerkliği meydana getiren şeymiş mülkiyet...

Kişisel çalışmayla elde edilmiş, hakkıyla kazanılmış, kişisel kazançla edinilmiş mülkiyet!... Kapitalist olmak, üretimde salt kişisel değil, toplumsal bir konum almak demek. Sermaye, ortaklaşa bir üründür ve ancak pek çok üyenin ortak edimiyle, evet son tahlilde ancak toplumun tüm üyelerinin ortak edimiyle harekete geçirilebilir. Demek ki sermaye, kişisel değil toplumsal bir güç.

O halde sermaye, toplumun üyelerinin tümüne ait olan bir ortak mülkiyete dönüştürülürse, kişisel mülkiyet toplumsal mülkiyete dönüştürülmüş olmaz. Yalnızca mülkiyetin toplumsal karakteri değiştirilmiş olur. Sınıfsal karakterini yitirir.

226 Aquinolu Thomas <1225-1274>, Tomas de Mercado <1530-1576>, Thomas Hobbes <1588-1679>, John Locke <1632-1704>, Voltaire, <1694-1778>, David Hume <1711-1776>, Adam Smith <1723-1790>

sebeple bu fikirdeki düşünürler; zilyetlik ile mülkiyeti bir araya getirirler. İhraz ile kazanılan zilyetlik, emek ile kazanılan ürünler ve dolayısıyla toprağın sahipliği; insan türü için vazgeçilmez bir hâk ortaya çıkarır. Bu düşünürlerden Locke'un fikirlerini hatırlayalım:

Toprak üzerinde değerin oluşması emek sayesinde olur. Yediğimiz ekmeğin içinde sayılması gereken emek; sadece çiftçinin meşakkati, orakçı ve harmancının zahmeti, fırıncının teri değildir. Öküzleri kesenlerin, taşları kazan, demiri dövenlerin, sabanın yapımında, değirmende ve fırında kullanılan keresteyi kesip biçimlendirenlerin ve bu tahıl tanesinin tohum oluşundan başlayarak ekilmesine, ekmek yapılmasına gerekli çok sayıdaki diğer aleti yapanların emeklerinin tümü emek hesabına kaydedilmelidir.

Bu gruptaki düşünürlerin sahipliği insan türü açısından doğal hâk olarak görmeleri veya kazanma yöntemleri eleştirilebilir ancak her varlık ve olaya *sapiens* gözlüğüyle bakma alışkanlığı bu sonuçları kendiliğinden ortaya çıkarır. Hâk tanımını tekrar edersek *herhangi varlığın sadece varlık olarak bulunmasından doğan, devredilemez, değiştirilemez, düzenlenemez ve kendiliğinden ortaya çıkmış yetkidir*. O zaman sahiplik; ya tanrının/doğanın insan türüne bahsettiği bir hâktır veya bizim sonradan ihraz veya emek gibi yöntemlerle elde ettiğimiz yetkilerden biri olmasıdır. Sahipliği; bize bahşedilmiş bir hâk olarak görürsek ortaya iki sonuç çıkacaktır.

Birincisi, *eğer bize bu hâkkı tanrı bahşetmişse*; bizim anladığımız bir dille iletilmiş Tanrıya ait sözler bulunmalıdır. Bu durumda sahiplik yetkisini dinlerin temel kaynaklarında bulabilmeliyiz. Ancak bilinen ibrahimi dinlerin kutsal kitaplarında dünyanın veya içindeki bazı varlıkların insan türünün sahipliğine bırakıldığı hakkında bir bilgi yoktur. Bahsettiğimiz dinlere inananların sonradan çeşitli yorum yöntemleriyle çıkardıkları sonuçlardan bahsetmiyoruz. Bu çerçevede yapılan yorumların bize göre bir değeri bulunmaz. İkincisi, *eğer bize bu hâkkı doğa bahşetmişse*; doğa bilimlerine dayanarak ortaya çıkardığımız kesin kanıtlar

olmalıdır. Örneğin; dünya üzerinde *bilinç sahibi tek varlık olarak insan türünün bu özelliğinden ötürü bilinçsiz varlıklar üzerinde sahipliğe hâkkı vardır* diyebilmeliyiz. Dolayısıyla bu sonuca ulaşmamız ve bizi sahipliğin hâkkımız olduğu sonucuna ulaştıracak bilinç, idrâk, akıl gibi bir veya birkaç ölçütümüz bulunmalıdır. Bu şartlarda insan türü açısından sahiplik olgusunun tanımladığımız şekliyle hâk olduğu inancı ile ilgili; geriye kalan tüm fikirlerin bizim uydurmalarımız olduğunun kabulü gerekir. Çünkü; ancak insanların kendi aralarında ve grup içinde düzenledikleri *işbölümü* ile *ihtiyaçların zorunluluğu* sebebiyle ortaya çıkan kuralların bir gereği olan sahipliğin, insan türü açısından tüm dünya ve hatta evren hakkında geçerli bir kanun haline getirilmesi, doğaya açık bir ihanet olmalıdır. Ayrıca insan türünün her dönemde keyfine göre düzenlediği sahiplik olgusunun tek ve değişmez tanımının olmadığı açıktır. Bunun sebebi; *insan ve insan gruplarının günlük ihtiyaçlarına göre değişen şartlar için, her dönemde ve devirde değişen, değişmez kanunlar üretmeleridir*.

Eski çağlarda kadının erkeğin sahipliğinde bulunduğu veya tersi koşulların görüldüğü dönemler, sonraki devirlerde bir kölenin diğer bir insanın sahipliğinde olması, her dönemde diğer türlerin insanın sahipliğine verilmesi gibi benzeri onlarca farklı veri; bizi bu terimin anlamının her dönemde değiştiği sonucuna ulaştırır. Saydığımız örnekler ve eski devirlerde sahipliğin başta söylediğimiz gibi *usus, fructus, abusus* yetkilerini verdiğini görüyoruz. Dışımızdaki varlık üzerinde fiili hâkimiyetimiz ve kendimize tanıdığımız yetkiler bulunuyorsa bu iki terimden birisi zilyetlik ve bu yetkimizin son sınırı olarak sahipliği tanımlarız. Demek biz *sahipliği; varlığı kullanmak, onun getirisinden faydalanmak ve varlığı istediğimiz gibi satmak, yok etmek yetkilerine sahip olmak*, olarak tanımlamalıyız. Ancak mülkiyet ile ilgili *sahipliğin sınırsız* olduğunu iddia ettiğimiz halde zilyetlik söz konusu olduğunda; sahiplik yetkilerinin küçük bir kısmını kullanıyoruz. Ayrıca tarihte ve günümüzde kullanılageldiği anlamıyla mülkiyet olgusunun aslında sahiplik olgusu ile eş anlamlı olduğunu, güncel veya hukuki kullanım gereği mülkiyet terimiyle karşılandığını söylemeliyiz. Bu durumda sahipliği anlamak için Roma Hukuku bakımından aile hakkında biraz bilgi almamız gerekir.

Klasik Dönem Roma'da Familia: Aile babasının tüm malvarlığına karşılık gelen bir semboldür ve aile babası, *pater familias* olarak adlandırılır. Aile terimi; bizim anladığımız anlamda kullanılmaz. Aile; içinde kadınların, çocukların, tüm malların ve kölelerin bulunduğu bir <Gens>²²⁷ olarak görülür. Aile babası ise familianın yöneticisi değil gerçek anlamda sahibi olarak görülür. Aile babası, familia içinde bulunan ve sahibi olduğu canlı/cansız tüm varlıkları kullanır, gelirlerinden yararlanır ve onları istediği gibi tüketip yok edebilir. Örneğin aile babası bir çocuğunu veya bir kölesini öldürebilir ve bu durumda sahiplik yetkisi bakımından bir sakınca bulunmaz. Familia terimi;²²⁸ *famulus*²²⁹ teriminden üretilmiştir ve köle, <uşak, hizmetçi> anlamına gelir. Pater terimi ise efendi <sahip, baba> anlamına gelir. Roma'da köleler; aile üyesi sayılırlar ancak bununla birlikte aile içinde farklı bir sınıf olarak görülürler. Kölelere, diğer kız ve erkek çocuklarından farklı kurallar uygulanır. Köleler; <servus>²³⁰ bir hukuk süjesi olmayıp diğer mallar gibi sadece sahipliğin konusu olabilen varlıklardır. Gerçekte bir nevi canlı alet konumundadırlar. Köleler arasında evlilik imkansızdır ve onların arasındaki cinsel birleşme; hayvanların çiftleşmesi ile eşdeğer kabul edilir.²³¹ Sonuç olarak Roma Klasik Toplumunda; kayıtsız şartsız muktedir/sahip <dominus> olan pater ve onun maiyetinde yaşayan farklı zümrelere ayrılmış köleler görürüz. Demek burada sahipliğin gerçek anlamını araştırmamız gerekli ve ancak bu şekilde onun yerine kullandığımız mülkiyet terimini anlayacağız.

Bazılarımız hâkkın sonradan kazanılabileceğini, örneğin işçinin akşama kadar çalıştığının karşılığı olan paranın onun hâkkı olduğunu, bu sebeple hâkkın sonradan elde edileceğini düşünebilir. Bu ve benzer düşüncedeki okurlara şunu söyleyebiliriz;

227 Burada kullanılan anlamıyla; aile, aşiret, insan topluluğu. Latince <Gentium> karşılıkları; ırk, klan ve ev olarak görülür. <perseus.tufts.edu>

228 familia=bir hanedeki köleler, bir hane halkı işletmesi, aile memurları. <perseus.tufts.edu>

229 famulus=serving, serviceable = uşak, hizmetçi, köle <aslında kökeni köleler ile ilgili>.

<perseus.tufts.edu>

230 servus=slave, servant, serf, serving-man=köle, hizmetçi, serf.

231 KOSCHÄKER, Paul, Modern Özel Hukuka Giriş Olarak, Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, s. 75-77, 299-301.

işçinin kazandığı onun ücretidir, çalıştığıının <anlaştığı kadarıyla> karşılığıdır. Oysa bu konuyla ilgili hâk; geçimine, beslenmesine, ihtiyaçlarını karşılamasına yarayacak bir işe sahip olmak hâkkı olan çalışma hâkkıdır. İşçinin çalışmak hâkkı; bizim tarif ettiğimiz anlamda hâktır, ücreti ise onun çalışmasının karşılığıdır. Ücretiyle ilgili hâk; ancak emeğinin karşılığını alabilme hâkkıdır. Sonradan ortaya çıkan, keyfimizce değiştirebileceğimiz bir hâk çeşidi yoktur. Bu sebeple tarih boyunca yaptığımız gibi hâkları değiştirme, tanımlama, tanıma gibi bir yöntemle başvursak; bu konuda herkesin kendince doğru ama farklı bir bakış açısıyla çeşitli hâklar uydurabileceği sonucu ortaya çıkacaktır.

Bazılarımız ise hâklar için; doğal veya sonradan ortaya çıkanlar gibi ayrımlara gidilebileceğini düşünebilir. Bu düşünce; bizi yine insan türünün veya herhangi kişinin bir hâkkı sonradan keşfedebileceği gibi sonuçlara götürür. O zaman birisi çıkıp *kaçırarak tecavüz ettiği bir kız çocuğu üzerinde hâkkı doğduğunu, onunla evlendiklerini ve bu sebepten onun kendi sahipliğine girdiğini* iddia ederse ne diyeceğiz? Peki, söylediğimizi kural olarak kabul eden bir toplum olduğunu farzederek bu yöntemin kızın sahipliğini kazanma yolu olduğunu kabul edebilecek miyiz? Nitekim, türümüzün tarihinde bu yöntemin doğru kabul edildiği dönemler veya topluluklar bulunduğunu biliyoruz. O toplumlar ve devirlerde yaşamış olsaydık sahipliğin bu yöntemle kazanılmasını kabul ederdik. Bu yöntemin, sadece biz kabul ettiğimiz için doğru olacağını düşünebilir miyiz? Engels aile biçimleri ve mülkiyeti inceler ve şunları söyler.

Demek ki, kaba çizgilerle, insanlığın gelişmesindeki belli-başlı üç aşamaya uygun düşen, bellibaşlı üç evlilik biçimi var. Yabanılığa, grup halinde evlilik; barbarlığa, iki-başlı-evlilik; uygarlığa da, eş aldatma ve fuhuşla tamamlanan tek-eşlilik karşılık düşüyor. Barbarlığın yukarı aşamasında, iki-başlı-evlilikle tek-eşlilik arasında, köle kadınların erkeklere uyrukluğu ve çok-karılılık sıkışverir. ²³²

Mülkiyeti; sahiplik ve maliki de sahip terimleri karşılar ancak bu sembollerin bize tam bir sonuç vermediğini görüyoruz.

232 ENGELS, Friedrich, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s.88.

Kısaca sahiplik, insan türünün tanımladığı şekliyle tekilliğe indirgenemez. Bu terim karşısında tek bir sembol ya da anlam bulamayız. O zaman sahip terimini tanımlamak için Tanrı'ya ve onun özelliklerine de başvurabiliriz. Ama önce birkaç soruyu da cevaplamaya çalışmalıyız.

Sahipliği tam ve kesin olarak tanımlayıp anlamını ortaya çıkarabilir miyiz? Çünkü tarih boyunca çeşitli toplumlarda sahiplik çok farklı anlamlar yüklenerek kullanılmış bir terimdir. Öncelikle sahipliğin bir etki sonucu olduğunu düşünebiliriz ve etki söz konusu olduğunda etkileyen ve etki edilen -fiziki müdahalede bulunan- hareket eden insan veya canlı ile kendisine bir hareket ile müdahale edilmiş olan canlı/cansız varlık bulunmalı. Örneğin bir kişi; ormanda sahipsiz olduğunu düşündüğü bir elmayı sahiplendiğinde bunu kendi hareketiyle -irâdesiyle- yapmaktadır. O zaman burada etki unsuruna irâde unsurunu da eklemeliyiz ve sahipliğin başlangıcında irâde sahibi etki -hareket- <irâdi etki> olduğunu görüyoruz. Devamında kişinin durumuna ve bulunduğu toplumun kabulüne göre değişebilen, sahipliğini açıkladığı bir irâde veya -açıklamasa da- toplumsal kurallara göre açıklanmış kabul edilen irâde bulunur. Hayvanlarda görülen sahiplik davranışlarını şimdilik bir kenara bırakırsak insan türünün sahiplik davranışının temelinde bulunan ilk terimin; irâdi etki veya hareket olduğunu belirledik. Irâdi hareketin kaynağını bulup bu kaynağın gerçek mi yoksa gerçeklik mi olduğunu ortaya çıkarmaya çalıştığımızda evrensel tüm hareketlerin başlangıcını oluşturan ilk etkinin Tanrı veya doğa olduğu hakkındaki kabulümüze göre iki farklı sonuç ortaya çıkacaktır.

Birincisi; ilk etkinin doğa olduğunu kabul edersek sahiplik davranışını doğanın etkisiyle insanda oluşan bir irâde olarak kabul etmemiz gerekir. Bu durumda da ilk aile oluşum ve yerleşimlerine geri dönmemiz gerekir. Bu konuda şöyle bir anlatım kurgulayabiliriz ve bu yüksek ihtimalle doğru olacaktır. İnsanın ilk çağlarında erkek, kadın ve çocuklardan oluşan geniş bir ailenin herhangi bir alanda yerleştiğini, barınma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştıklarını düşünelim. Ailenin ulaşabildiği çevrede başka bir aile veya insan bulunmadığını, basit aletleri kullanarak tarım ve avcılık ile geçindiklerini söyle-

yebiliriz. Aile, kendi buğdayını yetiştiriyor ve kümes hayvanları ile koyunlar yetiştirip onlardan faydalıyor. Yakın bir yerde bir su kuyusu açıyorlar ve su ihtiyaçlarını bu kuyudan karşılıyorlar.

Ailenin genç erkekleri ava gidiyorlar, genç kadınları ise günlük işleri yapıp hayvanlarla ilgileniyorlar ve herkes tarım dönemlerinde tarlada çalışıyor. Yazın çalışarak kışlık besin ihtiyaçlarını biriktiriyorlar. Kısaca dışarıdan bir girdi olmadan tüm ihtiyaçlarını edinebiliyorlar ki bu durumda *kapalı aile ekonomisinden* bahsedebiliriz. Bu şartlarda aile üyeleri arasında bir sahiplik davranışı gelişmeyecek, ailenin sahip olduğu tüm varlık ve aletler ortak kullanılacak, aile üyeleri ihtiyaçları ölçüsünde her şeyi paylaşacaktır. Örneğin ava giden erkeğin ok ve yay gibi silahları kendisine ait olmayıp ailenin ortak malıdır ve başka bir erkek ava giderken yine aynı silahları alıp gidebilir. Ailenin dışa kapalı yapısı sebebiyle ortak mallar söz konusu ve kullanımdaki tüm araç, gereçler; ortak ihtiyaçları karşılamak için var olduklarından aile içinde bir *değişime* veya *değişim ölçüsüne* gerek bulunmaz.

Çocuklardan bir kısmının aileden ayrılarak farklı bir aile kurduğunu veya yakın bölgeye başka bir ailenin yerleştiğini düşündüğümüzde; artık dışa kapalı aile ekonomisinden söz edemeyiz. İkinci aile ile komşuluk ilişkisi doğmuş olsa da çevredeki sınırlı kaynakların nasıl paylaşılacağı sorunu ortaya çıkacaktır. Örneğin su kuyusunda ancak birinci aile için yetecek kadar su bulunması durumunda aralarında bir çatışma olacağı kesindir. İkinci ailenin tarım yapmak için seçeceği bölgenin birinci ailenin bölgesinden farklı olması zorunluluğu ortaya çıkacak, önceden aile içinde söz konusu olmayan *senin/benim* düşüncesi -iki aile arasında kurulan ilişkilerle birlikte- ortaya çıkacaktır.

Birinci ailenin beslediği tavuklardan beslemek isteyen ikinci aile birkaç tanesini almak istediğinde ise *değişim* olgusu ortaya çıkacaktır. Bu şartlarda birinci ailenin babası tavuğu vermeyecek veya bir karşılık isteyecektir. İki ailenin gençleri birlikte ava gittiklerinde artık avlanan hayvanların paylaşılması veya herkesini kendi avladığı hayvanı sahiplenmesi gerekecektir. Ya da bir av sırasında; ikinci ailenin gençleri birkaç tane hayvan avlasa

ve birinci ailenin gençleri hiç hayvan avlayamamış olsa, dönüş-te aralarında bir değişim olması muhtemeldir. Bu değişimin gönüllü veya gönülsüz olması da mümkündür. Aynı bölgeye yerleşen ailelerin çoğalması/çeşitlenmesi durumunda, bazılarının bir kısım işlerde uzmanlaşması ve diğerlerinin de eksiklerini başka ailelerden karşılaması gereklidir. Kısaca avcı toplayıcılıktan yerleşik hayata geçiş döneminde, aile/gens yaşamından aile topluluklarına <köy, kasaba> geçiş sürecinde; sahiplik davranışının ortaya çıkması zorunludur. İnsan ihtiyaçlarının sınırsızlığı ve nüfus artışı sonucunda ortaya çıkan birlikte yaşam mecburiyeti sahiplik kurallarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. İlk zamanlar takas yöntemiyle gerçekleşen ticaret; sonradan kullanılmaya başlanan altın ve gümüş sayesinde gelişmiş, sahipliğin kuralları da köklenmiştir.

Bu fikirler hepimize doğru gelmekle birlikte, amaçladığımız şekilde *sahipliğin kökenine* ulaşmaz çünkü başka canlı gruplarında bulunan toplu yaşam ve işbölümü davranışları sonucu onların arasında sahipliğin geliştiğini görmüyoruz. Bu durumda ancak şunları söyleyebiliriz ki sahipliğin kökeninde; insanın benliği ve bireysel bilinci yatıyor olmalıdır. Benliğimizin oluşmasının tek sebebi ise isimlendirme ve sonucunda oluşan sembollerdir. Zira isimlendirmenin başlangıcında kendimize verdiğimiz ya da tanrının bize verdiği isim <ben> vardır. Görebildiğimiz insan dışı canlılarda; isimlendirme ve dolayısıyla benlik bulunmaz. Bu sebeple onların *kendileri* olmadıklarını, kendilerini gruplarından ayrı bir canlı olarak görmediklerini ve adlandırmadıklarını düşünmemiz hatalı olmayacaktır.

Ancak yine de *ilk etkinin doğa olduğu kabulümüzde* toplu yaşam, işbölümü zorunluluğu ve benlik sayesinde insanlar arasında sahiplik davranışının zorunlu olması gerektiğinden bahsetmeliyiz. O zaman, *sahipliğin temelinde toplu yaşam zorunluluğu ve semboller bulunur* diyebiliriz. Bu noktada sahiplik ile birlikte olması gereken irâde unsurunu da düşünmemiz gerekir çünkü sahiplik beraberinde benliği ve dolayısıyla *benliğin irâdesini de gerektirir*. Sonuç olarak şunu buluyoruz ki sahiplik davranışı konusunda ilk etkinin doğa olduğunu kabul edersek insan türü açısından sahiplik; ortak yaşamın getirdiği *zorunlu, kişisel ve irâdi* bir dav-

ranıdır. Burada, *zorunlu ve irâdi terimlerini nasıl bir araya getirebiliyoruz* sorusu akla gelebilir. Bir davranışın hem *zorunlu* ve hem de *irâdi* olduğunu nasıl iddia edebiliyoruz? İnsanın temel ihtiyaçlarını düşünürsek; doğal irâdenin etkilediği bedensel özelliklerde beslenme, güvenlik, sağlık gibi ihtiyaçlarımızın gerektirdiği zorunluluklar bulunur. Toplu yaşam içerisinde birey; bedeninden kaynaklanan ve doğal irâdenin gerektirdiği bu ihtiyaçlarını karşılamak için sahiplik davranışı göstermek zorunda kalacaktır. Doğal irâdenin zorlamasıyla gerekli ihtiyaçlarını karşılayacak olan maddi varlığı kendi bedeninin devamı için sahiplenme davranışı; *toplumsal olarak irâdi bir davranış* gibi görülmesine karşın, *gerçekte içinde kişisel <bireysel> zorunluluk içerir.*

O zaman tanımı şu şekilde düzeltebiliriz. *Sahiplik davranışı; toplu yaşamdan kaynaklanan bir zorunluluktur ancak türümüz bunu kötüye kullanarak genişletmiş, sadece topluluk içinde ve sınırları belirli bireysel ihtiyaçları için geçerli olması gereken sahipliği ve kurallarını tüm varlık âlemine uygulamak istemiştir.* Bugün bizler Mars'ın mülkiyetinin kime ait olacağını tartışıyorsak; -kökeninde temel ihtiyaçlarımız olması gerekirken- kendimizi tanrı gibi görmemizden ötürü genişlettiğimiz *sahiplik veya hâkimiyet davranışından* bahsetmeliyiz.

Pierre-Joseph Proudhon'un, *Mülkiyet Nedir?* isimli eserinde sorduğu bir soruya²³³ cevap verirsek, insan türü doğaya hâkimiyeti ölçüsünde sahiplenme davranışına yatkındır ve birey, balık tuttuğu denizi elinde tutabilse kısaca başkalarını oradan uzaklaştırmaya gücü yetse; denizi de sahiplenir. Bu davranışı; kendisi için uygun olarak kabul eder. Çünkü insan türünün irâdesi; -tarih boyunca olduğu gibi- elinde tuttuğu veya dokunduğu her şeyi kendisinin malı gibi görmek yönünde evrilmiştir.

Sonuç olarak, ilk etkinin doğa olduğunu kabul ederek anladığımız sahiplik; *insan irâdesinin ve hâkimiyetinin zorunlu bir sonucudur.* İlk etkinin tanrısal kaynaklı olduğunu ve insan türünün sahiplik davranışının *Yaratıcı'dan alınan bir yetkiyle* ilgili olduğunu

233 PROUDHON, *Mülkiyet Nedir?* isimli kitabında, bir kişinin tarlayı ekip biçmesi karşılığında tarlanın mülkiyetini kazanmasının mantıksızlığını göstermek için, balıkçının balık tuttuğu denizi neden sahiplenmediğini sorar.

düşünebiliriz. O zaman kutsal kitaplar ve emirlerin içinde buna dair belirli, kesin buyrukları bulmamız gerekir.

Kutsal kitapların kendi inananları bakımından değişmeyen emirleri arasında sahipliğin bir tanımı yoktur ve bu hâkkın evrende yalnız insan türüne verildiği ile ilgili bir bilgi de bulunmaz. Ancak bu konuda bazı itirazlar da olabilir çünkü İbrâni ve İsevi kaynaklar dünyanın hâkimiyetinin insan türüne verildiğini, İslâmi kaynaklar ise insanın Allah'ın hâlifesi/vekili olduğundan bahisle -kendiliğinden- bu hâkka sahip olduğunu iddia edebilirler. Bu düşüncelere inanan kişilere hangi dine bağlı olduklarına bakmadan şunu söyleyebiliriz; inananlar tam ve sınırsız hâkimiyeti gösteren sahipliği *Yaratıcı'yla paylaştıklarını iddia ediyorlarsa* o zaman bu konuda Tanrı'dan kesin bir delil getirmeleri veya inandıklarını iddia ettikleri Yaratıcı'nın vasıflarının mutlak olduğuna dair inançlarından vazgeçmeleri gerekir. Çünkü *mutlak güç sahibi* olarak tanımladığınız Yaratıcı'nın; vasıflarından birisini yani *mutlak hâkim olma vasfını başkasıyla paylaşması* mümkün olmamalıdır. Ayrıca ibrahimi dinlerin inananları; istisnasız olarak kıyamete, evrenin yok oluşu ve sonrasında yargılanma gününe, inanırlar. Bu inanç onların dinlerinin temel koşuludur. Ek olarak -tahminen- Yaratıcı'nın Sözünden dönmeceğine de inanmaları gerekir ve bu böyledir. Eğer Yaratıcı yeryüzünün sahipliğini insan türüne vermişse ve kıyamet günü gerçekleşecekse -evren yok olacağından- Yaratıcı'nın türümüze verdiği yeryüzüne sahiplik hakkı yok olmuş olmayacak mıdır? Bu şartlarda inandığınız tanrı *bu sınırsız hakimiyet hakkını <yeryüzünün sahipliğini> sizlere verip sonra da vazgeçen bir tanrıdır*, diyebilir miyiz?

Farzedelim ki tanrı; *insan türüne yeryüzünün sahipliğini verdim ama kıyamette hepsini yok edeceğim ve bu hakkı geri alacağım* demiştir. O zaman bu hak gerçekte sahiplik hakkı mıdır? Yoksa verilen bir *emanet* midir? Bu örnekleri çoğaltarak insanların inandıkları tanrıların bu yetkiyi insan türüne verip vermediğini araştırabiliriz ama bu gereksiz bir araştırma olacaktır. Çünkü insanlar inanırken; -inancın doğası sebebiyle- bir mantık kuralına uymak zorunda değildir. Ayrıca ne kadar uğraşsak da; bazı *kasap, dilenci veya tüccarların kendi tanrılarını da kasap, dilenci veya*

tüccar gibi görmelerinden daha anlamlı bir sonuca ulaşamayız. Bu durumda saydığımız kişilerin tanrılarının neden kendilerine benzediği sorusu daha önemli bir soru olacaktır. İnsan türü isimlendirmeyi öğrendiğinden beri varlık dünyasını ancak adlandırdığı kadar tanımış, tanımlamıştır. Bu sebeple insan; inandığını iddia ettiği tanrının verdiği isimleri zamanla kendisinin de kullanabileceğini ya da tanrının sıfatları ile isimleri arasında analojik bir bağlantı kurulabileceğini de düşünür. Tüm bu düşüncelerinde özgür olmakla birlikte insanların çoğunluğunun anlamadığı veya anlamak istemediği konu; insanlar bakımından isimlendirme ve sembolleştirme davranışının subjektif olmasıdır. Bizlerin bazı kelimeleri papağanlar gibi sayıklayıp durmamız o kelimelere bağladığımız olayları, onlarla ilgili gerçekleri değiştirmeyecektir. Bu sebeple sahipliğin kökenindeki asıl olgunun hâkimiyet olup olmadığını araştırmamız gerekir.

Sahipliğin Kökeni

Etrafımızdaki tabiatı anlamamız, temelde hep analogilerin²³⁴ kavranması şeklinde olur. Tabiat ilimleri ütöpik, <artıksız> bir <nihai hedef>e ulaşmış olsalardı bile, bizim anladığımız şey; ancak subjekt-dışı gerçekliğin; insan beynindeki öylesine şaşır-tıcı, fakat hiçbir zaman tam adâquat <uygun> olmayan ağ taba-kasında çizilmiş bir modeli olurdu. Yalnız algının değil, aynı zamanda düşünme ve idrâkin de strukturundan <yapı, strük-tür> oluşan bu ağ tabakası, bize real dış dünyanın tasavvurunu veren bir aparata benzetilebilir. Bu <dünyayı tasavvur aparatı>-nın subjekt-dışı gerçeklikle daha çok veya daha az uygun düş-tüğü belli alanlar vardır. Buradaki <uygun> kelimesi <ölçüye uygun> anlamındadır. Eğer insan bütün şeylerin <varlığını> ölçüsü ise, onun düşünme ve idrâk formları, bir bakıma onun ölçme âletidir ve bunların -bütün bu türden aletlerde olduğu gibi- en iyi biçimde iş görebildikleri ortalama bir ölçme alanı vardır: bu, geleneksel mekânın alanıdır.²³⁵

Konrad LORENZ

İnsan türünün diğer türler ve doğaya karşı zalimliğinin temel-lerini; ahlâk gibi *uydurulmuş* bir terime dayandırması karşısında aslında bu terimin de içeriğini araştırmak gerekirdi. Çünkü in-sanın; ahlâk olarak tanımladığı içgüdüsel davranışın kendi aklı-nın bir eseri mi? yoksa içgüdülerin insan türü açısından tanım-laması mı? olduğu hususu hâlâ belirsizdir. Ama şimdilik sadece *sahipliğin özüyle*²³⁶ ilgili olacağız.

234 Felsefede benzerlikleri bilgi ilkesi ve kaynağı olarak kullanma.

235 LORENZ, Konrad, Toplu Halde Yaşayan Hayvanlarda Ahlâka Benzeyen Davra-nışlar, s.1.

236 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 5, 1976, s.48. >

ÖZ <Os. Mâhiyet, Kûnh, Zât, Hâkikât, Cevher, Vücut, Mevcudiyet, Esas, Ayn, Muh-tevâ; Fr. Ing. Essence, Al. Wesen, lt. Essenza> Bir nesneyi, neyse o yapan gereçlerin tümü. - 1. Etimoloji: Öz deyimini, iç anlamını dilegetiren eski Türkçe sözcüktür. Antik-

Bir kavramın *içlemi*²³⁷ ve *kaplamı*²³⁸ hakkında bilgi vermemiz gerekirse; öncelikle sahipliğin işleminin hâkimiyet kavramıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Hâkimiyet kavramını ise *genel olarak insan türünün doğa kaynaklı veya doğal tüm varlığa karşı hâkimiyeti* olarak anlıyoruz. Kavramları kapsadıkları terimlere göre bir sıralamaya tâbi tutmak gerekirse, *özelden genele* giderek *içleme* ulaşıyoruz.²³⁹ Bu sebeple sahiplik ancak hâkimiyetin kaplamına dahil olmalıdır. Çünkü sahiplik; kişi bakımından topluluğa karşı olan bireysel hâkimiyetin veya insan türünün yeryüzüne hâkimiyeti kavramının bir ögesidir. O zaman hangi yol ile kazanılmış olursa olsun sahiplik; *sapiens'in dışındaki varlık dünyasına hâkimiyetinin göstergesi/gösterisidir*. Bu sebeple sahipliğe toplumsal, ekonomik veya hukuksal kılıflar bulmak yerine onun felsefi kökenine inmemiz gereklidir. Ancak bu şekilde *sapiens'in kendisi gibi insansı <Hominidae> türlerine*²⁴⁰ veya *tanrıya* karşı verdiği savaşı anlayabiliriz.

Kaynağını ister doğal isterse tanrısal olarak kabul edelim, *insan*; dışındaki tüm canlı hayattan ileri/farklı özelliklerle donatılmış bir *makina* olmasının yanında soyutlama yapan bir beyne

çağ felsefesinde, özellikle Platon ve Aristoteles öğretilerinde, <Yu. ousia> deyimiyle dile getirilen Öz terimi, 1130 yılında Hint-Avrupa dil grubunun 'varolmak' anlamına gelen 'es' kökünden türetilen 'essentia' sözcüğüyle Lâtince'ye çevrilmiştir. Herhangi bir nesneyi 'vareden' gereçlerin tümünü, bir şeyi neyse 'odur' <Lâ. est, Skr. asti, Yu. esti> yaparı dile getirir.

237 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 5, 1976, s.15. >

KAPLAM <Os. Şumûl, Tevessû, Tezâyüd, Temdit, İmtidâd, Tevsi, Bast, İttisâ, Tamim, Şiddet, Med, İstikrâ; Fr. Al. Ing. Extension, Application; İt. Estensione> Bir kavramın kapladıklarının tümü... Mantık terimi olarak <içlemin> karşıtıdır.

238 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 3, 1976, s.212. >

İÇLEM <Os. Tazammum, Fr. Compréhension> Bir terimin dile getirdiği çeşitli anlamların bütünü... Mantık terimidir ve kapsam karşıılığıdır.

239 HİRS, Ernest, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, s.104.

"Bir kavramın içlemi, onun temsil ettiği nesnelerin ayırıcı niteliklerinin toplamı demektir. Oysa bir kavramın kaplamı, bu kavramdan anlaşılan nesne ve olayların toplam miktarı, genişliği demektir. ...

Bir kavramdan, bu kavram yaratılırken, içine neler konmuşsa ancak onlar çıkartılabilir. Yani bir kavramdan daha önce kendisine konmuş olandan başkası çıkartılamaz.

O halde bir kavramın içlemi ile kaplamı arasında şöyle bir ilişki vardır. Kavramın kaplamı ne kadar genişlerse, içlemi o kadar azalır. Sözelimi, mukavele kavramı, kaplam olarak çok geniştir. Buna karşılık içlemi, yani ayırıcı nitelikleri çok dardır. Hukuk kavramı, hayat kavramı gibi diğer bütün genel kavramlarda da aynı şeyi gözlemleyebiliriz. Demek ki, bir kavramın içlemi ile kaplamı birbiriyile ters orantılıdır."

240 Hominidae Türleri; Homo habilis, H. erectus, H. rudolfensis, H. georgicus, H. ergaster, H. antecessor, H. cepranensis, H. heidelbergensis, H. neanderthalensis, H. rhodesiensis, H. floresiensis.

ve buna uygun komut dizilimine de sahiptir. Önceki bölümlerde bahsettiğimiz şekilde ve temel sistem yazılımının ötesinde bu yazılım ile eklenecek programları da belirleyen, yazan, yazılımları genişletebilen bir sistemi vardır. Çünkü insan konuşur, tanımlar ve isimlendirir. *Tür içi iletişimi, işbölümü ve soyutlama yeteneği sayesinde; alet yapımı konusunda diğer türlere karşı sınırsız bir üstünlüğe* sahiptir. Bu üstünlüğün farkında olan *sapiens*; kendi türü ve bireysel olarak kişilerin kendi gelecekleri için varlık dünyasına hâkim olması gerektiğini bilir. Çünkü; kendisi olmadan önceki tarihlerde <50 bin yıldan önce> doğaya boyun eğmek zorunda olan sıradan bir hayvan <mahluk> iken kendisini diğerlerinden ayıran konuşma becerisi ile birlikte insanımsı türlere ve tüm varlığa karşı engellenemez bir üstünlüğe kavuşmuştur. Konuşma becerisi; dil ve isimlendirme ile devamında soyut düşünmeyi getirirken kazandığımız soyut düşünme becerisi sayesinde genlerimize işlemiş korku ve kaygılarımızı sonsuza kadar bitirme fırsatı doğar. Bu fırsat türümüz tarafından kullanılmış ve becerilerimiz; dışımızdaki varlık dünyasına hâkimiyetimizi sağlamıştır.

Bir örnek verelim; dışı kapalı bir orman ve içinde beş-altı tür canlı yaşadığını düşünelim. Bu canlı türleri, *akrep, mirket*,²⁴¹ *tavşan, şempanze ve ayı* olsun. Bu canlılar kendi aralarında bir besin zinciri oluşturuyorlar ve bu zincirin tepesinde ayı grubu bulunuyor. Ayrıca *mirket* ve *şempanzeler* grup halinde yaşarken diğerleri bireysel yaşıyorlar. Bir gün *mirket*lerin genlerini değiştirerek onları daha zeki bir hale getirelim ve aralarında iletişim geliştirerek konuşmalarını sağlayalım. İsimlendirme, yazı ve iletişimi öğrensinler. Bu şekilde beyinlerinin boyutunu arttıralım ve soyut düşünme yeteneğine kavuşsunlar. Alet yapabilsinler, akılları sayesinde kendilerini geliştirerek *bilim* yapmaya başlasınlar. Kısaca insanların tarih boyunca geçirdiği aşamaları, *mirket*lerin geçirdiğini düşünelim. Sorumuz şudur ki; *bu şartlarda ormandaki canlıların hayatında nasıl değişimler olacaktır?*

İlk olarak *mirket*ler -kazandıkları yetenek ve gelişimleri sonucu- düşmanları olan şempanze ve ayılara karşı kesin bir

241 Afrika'ya özgü, 30 cm. boylarında, 20-50 kişilik koloniler halinde yaşayan, koloni içinde organize görev ve işbölümü yetenekleri olan etçil memelilerdir. Tür ismi *Suricata suricata*'dır

üstünlük sağlayacaklardır. Mirketler artık şempanze ve ayılar tarafından tüketilmeyecek ve bu sayede nüfusları artacaktır. Ayrıca kendilerine zarar veren türlere karşı savaşacaklar ve kendi yaşam alanlarını genişleterek diğerlerinin yaşam alanlarını daraltacaklardır. Tavşan ve akrepleri evcilleştirip türlerinin besin ihtiyacı için kullanacaklardır. Bu sayede şempanze ve ayıların nesilleri tükenecektir. Mirketlerin nüfusu ise; kurdukları uygarlık sayesinde sınırsız genişliğe kavuşacak, aynı şekilde akrep ve tavşanların sayısı da mirketlerin ihtiyaçlarına paralel olarak artacaktır. Orman içinde doğal düzen bozulup olgu ve olay mirketler lehine gerçekleşecektir. Gelişimlerinin doğal sonucu olarak mirketler kendi nesillerinin devamı ve yaşamlarının korunması için diğer canlılara ve ormana karşı kesin bir *hâkimiyete* sahip olmak isteyeceklerdir. Yaşam alanlarını tüm ormana yayacaklar, ormana hâkim olacaklardır. Mirketlerin hâkimiyetinin temelinde adına *sahiplik*, *mülkiyet*, *zilyetlik* veya başka bir isimle andığımız fiil bulunacak ve bu fiilin özünde mirketlerin yaşam alanlarına, doğaya, canlı, cansız varlık dünyasına *hâkimiyet kurma amacı* yatacaktır. Ancak zamanla mirketler de kendi aralarında çeşitli ırk ve sınıflara ayrılacaklar, hatta bu ırkların içinde *undersuricata*²⁴² mirketler oluşacaktır. Fizyolojik olarak birbirinden farklı olmayan *mirketlerin aralarında oluşan bilinç ve kültür farklılıkları, yaşadıkları bölgelere göre ortaya çıkan ayrımlar* belirecektir.

Bu ayrımlar giderek derinleşecek, mirketler arasında çatışma ve savaşlara sebep olacaktır. Ancak her durumda mirketlerin birbirlerine verdikleri zarar; şempanzeler, ayılar ve diğer türlere verdiklerinden daha fazla olmayacak, kendi aralarındaki hâkimiyet savaşları ne kadar derin olursa olsun ormana hâkimiyet konusunda *ortak akıl ve işbirliği davranışı geliştirmek zorunda hissedeceklerdir*. Zira mirketler isimlendirme yeteneğini vermemizden önceki yaşantılarını ve çaresizliklerini unutmuş olsalar da; benliklerine *<genlerine> kazanmış güdülerden hiçbir zaman kurtulamayacaklardır*. O zaman sonuç olarak şunu söylüyoruz ki *sahiplik kavramının içlemi zorunlu olarak hâkimiyet kavramı ol-*

242 Alm. Alt mirket, aşağı ırk mirketlere taktığım isim.

malıdır ve *hâkimiyet* de tam olarak doğaya ve canlı yaşama karşı bir zorunluluk olarak görülecektir. Kısaca *Homo sapiens*; içgüdüsel ve fizyolojik özelliklerinden kaynaklanan ihtiyaçlarını kelimeler vasıtasıyla ne kadar felsefi, ahlâki ve hukuksal kılıflarla süslerse süslesin bu terimlerin özünde -ihtiyaçlarının ve yaşam zorunluluklarının sonucu olan- değiştirilemez nitelikteki *hâkimiyet* kavramına ulaşırız.

İnsan veya farklı bir türe, doğal olmayan yetenek veya özellikler vererek diğer türlere karşı üstünlük kurmasına izin verdiğimiz takdirde her durumda beklenen sonuç; *türün kendi yaşam alanını genişletmesi, nüfusunun artması ve diğer türler üzerinde kurduğu hâkimiyet sonucu doğal düzenin bozulmasıdır.*

Untermensch

Gobineau²⁴³ <Essai sur l'inégalité des races humaines> isimli eserinde insana, *l'animal méchant par excellence* <hususiyetle kötü niyetli hayvan> der. İnsanlar bunu çok kötü bulurlar çünkü bu ifadenin kendilerini en nazik yerlerinden vurduğunu hissederler; fakat Gobineau gayet hâklıdır, çünkü insan başkalarına, sırf acı çektirmek için acı çektiren yegane hayvandır. Başka hayvanlar açlıklarını gidermek, yahut üstünlük sağlamak söz konusu olmadıkça asla bunu yapmazlar. ...

Başka hiçbir hayvan kendi hemcinsine sırf işkence etmek için işkence etmez, fakat insan eder ve onun mizacındaki safi hayvani olandan çok daha kötü olan iblis özelliği oluşturan şey de budur.²⁴⁴

SCHOPENHAUER

İslam İnanişi ve Türler bölümünde, *insan* teriminin ANS <س-ن-ا> [Alaph-Nun-Shin] ن-ش-ا²⁴⁵ kökünden üretildiğini ve anlamının hem *duyusal varlık* hem de *duyularla algılanabilen varlık* olduğunu görmüştük. ANS kökü; Sami Dil Ailesinin tüm üyelerinde aynı anlama gelir. Kısaca Akad, İbrâni, Arap ve Aramiler gibi tüm Ortadoğu halklarında kullanılır. Semitik dil ailesine ait olan bu altı dilin ilk yazılı metinlerinin oluşturulduğu dil Ugaritçedir ve

243 Arthur de Gobineau, 1816 – 1882 yılları arasında yaşamış, Fransız diplomat ve yazardır. İnsan ırklarının Farklılığı Üzerine Denemeler <Essai sur l'inégalité des races humaines> isimli eseri ile ünlenmiş, ırkçı bakış açısına sahiptir. Nazilerin sonradan kendi fikirlerine göre yorumladıkları, en önemli iki yazardan birisidir <diğeri Nietzsche'dir>.

244 SCHOPENHAUER, Arthur, Hukuk, Ahlâk ve Siyaset Üzerine, s.37-38.

245 KLEIN, Ernest, age, s.39. >

ن ش ا [Alaph-Nun-Shin] m.n. <coll.> people, mankind. Ugar. ansh. <to be manly>, Arab. 'ins <mankind>, 'unas, nas <men>, Akka. nishu <people, nation>, nishê <people>, tēnshēti, pl. <human race, mankind>.

terim Ugaritlerden beri ²⁴⁶ <yaklaşık 5000 senedir> aynı kökene sahip olup hem birey olarak insanı hem de tüm insanlığı anlamlandırır. Samiler, insana *duyusal kökene* sahip bir anlam verirler ancak Hint-Avrupa dilleri *toprak* terimi ile anlamlandırır. Bu temel farkın sebebini bilemiyoruz ama diğerlerinden farklı olarak Latinler; Sanskritçedeki *manyate* <düşünce ve ruh> sembolünü *mentis* haline getirmişler, insana bu özellikleri de eklemişlerdir. Aslında bugün belki de insanın anlamını en doğru ifade eden sembol; İngilizlerin söylediği gibi *human* olmalıdır. Zira *human* terimi hem *topraktan gelen* anlamında *khem* kökenli *hum* <hum=homo> hem de *manyate* teriminden kaynaklanan *mentisi* <mens=man> birleştirir ve *topraktan gelen ruh* gibi ilginç bir terim meydana getirir. Tüm bu kökenler; türümüze verilen ismin, inanç kaynaklı olduğunu da gösterir.

Orhan Hançerlioğlu insanı <felsefi açıdan> *bilinç* ve *toplumsallık* ile tanımlar. ²⁴⁷ Bu hatalı tanıma katılamayız çünkü artık biliyoruz ki bu özellikler yalnızca bizlere ait değildir ve ancak *yalnızca bizim sahiplenmeye çalıştığımız özelliklerdir*. Bununla birlikte *untermensch* terimi hakkında bir fikir sahibi olmamız yani *alt insanı* anlamak için öncelikle insanı, hatta *üst insanı* incelemeye ihtiyacımız var. Darwin, bu konuda şunları söyler:

246 ELIADE, Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, s.185. >

Bir Kenan Panteonu: Ugarit - MÖ 3000'den kısa zaman önce, Filistin'de yeni bir uygarlık, eski tunç çağı uygarlığı ortaya çıktı. Bu uygarlık, ilk Sami yerleşimine işaret eder. Kitabı Mukaddes'te kullanılan nitelemeyle, onlara "Kenanlılar" adı verilebilir, ama bu sonradan konmuş bir isimdir. İşgalciler yerleşikler, tarım yapar, bir kent uygarlığı geliştirirler. Bölgeye yüzyıllar boyunca başka göçmenler de sızar ve komşu ülkelerle, özellikle de Mısır'la alışverişler çoğalır. MÖ 2200'e doğru eski tunç uygarlığı yeni bir Sami halkının, Amoritlerin ortaya çıkışıyla yıkılır.

247 HANÇERLIOĞLU Orhan, age, Cilt 3, s.100. >

İNSAN <Os. Ins, Fr. Homme, Al. Mensch, İng. Man, İt. Uomo> Bilinçli ve toplumsal varlık. 1. Etimoloji: Klâsik tanımlamada <memelilerden, iki eli olan ve iki ayak üstünde yürüyen, konuşan, uslu ve düşünmeye yetenekli canlı> anlamını dilegetiren insan deyimini Arapçadır, henüz özleştirilememiştir. Avrupa dillerindeki karşılıkları Hint-Avrupa dil grubunun toprak anlamını dilegetiren *khem* kökünden türemiştir. Sanskritçede *kşam* ve eski Yunancada *khtōn* deyimleriyle dilegetirilen toprak deyimini Latinceye *humus* sözcüğüyle geçmiş ve bundan da topraklı <yersel> ve eşdeyişle insan anlamında *homo* ve *hominis* deyimleri türemiştir. ... Bu kök, tinsel deyim eşdeyişle düşünme'yle ilgilidir. Nitekim ilkin Sanskritçede düşünen <insan> anlamında *manyate* deyimleriyle biçimlenmiştir. Latince'de de *mens* ve *mentis* deyimleri düşünme ve ruh anlamındadır. Eski Got'lar da düşünen ve ruhlı varlık, eş deyişle insan anlamında *mennisc* deyimini kullanıyorlardı. Demek ki, insan, bir yandan toprak ve bir yandan da ruh ve düşünceden oluşmaktadır.

... sağgörsüz evlenirken sağgörlü evlenmekten kaçınırsa, toplumun bayağı üyeleri daha iyilerin yerini kapma eğilimi gösterir.²⁴⁸

Bu kelimelerle Darwin; *işe yarayan ve üstün nitelikte insanların çoğaltılması gerektiğini* söyler. Nietzsche üst insanı <übermensch> kurgularken aslında bir *ucube* yaratmak için doğal olanın yok olması gerektiğinin bilincindedir. Darwin'in, türün güzelleşmesi ve *iyilerin çoğalıp eksik veya çürüklerin doğal seçilimle yok olması* olarak anlaşılması gereken Sosyal Darwinizm fikrinden Nazilerin *Aktion T4* programına ulaşan bir yelpazede bulunan üstün insan sapkınlığının, kısaca *öjenik*²⁴⁹ <Eugenic> fikirlerin temelinde yatan ise *untermensch*²⁵⁰ hastalığıdır. Başta Francis Galton gibi bilimcilerin -doğal seleksiyona dayanarak- *türün fizyolojik bakımdan daha iyi ve güçlü bireylerinin çoğaltılması amacıyla yetersiz bireylerinin yok edilmesi gerektiği inancı*, inceleyeceğimiz *lebensraum* <jeopolitik> teorisiyle birleştğinde yıkıcı sonuçlar ortaya çıkacaktır.

Ancak öjenik sapkınlığı *Platon* ile başlatmamız gereklidir. *Platon, nüfusun daha iyi hale getirilmesi için doğan çocukların sınıflandırılıp yetenekli olanlara eğitim verilmesi gerektiğini, zayıf ve engelli olanların da bir yere götürülüp atılmasını* tavsiye eder.

- Yetenekli, akıllı ve üstün çocuklar memurlar tarafından bir yuvaya götürülecekler ve kentin dışında yaşayan dadılara verilecekler. Zayıf ya da herhangi bir nedenle engelli doğan çocuklar ise kimse tarafından bilinmeyen bir yere götürülecek.²⁵¹

248 DARWIN, Charles, Seksüel Seçme, s. 536.

249 İyi doğum <Eugenics> anlamına gelen ve "nesillerin ırk kalitesini iyileştirmek için, bunu bozacak olan hastalıklı veya özürlü insanların çoğalmasını önlemeyi, kısaca bu hastalıklı insanların kısırlaştırılarak ırkın korunmasını amaçlayan" bir teoridir. Kuruçusu Francis Galton'dur <1822-1911>.

250 <Alm. Alt insan> Kökeni I. Dünya Savaşı'na dayanan ancak II. Dünya Savaşı esnasında Naziler tarafından "doğudan gelen kitleler" için kullanılan ve aryan olmayan insanı tanımlayan terimdir. Yahudiler, Çingeneler, Ruslar ve diğer birçok ırk için kullanıldı. Holokost'un ve Hitlerin idealize ettiği "genel doğu planının" felsefi kökenini ve mantığını açıklayan en önemli terimlerden birisidir.

251 *Platon*, Devlet, s. 199.

Bilinmeyen bir yere götürülen çocuklara ne yapılacağını öğrenemiyoruz ama 1900'lü yılların başında onun gibi düşünen birçok *sapkın* aşağıda örneklendirdiğimiz çeşitli sterilizasyon yöntemlerini kullanacaklardır. İlk olarak, Friedrich Ratzel 1901 yılında, *Lebensraum*²⁵² kavramını kullanarak teorileştirmiş, Darwin'in doğal seleksiyon teorisini topluma uygulamaya çalışmıştır. Kendisi; *her canlı komşusunun zararına olsa da kendi hayat alanını genişletmek ister* diyerek toplumların hayat alanlarını sürekli genişletmek zorunda olduğunu iddia eder. Francis Galton 1909 yılında *Essays in Eugenics* isimli kitabında; *iyilerin birbirleriyle evlenmesi ve kötü ırktan gelenlerin evlenmesinin engellenmesi yöntemlerini kullanarak ırk kalitesinin yükseltilmesi ve toplumun genetik ıslahı* fikrini teorileştirir. Devamında bu teori toplumlara uygulanmaya başlanır ve devletler *toplumu sterilize etmek için çeşitli yöntemler kullanırlar*. Öjenik sapkınlık; ABD, İsveç, Kanada gibi Batılı devletlere sızır ve dönem dönem çeşitli şekillerde uygulanır. Bahsedilen fikirler; ülkemizde de bir dönem tartışılır ve hatta devlet kademelerinde bazı uygulamaların planlaması için konferanslar düzenlenir. Murat Arpacı; bu dönemi ve utanç verici bilim insanlarımızı doyurucu bir doktora tezinde²⁵³ incelemiştir. O dönemlerde ırkın veya milletin sağlığı ve güzelleştirilmesi amacıyla ileri sürülen bu fikir ve çözümlerin; günümüzde *mide bulandırıcı* bulunması normaldir. Ancak insan türünün kendi türdeşine bu derece vahşi ve acımasız olabileceğini kabul etmek zor olsa da tarihte bunun birçok örneği bulunur.

252 Alm. Lebensraum, Hayat alanı; Ratzel'in görüşlerinin zaman içinde daha radikalleştiğini ifade edebiliriz. Bir yandan ırk fanatizmine karşı çıkarken, öte yandan ırkların mücadelesini gerekli görmekte ve ırkların kültürel ve siyasi hiyerarşisini de <Herrenrasse: efendi ırk> kabul etmektedir. Meselâ "ırkı düzeltmek ve temizlemek için ırkı arileştirmeye yönelik tedbirler" Ratzel tarafından kabul edilmiş ve ırk hissiyatının aidiyet hissiyatı gibi gerekçeli olduğu açıklanmıştır.

FROLOV, Ivan, Felsefe Sözlüğü, s. 250. >

Jeopolitik; Ekonomik ve politik coğrafya gerekçeleriyle emperyalist büyümeyi haklı göstermeye çalışan bir burjuva öğretisi. ... Jeopolitik, 1. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce, Alman coğrafyacısı F. Ratzel tarafından ele alınmıştır; Ratzel, devletleri Lebensraum <yaşam alanı> için mücadele eden organizmalar olarak görür. Jeopolitik'in öbür temsilcileri H. Mackinder <İngiltere> ile Amiral A. Mahan'dır <ABD>. Jeopolitik terimi, ilk kez, Staten som Lifsform adlı kitabında, coğrafi mekâna emperyalist yaklaşımı haklı göstermek için Malthusculuk ile Sosyal-Darwincilik'm kanıtlarından yararlanarak İsveçli bilgin R. Kjellen tarafından kullanılmıştır.

253 ARPACI, Murat, Modernleşen Türkiye'de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzısıhha, Terbiye, Öjeni.

Öjenik sapkınlık; sadece III. Reich'ta değil tüm dünyada farklı şekillerde uygulanmıştır. ABD'de öjeni ofisleri kurulmuş, çeşitli eyaletlerde kısırlaştırma işlemleri yapılmış, farklı ülkelerde farklı teknikler kullanılarak ırkların güzelleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu karanlık dönemde insan türünün kalitesi; fabrikada üretilmiş malların kalitesinin ölçülmesi gibi kontrol edilmeye çalışılmış, değerlendirilmiş, çocukların kafatasları ölçülerek, zeki veya aptal olduklarına karar verilmiştir. Birçok ülkede yüzbinlerce insan toplumun genel ortalamasını düşürdükleri gerekçesiyle rızaları dışında kısırlaştırılır. Ancak Naziler; sterilizasyon konusunda daha kesin çözümler üretirler.

- Almanya'da, *Kalıtımsal Olarak Hastalıklı Zürriyetin Engellenmesi Kanunu* çıkarılır ve bu süreçte 400 bin kişi -rızaları dışında kısırlaştırılır.

- 1 Ekim 1939'da III. Reich Şansölyesi Hitler; *Aktion T4 Kararını*²⁵⁴ imzalayarak *sterilizasyonu başlatır*. Almanya ve Avusturya'nın çeşitli bölgelerinden getirilen; engelli, akıl hastası çocuklar, gençler ile tedavi edilemeyen yaşlılara, kliniklerde *zorunlu ötenazi* uygulanır. Resmi rakamlara göre 25 bin, gayriresmi rakamlara göre 300 bin kişi bu yöntemle üstün Alman ırkının oluşturduğu toplumdan temizlenir.

- Nazilerin fikri alt yapılarını bu kadar derinden etkileyen *lebensraum* ve *untermensch* sembolleri ve sonuçlarını; iktidarda bulundukları süredeki eylemlerinde kolayca bulabiliyoruz. Bu iki sembolün Galton ve Ratzel tarafından kurgulandığını söylesek de aslında *düşünsel kökenlerinin* Darwin ve Nietzsche'ye uzandığını ileri sürebiliriz. Hatta *untermensch* sembolünün tarihte ilk

254 JOHNSON, Paul, Yahudi Tarihi, s. 570-571.

> Nihai Çözüm'ün tarihi, bu arada kargaşalıkların da başladığı 1 Eylül 1939 olarak kararlaştırılmıştı. O yılın 30 Ocak'ında yaptığı bir konuşmada, Hitler savaşa karşı olabilecek tepkisini dile getirerek "Avrupa'nın içindeki ve dışındaki uluslararası finansla ilgili Yahudi toplumu ulusları, bir daha dünya savaşına sürüklemeyi başarır, sonucu, Yahudi ırkının Avrupa'da yok edilmesi olacak" dedi. Savaşa, soykırım izni olarak bakıyordu ve savaşın patlak verdiği gün bununla ilgili bilimsel süreci harekete geçirdi. Deneyisel cinayet programı Hitler'in sefaret Kançılıryasında düzenlendi ve esas emir, Hitler'in kendi başlıklı kağıdında 1 Eylül 1939'da verildi: Bu emre göre, tedavi edilemeyen akıl hastalarının öldürülmelerine izin veriliyordu. Kançılıryanın adresi olan Tiergartenstrasse, 4'ten esinlenerek, programın kod numarası T-4 olarak belirlenmişti.

defa Platon tarafından dile getirildiğini ya da ondan kaynaklandığını belirtmiştik. Temellerinde ekonomik sebeplerin bulunduğunu bildiğimiz *II. Dünya Savaşı* süresince 50 ilâ 70 milyon insanın öldüğü tahmin edilir. Sivil katliam ve tecavüzlerin boyutu tarihte görülmemiş derecededir. Bu konudaki rekorlarımızı kısaca yazalım.

- 13-15 Şubat 1945 *Dresden Bombardımanında*; sadece iki günde 25 ilâ 130 bin kadın, çocuk sivil öldürülür.

- 10 Mart 1945 *Büyük Tokyo Bombardımanında*; halı ve napalm bombalarıyla tek seferde 100 bin kadın, çocuk sivil öldürülür. 278 bin Japon evi kül olur.

- 6 Ağustos 1945 *Hiroşima*'ya atılan atom bombası <uran-yum-235> ile; ilk anda 70 bin ve birkaç gün içinde toplamda 140 bin kadın, çocuk sivil ölür.

- 9 Ağustos 1945 *Nagasaki*'ye atılan bomba diğerinden farklıdır <plütonyum-239> ve deneme amacıyla kullanılmıştır. İlk anda 74 bin kadın, çocuk, sivil ölür. Sonradan bombanın etkilerinden ölen toplam insan sayısı 143 bin olarak açıklanır. Aşağıda anlatıldığı şekilde²⁵⁵ Dr. Ata Soyer, nükleer bombanın etkilerini detaylandırır ve sadece insan üzerindeki etkilerini anlatır ama bombanın genel olarak canlı hayatı tamamen yok ettiğini tahmin edersiniz. Bomba patladığı anda ölenler şanslıdır. O tarihte 14 yaşında bir çocuk olan Hashizume Bun bombadan kurtulan az sayıda insandan biridir, bir röportajda şunları anlatır;

- 3. katta camdan dışarı bakarken çok kuvvetli bir ışık gördüm, sanki güneş gözlerimin önünde yere düşmüştü. Bir

255 "Nükleer bir patlama çok yüksek derecede ısıya yol açar, bu da ionize olmuş sıcak havanın çok parlak bir şimşek gibi, bir ateştopu gibi görünmesine yol açar. Bir megatonluk bir hava patlamasından 0,0001 saniye sonra oluşan ateştopunun açık havada yüz kilometre öteden görülen parlaklığı, tropik bölgelerde güneşin tam öğle saatinde eriştiği parlaklığın otuz katıdır.

...
Işıklı bölgeden yayılan radyasyon ısısı 6000 ile 8000 Kelvin derece arasında değişir. Işık, derinin havayla temas eden bölümünde yanıklara ve ışık körlüğüne yolaçar. Patlama yönüne bakan insanlar, geçici olarak körleşeceklerdir. Örneğin, 15 km yüksekte patlayan 10 megatonluk bir bomba, 200 km öteden bakan insanlarda ani körlüğe yolaçar."

< > Dr. Ata Soyer'in, Nükleer Silahın Fiziksel Özellikleri Makalesi, Türk Tabipler Birliği isimli web sitesinden alınmıştır.

anda her yer gökkuşağı renklerinde ışık hüzmeleri ile doldu. O an, bombanın patladığı andı.²⁵⁶

İki atom bombası sonucu birkaç gün içinde ortalama 300 bin kadın, çocuk ve yaşlının öldüğü tahmin edilir. Savaş şartları sebebiyle gerçek rakamlar ortaya çıkarılamadığı için, bizler bu ölümleri sayarken *ortalama* terimini kullanmak zorunda kalırız.

- Tüm bunlardan daha kötü olan ise; iki atom bombasından sonra teslim olan Japon yetkililer ile Amerikalıların *bombaların etkilerinin incelenmesi için ortak bir komisyon* kurmalarıdır. Bu komisyon süreç içinde binlerce kadın, erkek ve çocuk üzerinde inceleme yapar, görüntülerini çeker. Kısaca insanları aylarca inceler ama hiç yardım etmez, komisyon görevlileri sadece yaralıları konuşturur ve bombanın insan üzerindeki etkilerini kaydederler.

Kaydedilen görüntülerdeki kadın, çocuk ve yaşlıların büyük bölümü arkalarında sadece bu resimleri bırakarak birkaç gün içinde ölürlür. Bu aşağılamanın ve çekilen görüntülerin nerelerde kullanıldığı hakkında bir bilgi yoktur ancak yüksek ihtimalle Amerikalılar tarafından yapılan *araştırma ve geliştirmeler* için kullanılmıştır. Bu halde *insanın türdeşini aşağılama* konusunda daha ağır bir örnek bulamayacağımızı düşünsek de bir doktor, daha ilginç yöntemler bulur ve adını insanlık tarihinin sayfalarına altın (!) harflerle yazdırır.

- Mengele, tüm insanlık dışı deneylerinin yanında *Çingene* ve *Yahudilerden* seçilmiş 3 bin kadar ikiz üzerinde deney yapar. Bazılarının göz bebeklerini çıkararak kendi enselerine veya ikizinin göz çukuruna yerleştirir <diker>, bir kısım ikizlerin vücudunu ise birbirlerine diker. Ayrıca tüm deneyleri; hiçbir *anestezik madde* kullanmadan, insanlar canlı ve bilinçli haldeyken yapar. Bu deneylerden kurtulan çocuk sayısı 200'dür.²⁵⁷ İnsanlarla hayvanları birlikte incelediği deneyler de yapar ancak bu bizi pek şaşırtmayacağı için anlatmaya gerek duymuyoruz. Posner ve

256 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49249704>

257 <https://www.history.com/this-day-in-history/the-angel-of-death-dies>

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/nazi-medical-experiments>
<ayrıca> <https://www.ushmm.org/tr>

Ware; eserlerinde, sağ kurtulabilen kurbanların şahitliğiyle birlikte bu deneylerle ilgili geniş bilgi verirler.²⁵⁸

II. Dünya Savaşı ile ilgili diğer gerçekleri okura bırakmakla birlikte temel konumuz; *untermensch* teriminin zihni altyapısı ve *lebensraum* fikrinin doğruluk değeridir.

Kısaca *hayat alanı* olarak çevirebileceğimiz *lebensraum* terimi hayvanlar için de geçerli olan doğal bir ihtiyacı karşılar. Ancak insan dışı türler için kendi hayat alanlarını genişletmek veya bu konudaki rekabetin sonucu -hiçbir zaman- *diğer grubu imha ederek onun bölgesine yerleşmek* şeklinde noktalanmaz. Genellikle hayvan gruplarının bölgelerini genişletmek zorunda olmaları karşısında saldırıya uğrayan grup; kendi bölgesini bırakarak başka yerlere göçer. Hayvan grupları arasında bu türden bir rekabetten çok *gerçek anlamda yardımlaşma davranışlarına* rastlanır. Kropotkin, şunları söyler:

Her tür sürekli olarak kendi alanını genişletmeye yönelir; yeni yerlere doğru göç kuraldır; ağır ağır ilerleyen salyangozda da kuraldır, hızla uçan kuşta da; fiziksel koşullar her bir bölgede hiç durmadan dönüşür; ve yeni hayvan çeşitleri, birçok durumda -belki de çoğu durumda-, hemcinslerinin besinini kapmaya yarayan yeni silahların gelişimiyle değil, ... yeni alışkanlıkların benimsenmesiyle, yeni yerlere doğru yer değiştirmekle ve yeni besinlere alışmakla oluşur. Bu tür durumlarda kökünü kazıma olmadığı gibi, rekabet de yoktur, çünkü yeni uyarlanma rekabeti azaltmıştır, tabii önceden rekabet varsa.²⁵⁹

Özellikle karınca ve arılarda; kolonilerin saldırıya uğraması sonucu savaşlar olsa da bu mücadele birisinin diğerini toptan

258 POSNER, Gerald L. - WARE, John, Mengele, The Complete Story, s. 3. >

"Mengele'nin sıkı bakımı altında ikizler özel odalara yerleştirildi, kucaklandı ve paha biçilemez nesneler olarak görüldü. Onun için değerliydi. Vücutlarında, Mengele'nin Auschwitz'in kilidini açacağına karar verdiği bir sır yatıyordu. Her bir ikiz çiftinin kopya özelliklerini, bazı varyasyon gösterenlerden ayırırdı. Miras kaldığını varsaydığı özdeş özellikler; geri kalanı zaman ve çevre tarafından geliştirilmiş ve edinilmiştir. Böylelikle, Avrupa'nın nüfusunun kontrol edilebileceğini ve genetik olarak mükemmel bir şekilde tasarlanabileceğini düşündü. Aryan mükemmelliği. Auschwitz laboratuvarında Mengele, savaşın en iğrenç deneylerinden bazılarını gerçekleştirdi. Mermer levhalara bağlanan çocukların uzuvları, gözleri ve iç organları genellikle bilinmeyen kimyasallarla ve anestezi olmaksızın incelenir, enjekte edilir ve kesilirdi."

259 KROPOTKIN, Pyotr Alekseyeviç, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 68.

yok etmesi şeklinde gelişmeyecektir. Bu türden güç ve rekabet çatışmaları sonucu genellikle koloni lideri uzaklaştırılır. Mücadeleyi kazanan grubun lideri, giden liderin yerine geçer ve yönetim eskisi gibi devam eder.

Örneğin; *aslan* <*Panthera leo*> ailesinin liderine karşı genç erkeklerden bazıları veya birisi başkaldırdığında lider yaşlı ise ve yenik düşecekse kaçar ve aileyi gençlerin arasındaki en güçlünün liderliğine bırakır. Böyle bir durumda genç erkekler yaşlı lideri öldürmezler, yaşlı lider gruptan uzaklaşırsa hiç zarar görmez. Genç lider grubun dişilerini sahiplenir ve yönetim eskisi gibi devam eder. Kısaca aslında bu mücadele ve değişim grubun daha dinamik kalmasını sağlar, *yaşam savaşının daha güçlü erkek tarafından idaresi yöntemi*; grubun devamına hizmet edecektir. Aynı şekilde kendi yaşam alanlarına yaklaşan başka bir grubun saldırısına uğrayanlar savaşacaklar ama yenileceklerini anladıklarında alanı terkederek başka alanlara gidecekler, alanı galipler kullanacaktır. Hayvanlar arasında çoğunlukla; yaşam alanı için birbirini yok etme davranışı değil diğerini kaçırarak alanı sahiplenmek davranışı görülür. Bununla birlikte hayvan grupları için; Ratzel'in söylediği şekilde bir *lebensraum* kavramının varlığını kabul edersek *tarih boyunca birçok tür veya grubun başkaları tarafından tüketildiğinin gözlenmesi gerekirdi*. Halbuki türlerin veya grupların yok olması genellikle -iklim değişikliği, yanardağlar gibi- doğal etkenler sonucu olmuştur.

Lebensraum kavramının insan dışı türler için benzer bir karşılığı bulunmakla birlikte *sapiens* grupları için geçerli olduğunu düşünebiliriz. Terimin çıkış noktası olan jeopolitik zorunluluk sonucu *sapiens* grupları bakımından *lebensraum*; kendi gruplarının geleceğini ve soylarının devamının garanti altına alınması, çoğalmaları için; *zaruri olan minimum coğrafya yüzeyi* anlamında gerekli bir kavramdır. Ancak Naziler açısından bu kavramın idealize edilmesinin en önemli sebebi; kendi gruplarının girişeceği yayılmacı politika ve bu amaçla verilecek mücadele için *tutarlı bir gerekçe bulma zorunluluğudur*. *Sapiens* dışı türler bakımından *saldıranları öldürmek* veya *öldürmek için saldırmak davranışları* sadece birbirine doğal düşman olan, biri diğerinin besini olan türler arasında gerçekleşen eylemlerdir. Bir türün mensup-

ları arasındaki *empati*²⁶⁰ davranışı aslında diğer türler bakımından da geçerlidir. Her durumda işbirliği, üretkenlik ve neslin devamı gibi amaçlar; açık seçik bir *eşduyum*u zorunlu kılar.

Türün kendi bireyleri bakımından doğal olarak oluşan empati, farklı türler <yabancılar> söz konusu olduğunda azalır, hatta kaybolur. Bu sebeple türdeşine hissettiği empatinin; sonuçlarını ve zorluklarını göğüslemek istemeyen insanın zarar vereceği başka insana karşı belirli bir empati duymayacak derecede yabancılaşması, *diğerini kendi türünün dışına atmasını* gerektirir. İnsan bu sayede türdeşine verdiği zarar sonucu hissedeceği rahatsız edici geri dönüşlerden kurtulabilir. Bir grup insanı başka bir grup insanı topluca öldürmek konusunda harekete geçirmek için gereken; belki de en önemli ve başarılı sembol *untermensh olmalıdır*. Çünkü; empati içgüdüsüne aykırı olanı görmezden gelmek ancak öldüreceğiniz canlıyı türünüzün dışına atabilmeniz yoluyla mümkün olur. Kısacası Eski Roma'da familianın malvarlığından sayılan ama türdeş sayılmayan *servus <köleler>* ile Nazilerin gözünde *Yahudiler, Çingeneler ve hastalıklı bireyler*, Amerikalıların gözünde Japon kadın, çocuk, siviller, türdeş olmamalıdır. *Untermensch* terimi; millet dediğimiz türdeş grup taraftarlarının koşulsuz sadakatini ve sınırsız öldürme kabiliyetini kullanmak için teorize edilmiş, *alanında en başarılı terimlerden birisidir*.

Kendi türümüzden olmayan varlığı daha kolay yok edebildiğimiz için yok etmek istediğimiz *türdeşimizi türümüzün sınırları dışına atabilmek* büyük özgürlük değil mi? Bir kere bu özgürlüğe sahip olduktan ve kullandıktan sonra bu bakış açısı, istediğimiz her bireye karşı kullanma hakkına sahip olacağımız her kapıyı açan ideal bir anahtar haline gelecektir. Yahudiler, çingeneler, zenciler, kadınlar, karşı partinin üyeleri, müslümanlar, müslüman olmayanlar, Almanlar, Alman olmayanlar, iddia ettiğimiz gibi ırkçı olmayan bireyler veya istediğimiz gibi davranmayan her bireyi *untermensch* haline getirebiliriz. Türdeşimize yapacağımız kötülüğün gerekçelerini düşünüp, üretmeye bile zahmet

260 Eşduyum. Bir anlamda empati terimi, bilen varlığın kendi gövdesinden çıkabilmesi veya kendi gövdesinden farklı bir varlığın bakış açısına sahip olabilmesini anlatmalıdır.

etmeden onu türümüzden atabilmek, böylece türdeş olmadığımız hayvanlar ile aynı seviyeye indirip kendimizi rahatlatmak pratik bir çözümdür ve insan aklına dayanır. *Homo sapiens*in diğer türlere karşı kullandığı argümanları ve bunların sonucunda ortaya çıkan zalimliği türdeşlerine de uygulayabilmesinin pratik ve akılcı çözümü olarak *untermensch* kavramı, hepimizin kendi içinde hissettiği bazı güdülere hitap etmiyor mu? Bu noktada *üst insan* kavramının aslında *alt insan* kavramını ortaya çıkaran bir tanımlama olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü *üst insanı* amaçlayan veya tarif eden kişi için ulaşılması gereken tanrısal özelliklere sahip üst insanın yanında *halen mevcut olan insanı alt insan olarak tanımlamak, zorunludur*. Dolayısıyla Nietzsche; gözlerinin önünde olan insan mertebesini *alt insan* olarak tanımlar.²⁶¹ İnsanın şu anki durumunu beğenmeyip olmasını istediğimiz özelliklere göre *übermensch* <üst insan> kavramını tarif edersek zorunlu olarak *untermensch* terimini de <mefhum-u muhâlif kuralı gereği>²⁶² tanımlamış oluruz.

Nietzsche, insanı hayvandan yukarı ama idealindeki üst insandan aşağı bir *ucube*²⁶³ olarak görür ve ona göre bu aşama; zorunlu olarak aşılması gereken bir *tekamül*²⁶⁴ aşamasıdır. Bilmediğimiz insan bu aşamayı geçerek bir anlamda *tanrılaşacak, übermensch olacaktır*. Ancak Nietzsche'ye göre *untermensch* gelişerek ya da değişerek *übermensch* olmayacaktır. Süreç değişim yoluyla

261 <Hyperanthropos> terimi latince hyper <üst> anthropos <insan> anlamındadır. Übermensch terimini ortaya atan ise Nietzsche'dir. Böyle Buyurdu Zerdüşt isimli eserinden örnekler;

"Aşkınızda bu yıldızın ışığı parlamalı. Ümidiniz İnsanüstü'nü doğurmak olmalı. Bütün tanrılar ölmüştür. Şimdi istiyorum ki 'İnsanüstü' yaşasın. ... Ben her ikisini, en büyük ve en küçük insanı çıplak gördüm. ... Tanrı öldü, şimdi istiyorum ki 'İnsanüstü' yaşasın. Kardeşlerim, bu egemenleri ve bu küçük adamları yok edin, bunlar 'İnsanüstü' için en büyük tehlikedirler. İnsan daha iyi ve daha kötü olmalı. Ben bunu öğreniyorum. 'İnsanüstü' iyiliklerini yaratmak için, en büyük kötülük gerekir."

262 <Lat. argumentum e contrario> Aksine argüman, Zıt anlam. Teknik olarak analojinin zıddıdır. Kısaca yasalarda belirtilen olumlu veya olumsuz tanımlar ya da sınırların, aksini gösteren olgudur. Bir ucubeyi übermensch <üst insan> olarak tanımladığımızda, hepimizin beyininde uyanması gereken, "o halde alt insan nedir?" sorusu olmalıdır. Amaçladığımız bir übermensch bulunuyorsa veya bir kısım insanı übermensch olarak tanımlamışsak <örneğin Almanları>, o zaman tanıma uymayan bireylerin untermensch olduğunu da kabul etmiş oluruz.

263 Çok acayip, şaşılacak kadar çirkin olan. <TDK>

264 <1> Olgunluk, olgunlaşma, <2> Gelişim, gelişme, <3> Evrim. <TDK>

değil birinin diğerini yok etmesi sonucu gerçekleşir ve bu süreci eserinde detaylarıyla anlatır.

İslâm literatüründe bulunan *insân-ı kâmil*²⁶⁵ düşüncesinin temelinde aynı bakış açısının bulunduğu söylenebilir. Ancak bu sembol tam olarak *übermensch* terimine eşit değildir. Çünkü insân-ı kâmil sembolü; bireylerin kendi içlerinde yaşayacağı bir süreci anlatır ve her birey kendi özel tekamül süreci sonunda bu aşamaya ulaşmak imkânına sahip olabilir. Bu yaklaşım *bir insan versiyonunun başka bir versiyonu yok ederek ortaya çıkmasını değil her dönemde olgun insan ile diğerlerinin birlikte yaşadıkları bir hayatı* anlatır. Sonuçta şunu söyleyebiliriz; kendimizden farklı türlere olan uzaklığımız <veya tersi> ile, türdeş grubumuzun menfaatleri veya herhangi bir sebeple kullanmak için ürettiğimiz farklılıkların temelinde aynı bakış bulunur. Farklı veya aşağı gördüğümüz her tür veya grup için; -ölçütümüz kendimiz olmakla beraber- *temelinde bize ait özellikler gözetilerek yapılan kıyas vardır*. Aklımıza gelen tüm ölçütlerin her birey için değişebilen ölçütler olabileceğini tahmin edebiliriz. Bilinç, akıl, güzellik ve benzeri, kıyas kabul eden tüm değerlendirmeleri dışımızdaki herhangi canlıyı yok etmenin sebebi haline getirebileceğimiz çok açıktır. İnsanla diğer türler arasında veya türümüz içindeki gruplar arasındaki farkları ortaya koyarak kıyasa uygun hale getirmenin temelinde ise hepimizin tahmin edeceği gibi sadece *duyguları-mız* bulunur.

265 Tasavvuf tarihinin en önemli konularından olan insân-ı kâmil anlayışı, varlık ve bilgi problemleriyle ilgisi yanında dinî ve ahlâkî boyutları da bulunan derin fikrî çaba ve ruhî tecrübenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İnsân-ı kâmil kavramı tasavvuf literatürüne Muhyiddin İbnü'l-Arabî tarafından yerleştirilmiştir.

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/insan-i-kamil>

Sonuç

Biz hayvanın ne istediğini biliriz, hatta onun ne istediğini –açıkçası varolmak, esenlikte olmak, yaşamak, üremek- de biliriz. Güven içinde bu hayvanın isteme bakımından bizim istememizle özdeş olduğunu kabul ederiz. Gözümüzü bile kırpmadan ona istemenin kendimizden bildiğimiz, değişmeyen bütün coşkularını yükleriz. Hiç kararsızlık geçirmeden onun isteğinden, sevgisinden, nefretinden, korkusundan, öfkesinden, kininden, sevincinden, üzüntüsünden, özleminden sözederiz. Öte yandan, sıra salt bilgi görüngüsünü tartışmaya geldiğinde bizde bu güven kalmaz. Hayvanın anladığını, düşündüğünü, yargıladığını, bildiğini söylemeye dilimiz varmaz. Sonuçta biz söylesek söylesek ikircikli ikircikli onun bazı tasarımları olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu tasarımlar olmasa, onun istemesi bizim sözünü ettiğimiz duygusal durumlara uygun gelmez. Ama hayvanlara özgü algı kipi bakımından, algının belli bir türdeki kesin sınırları bakımından bizim yalnızca belirsiz, bulanık bir tasarımıımız vardır.²⁶⁶

SCHOPENHAUER

Elinizdeki çalışmada; *insanın sadece vahşi bir yıkıcı olduğunu ispatlamak* veya bu sebeple *kendisiyle birlikte tüm yeryüzünün sonunu hazırladığını göstermek* gibi bir amacımız olmadığı gibi bunun gerçekte faydasız bir gayret olacağı açıktır. Ayrıca böyle bir gayret; *salt gerçeği göstermeye uğraşan bir fotoğrafçının çektiği fotoğrafın güzelliğine bakarak mutlu olması* veya onunla övünmesi gibi bir *aptallık* olacaktı. Amacımız, sebebini bilmediğimiz halde beynimizde bulunan bazı ön kabullerin *neden böyle olduğunu anlamaya çalışmaktır*. İnsan dışı canlı hayatı oluşturan türler hakkında tanrılar gibi hissetmemiz, davranmamız ve *onlara bu bakımımızın fel-*

266 SCHOPENHAUER, Arthur, İsteme ve Tasarım Olarak Dünya, s. 115-116.

sefi veya inançlara bağlanan temellerinin neler olduğunu bilmek veya anlayabilmek; bizce canlı hayatın kaderini değiştirebilecek öneme sahip olabilir.

Konrad Lorenz ve bazı araştırmacıların canlı bireylerin davranışları ve sosyal hayatlarıyla ilgili yaptıkları çeşitli araştırma ve deneylerin konumuzla ilgili en gerçek sonucu şudur ki; *sapiens ve diğer türler arasında fizyolojik olarak temel bir farklılık yoktur.* Ancak *sapiens*; diğer türlere göre sadece doğada yaşama kabiliyeti bakımından önemli farkları bulunur. Bunun yanında *sapiens*; sahip olduğu akıl yürütme, soyut düşünce, grup halinde yaşama zorunluluğu, grup içi iletişim ve işbölümü gibi özellikleri sayesinde -doğa karşısındaki zayıflığına rağmen- çok kısa bir zamanda yok olması gereken *kırılgan bir tür* olduğu halde yaşamaya devam edebilmiş ve sonunda çok övündüğümüz uygarlığımız ortaya çıkmıştır. Demek buradan şu sonucu çıkarabiliriz; *sapiens*, tasarımı *doğaya uygun olmayan bir makina* olmakla beraber doğada ortaya çıkmıştır. Peki şunu da söyleyebilir miyiz? *Homo sapiens* diğer hominid <kardeş> türlerin arasından bazı avantajlarını kullanarak sıyrılan tek türdür. Kardeşlerinin arasından sıyrılmasının belki de tek sebebi, doğaya daha uygun vücut yapısı değil akıl ve en önemlisi <işbölümünü ortaya çıkaran> ileri iletişim ve dil yeteneği olmalıdır.

Homo sapiens; hiçbir alet kullanmadan, herhangi bir hayvanı yakalayıp öldürerek kendisini besleyebilecek özelliklere sahip değilken kendisinden önceki devirlerde yaşamış olan *Homo habilis* veya *neanderthal*²⁶⁷ kardeşlerinin -doğada yaşama kabiliyeti bakımından- *sapiensden* daha üstün olduğunu görüyoruz. Bu sebeple şu soruyu sormak önemli hale geliyor; fizyolojik olarak bizlerden daha güçlü olduğu görülen ve son dönemlerinde *sa-*

267 BIRX, H. James, Encyclopedia of Anthropology, s. 1718-1726.

<Homo neanderthalensis <350-250 bin yıl ile 27-30 bin yılları arasında yaşamış>, hominid kardeşlerimizden belki de bize en çok benzeyenidir. Bugün artık bu türün alet yapımı, yardımlaşarak avlanma, toplu yaşam, kısmen bitkisel beslenme, süslenme, giyinme, ölülerini gömme ve belki de mezar süsleme davranışları gösterdikleri bilinmektedir. Bu veriler, onların da *sapiens* benzeri olduğunu ve toplu yaşama/avlanma davranışları sayesinde sınırlı da olsa iletişim kurabildiklerini göstermektedir.>

Ayrıca bakınız: <https://www.nature.com/scitable/knowledge/library/neanderthal-behavior-59267999/>

piens ile aynı bölgelerde yaşayan *Homo neanderthalensis* neden tükenmiş de *sapiens* yaşamıştır? Günümüzde farklı bir tür olarak kabul edilen *neanderthalin* çözümlenebilen DNA bölümlerinden bir kısmının modern insanda da bulunduğunu söyleyen doğa bilimciler vardır. Bunun anlamı; *sapiens* ile *neanderthal* arasında çiftleşme gerçekleşmiştir ya da *sapiens* bilmediğimiz bir tür ile *neanderthalin* melezidir. *Neanderthal* ile *sapiens* çiftleşmişse gerçekte onların türdeş olduğu sonucu da çıkacaktır. Bu konuda iki ihtimali düşünebiliriz. *Birincisi*; bu türler farklı değildir, tür içi değişim göstermişlerdir ve biz dönüşmüş olan yeni halini <*sapiens*> diğlerinden farklı bir hominid türü olarak tanımlamaktayız. *İkincisi*; saydığımız türler farklıdır ve tarihin belli bir evresinde <tahminen 50 ila 20 bin yılların arasında> aynı zamanda dünya üzerinde bulunmuşlar, karşılaşmışlar, hatta birbirleriyle arızı olarak çiftleşebilmişler, sonrasında biri yok olmuş, diğeri *sapiens* ismiyle hayatta kalmıştır. Bu ihtimalde *sapiensin* *neanderthal* ve *denisova insanı* melezi olabileceğine dair bulguların da olduğunu biliyoruz ve bu bilgilere değineceğiz.

Her iki ihtimalde karşımıza tek bir sonuç çıkmaktadır; *sapiensin* ortaya çıkışı ile *neanderthalin* yok oluşu günümüzden ortalama 20 bin yıl öncesine rastlamaktadır. Ancak biz biliyoruz ki yazının tarihi günümüzden 5-6 bin yıl öncesine kadar uzanır. İbrâni takvimine göre ise bizler dünyada 5780'inci yıldayız ve Sümerlerin çivi yazısı buluntularının MÖ 3000 tarihlerine rastladığını da eklersek *sapiens*; kardeşlerinden sonuncusunun yok oluşundan başlatacağımız tarih olan 20 bin yılın ortalama ilk 14 bin yılını sadece *sesli iletişim ile geçirmiştir*. Örneğimizi genişleterek benzer şeyleri *Homo erectus* için de söyleyebiliriz; *Homo erectus* bilindiği kadarıyla 1,5 milyon yıl boyunca dünya üzerinde yaşamış, okyanusu aşabilmiş ama baltadan başka bir alet geliştirmeden yok olmuştur.²⁶⁸

Peki, birkaç tür ile birlikte aynı zamanlarda dünyada bulunan *sapiens*; doğada yaşama kabiliyeti ve fiziki güç bakımından diğerlerine göre daha zayıf olmasına rağmen *kardeş türlere karşı hangi avantajlara sahiptir?* Bu sorunun cevabı yüksek ihtimalle

268 BIRX, H. James, age, s. 1187-1188.

dili etkin kullanabilme sonucunda oluşan *iletişim becerisi* olmalıdır. Ancak diğer türlerin birçoğunda aynı becerinin olduğunu da biliyoruz, demek sadece iletişim değil dil becerisinin çok ötesinde olan ve yazıyla birleştğinde türümüzü dünyanın hâkimi yapan *soyut düşünceden* bahsetmek gerekir. Çünkü ancak soyut düşünce yeteneği; türümüze -doğaya uygun olmayan tasarımı- nın getirdiği- dezavantajları yenebilecek gücü verecek ve bugün adına medeniyet dediğimiz dünya tasarımının temelleri ancak bu yetenek sayesinde atılacaktır.

Felsefeci Ahmet Arslan; *insan doğal bir varlık değil kültürel bir varlıktır* diyerek, *sapiens* hakkında söylemek istediğimizi en baştan söyler. İnsan tasarımının doğaya uygun olmamasının veya bu şekilde evrimleşmesinin sebebi belki de budur. Burada şunu anlıyoruz ki *sapiens*; tanrının tasarımı veya doğanın düzeni sebebiyle <bir zamanlar doğaya uygun olsa da> günümüzden 15-20 bin yıl öncesinde artık doğal bir makina değil *duygusal ve siberne- tik*²⁶⁹ bir makina olarak karşımıza çıkar. O zaman giriş bölümünde sorduğumuz soruların cevaplarını ne ölçüde bulduğumuzu değerlendirebiliriz.

Canlı nedir sorusu tarih boyunca birçok bilim insanı veya filozof tarafından cevaplanmıştır. Ancak yapılan tüm tanımların ortak özelliği; yapıldığı dönemdeki canlıların *gözlenebilen özellikleri ile sınırlı tanımlar* olmasıdır.

Ali Demirsoy, canlıyı özellikleri ile tanımlar ve bu özellikler şunlardır: *Özel bir kimyasal ve hücrel dizilim, büyüme, enerji kullanımı, çevreye uyum, üreme, hareket, evrimsel uyum ile varyasyonların kalıtımı*.²⁷⁰ Bu tanımdaki özel bir kimyasal dizilime sahip olma koşulunu *organik temeller* olarak anlıyoruz, evrimsel uyum dışındaki diğer özellikler de *hareket, beslenme ve çoğalma* özelliklerini karşılar. Ancak bu tanım bilimsel bir tanımlama olduğu için

269 Eski Yun. Kybernêtes <κυβερνήτης> “dümenci”, Tur. Güdümbilim, Fr. Cybérnétique, En. Cybernetics. Canlı ve cansız tüm karmaşık sistemlerin denetlenmesi ve yönetilmesini inceleyen bilim dalıdır. Burada sibernetik teriminin anlamını şöyle açıklayabiliriz. Dış müdahaleye ihtiyaç duymadan kendini yenileyebilen ve ihtiyaçlarını karşılayabilen organik veya inorganik hareketli sistemleri inceleyen bilim dalıdır. Kısaca robotumuzun işini çektiğimizde, kendisini beslemek için işini yine kendisi prize takabiliyorsa, robot değil sibernetik bir makinadır diyebiliriz.

270 DEMİRİSOY, Ali, Kalıtım ve Evrim, s. 63-65.

düşünsel olarak daha farklı bir canlı tanımına ihtiyacımız var ve bu sebeple canlı tarifini şöyle yapabiliriz: *dışardan bir destek almadan hareket, beslenme ve çoğalma kabiliyetine sahip <sibernetik özellikleri bulunan>, fizyolojik yaşam iradesi olan <doğal irade>, organik veya inorganik yapıya sahip her makina canlıdır.* Anlıyoruz ki; organik veya inorganik yapı ve sibernetik özelliklere sahip olan varlığa canlı diyebiliriz. Bu sebeple inorganik canlı tanımına karşı çıkacak okurlar olabilir. Bu itirazlara karşı şunu söyleyebiliriz; sibernetik özelliklere ve dolayısıyla iradeye sahip olabilen her varlığın canlı sayılması gerektiği düşüncesi bir zorunluluktur. Çünkü irade ile kendi kendine ihtiyaçlarını bilme ve bu ihtiyaçları karşılama özelliği; <algılarımız veya saplantılarımızın ötesinde> *sapiens* harici türlerde bulunduğu gibi organik olmayan yapılarda da bulunabilecek özelliklerdir. İrade terimi ise isteklerini belirleme değil ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini temsil eder. Tanımı biraz açarsak; ilk üç fonksiyon olan hareket, beslenme ve üreme terimlerine kimsenin itirazı olmaz ve aslında bu üç terim <özünde> yaşam teriminin kaplamına dahildir. Ancak *fizyolojik yaşama iradesi* terimini kabul etmeyecek kişiler de olabilir. *Homo sapiens*; sonsuz kibri ve tanrısal kıskançlığı sebebiyle iradeyi her zaman akıl terimi ile ilişkilendirir ve sonunda irade teriminin anlamı <insanlığın ortak bir suçu olarak> gerçek anlamından uzaklaşır. Üreyen her hücre, her bakteri veya alg²⁷¹ yaşamak ister, kendisinde doğal olarak bulunan yaşama isteği temel zorunluluktur ve tek kaynağı da canlı olma hâlidir. Demek burada bir kural koyabiliyoruz ki; *canlı olan her varlık, canlı olarak kalmak ister.* Bunun tek sebebi de yine ken-

271 AKTAR, Selin - CEBE, Gözde Elgin, Alglerin Genel Özellikleri, s. 237-264.

Algler su ortamında primer üretici canlılardır ve besin zincirinin önemli bir parçasını oluşturlar. Denizlerin en önemli canlı kaynaklarından biri olan alglerden gıda, tarım, kozmetik, tıp, eczacılık ve endüstri dallarında yararlanılmaktadır. Algler, özellikle yeni farmasötik ajanların geliştirilmesinde önem taşıyan yüksek biyolojik aktiviteli sekonder metabolitlere sahiptirler.

Algler basit yapılı, klorofil içeren organizmalardır. Tek hücreli veya çok hücreli olabilirler, gruplar halinde koloni oluşturabilirler. Boyutları 3-10µ'dan 70cm uzunluğa kadar çıkabilir. Günde 50cm'e kadar uzayabildikleri bilinmektedir. Algler vejetatif üreme, eşeyli ve eşeysiz üreme olarak üç farklı üreme sistemine sahiptirler.

Besin zincirinin önemli bir parçasını oluşturan algler, fotosentez yapabilmeleri nedeniyle su ortamındaki primer üretici canlılardır. Soyları 1.5 milyar yıl öncesine dayanan yeşil algler ve karasal bitkiler arasındaki bağlantı, evrimsel filogeninin henüz ortaya çıkmadığı zamanlardan beri bilinmektedir.

disi olup *tanrı veya doğa tarafından verilmiş özellikleridir*. Tüm canlı varlık; canlı kalmak bakımından serbest bir iradeye sahip değildir. Canlıların her bir yapı taşı; hareket, beslenme ve üreme bakımından bu temel kanuna aykırı davranamaz. O zaman şunu iddia edebiliriz, insan gözlüğünü birkaç dakikalığına çıkarırsak *tüm canlı hayatın -her an hareketli ve üretken bir şekilde- canlı kalmak iradesiyle dolu olduğunu* görürüz. Her canlı varlığın sahip olduğu bu iradenin kaynağı akıl, bilinç veya farkındalık gibi insan uydurması özellikler değil yaratılmış veya doğal olarak evrim geçirmiş olan hücrelerinden kaynaklanır. Tüm canlılar gibi biz de hücrelerimizin beslenmesi, çoğalması, sağlığı için, kısaca canlı kalabilmek için yer ve içeriz. Demek canlı kalmak iradesi bakımından bir hücre ile aslan ya da insanın biyolojik bir farkı yoktur. O zaman; *canlı kalmaya devam etme iradesi <canlılık> canlının en temel iddiasıdır*.

Koyunlar neden ot yer? diye sorsak hepimiz; onlar otla beslenir ve fizyolojik olarak bedenlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, canlı kalmak için ot yerler/beslenirler, ot yemek onlar için bilinçli bir eylem değildir, sadece ihtiyaçları ve fizyolojileri sebebiyle *doğal beslenme davranışı* gösterirler şeklinde cevap veririz. Peki, insan neden yemek yer desek cevabımız farklı olacak mı? Ya da Akıllı Robot bölümünde hayalimizde yarattığımız *Akimi* neden beslenir diye sorsaydık cevabımız değişecek miydi? Kısaca bir karınca veya ağaca baktığımızda; bahsedilen *mutlak irade* hem *kendiliğinden* ve hem de *değiştirilemez bir hak*, onların her zaman sahip olduğu bir yetkidir. Bu sebeple bir varlığın başka bir canlıya ait olan bu en doğal hakkı tanımaması <veya tanıması>, değerlendirmeyi yapan varlığın yetkisi dışında olmalıdır. Şunu söylüyoruz; *canlının bu doğal hakkı* herhangi bir varlığın tasarruf alanının dışındadır, değerlendirilemez veya değiştirilemez.

Tanımdaki *hareket* teriminden de aynı şeyleri anlamakla birlikte *hareket*; canlının *uzay-zaman* içinde kendi iradesi ile oluşturduğu *değişiklik*dir. Her canlı *uzay-zaman* sürekliliğinde zorunlu olarak varolur. Nitekim *Untermensch* bölümünde hem canlılar hem de insanlar için hayat alanı terimini incelediğimizde *sapiensin <hususiyile kötü niyetli hayvan>*²⁷² olarak *lebensraum* teorisine ulaştığını ve bunun acı verici sonuçlarını gördük. Demek hareket kavramı da diğerleri gibi canlılığın temel özelliklerinden

272 Bu tanımlama Arthur de Gobineau'a aittir.

olup -canlıya kendiliğinden bir yetki kazandırmakla birlikte- biyolojik özelliklerimizden biridir. Canlının tanımında bulunan *çoğalma ve kendini kopyalayabilme kabiliyeti*; hepimizin bildiği şekilde üreme ve nesli devam ettirmeyi temsil eder. Üreme irâdesi de diğerleri gibi akıl ve bilinç ile ilgili olmayıp doğal ve kendiliğinden ortaya çıkmış irâdedir. Bu sebeple üreme de tüm canlılar için ortak özelliktir ve bir hâkkı temsil eder. Tanımımızdaki <herhangi destek olmadan> sınırlaması tam olarak irâde teriminde karşılığını bulur. Çünkü diğer bir varlığın kontrolünde veya onun desteğiyle hareket veya üreme, canlılığın göstergesi olamaz. Kontrollü hareket ancak kontrol edenin canlılığını gösterebilir. Bir robot yapıp onu kumanda ettiğinizde veya bir programla yapacağı hareketleri önceden belirlediğinizde robota can vermiş olmazsınız. Her iki durumda *elinizle veya aklınızla* oluşan hareketin kontrolü sizdedir, bu sebeple canlılık vasfı ancak size ait olabilir. Ancak sibernetik bir makina yapıp onu kendi başına bıraktığınızda kendi ihtiyaçlarını özgürce arayıp besleniyor ve ayrıca kendini kopyalayıp -kendisi gibi- başkalarını üretebiliyorsa *o varlık canlıdır* ve siz de *tanrısınızdır*.

Burada şunu buluyoruz ki Tanrı; yarattığı varlığın temel yapı taşlarını imal eder ve üretim kuralları ile temel sistem yazılımını oluşturur. Ancak canlı varlık *harekete başladığı andan itibaren*, belirlenen bu genel kurallar dahilinde tamamen özgürdür. Buradaki *özgürlük* terimini *hareket ve karar verme* anlamında kullanıyoruz. Doğaldır ki temel karar verme ve beslenme isteği veya üreme gibi hareketlerin sebebi *tanrının güncel irâdesi değil imal edilen malzemenin özelliği* olmalıdır. Çünkü tersi durumda <tanrı istediği anda ve onun etkisiyle hareket ediyorsak ya da besleniyorsak> canlı sayılan kişi tanrı olacaktır, bizler değil. Ancak bu halde malzemeyi seçip kuralları koyan tanrının hiçbir müdahalesi olmadığını düşünebiliriz. Unutmayalım Akıllı Robot bölümünde, *Akimi*'yi imal ederken malzemeyi ve unsurlarını biz belirledik, temel fonksiyonlarının çalışması için gerekli olan minimum yazılımı yazdık ancak geriye kalan tüm unsurlar ve tüm diğer programların kurgusunu ona bıraktık. Kendisi, -verdiği- duyuyu yetenekleri sayesinde- iletişim yoluyla ailesinden ve çevresinden aldığı verileri kullanıp kendine özel programlarını üretti. Demek burada şu iddiayı da buluyoruz ki, *her canlı-*

nın eşsizliği; tanrının irâdesi sonucu tek tek bireyleri yaratması veya idare etmesinden değil tesadüf ve çeşitliliğe izin vermesinden, buna izin veren malzemeyi ortaya çıkarmasından kaynaklanır. Sonuçta her canlı, aynı malzemeden olma yönünden birlik içinde iken oluşan yaşam, canlı sayısı kadar çeşitlilik gösterir. Tanrının yaratıcılığı ve gücü -malzeme ve kuralları belirlemek yoluyla- bu çeşitliliğe olanak sağlamasından kaynaklanır. Yoksa yaratmak; bir maddeden başka bir madde üretmek olsaydı fotokopi makinasının da tanrı olduğunu düşünebilirdik.

Yukarıdaki paragrafta isteyenler tanrı yerine doğa terimini kullanabilir. Ancak her iki ihtimalde şunu buluyoruz ki; tanrı veya doğanın oluşturduğu bir canlı hayat tasarımı; söz ediyorsak canlılar bakımından bunun zorunlu sonucu; söylediğimiz şartlarda özgür irâde ve kendiliğinden oluşan hâklar olmalıdır. Çünkü kendiliğinden devam eden bir doğal hayat ve hâklar olmazsa canlı hayattan değil, robotlar sisteminden söz ederiz.

O zaman canlı; uzay-zaman içinde kendiliğinden hareket eden ve üreyen, organik veya inorganik yapıya sahip, sibernetik sistemdir.

- Tarih boyunca canlılar nasıl sınıflandırılmıştır ve bu sınıflandırmayı hangi kriterlere göre düzenleyebiliriz?

Aristoteles'in *Hayvan Araştırmaları* ile başlayan canlıları sınıflandırma girişimleri ve insan gözlüğüyle yapılmış sınıflandırmaları bir kenara bırakırsak biyolojik temellere dayanmayan tanımların hatalı olduğunu söyleyebiliriz. Gözlemcinin kendisinin de dahil olduğu bir yapıyı tasnifinin objektif olacağını düşüneyiz. Bir horozun kanatlı hayvanları tasnif etmesi ile insanın canlıları sınıflandırması arasında sizce bir fark var mı? Tarih boyunca canlılar; temelde iki farklı bakış açısı ile sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur. Bunlar kısaca felsefi ve biyolojik temelli sınıflandırmalardır. *Felsefi bakışı* yani insan gözlüğü kullanarak yapılan tüm subjektif sınıflandırmaları bir kenara bırakmakla birlikte bu yöndeki tanımlar sonucunda canlılar içinde sadece sapiensin ayrı bir yerde tutulduğunu bilmek gerekir. Bunun sonucu olarak şunu iddia ederiz, canlıları objektif tanımlama ancak *biyolojik-filogenetik*²⁷³ bakış açısıyla mümkün olacaktır. Bu sebeple felsefi tanım ve sınıflandırmalar; *subjektif bakışa sahip oldukların-*

273 Filogenetik; organizma grupları arasında, evrimsel ilişkinin araştırılması.

dan gerçeği ortaya çıkarmayacaktır. Ancak inanç sistemlerinin etkisi sonucu; türümüze has bir ikiye bölünme ve ısrarla devam ettirdiğimiz sınıflandırmalar bulunur. Bahsettiğimiz subjektif tanımlar; bazen ruh ölçütüne ve bazen idrâk ve yaratılış özelliklerine göre değişen ama genelde sınıflandırmayı yapan kişinin menfaatlerine uygun olmaktan öteye geçmeyen tanım ve sınıflandırmalardır. Ayrıca istisnasız her bir subjektif sınıflandırmanın *bir değerler sistemine dayandığını da söylemek gerekir*. Bu tür sınıflandırmaların en önemli özelliği; *sapiens* ve onun özellikleri ölçüt alınıp -daha sonra diğer türlerin bu ölçütlere kıyasla- tanımlanmasıdır. Biyolojik temelli sınıflandırmalar ise objektif ölçütlerle yapılır. Canlıları fizyolojik özellikleri, genetik kökenleri, organlarının benzerlik ve farkları gibi değerlendirmelerin diğerlerine göre daha doğru olacağı açıktır. Ancak biyolojik bakış açısının bile insan gözlüğü ile değerlendirme yapma tehlikesi taşıdığını da söyleyebiliriz.

Okura, Akıllı Robot bölümünde açıklamaya çalıştığım şekilde; örneğin neden bazen tüylerimiz diken diken olur? Neden bazı insanları ilk gördüğümüzde âşık oluruz, neden bazılarını ilk gördüğümüz anda nefret ederiz, uzaklaşmaya çalışırız. Neden üzülürüz, korkarız, severiz, mutlu hissederiz veya benzer duyguları bazen sebepsiz yere yaşadığımızı zannederiz? Yüzyıllardır uğruna milyonlarca dizelik saçmalıklar yazdığımız ve aşk ismini verdiğimiz duygunun yalnızca fizyolojik üreme ihtiyacı olduğunu neden itiraf edemeyiz? Ya da diğer türler söz konusu olduğunda *basit çiftleşme davranışı olarak tanımladığımız hareketleri*, bizler yaptığımızda neden aşk olarak görür ve kutsarız? Bu durumun gerçek nedeni *varlık dünyasını tanımlama ve anlamlandırma hakkını sadece kendimizde görmemiz olabilir mi?* Canlı hayat içinde düşünme yeteneğine sahip tek varlık olduğunu iddia eden insan; -bunun doğal bir sonucu olarak- dışındaki dünyayı tanımak, tanımlamak, ve en önemlisi sınıflandırmak zorunda olduğunu söyler. Ancak fikirleri peş peşe sıralayan beynimiz; mantıksal sonuçlar çıkarırken bizi büyük hatalara düşürüp sayıklamamıza sebep olabilir. Bu hatalardan birkaçını şöyle özetleyebiliriz:

Tanıma ile tanımlamayı birbirine karıştırma hatası;

Tanımak; kendi bedenine ait veya dışında olan ve duyularla algılanan herhangi bir görüntü hakkında verilen karardır. Tanımak gözlem²⁷⁴ ve deney²⁷⁵ ile olur. Ancak insan; soyut düşünme yeteneği sayesinde yorumlama, sonuçlar çıkarma eylemlerine hazır ve çok isteklidir. Elinizdeki çalışmada tekrarlanan "demek," "o zaman," "bu halde" gibi kelimeler, gözlem veya deney sonucunda bizim ulaştığımız şahsi fikirlerimizi ilettiğimiz sonuç cümlelerinin başlangıcıdır ve bu kelimeleri kullanırken belirli bir gözlem veya deney üzerine bizim mantıksal düşünme sürecimizin devamında çıkardığımız sonucu söyleriz, *beynimizin kararını dillendiririz*. Kısaca görürüz ve sonuçlar çıkarırız. Ancak çıkardığımız sonuçların doğru olup olmadığı; izlediğimiz <bilimsel veya bilimsel olmayan> yöntem ve kurduğumuz düşünce dizgesine göre değişecektir. Demek, tanımak aslında hem subjektif hem edildir ve böyle olmak zorundadır. *Tanımak*²⁷⁶ ve *tanımlamak*²⁷⁷ terimlerinin; hangi anlamlara

274 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 2, s. 257-258. >

Gözlem; <Os. Müşahade, Tarassut, Istibsar, Tettebbü, Riayet, Rasat, Nâzar, İhtar; Fr. Ing. Observation, Al. Beobachtung, It. Osservazione> Doğal olayların gözle incelenmesi...

Gözlem çeşitli araç ve gereçlerin yardımıyla, olayların nedenlerini bilmek için yapılan bilimsel bir yöntemdir. ...

275 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 1, 1976, s. 291. >

Deney; <Os. Tecrübe, Vukuf, Kuvvei mârifet; Fr. Expérience, Al. Erfahrung, Experiment; Ing. Experience, Experiment; It. Esperienza, Esperimento> Bilgi edinmek için yapılan kılıgı... İnsanın dış dünya üstündeki pratiğini dilegetirir, eytışimsel felsefede toplumsal pratiğin toplamı olarak tanımlanır. ... İnsan düşüncesinden bağımsız olan nesnel gerçeklik, eşdeyişle dış dünya, deneyin konusudur. ...

Oysa deney, insanın aktif bir faaliyetidir. Bu aktiflik yönlemsiz ise ona görgü <Os. İhtibâr> yöntemliyse ona deneyim <Os. Tecrip> denir.

276 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 6, s. 222-223. >

Tanım; <Os. Teşhis, Mârifet, Tezekkür, Tasdik; Fr. Reconnaissance, Al. Erkennen, Wiedererkennen, Dankbarkeit; Ing. Recognition, Recognizance, Acknowledgment; It. Riconoscenza, Ricognizione, Riconoscimento> Bilgi edinme... Sözcük anlamında daha önce görülmüş bir şeyi bilme demektir. ... İnsan, çevresindeki dünyayı üretim sürecinde tanır. Bu kılıgın çalışma sürecinde tanıma, iki aşamada gerçekleşir. Tanımının birinci aşaması, duyuşsal algı aşamasıdır. Bu aşamada insan, deney ve gözlemlerle gereken verileri toplar. Tanımının ikinci aşaması, mantıksal düşünme aşamasıdır. Bu aşamada insan, elde ettiği verileri anlığında çözümler, karşılaştırır, ayrımlarını ortaya koyar, birleştirir ve belli sonuçlara varır.

277 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 6, s. 222-223. >

TANIM; <Os. Târif, Taâyin, Kavli şârih, Had; Fr. Définition, Al. Definition, Begriffsbestimmung, Ing. Definition, It. Definizione> Herhangi bir şeyi başkalarından ayıran sınırları belirtme ... Tanımlama deyimiyle de dilegetirilir. Tanımlamak <Os. Tarif etmek, Fr. Définir> işlemidir. Tanım ya da tanımlama, bir mantık yöntemi olarak, bir terimin içleminde bulunan temel ıraları belirtmekle yapılır. Örneğin <su, hidrojenle oksijenin

geldiğini araştırdığımızda ise birbirine çok yakın anlamları olduğunu düşündüğümüz bu iki terimin aslında çok farklı olduklarını görürüz.

Tanımlama; bir ölçüt²⁷⁸ <critère> gerektirmekle birlikte, objektif ve etken bir eylem olmak zorundadır. Bir varlığı tanımlamak istediğimizde istisnasız olarak önceden belirlenmiş <bildiğimiz> başka bir varlıkla ölçülendirerek tanımlarız. Her varlığı başka bir varlık ile tanımlamak zorunluluğunu kabul edersek *sapiens ilk varlığı nasıl tanımlamıştır ve ilk varlık nedir? Sorusu ortaya çıkmaktadır.*

Farklı bir açıdan bakarsak *tanımlama yapmak için kullandığımız ilk ölçüt nedir?* Ancak insanlık tarihinin ilk zamanlarına giderek öğrenebileceğimiz bilgiler söz konusu olsa da; insanın ilk tanıdığı ve tanımladığı varlık; kendi bedenidir. Süreç içinde gelişerek değişen ölçütleri kullanmakla birlikte ilk tanıdığımız varlığın bedenimiz veya en yakınımızdaki bedenler olduğu kolayca tahmin edilebilir. İnsan yavrusunun gelişimi esnasında gözlediği, tanımladığı ilk bedenlerin; annesi ve kendisi olması gerekir. Bu durumun bir sonucu olarak konuşma yeteneği; insanın annesinden kopyalayarak kazandığı en önemli yeteneği olmalıdır. Ancak insan açısından iletişimin sadece konuşmayla mümkün olabileceği fikri hatalıdır ve insan dahil tüm canlıların konuşmadan da çok kolay iletişim kurabildiği hepimizin kabul edeceği bir gerçektir. Bununla birlikte konuşmanın diğer canlılardan daha ileri bir seviye olduğu veya daha faydalı bir iletişim sağladığı fikri de tamamen hatalıdır. Bickerton bu konuyu inceler ve canlıların iletişim amacıyla konuşmalarının gerekli olmadığını ka-

birleşmesinden oluşan bir cisimdir> tanımında suyun temel ıraları olan hidrojen ve oksijeni belirtiriz. Bu tanımda su, tanımlanan, <Os. Muarref, Fr. Défini> hidrojenle oksijen birleşimi tanımlayan <Os. Muarref, Fr. Definissant>dır. Bu örnekte tanım, öğelere ayırma yoluyla yapıldığından, bir çözümsel tanım <Os. Tarifi tahlili, Fr. Définissant>dır.

278 HANÇERLİOĞLU Orhan, age, Cilt 5, s. 21. >

ÖLÇÜT <Os. Misdâk, Kistas, Miyâr, Mizân; Fr. Critère, Criterium, Al. Kriterium, Merkmal; İng. Criterion, İt. Criterio> Doğruyu yanlıştan ve herhangi bir şeyi başka şeylerden ayıran ilke... Hakikatın ölçütü <Os. Kistas-ı hakikât, Fr. Criterium de la vérité>, felsefenin temel konularından biridir. Zihnimizde yansıyanın, eşdeyişle bilgimizin hakikat olup olmadığını nasıl ölçmemiz gerektiği bütün düşünürlerce ele alınmış ve çeşitli ölçütler ileri sürülmüştür.

nıtlar. Ayrıca insanın dil gelişimi açısından bir kök lisanın gerekli olmadığını söyler.²⁷⁹ Bickerton, insanın konuşma yeteneğinin kaynağında anne ve yavru iletişiminin olabileceği fikrini kabul etmez. İletişim ihtiyacının zorunlu bir sonucu olarak da kabul etmediğimiz dil ve konuşma özelliğinin karşısında tek bir alternatif kalır ki bu da, *insanın toplu yaşam koşulları* olmalıdır. Evrimsel gelişim sonucunda meydana çıkan lisan gelişimi; zorunlu sonuç olarak görülmeyebilir ama doğal olmayan şartlarda topluluk halinde yaşama isteğinin sonucunda ortak kurallar ve yaşam zorunluluklarının lisanı gerekli kıldığı da kabul edilmelidir. *Bu sebeple konuşma ve lisan yeteneğini; insanın zeka ve gelişiminin bir sebebi olarak görmektense toplu yaşam tercihlerinin devamında oluşan yardımlaşmanın zorunlu bir sonucu olarak görmemiz gerekir.*

O zaman bu noktada araştırılması gereken bir iddia ileri sürülebiliriz; *insanın doğal yaşamı içindeki ihtiyaçları arasında, evrimsel olarak gelişmesi gereken bir konuşma yeteneği bulunmaz. Lisan, insanın beklenmeyen yeteneğidir* ve lisan gelişiminin sebebi ile ilgili insanın zekası, beynin yapısı, ihtiyaçları gibi olgular ileri sürülemez. Aynı şekilde lisan; *ancak doğal olmayan şartlar altında yaşayan insanın ihtiyacı olmalıdır.* Ancak sebep/sonuç ilişkisi bakımından hangi noktada bulunursa bulunsun *konuşmanın en önemli sonucu; isimlendirme sayesinde oluşan anlamlandırma, kısaca sembolleştirir.*

Anlamlandırma isteğinin, konuşmayla değil düşünmeyle ilgili olduğu öne sürülse de -isimlendirmenin devamında yapılan bir eylem olduğundan- *gerçekte isimlendirmenin tanımlamayı ve anlamlandırmayı kısaca sembolleri ortaya çıkardığı* kesindir.

279 BICKERTON, Derek, Âdem'in Dili, s. 76.

Bütünsel bir kök-lisanın imkansız oluşunun en derin nedeni, Alison Wray'ın önermesinin temelindeki büyük mantıksızlıktır. Bir kez daha, lisanın ve hayvan iletişiminin temelde aynı cins şeyler olduğu safsatası söz konusu. Sanki hayvanlar lisana ulaşmak için mücadele ediyormuş da zavallı aşâğılıklar buna varacak kadar zeki değilmiş; öte yandan bizler ise lisana ulaşacak kadar zekiymişiz. İnsanbiçimci önyargılarla mücadele ettiklerini düşünen pek çok kişinin zimnen ve muhtemelen oldukça bilinçsiz şekilde taşıdığı bu inanç, aslında özünde epey bir insanbiçimcidir. Dolayısıyla bu insanlar o inancın gerçek doğasını bir an önce kavrayıp bundan vazgeçmeli. Bütünsel bir kök-lisan var olabilse bile, gerçek bir kök-lisan olamazdı bu. Bir bakıma, aşın gelişmiş bir HİS'e benzerdi, yani belirli durumlara verilen bir tepkiler dizisi olurdu; ancak, HİS olarak alışılmışın dışında kalırdı, çünkü tepki verdiği koşullar, evrimsel zindeliği nadiren artıran koşullardır. Daha doğrusu, ne o ne bu, bir melez olurdu; yine de bunu, HİSlerle lisan arasında tutarlı bir ara safha sayamazdık. <HİS: Hayvan İletişim Sistemi>

İnsan; *sembolleştirdiği için konuşmaz, konuştuğu için sembolleştirir* ve dışındaki varlığa verdiği isimler haricinde anlamlar yükleyip kendi beynine kaydederken -bunları seslere dönüştürerek- başkalarına da iletme imkanı bulur. Ancak sembollerle konuşmak için harflere <seslere> ihtiyacımız yoktur ve bunun en önemli kanıtı; beynimizin bilinen kayıt sistemidir. Çünkü beynimiz; her olguyu resim olarak <görsel> kaydeder ve bu durum bizim doğal <hayvan> yönümüzü açığa çıkarır. Bu bakımdan insanın diğer canlılardan, özellikle sinir sistemine sahip memeliler ve benzerlerinden açıkça belirlenebilir bir farkı yoktur. Gerçekte beynimiz sesleri tanımaz, *beynimizin tanıdığı, seslerin sembolleştirdiği görsellerdir*. Kelime ve harfler sadece sembollerin iletimi için gerekli olan dizgelerin oluşmasını sağlar. Hayvan gruplarında iletişim amacıyla kullanılan sembollerin *çevirici dizgeleri* -basit bir kaç unsurdan oluşan- hayati öneme sahip olan ses ve hareketlerdir. Bu ses ve hareketlerin kodları ancak *tek ve belirli anlamları karşılarken* -konuşma yeteneği sayesinde insan- genellikle subjektif anlamlar içeren ve bu sebeple *gerçekte anlamsız olan binlerce sembol dizgesi* oluşturur.

Bunun en önemli sebebi ise *insanın doğal olmayan yaşam tarzının getirdiği zorunluluklardır*. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse; bir arkadaşınızla evinizin rahat koşullarında sabaha kadar birçok konuda sohbet edebilir, binlerce kelime ve sembol üretip kullanabilirsiniz. Ancak aynı arkadaşınızla bir ormanın ortasında aç, susuz kalmışsanız ve yakınınızda bir yerlerde sizi öldürebilecek vahşi hayvanlar varsa konuşma ihtiyacınız olmaz, sadece çok kısa ve zorunlu bir sohbet yapabilirsiniz. Kullandığınız kelimeler o anki durumunuzu kurtaracak çok kısa kelimeler olur <gel, git, kaç, tehlike, domuz, yiyecek, su ve benzeri kelimeler>. Arkadaşınızla paylaşacağınız bir tavşan avladığınızda ona bu durumu uzun uzun anlatmazsınız. Tavşanı pişirip bir parçasını ona uzatmak yeterlidir. Vahşi bir hayvan gördüğünüzde arkadaşınızı uyarmak için konuşmanız gereksiz, hatta tehlikelidir. Böyle anlarda bir el işareti ya da bazen bir göz hareketi bile endişenizi ona aktarmanız için yeterlidir. Olağanüstü anlarda kelimelere ihtiyacımız bulunmaz. Ama yaşamınızı orman içinde topluluk halinde sürdürmeniz gerektiğinde, örne-

ğin 5-6 arkadaşınızla bir ev veya alet yapmak istediğinizde; kelimelere ve iletişime ihtiyacınız bulunur. İkidenden fazla insan arasında ve dahası aileniz dışındaki kişilerle iletişim zorunluluğu varsa birbirinizi öldürme ya da bir şekilde anlaşma çözümleri aramanız gerekir. Bu konuda örnekler çoğaltılabilir ama insanın konuşma ve lisan gelişimini iki evreye ayırabiliriz. *Birincisi*; çeşitli hareket, davranış veya çıkardığı seslerle temel ihtiyaçlarını karşıladığı, *temel iletişim evresidir*. Bu evrede geliştirilen iletişim, hayvanlar arasında gözlemlenen iletişim ile aynıdır. *İkincisi*; insanın temel iletişim için kullandığı sembolleri sadece seslerle ifade etmeye başladığı, devamında sesleri birbirine ekleyerek çeşitlendirdiği, eylemleri isimlerden ayırarak farklılaştırdığı²⁸⁰ ve dillerin kaynağını oluşturan *anlam-sembol evresidir*. *Temel iletişim evresi*; ilkel yaşam için yeterli hatta zaruridir. Yaşam koşulları sebebiyle en fazla sayıda sembolün en az hareketle iletilmesini sağlar. *Anlam-sembol evresinde insan*, bildiğimiz anlamda medeniyetin temellerini atmış, oluşturduğu kültür sebebiyle sembollerin sayısı da çeşitlenmiştir. Bu sembolleri karşılayan hareketler zamanla sadece seslerden oluşur ve ekleme kolaylığı sebebiyle seslerin oluşturduğu dizgeler çeşitlenir.

Bu noktada bazı *hominin türlerin* sahip olduğu ağız/çene, boğaz/gırtlak yapısının; konuşmayı ve seslerin çeşitlenmesini kolaylaştırdığı için bu türlerin diğerlerine karşı avantaj elde ettiği öne sürülebilir. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse; avcı, toplayıcı dönemlerinde *sapiens* ile *<hominidea>*²⁸¹ kardeşleri, ses ile iletişim sağlarken farklı sesleri nasıl ve neden çıkardıkları araştırılabilir. Öncelikle bu türlerin çene/dil/boğaz yapılarına bağlı olarak daha rahat çıkarabildikleri farklı sesler olduğu bilinir. Ancak çene/dil/boğaz yapısı; ortaya çıkacak birbirinden farklı seslerin *çeşidi* ve *sayısını* da değiştirecektir. Peki, insanın en kolay ve doğal olarak çıkarabildiği ilk sesin *<A≈E>* sesi olduğunu varsayarsak kafatasına göre çenesi daha önde olan *habilis* ve *ergaster* gibi türlere nispeten *neanderthal* ve *sapiens*in çok/farklı

280 İlk önce isim vardı ve fiil; ismin durumunu belirten başka bir isim olarak türemiş, sonra zaman algısı <önce-sonra dizgesi> geliştiğinde, ismin hareketini <zaman içindeki değişimini> belirten bir duruma gelmiştir, denilebilir.

281 Hominidea; büyük insansılar.

sesler çıkarabildiğini, bu yönde evrimleştiklerini düşünebiliriz. Başka bir deyişle bu türler; -çene/dil/boğaz yapılarına bağlı olarak- diğerlerine göre daha çok ve çeşitli sesler çıkarabildikleri için grup içi iletişim daha kolay gelişti. Bu sebeple, *topluluk hayatı daha kolay oluştu ve işbölümü gerçekleşti*, diyebiliriz. Bugün kullandığımız sözlüklerde insanın en kolay çıkardığı sesler olan <A≈E> sesleri ile başlayan kelimelerin diğerlerine oranla daha fazla olması, söylediğimizin kanıtıdır.²⁸² Sonuç olarak; <eğer insanın temel iletişim evresi varsa> bu evrede kullandığı sesler arasında çene ve dil yapısına göre en kolay çıkarabildiği sesler daha sonra birbirine eklenerek kelimeleri oluşturacaktır. Bunun devamında ise bugünkü dillerde kullanılan kelimeler arasında bulunan seslerden en kolay çıkarabildiğimiz sesler, sözlüklerimizde diğerlerine göre çok daha fazla yer bulmak zorundadır. Çünkü en eski sesler diğerlerinden daha uzun zaman boyunca kullanılmış, daha fazla eklenmiş ve evrimleşmiştir.

Konumuza geri dönersek tanıma, *reconnaissance*²⁸³ teriminden de anlaşıldığı gibi bilgi edinmeyi ifade etmekle birlikte hem *edilgen* hem de *subjektiftir* demiştik. Bu yüzden tanıma eyleminde bulunan varlık için ses iletişimine gerek yoktur ve tanıma; gözlemleyen bilinçli varlığın kendi kendine gerçekleştirdiği bir eylemdir. Ancak tanımlama eylemi böyle değildir, iletişimi gerektiren etken bir halde yapılmak zorundadır ve kişinin kendisinde bulunan bilgiyi veya kendi yorumunu da ekleyerek dışındaki bir varlığı/olguyu başkalarına iletmesini gerektirir. İlkel devirlerde tanımlama; çok sayıda sesle birleşen vücut hareketleriyle yapılan iletişim yöntemine kıyasla <bir şempanzenin iletişim kurmak için yaptığı hareketleri düşünelim> ses ve kelimeler ile daha doğru/kısa zamanda yapıyorsa daha kısa ve kesin yargı-

282 Tüm sözlükler insanın seslerinden oluştuğuna göre, bizi bölgemizdeki eski dillere götüren İbrânice sözlüğe baktığımızda şunları görüyoruz. Dijital kaydını bulabildiğimiz için incelediğimiz, İbrânice, İngilizce STRONG sözlüğünde, toplam 8656 kelime bulunur ve sözlükte <A≈E> seslerini karşılayan; א [Alaph] ve ע [Ayin] harfleriyle başlayan toplam 1510 kelime sayıyoruz. Onları izleyenler; ש [Siyn] harfiyle başlayan 1153 kelime ve מ [Mem] harfiyle başlayan 1030 kelime. Burada insanın en kolay ve ilk çıkarabildiği seslerin; <A≈E> sesleri olduğunu, kullandığımız kelimelerin çoğunluğunun <ilk kelimelerden beri> bu kolay seslerle başlaması gerektiğini ileri sürebiliriz. Hatta ilk kelimenin ilk harfinin <A≈E> sesleriyle başladığını iddia edebiliriz. <

STRONG, James, Strong's Hebrew Dictionary>

283 Fr. Reconnaissance; Tanıma, keşif.

lar ilettiği için grup içi iletişimi diğerine göre çok daha hızlı ve doğru hale getirir. Farklı ve çok sayıda seslerle iletişim sayesinde zenginleşen iletişim düzeyi; *başarı, üretim, toplu yaşam, üreme ve hayatta kalma şansını arttırmıştır*. Yine bu zengin iletişim becerisi sayesinde *sapiens türü, aynı dönemde birlikte yaşadığı kardeş türlerine karşı da üstünlük sağlamıştır, diyebiliriz*.

Beynimizde ne kadar çok varlık görüntüsü olursa olsun, bunların bir yığın halinde belleğimizde bulunmasının topluluğa bir faydası yoktur. Ancak bu görüntüleri -çeşitli seslere iliştip- dışımızdaki varlıkla ilişkili ortak kodlara dönüştürürsek bu ortak kodlar, -görüntüyü ilettiğimiz türdeşlerimiz bakımından- beyinlerimizin bileşimi <toplamı> gibi bir etki doğuracaktır. Fakat bu görüntüyü türdeşimize iletebilmek için onu sembolik hale getirmek <kavram üretmek> gereklidir. Doğal olarak bu tanımlar sembol haline geldiğinde bizler topluluk olarak kavramsal düşünme aşamasına geçmiş oluruz. Tanımlama sayesinde örneğin bonobo²⁸⁴ bireyinin çeşitli sesler ve vücut hareketleriyle, yani uzun uğraşlarla iletebileceği birkaç dizgeden oluşan bir mesajı, bizler çok kısa birkaç kelimeyle iletebiliriz. Bu sebeple grup içinde bireyin bir tehlike ya da herhangi bir olguyla ilgili tanıma eyleminin önemi olmakla birlikte *tanımlama* davranışı daha fazla öneme sahiptir. Çünkü *tanımlama; anlatan bireyin bilgiyi sembol haline getirmesini, bu sembolü diğerine iletmesini ve -en önemlisi- dinleyen bireyin bilincinin <sembolü anlaması için> soyut düşünceye uygun olmasını gerektirir*.

Burada bilginin kavramsal hale getirilmesi; yani sembollere dönüşmesinin özel bir önemi bulunur. Ernst Cassirer'in²⁸⁵ eserinde ileri sürdüğü fikirlere de uygun olarak şunu söyleyebili-

284 Bonobo/Pan paniscus; DNA verilerine göre sapiense %98 oranında benzeyen ve günümüzde yaşayan en yakın akrabalarımız sayılan bir şempanze türüdür.

285 CASSIRER, Ernst, İnsan Üstüne Bir Deneme, s. 34. >

İnsanı ussal hayvan <animal rationale> olarak tanımlayan büyük düşünürler, ne deneyciydiler ne de insan doğasının deneysel bir değerlendirmesini yapmak istiyorlardı. Onlar, bu tanımla daha çok temel bir ahlâksal buyruğu dile getiriyorlardı. Us, insanın kültürel yaşam biçimlerin tüm zenginlik ve çeşitlilikleri içinde kavrayabilmemize elverişli bir terim değildir. Bu nedenle, insanı ussal hayvan olarak tanımlamak yerine simgeleştiren hayvan <animal symbolicum> diye tanımlamalıyız. Ancak bu şekilde onun ayırıcı özelliğini belirtebilir ve insana açılan yeni yolu, uygarlık yolunu anlayabiliriz., sh.34k1, İstanbul,

riz; insan ile diğer türleri birbirinden ayıran temel fark sembollerdir. İnsanı; aklı olan hayvan olarak kabul etmek diğer türleri tamamen akılsız, iradesiz yaratıklar olarak kabul etmemiz sonucunu doğurur ve fakat gerçek durumun böyle olmadığını biliyoruz. Ses veya yazıyla bir bilginin iletebilmesi için bilginin sembole dönüşmesi, kısaca kavramsal düzeye erişmesi gerekir ki bu eylemi yapabilen -bilinen ilk tür- *sapiens*; diğer türlere karşı orantısız güç elde etmiş ve bu gücü günümüze kadar da kullanmıştır. Ancak, sembol haline getirdiğimiz her bilgi; canlı hayat için yıkıcı sonuçlar ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Belki diğer türlere bakışımız ve konu hakkında şu cümleyi bir kanun gibi tekrarlayabiliriz: *tarihi boyunca sapiens, dışındaki canlı hayat hakkında kötüye kullanabileceği her bilgiyi, kavramı veya kuvveti, kötüye kullanmıştır*. Ayrıca *sapiens*in beyin gelişimi ve sembolik düşünmeye ilk başladığı dönemlerde hangi etkenler sonucu bu gelişimi gösterdiği gibi sorular hakkında araştırma ve bilgi edinme imkanımız bulunmaz. Burada sorulması gereken asıl sorular şöyle özetlenebilir:

*Homo sapiens sembolik düşünce aşamasına kendiliğinden mi geçti yoksa bu gelişme dünya dışı bir canlı veya tanrı tarafından verilen bir destek sonucu mu gerçekleşti? Eğer sembolik düşünceye geçiş dışardan bir destek olmadan kendiliğinden gerçekleşmişse; sapiensin beynindeki hangi bölgeler sayesinde olmuştu? Çünkü böyle bir durum varsa aynı dönemde dünyada bulunan erectus ve neanderthal türleri ile sapiensin beyinlerindeki bazı bölgelerde temel farklar bulunmalıdır. Ancak biz biliyoruz ki aynı dönemde hatta daha eski dönemlerde neanderthal; sesli iletişim kabiliyeti, elbise kullanma, ateş ve alet kullanımı, resim ve müzik üretme, ölümlerini gömme, süslenme, yas tutma gibi özellikleri geliştirmişti.*²⁸⁶ *Tüm bunlar; bir türün sembolik düşünme aşamasında*

286 Minnesota Üniversitesi, Antropoloji Bölümü'nde görevli Gilliane Monnier, Nature Dergisinde 2012 yılında yayınlanan makalesinde, Avrupa'da günümüzden 40 bin yıl kadar önce yaşayan Neanderthal'lerin; taş alet yapımında ustalaştıklarını, avlamak ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak için farklı birçok alet yapabildiklerini, söyler. www.nature.com/scitable/knowledge/library/neanderthal-behavior59267999

Altay Dağlarında bulunan Denisova Mağarası ve içindeki antropolojik bulgularda, Denisova İnsanı kalıntıları ile birlikte kemikten yapılmış bir iğneye rastlanmış, iğnenin 50 bin yıllık bir tarihi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca aynı mağarada 40 bin yıllık bir bilezik bulunmasını, Rus Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü'nden Anatoly Derevyanko; "Bu eski usta, daha önce Paleolitik dönemde görülmeyen yaylı matkap kullanımı, delik açmak için törpü kullanımı, farklı oranlarda tabaklanmış deriyle cila ve

bulunduğunu göstermez mi? Bu bilgiler doğruysa hominid kardeşleri yok olurken sapiens neden sonraya kalmıştır?

Bugünkü bilgilerimizle şunları da söyleyebiliriz; yazının olmadığı dönemde -çene ve dil yapısı sayesinde- sesler çıkarma ve çıkardığı sesleri çeşitlendirme konusunda diğerlerine göre daha yetenekli olan *sapiens*, bu beceri sayesinde soyut düşünme yeteneğini daha önce kazanmış, barınma, korunma ve beslenme sorunlarını daha erken/pratik çözmüş, çoğalmıştır. Kardeş türleri ise bu sürece ayak uyduramadıkları için yok olmuşlardır. Ya da tam tersini düşünerek; *doğal yaşam ve zorunluluklar; doğaya uygun olmayan tasarıma sahip olan türü doğal yaşamdan ayrılmaya/yok olmaya zorlamıştır*, diyebiliriz. Bu sebeple *sapiens*; zorunlu olarak bu yönde evrimleşmiş, bir zamanlar kendisini kabul etmeyen doğayı değiştirebilecek güce eriştiğinde kendisine uygun olarak şekillendirmek istemiştir. Ancak bu şekillendirme tam olarak mümkün olmadığından; *kendisine doğal olmayan bir yaşam alanı kurmuş, bunu büyük oranda başarmıştır*.

Tanımlama davranışının sonuçlarını düşünürsek; akıl ve bilinç sahibi olan, kısaca tanımlayan tek varlık olarak kabul ettiğimiz *sapiens*, tanıma ve tanımlama terimlerini aynı kabul ederse -hangi açıdan bakarsa baksın- tanıdığı varlığı aynı zamanda tanımlayabileceğini de düşünür. Ancak yetenekleri, bilgi birikimi ve kullandığı araç/gereç oranında çevresini tanıyabildiği halde her aşamada tanıdığı olgu ve olayları tanımlar, değişen her şartta yaptığı tanımları değiştirir, yeni tanımlamalar yapmak konusunda kendisini özgür hisseder. Bu sebeple tarih boyunca dışındaki varlık evreni için yaptığı tanımlar; *bilimsel yeterlilik, öz yetenekleri ve en önemlisi ölçüm aletleri ile sınırlı olduğundan* yapılan bir çok tanımlama hatalı olmakla birlikte *sapiens*,

zımparalama tekniklerinde oldukça becerikliydi" sözleriyle değerlendirmiştir.

Eşsiz bileklik şimdi Novosibirsk'teki Sibirya ve Uzak Doğu Halkları Tarih ve Kültür Müzesi'nde tutuluyor. Müzenin başkanı Irina Salnikova bileklik hakkında şunları söyledi: "Bu bulguyu seviyorum. Yaratıcı'sının becerileri mükemmeldi. Başlangıçta Neandertaller veya modern insanlar tarafından yapıldığını düşündük, ancak en azından bizim görüşümüze göre ustanın Denisovan olduğu ortaya çıktı."

[arkeofili.com/sibiryada-denisovalilarin-yaptigi-50-000-yillik-ignebulundu/](https://siberiantimes.com/science/casestudy/features/f0100-stone-bracelet-is-oldest-ever-found-in-the-world/)

<https://siberiantimes.com/science/casestudy/features/f0100-stone-bracelet-is-oldest-ever-found-in-the-world/>

<https://siberiantimes.com/science/profile/features/peek-inside-the-siberian-cave-where-inter-species-love-child-denny-lived-90000-years-ago/>

ancak zamanla doğru tanımlamalara ulaşır. Bu konuda birkaç örnek verelim:

1581 yılında Galileo; döneminde henüz ölçülememiş olan *ışığın hızını* ortaya çıkarmak için bir gözlem yapar. Bir arkadaşıyla yanlarına birer fener olarak gece vakti karşılıklı iki tepeye çıkarlar ve birisinin feneri yakması ile diğerinin yanan fenerin ışığını görme zamanı arasındaki farkı ölçmek suretiyle ışığın hızını hesaplamayı umarlar. Ancak çıktıkları tepeler birbirine ne kadar uzak olursa olsun ışık o kadar hızlı hareket etmektedir ki ışığın hızını bir türlü hesaplayamazlar. Sonunda Galileo, *ışığın ölçülemeyecek kadar hızlı olduğunu veya hızının sonsuz olabileceğini*, düşünür. Bu sebeple o dönemde, ışığın hızının sonsuz olduğuna inanılır.

Daha sonra 1675 yılında Astronom Ole Christensen Roemer ve Christiaan Huygens, Jüpiter'in uydularını gözlemlerken yaptıkları hesaplamalar sayesinde ışığın hızını 220-227 bin km/sn olarak hesaplarlar.²⁸⁷ Devamında farklı birçok bilimci ışığın hızını hesaplar ve sonuç olarak; 1729 yılında James Bradley; 301 bin km/sn, 1849 yılında Hippolyte Fizeau; 315 bin km/sn, 1862 yılında Léon Foucault; 298 bin km/sn, 1926 yılında Albert A. Michelson; 299.796 ± 4 km/sn gibi sonuçlara ulaşır. Sonrasında birkaç hatalı hesaplama daha tekrarlanır ve nihayet 1975 yılında boşlukta salınan ışığın hızı 299.792,458 km/sn olarak tespit edilir. 1983 yılında; Ağırlık ve Ölçüler Genel Konferansı; <CGPM> yayımladığı Uluslararası Ölçü Birimleri Sistemi Standardı Belgesinde, <SI> metre ölçüsünü ışık hızıyla tanımlayarak standart birimler listesine ekler.²⁸⁸ Oluşturulan bu standart sayesinde metre; *ışığın boşlukta 1/299.792.458 saniyede aldığı mesafe* olarak tanımlanır.

Bizler, Galileo'nun *ilk ölçüm denemelerinden 394 yıl sonra ışığın sadece bir özelliği hakkında kesin bilgiyi tanımlayabildik* diyebiliriz. Ancak bizler varolduğumuz andan itibaren ışığı tanıyorduk hatta kime sorarsak soralım ışık hakkında bilgisi olduğunu ve tanımlayabileceğini söylerdi, hatta tanımlardı. Işığın diğer özel-

287 ASIMOV, Isaac, Bilim ve Buluşlar Tarihi, s. 165.

288 Bureau International des Poids et Mesures; Uluslararası ölçüm standartlarını belirleyen ve yayınladığı <SI> Standartları ile bunları sabitleyen uluslararası kuruluşur. < SI Brochure – 9th edition <2019> – Appendix 2> <http://www.bipm.org>

likleri ve en önemlisi hızının sabit olduğu hakkındaki bilgilerimizi kontrol ettiğimizde aslında çok iyi bildiğimiz bu olguyu tanıdığımızı söyleriz, *ama tanımlayabileceğimizi söyleyebilir miyiz?*

California Üniversitesi, Berkeley’de biyokimya ve moleküler biyoloji profesörü olan Allan Charles Wilson,²⁸⁹ bazı özel DNA analizi yöntemlerini kullanarak canlıları filogenetik açıdan tanımlamaya çalışır. Zamanla kendisinin ve öğrencilerinin araştırmaları; genetik antropoloji için çok değerli sonuçları ortaya çıkarır. Geliştirdikleri PCR <Polymerase Chain Reaction>²⁹⁰ yöntemini kullanarak antik kalıntılarda ve organik bileşenlerde bulunan epitel, kemik veya herhangi vücut parçasından DNA analizi yaparlar. Yeterli örnek bulunmayan durumlarda; laboratuvar koşullarında önce DNA zincirlerinin açılması sonra reaksiyon sıcaklığı düşürülerek primerlerin DNA zincirlerine yapışması ve bu yapışan primerlerin DNA polimeraz enzimi vasıtasıyla uzatılması yöntemi ile daha doğru sonuçlara ulaşılır. Bu yöntem sayesinde tamamlanmamış DNA parçaları ya da kalıntılardaki eksik DNA bölümleri çoğaltılarak örneğin milyonlarca yıl önce yok olmuş *Camarasaurus*²⁹¹ genom dizilimi ortaya çıkarılabilir. Bu sayede Max Planck Evrimsel Antropoloji Enstitüsü, 2013 yılında 400 bin yıllık bir hominine ait 2 gramlık bir kemik parçasından <parmak kemiği> mitokondriyal DNA dizilimini elde eder ve bunu diğer hominin türleri ile karşılaştırma imkanı bulur. Sonuçta bulunan hominin

289 Allan C. WILSON; Berkeley’de biyokimya laboratuvarında çalışmıştı ve şimdi genetik alanında çok önemli isimler olan öğrencileriyle birlikte, genomun evrimi üzerine alışılmadık düşünceler üretiyordu. Wilson, genomun büyük bir kısmının kuşaktan kuşağa aktarılırken yavaş ama ölçülebilir bir hızda değiştiğini düşünüyordu. 1980’lerin başında Wilson’ın fikirleri uzunca bir tartışmadan sonra kabul görmüş ve deneylerle kanıtlanmıştı. Bu kuramsal bulgunun pratik açılımları için kapı aralanmıştı. Artık organizmaların birbirleriyle olan evrimsel yakınlıkları ve uzaklıkları moleküler bir saat kullanılarak ölçülebilecekti. Wilson’ın ismini bilim tarihi sayfalarına daha kalın harflerle yazdıran çalışması, genom evrimiyle ilgili kuramlarını, dünyanın değişik yerlerinden toplanmış 147 mitokondri DNA’sını birbirleriyle karşılaştırarak uygulaması oldu. Öğrencileri, Rebecca Cann ve Mark Stoneking ile yayımladıkları çalışmada, Wilson ilk defa insanlığın kökenini genetik teknikler kullanarak Afrika’ya bağlıyor ve insan evriminin fosil kanıtları ve materyal kültürle sınırlı iki boyutlu düzlemine, yepyeni bir boyut kazandırıyor. <Bilim ve Teknik Dergisi, Ocak 2009>

290 Transkriptaz Polimeraz Zincir Reaksiyonu <PCR>: Kısaca, DNA replikasyonunun taklit edilmesi olarak tanımlanır. Bu işlemin tüp içerisinde hızlı bir şekilde ard arda olarak tekrarlanmasıyla başlangıç DNA miktarının milyon kat artırılması söz konusudur. <https://dergipark.org.tr/yuzeylida farkına varabiliyoruz. arabiliyoruz. zevki için yaratıldıklarını iddia edebilecek seviyede küstahlaşan bizler, bu bilg>

291 *Camarasaurus*: dört ayaklı ve otçul bir dinozor cinsidir.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Camarasaurus>

türünün hem *Denisova insanı*²⁹² ile ve hem de *neanderthal* ile ilişkili bir ortak ata olabileceği²⁹³ ortaya çıkar. Ayrıca bu tür araştırmalar; *sapiens* genom diziliminde %2 oranında *neanderthal* geni bulunduğu veya *sapiens* genomu ile bonobo genomu arasında %95-98,5 oranında benzerlik²⁹⁴ olduğu gibi bilgileri de ortaya çıkarmıştır.

Anlıyoruz ki; ancak elimizdeki veriler ile onları analiz edebilme yeterliliğimiz oranında doğru bilgilere ve sonuçlara ulaşılabilir. Veriler yeterli değilse veya elimizdeki verileri değerlendirmeyi bilmiyorsa kendi kendimize sayıklarız ve birbirimizi inandırmaya çalışırız. Bunun ötesinde tanımlama; yeterli bilgi, veri ve analiz sonucu ortaya çıkması muhtemel olan bilgiyi amaçlar. Bu verilere bakarak şunu iddia edebiliriz ki; sapiens varolduğu andan beri tanıma halinde bulunmakla birlikte tanımlama; birlikte yaşam ve iletişim zorunluluğu durumunda gerekli ve ancak soyut düşünme yeteneği sayesinde mümkündür. Bu sebeple varlığı tanımlama; ancak iki yöntemle gerçekleştirilebilir.

Birincisi; dışımızdaki varlığın tüm yapı taşları, özellikleri ve yetenekleri hakkında tam ve kesin bilgi sahibi olduğumuz durumlarda mümkündür. Ancak tarihte çok gördüğümüz gibi saydığımız özellikleri bilme veya ölçme konusundaki eksiklikler bulunduğu -güncel bilimin ışığında- eksik tanımlamalar yapılır. Bu halde de tanımlamanın dürüst ve doğru olabilmesi, güncel bilginin ne kadarının kullanıldığı ile ilgilidir. Ayrıca tarihte herhangi varlık için yapılmış eksik tanımlamanın günümüzde hatalı

292 Denisova mağarası/Denisova insanı; Sibirya'da Altay dağlarında bulunan paleoarkeolojik bakımdan önemli bir mağara. Mağara içinde <katmanlarında> ortalama 120.000 yaşında bir altay neanderthali, 30-40.000 yaşlarında birçok denisova insanı bulundu. Ancak ilginç olan aynı mağarada neanderthal ve denisova melezi olan bir hominid ve soyu tükenmiş bir at bireyine ait <Equus ovodovi - Ovodov atı> kemikler bulundu. Ayrıca Tibet'te bulunan Baishya Karst Mağarasında bulunan denisova insanına ait kemik parçaları, 160.000 yıl önceye kadar tarihlendi ve son yapılan araştırmalar, Asya insanında neanderthal ve denisova DNA'larının <yarı yarıya> bulunduğunu gösterir. <<https://scienmag.com/new-denisovan-dna-expands-diversity-history-of-species/>> Bu sebeple modern sapiens'in annesinin neanderthal, babasının ise denisova insanı olduğuna dair tahminler vardır. Bu halde, 400.000 yıl önce neanderthal'den ayrılarak yeni bir tür haline geldiğine inanılan denisova insanının, sonradan tekrar neanderthal ile birleşip modern Asya insanının atalarını oluşturduğu teorisi kabul edilebilir genetik delillere dayanır.

293 <https://www.mpg.de/research/oldest-hominin-dna-sequenced>

294 <https://www.nature.com/articles/nature11128>

kabul edilmesi bu tanımın yapıldığı dönemde hatalı olduğunu göstermez. Örneğin Newton'ın *mekanik evreni ve mutlak zamanı*; yaklaşık 200 yıl boyunca doğru kabul edilir ve Einstein'ın *genel görelilik kuramına* kadar da doğrudur,²⁹⁵ çünkü ileri sürüldüğü zamandaki bilgilerle üretilebilecek en uygun tanımlamadır.

İkincisi; dışımızdaki varlığı ancak *biz yaratmışsak* varlık hakkında bir tanımlama yapabileceğiz. *Yaratma eylemi*; kendi başına varlığın tüm özelliklerini, yapı taşlarını ve bunların çalışma kurallarını belirlemeyi <bu kuralları tasarlamayı> kapsadığından, teorik olarak sadece tanrının ya da doğanın yapabileceği bir eylemdir. Bu durumda tam ve kesin bilgiyi temsil etmesi gereken tanımlama; varlık hakkında tam ve kesin bilgiye dayanması halinde mümkün olacak veya tanımlanan varlığı meydana getiren kişi tarafından yapılması halinde doğru ve geçerli kabul edilecektir. Burada temel sorun *sapiensin* tanımlama yapacağı varlık hakkındaki bilgi düzeyidir ve günümüz şartlarında -fazla olduğunu düşünssek de- dışımızdaki birçok varlık hakkında tam ve kesin tanımlamaya yetecek seviyede bilgi düzeyimiz olmadığını biliyoruz. Burada bir sonuç daha çıkarmak gerekirse; tam ve kesin bilgimizin olmadığı durumlarda yapılması gereken ancak elimizdeki bilgilerle tanımlama yapmak ve bu bilgilerin değişmesi, artması durumunda tanımın da değişeceğini önceden kabul etmektir. *Sapiensin* kendisi ve diğer türler hakkında binlerce yıldır yaptığı tüm tanımlamaların yeni bilgilere sahip olunması durumunda değişmesi mümkündür ve kendi bakış açımızla yapacağımız her tanımlamanın sonucunun, hatalı olma ihtimali bulunur.

- Tanrı vardır, bizi daha çok sever veya tanrı yoktur doğa bizi diğerlerinden üstün yaratmıştır gibi ön kabullerimizin saçmalığı.

295 KAKU, Michio, Einstein'ın Evreni, s. 12. >

"1900 yılına gelindiğinde, Newton'cu mekaniğin yetersiz taraflarını açıklamak giderek zorlaşmaktaydı. Dünya artık bir devrime hazırdı, fakat öncülüğünü kim yapacaktı? Başka fizikçiler eter kuramındaki deliklerin gayet iyi farkında olmalarına karşın, bunların hepsini Newton'cu bir çerçeve içerisinde çözümlemeye gayret ettiler. Einstein, sorunun tam kalbine inmeyi başarabilmişti: Newton'un kuvvetleri ile Maxwell'in alanları uyumlu değildi. Bilimin iki sütunundan birinin devrilmesi gerekiyordu. Bu sütunlardan birisi en sonunda devrilince, iki yüz yılı aşkın bir zamandır hüküm süren fiziği alt üst edecek, evrene ve gerçekliğin kendisine bakış açımızda bir devrim yaratacaktı. Newton'cu fizik, Einstein tarafından bir çocuğun dahi anlayabileceği bir resim yardımıyla alaşağı edilecekti."

Bir papağanın başka bir papağanın söylediklerini tekrarlaması veya bir diğerrinin bu tekrarları yazması; bu papağanların aralarında tekrarlayıp sonra da yazıya geçirerek sayıkladıkları kelimelerin doğru/gerçek veya yanlış/hayal ürünü olduğunu göstermez. Ancak bir papağan; *gravitasyon teorisi* geliştirip kısaca *kütlesi olan her madde diğerini kütlesi oranında etkiler* demiş ve bunu duyan diğer papağanlar bunu tekrarlamış olabilirler. Zaman geçtikten sonra bundan sıkılan başka bir papağan *bu te-
orinin her zaman doğru olmadığını ve diğer; kuarkların bu teoriye uygun davranmadıklarını* söyleyebilir. Tüm bunlar söylenenlerin doğru olduğunu göstermez. Ancak ikinci gruptaki papağanların *gerçeği bulmaya çalıştıklarını, birinin söylediğinin diğerini tamamladığını ve geliştirdiğini, ilerlediklerini, veya her söyledikleri yanlış da olsa en azından merak ettiklerini* gösterir. Genellikle tanrının varlığı veya yokluğunu kanıtlamaya çalışanların fikirlerini dikkate değer bulamayız çünkü bir kanıtın bir inancı yıkabileceğini veya tersi düşüncenin saçmalık olduğu ortadadır. Ancak tüm hayat tasarısını inancına uygun düzenleyen insanın; konumuz açısından nasıl sonuçlara ulaşabildiğini de bulmak gerekir. İnsanın, dışındaki canlı hayata bakışı ve bu konudaki ilkelerini, inançları sayesinde edindiği gerçeğini gördüğümüzden, inançlarımızın bizi nereye götüreceğini de merak etmeye hakkımız vardır.

Bu konuda elimizde iki alternatif bulunur ve onları şöyle tanımlarız: Birinci alternatifimiz; *tanrı yoktur ve evrenin meydana gelişi kendiliğinden, yani evrenin yapı taşlarının <atom ve atomaltı düzeyde her birimin> özellikleri sebebiyle gerçekleşmiştir*. Bu alternatife kısaca *<doğa>* adını verebiliriz. İkinci alternatif ise; *tanrı vardır ve tüm varlığın yapı taşları, özellikleri ve hareket kurallarının yaratıcısıdır, önermesidir*. Bu alternatife de *<tanrı>* adını verebiliriz. Demek bu düşüncelerden birincisinin bir ilk sebebe ihtiyacı yokken, ikincisi *tanrı* sebebine dayanmak zorundadır diyebiliriz.

Doğa alternatifinde şu ön kabullerimiz bulunur; *Homo sapiens*, yüzbinlerce yılda evrimleşmiş bir canlıdır ve ortalama 5 bin yıldır *<yazının bulunmasıyla>* dünyaya hâkim olabilmiş bir türdür. İnsan; akli sayesinde gelişmiş, adına uygarlık dediğimiz hayat tarzına sahip olmuş ve günümüzde artık kendi hayat tarzını tüm dünyaya kabul ettirmiştir. Bunun böyle olma-

sının sebebi; türümüzün dünya üzerinde yaşayan akıl ve bilinç sahibi tek varlık olmasıdır. Bu sebeple tanrının olmadığı alternatifte *akıllı tek canlı olan insan ve düşünce tarzının tek doğru olduğunu kabul etmemiz gerekir*. İnsan; canlı hayat bakımından tek ölçüttür ve tüm maddi hayat koşulları bu tek varlık için, ona uygun düzenlenmelidir. Başka bir söyleyişle aslında bu alternatifte *insan, tanrıdır*. Ancak bu düşünce sonucunda şu sorunlar da ortaya çıkar: İnsan, doğal bir varlık olmaması sebebiyle,²⁹⁶ yeryüzünün doğal yapısına aykırı bir yaşam tarzına sahiptir. Sadece kendi türüne yaşam hakkı tanıdığı için nüfusu canlı hayat karşısında orantısız bir şekilde artmış ve günümüzde yeryüzünün tüm doğal kaynaklarını doyumsuz bir şekilde tüketmektedir. Bu tüketimin en önemli sonucu olarak insan; *yarattığı uygarlıkla orantılı olmayan verime sahip bir canlı türüne dönüşmüştür*.

Burada *verimli canlıyı ve orantılı dönüşümü* irdelememiz gerekirse şunları söyleyebiliriz. Başka bir sistemle enerji ve kaynak alışverişi olmayan <kapalı> bir sistemde canlı hayatın varlığını düşünürsek ve bu canlı hayatı sürdürmek istiyorsak, kapalı sistemin ürettiği canlılar ile bu canlıların tükettiği kaynaklar arasında *orantılı <uygun> dönüşüm* bulunmalıdır. Zira *canlının karşılığı harekettir* ve sonuçta hareket ancak enerji kullanarak devam ettirebilir. Dolayısıyla bu sistem içindeki canlılar için gerekli olan hareketi sağlayacak bir enerji kaynağının bulunması gerekir. Ayrıca hareketin devamı için gereken enerji kaynağı ya sınırsız olmalı veya her hareket sahibi yeni hareketlere imkan verebilecek enerjiyi sisteme geri vermelidir. Bu sistemin enerji kaynağı sınırsız değilse veya hareketli varlıklar sistemden aldıkları enerjiyi dönüşüme uygun biçimde geri vermezlerse zamanla enerjinin tamamı harekete dönüşecek, *belirli bir anda artık sistemde hareketin devamını sağlayacak enerji kalmayacaktır*. Kısaca *termodinamiğin ikinci yasası* sebebiyle sistem içinde kullanılabilir enerji tükenip hareket duracaktır. Termodinamiğin yasalarına göre,²⁹⁷ *enerji korunur, dönüşür ve fakat dönüşümü*

296 Felsefeci Ahmet ARSLAN'ın tanımlamasıyla insan, doğal bir varlık değil kültürel bir varlıktır..

297 ATKINS, Peter, Evreni Yöneten Dört Yasa, s.15-65 Termodinamiğin Sıfıncı Yasası <Sıcaklık Kavramı>: A, B ile ısı dengedeysse ve B, C ile ısı dengedeysse, o halde C

yüzde yüz verimli olarak gerçekleşemez. Kısaca enerji, bir durumdan diğer duruma geçiriliyorsa -bunu gerçekleştiren herhangi bir makina için- giren enerji ile sonuçta üretilen enerji miktarı aynı olamaz. Herhangi bir dönüşüm makinası çalışırken -kendisi bir enerji kullanmasa bile- dönüşüm esnasında belirli miktarda enerji <ısı> verimsiz şekilde ortama yayılıp kullanılamaz hale gelecektir ve bu sebeple sistemde tersinemez enerji yani *entropi* <düzensizlik> sürekli yükselecektir. Giren enerji ile sonuçta üretilen enerjinin aynı olması kısaca *verimin ideal olması imkansızdır*.

Dünya kapalı sistemdir ve sisteme dışardan enerji ileten tek kaynak güneştir. Ayrıca milyonlarca yıldır güneş sayesinde biriktirilmiş olan fosil kaynaklar da bulunur. Dünyada her canlının sistemden belirli miktarda enerji aldığını, kullandığını ve yaşadığı sürece aynı şekilde belirli miktarda enerjiyi sisteme geri verdiğini görürüz. Sistemdeki bitki ve hayvanların dünyadan aldıkları enerji ile geri verdikleri miktarlar arasında uygun bir dönüşüm oranı vardır. Özellikle bitkiler; doğal düzen sayesinde kullandıkları kaynaklardan çok daha fazlasını sisteme geri verir. Hayvanlar ise genellikle bitkilerden daha düşük verimli olmakla birlikte yine de sisteme zarar vermeyen bir dönüşüm oranına sahiptir. Bu şartlarda bitkilerin en yüksek verime sahip olduğunu ve hayvanların daha az verimli olduklarını iddia edebiliriz. Ancak bahsettiğimiz kapalı sistem açısından insanlar verimli veya verimsiz olabilen canlılardır ve bu sebeple doğal dengeyi bozabilirler. İnsanların bu dengeyi bozmaması için nüfusun veya kullandıkları toplam enerji miktarının bu dengeye zarar verecek düzeyin altında olması gerekir.

de A ile ısı dengede olacaktır. Mutlak Sıcaklık <Termodinamik sıcaklık>: 0 Kelvin yani -273 Celcius. Termodinamiğin Birinci Yasası <Enerji Korunumu>: Yalıtılmış bir sistemin iç enerjisi sabittir. Termodinamiğin İkinci Yasası <Entropide Artış>: Isının sıcak bir kaynaktan alınıp tamamının işe dönüştüğü çevrimsel bir süreç mümkün değildir. Isı, daha düşük sıcaklıktaki bir cisimden daha yüksek sıcaklıktaki bir cisme, başka yerde eşlik eden bir değişim olmadan geçmez. Evrenin entropisi, herhangi bir kendiliğinden değişim sürecinde artar. Termodinamiğin Üçüncü Yasası <Sıfırın Erişilmezliği>: Bir nesneyi mutlak sıfıra <273C> soğutmayı hiçbir sonlu çevrimsel süreç dizisi başaramaz. <sh.99.> Her bir saf, mükemmelen kristalimsi maddenin entropisi sıcaklık sıfıra yaklaştıkça aynı değere yaklaşır. Bütün mükemmelen kristalimsi maddelerin mutlak sıfırdaki entropileri sıfırdır.

Biliyoruz ki bitki ve hayvanların verimliliği sayesinde doğada her yıl belirli oranda *artı kaynak* oluşur. Oluşan artı kaynak; belirli sayıda verimsiz canlının da sistemde hayatta kalmasına imkan sağlayabilir. İnsanın kaynak kullanımını ikiye ayırırız ve bunlar; *biyolojik <temel> kaynak kullanımı* ile *kültürel kaynak kullanımıdır*.

Biyolojik kaynak kullanımı; insan bedeninin malzemesi ile hareketini sağlayan enerjisini karşılayan minimum kaynak kullanımını gösterir ve bu kullanımın temelinde *toprak* vardır. İnsan bedeni için gerekli tüm ihtiyaçlarını sağlayan ve toprağın türevi olan diğer kaynaklar; mineraller, vitaminler ve benzeri şekillerde yine toprakta bulunur. İnsanın minimal biyolojik hayatı için gayet verimli bir tasarımı vardır. Bu bakımdan insan bedeni belki de evrenin en verimli makinasıdır. Çünkü bu makina doğru kullanıldığında, *<beyni doğru çalışıyorsa>* maksimum verimle çalışabilir. En azından doğadan aldığı enerjinin bir kısmını geri verecek şekilde *uygun verimle* işletilebilir.

Nikola Tesla²⁹⁸ ile tanıdığınız herhangi insan, hayatları boyunca benzer besinleri tüketmiş, birbirine yakın miktarlarda kaynak kullanmışlardır. Ancak hayatlarının sonunda, bu iki bireyin toplam verimlerini karşılaştırsak neler görürüz? İndüksiyon bobinli motorun mucidi Tesla'nın icadı sayesinde barajlarda biriktirilen suyun kinetik enerjisi, elektrik enerjisine çevrilebilmiş ve yine Tesla sayesinde elektriğin -alternatif akım halinde- düşük kayıplar ile çok uzak mesafelere nakledilmesi mümkün olmuştur. Elektrik enerjisinin uzak mesafeye iletilmesi konusunda halen bu yöntemi kullanmaktayız. Bir söyleyişle kendisi; *yeryüzüne ışığı getiren kişidir*. Kısaca kendisi birey olarak belki milyarlarca bireyin kullanacağı kaynak miktarının doğaya geri dönmesini sağlamıştır. Bu iki bireyin sistemden aldıkları kaynak ile geri verdikleri kaynak miktarını düşünersek onların aslında

298 Nikola TESLA, 1856-1943 yıllarında yaşamış tasarımcı bilim insanıdır. Halen kullandığımız hemen tüm elektrikli aletlerin çalışma prensiplerini belirlemiştir. Elektrik ve elektromanyetizma ile ilgili sayılamayacak kadar çok buluşu vardır. Alternatif akım kullanan indüksiyon bobinli motor, hidroelektrik üretimi, yüksek voltajlı elektrik dağıtımına imkan veren alternatif akım alternatörleri vb. Ayrıca Edison'dan önce akkor ampül ve Marconi'den önce radyoyu imal etmiş, bunların patentini almıştır. 1960 yılında Uluslararası Ölçü Birimleri Komitesi; Birim alana düşen manyetik akı yoğunluğunun <manyetik indüksiyon> ölçü birimini Tesla olarak belirlemiştir. <www.bipm.org>

Daha fazla bilgi için; Tesla, Nikola, Buluşlarım <My Inventions>

karşılaştırılmaz olduğunu itiraf etmek zorundayız. Ancak yine de örneğimizdeki insan; -temel biyolojik kaynak kullanımına sahip ise- yaşadığı sisteme zarar da vermez. Bu sebeple bireyin temel biyolojik ihtiyaçlarının; kaynakları bitireceğini de söyleyemeyiz.

Kültürel kaynak kullanımı; hayat tarzımızla ilgilidir ve temel biyolojik kullanımların dışında kalan kullanımları temsil eder. Ancak burada öncelikle kültürü tanımlamamız gerekebilir. Kültür;²⁹⁹ anlam ayrımları en fazla olan sembollerdendir. Fransızlar kültürü, *uygarlık terimi* ile anlamlandırır ve onlara göre kültür; insana ait olan tüm değerleri ifade eder. Haviland ise; bir toplumun paylaştığı ve üyelerine yaydığı görüşler, değerler ve alışkanlıkların toplamını³⁰⁰ kültür olarak adlandırır. Bozkurt Güvenç'in *İnsan ve Kültür* isimli eserinden bazı tanımları hatırlayalım.

Kültür, varlığımızın yapısını belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir. <Sapir-1921>

Kültür, bir toplumun tüm hayat biçimidir. <Linton, 1945>

Kültür, bir grubun yaşama biçimidir. <Marquet, 1949> İnsanların içinde bulunduğu yaşam koşullarına uyumlarının toplamı, onların kültürüdür. <Sumner ve Keller, 1927> Kültür, sosyal-kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütüleşmemiş gruplarıdır. <Sorakin-1947>³⁰¹ Kültür, toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel muhteva gibi değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir işlevidir. <Güvenç> Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı herşeydir. <Marx>³⁰²

Ancak biz içeriğini daha doğru tespit ettiğini düşündüğümüzden Marx'ın tanımını kabul ediyoruz. Kültür; *doğal olana, insanın kattığı her şeyi temsil etmelidir. Doğaya uygun olmayan tasarımıy-*

299 HANÇERLIOĞLU Orhan, age, s. 362. >

KÜLTÜR <Os. Hars, Fr. Culture, Al. Kultur, İng. Culture, İt. Cultura> İnsansal doğa.

300 HAVILAND, William A., Kültürel Antropoloji, s. 103.

301 GÜVENÇ, Bozkurt, İnsan ve Kültür, s. 101-102.

302 GÜVENÇ, age, s. 97.

la insan; aslında kendine doğada bir yer bulmayı değil doğanın dışında kendine özel bir yaşam alanı kurmayı amaçlar. Bu sebeple insanın yaşam tarzı da doğaya uygun ve uyumlu değil *alternatif ve uyumsuzdur*. O zaman kültürü şu şekilde tanımlarız: *kültür, insanın doğaya karşı söylediği sözlerdir*. Aynı eserde kültürün genel özellikleri şöyle sayılır: kültür öğrenilir, toplumsaldır, ideal kurallardan oluşur, insan ihtiyaçlarını karşılar, değişir, bütünleştiricidir ve bir soyutlamadır.³⁰³ Kültürün içeriği veya onu ortaya çıkaran temel süreçler hakkında, Güvenç şunları söyler:

Tarihi kaynaklar ve töre, aile, akrabalık ilişkileri, sağlık ve hastalık, bilim, sanat ve eğitim, yerleşmeler, üretim ve tüketim, din, devlet, yönetim, insan nüfusu, dil ve kişilik sistemi, doğal çevre.³⁰⁴

Güvenç; insanın kültürel evrimini üç dönemde inceler. Bu dönemler; *Paleolitik, Neolitik ve Endüstri* isimlerini alır.³⁰⁵ Paleolitik dönem, insan türünün tarımsal üretimden önceki dönemidir ve bu dönemde insan; avcı/toplayıcıdır. Paleolitik dönemde insanın kaynak kullanımı sadece temel biyolojik kullanımdan ibarettir. Yerleşik hayata geçmediğinden kültürel yapıda bir kaynak kullanımına sahip değildir ya da gözardı edilebilir bir kullanıma sahiptir. Kısaca bu dönemde insan türü, verimlilik açısından hayvanlar ile eşdeğerdir.

Neolitik dönem; tarımsal üretim ile başlar ve Endüstri Devrimine kadar devam eder, bu dönemin en belirgin özelliği; tarımsal üretimin elde edilmesi ve çiftlik hayvanlarının evcilleştirilmesi sonucu olarak insan türü yerleşik hayata geçer.³⁰⁶ Endüstri dönemi ise; sanayi devrimi ile başlar ve günümüze kadar devam eder.³⁰⁷

Bizim hayatta kalmamız, canlılığımızın devamı için gereken minimum kaynak miktarını düşüerek bu zorunlu kullanım dı-

303 GÜVENÇ, age, s. 103-108.

304 GÜVENÇ, age, s. 120.

305 GÜVENÇ, age, s. 161.

306 GÜVENÇ, age, s. 181.

307 GÜVENÇ, age, s. 199-227.

şındaki her kullanım kültürel görünümüdür. Kısaca insanın toplumsal hayatı ve kurduğu uygarlık ile ilgili tüm kullanımlarını; *kültürel kaynak kullanımı* olarak görebiliriz. Hafta sonu gittiğiniz piknik, cuma akşamı arkadaşlarınızla gittiğiniz eğlence, yeni bir ev alırken dikkat ettiğiniz konforlu detaylar, kolunuzdaki pahalı saat ve benzer tüm kullanımlar kültürel kaynak kullanımı içine girer. Bunların bazıları sosyal hayatımızın gereği olan bilinçli bireysel tercihlerimize dayanır ama genel olarak çoğunluğu bulduğumuz toplumun bize dayattığı hayat tarzının <kültür> gereği gerçekleştirdiğimiz bilinçsiz eylemlerimizdir. Bu durumda kültürel kaynak kullanımını da ikiye ayırırız ve birine; *bilinçli bireysel tercihlerimiz* ismini verirken diğerine *bilinçsiz sürü tercihlerimiz* ismini verebiliriz.

Amerika'da yaşayan zengin bir iş insanı akşam yemeği veya eğlenmek için özel jetine atlayıp <okyanusu aşarak> Paris'e gider, güzel bir hafta sonu geçirip geri döner. Bunun yanında aynı toplulukta yaşayan bir öğretmen; ailesiyle hafta sonu ormanda kamp yapar, çocuklarıyla doğa yürüyüşü yapıp eğlenirler, mutlu olurlar. Örneklediğimiz iki farklı etkinliğin; kişilere verdiği duygusal doygunluk benzer veya yakındır ama kullandıkları kaynakların miktarı bakımından bakarsak bu iki kullanımın karşılaştırılamaz olduğu açıktır. İki bireyin de eylemlerini engelleyen bir kural koyulamaz ancak eylemlerinin haklı veya özgür olması bu eylemleri *verimli* hale getirmez.

Endüstri devrimi ile birlikte verimlilik bakımından değişimleri, kısaca kuracağımız formüldeki çarpanları şöyle sıralayabiliriz: Endüstri devrimi öncesi dönemlerde yaşayan ortalama bir insan, kendisi ve ailesinin temel beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için yılda ortalama 6 veya 8 ay çalışmak zorundaydı. Ancak sanayileşmeden sonra aynı temel ihtiyaçları yılda ortalama bir ay çalışarak karşılayacak duruma gelmiştir. Burada belirlediğimiz ilk veri, sanayileşme sonrası ortaya çıkan *yüksek verimdir*. Sanayileşme ve öncesindeki bilimsel gelişmeler sayesinde milyonlarca yıldır birikmiş olan fosil kaynaklar insan türünün hizmetine sunulduğundan ikinci belirlememiz; *fosil kaynaklar* olacaktır. Yine bilimsel gelişmeler ve sanayileşme sayesinde önceki iki dönemde insan ömrü ortalama 36-38 yıl iken yeni dönemde birlikte <1950'li yıllarda> ortalama insan ömrü; ABD'de 70

yıldır. Halen biliyoruz ki, *ortalama ömür* daha yüksek seviyelere gelmiştir. Üçüncü belirlememiz; ortalama ömür ve insan hareketleri sonucu bu dönemde artan *nüfustur*. Son belirlememiz ise tüm diğer değişkenler ve özellikle ulus-devletler, sosyolojik etkiler, sanayileşme ve üretim/tüketim zorunluluğu gibi sebeplerden ortaya çıkan *kültürel değişimlerdir*. Yani kısaca bu dönemde diğerlerine göre farklı olan, insan türünün *yaşam tarzıdır*.

Verim artışı, fosil kaynaklar, nüfus ve yaşam tarzındaki değişim çarpanlarının zorunlu sonucu olarak; başta söylediğimiz temel biyolojik kaynak kullanımına eklenen, tamamen bireysel kararlara göre değiştiği zannedilen, kültürel kaynak kullanımı olgusu ortaya çıkar.

İnsan türü; sanayi devrimi ve kültürdeki bu değişim sonucu daha önce hiç sahip olmadığı tüketim alışkanlıklarına sahip olmuş, önceden nispeten doğayla uyumlu bir hayat tarzında yaşarken bunu tamamen terketmiştir. Üretim araçlarının artması ve çeşitlenmesi sonucu insan türü günümüzde sisteme geri verebileceği azami enerji miktarının çok üzerinde bir kaynağı harcar. Üretilen toplam malların çokluğu sebebiyle daha çok insanın yaşayabileceğini düşünenler yanılmaktadır. Çünkü gelişen gereksiz ihtiyaçlar ve insan nüfusunun orantısız şekilde artması sonunda -toplam üretimi arttırmak mümkün olsa da- üretim için gerekli olan enerji ve kaynaklar da toplam üretim ile orantılı olarak artmak zorundadır. Bu sebeple, bundan 300 sene önce sistemimizde yaşayan bir insanın toplam hareketi için sistemden aldığı enerji miktarı ve kullandığı kaynağı, günümüzdeki insanın kullandığı toplam kaynak miktarı ile karşılaştırsak durum daha iyi anlaşılır.

Sonuçta bu konuda şunu söyleyebiliriz, insan türü sayı olarak fazla olmasından değil bulunduğu *sistemde geçmişe göre daha verimsiz bir canlı haline gelmesinden* ötürü sisteme zarar verir. Doğanın en temel kanunu bizlere; *tüketilen kaynakların -süreç içinde- verimli bir şekilde yerine koyulmasının gerekliliğini*, söyler. Yukarıda bahsettiğimiz sürecin devamında neler olabileceğine bakalım.

Nüfus sorunları üzerinde çalışan bilim adamları <demografiler>, taş devrinden bugüne doğru dünya nüfusunda gittikçe hızlanan bir artış olduğunu saptamışlardır. Alt Paleolitik baş-

langıcındaki Dünya nüfusunun 125 bin civarında olduğu sanılmaktadır. <Dolvej 1960> İki milyon yıla yaklaşan eski taş evresi <Paleolitik Dönem> boyunca, nüfus, yılda ortalama 5 kişi artarak, neolitik başında en çok 5 milyon dolayına ulaşmıştır. Tarım Devrimini izleyen 8-10 bin yılda, Dünya nüfusu 100 kat atarak, XVII. yüzyıl ortasında 500 milyona ulaşmıştır. Bu artışın hızı, yılda ortalama 625 kişi demektir. Oysa, 1650 yılı ile 1960 arasında, Dünya nüfusu her yıl ortalama 7 milyon artarak 500 milyondan 2 milyar 200 milyona yükselmiştir. Yapılan hesaplara göre, 1970 ile 2000 yılları arasında, Dünya nüfusu yılda ortalama 100 milyon artarak XXI. yüzyıl başlarında 6 milyarı aşmış olacaktır.³⁰⁸

Güvenç; yukarıdaki nüfus tahminlerini 1979 yılında yazmıştır. Gerçekten de 2000 yılında dünya nüfusu 6 milyar ve günümüzde 8 milyar olmuştur. Kapalı sistemimiz ile ilgili hesaba dönersek sisteme giren tek enerji kaynağı güneştir ve ondan elde edilebilecek miktar sınırlıdır. Yüksek verimli bitkilerin toplamı her gün azalmakta ve toplam üretimin çoğu kültürel kaynak kullanımına yönelik mallardan oluşur. Fosil kaynakların önümüzdeki 20-30 yıl içinde tükeneceğine dair ciddi öngörüler bulunmaktadır. Son olarak toplam nüfus orantısız bir şekilde artarken modernleşme fikirleri sayesinde temel kullanıma sahip nüfusun -diğerleri gibi- kültürel kullanıma geçmesi için gayret sarfedilmektedir. Kısacası bugüne kadar dikkate almadığımız termodinamik kanunlarının sınırına geldiğimizi söyleyebiliriz. Ancak günümüzde gerçek sorunun; insan nüfusunun fazlalığı değil tüketim alışkanlıklarımız olduğu da somut olarak görülebilir. Çünkü, *doğayla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilen temel, biyolojik kaynak kullanımının; dünyanın mevcut sistemine zarar vermeyeceği çok açıktır.*

Tanrı yoktur, doğanın ürettiği en değerli canlı insandır, önermesinin sonuçlarını yaklaşık olarak gördük. Tanrı vardır ve bizi daha çok sever, çünkü biz daha değerliyiz, önermesi ise şunları söyler:

Bu düşüncenin temelinde ön kabullerimiz bulunur. Tanrı; insanı diğer canlılardan farklı ve üstün yaratmış, hatta evreni

308 GÜVENÇ, age, s. 217.

insan için yaratmıştır. Dünya, evrenin merkezindedir, sahibi insan türüdür ve tanrı, canlı cansız varlıkları insanın hizmetine vermiştir. Evrende insandan başka akıl sahibi canlı türü yoktur. Bazı ön kabullerimizse inançlarımıza göre değişen fikirlerden oluşmaktadır. Örneğin; tanrı insanı yaratır ama sonra *pişman olup birkaçı dışındakileri yok eder*, sadece iyilerin yaşamasına izin verir. Tanrı; insanı kendine benzer olarak yaratmıştır. Tanrı; insanı yaratırken, ona *kendinden bir parçasını* verir, insanın bir kısmı tanrıdır, bu sebepten bu tanrı parçası hiç bir zaman yok olmaz, *sonsuzdur*. Tanrı parçası; sadece insana verildiği için insanlar özel ve değerlidir. Dünyadaki tüm canlılar insanın besini ve hizmetçisidir, insan için, onun rahatı ve mutluluğu için yaratılmışlardır. Bu fikirler bu çerçevede uzar gider, hepsini tek tek yazmaya kalksak sayfalarca tutabilir. Ama tümünde bulunan ortak nokta; *tanrıyı tarif etmeleridir ve ne tesadüf ki, tanrıda hep insani özellikler bulunur, insana benzer. Yaratır, düşünür, yorulur, dinlenir, sinirlenir, pişman olup vazgeçer*, bunlar gibi birçok özelliği bulunabilir ve en önemlisi *tanrı, insan gibi duyguludur*.

Yukarıda yazdıklarımızın hatalı olduğunu ispatlamaya çalışmak gereksizdir. Zira insanların inançları; doğru ya da yanlış olarak tanımlanamaz. Ancak insanın tanrısını kendisine benzetme isteğinin altında yatan güdülerini araştırmak gerekir. Tanrıyı insanlaştırmaya çalışmanın ilk amacı; aslında kendini tanırlaştırmak arzusudur. İnsan; binlerce yıldır kendi gerçekliğinin farkındadır ve eninde sonunda *yalnızca çürümüş et yığını olduğunu bildiğinden* kendisine tanrı ismini açıkça veremez. Bu yüzden insan kendini öyle kelimelerle tarif eder ki hem kendisinin çürümüş etten ibaret olduğu gerçeğini unuttur hem de yaşadığı sürece kendisini tanrı gibi hisseder.

İnsan; yeryüzündeki hayatına; *anlam* yüklemek ister ve bunun en kolay/kesin yolu kendini tanırlaştırmaktır. İnsanın tanrısına en açık isyanı; *tanrının insana benzediği inancıdır*. Bu inanç bir yandan tanrıda olması gereken özellikleri insanlaştıırıp aşağılarken diğer yandan kendinde olan özellikleri tanırlaştırır. Her iki halde kendisini yüceltmek isterken tanrısını küçülttüğünün farkındadır. Tanrısına duyduğu kin ve nefretin intikamını; *onun seviyesine çıkma veya onu kendi seviyesine çekme* yöntemleriyle alır.

Bu hesaplaşma arzusu insanın kötülüğünden değil düşmüşlüğünden ileri gelir. Çünkü bilir ki cennetten kovulmasının tek sebebi; tanrısının ona verdiği duygulardır. İlk günah diye sayıklayıp durduğu hatanın sorumlusu; kendisini bu günahı işleyecek özelliklerde üreten, yaratan tanrıdan başka kim olabilir? İnsan; kendisinin topraktan yapıldığı gerçeğini kabul etmek istemez, toprağı ve ürettiklerini sevmez, çünkü toprağı baktığında kendi sonunu görür. Toprak onun için ölümdür, çürümedir. İnsan, toprakta kalmak da istemez, toprak geçici bir evdir, zorunlu olarak katlanması gereken bir zahmettir. İnsan ışık olmak ister. *ışık topraktan daha önemli ve iyidir, üstündür, sonraki aşamadır.* Sizce neden herkes öldükten sonra ışıklar içinde uyuyacağını, ışık olacağını düşünür ya da *ruh, neden manevi ışık demetidir, neden ruhun uçup gideceğini düşünürüz?*

Toprağın yerçekimi ve hareketsizliğı insanın hoşuna gitmez, rüyalarında uçuğı gibi uçamaz, içinde hissettiğı -hiçbir kurala mahkum olmadan hareket edebilme- hiç kimseye muhtaç olmadan uçabilme arzusunun sebebini bilmediğı halde kendisini toprakta sürdüren tanrısına en temel başkaldırısı onun iradesine karşı koymasının en kestirme yolu; bu gelip geçici, çileli hayatına tanrısal özellikler verip tanrısını da bu dünyada yaşamaya mahkum etmesidir. Hangi bahanelere dayanırsa dayansın insan için toprak; aşağılık günahları sonucu sürdüğü, açlık, hastalık ve işkenceyle yaşamak zorunda olduğı, her gün yiyecek bulup, yine de ancak sefil bir hayat elde edebileceğı, benzeri tüm özellikleri içinde barındıran bir semboldür. Hayatındaki tüm kötü sembollerin birleştiiğı, hükümdarı olduğunu düşünse de muhtaç olup sürdüğü toprak; insanın içten içe en çok nefret ettiğı, en çok ayrılmak istediğı mekândır. İnsan; toprağın ürünü olan hiçbir varlığı sevmez ve kabul etmez. Toprakta üreyen her canlı; *insanlığını -sefiğ hayatını hatırlattığından- ondan ayrılmak ister* ve bir bağlantısı olmadığına kendini inandırmak gayretiyle topraktan gelen her canlıyı kendinden aşağı görür.

Oysa insan; göklerden gelen her varlığı iyi/kötü olmasına bakmadan kabul eder. İnsanın gözü hep göklerde; tüm yıldızları isimlendirir, onlara tanrısal özellikler verir. Toprak, altında ateşler yanan cehennemdir. Gerçekten de insan -tarih bo-

yunca- cehennememin toprağın altında olduğunu neden düşünür? Ölüler ülkesi neden toprağın altındadır? Neden tüm kötü varlıklar insana zarar vermek için toprağın altında beklerler? Tarihteki tüm kötü tanrılar neden topraktan çıkar veya toprağın altında yaşarlar? Toprak, insana *iğrenç bir zorunluluğu temsil etmesinin ötesinde nefret ettiği bedenin malzemesini* de hatırlatır. Yok oluşunu, *ölümünü sembolleştirir*. Toprak; ölümü ve geçici olduğunu hatırlatırken gökler ve yıldızlar; bir zamanlar ayrılmak zorunda kaldığı cennetin, sonsuzluğun sembolleridir. Işık hep göklerden gelir ama topraktan ateş çıkar. İnsanın evrimsel güdülerinin sonucu *kötü olan her şey toprakla ve iyi olan her şey göklerle* ilgilidir.

Tanrı inancını incelerken; farklı iki tanrıdan bahsetmemiz gerekir. Daha önce de söylediğimiz şekilde bunlardan birisi insanın algıladığı, aklında kurguladığı, tarih boyunca şekillendirdiği *tasarım tanrıdır*. Diğeri ise kendi gerçekliği ile var olduğuna inanılması istenen *Yaratıcı'dır*. Sürrealist Çağ Bölümünde insan bilincinin öz gerçekliğini de üretebildiğini anlatmıştık ve bu durum bazen o kadar ileri boyutlara ulaşır ki belli toplumlar da yaşayan insanlar için artık kendi gruplarının gerçeklerinden başka bir gerçeklik kalmayacaktır. Toplumlari birlikte tutmak ve grubun kendini koruması için üretilmiş her toplumsal kural; zamanla grubun dışı kapanmasını ve sadece kendi grup kurallarının belirlediği sınırlı bir yaşam tarzına evrilir. Herhangi bir inanç sisteminin inananları bakımından da buna benzer şeyler söylenebilir. Bu durum; tamamen kendi tasarımıımız olan tanrı fikri ile ilgilidir zira Yaratıcı'dan gelen mesajın insan zihnindeki yansıması her zaman doğru olmayabilir. Yaratıcı'dan gelen mesaj insan kelimeleri ile kodlanır ancak -en çok rastlanan iletişim problemi sebebiyle- gelen mesaj insanın bu kelimelere verdiği anlamlarla sınırlı olacaktır. Burada, mesajı alan bireyin kişisel bilgi düzeyi de önemli olmakla birlikte gerçekte daha önemli sorun; bilginin kişiden kişiye aktarılırken bozulmasından kaynaklanır.

Sonuçta genellikle; *tanrıyla veya göksel varlıklarla oynanan kulaktan kulağa oyunu haline gelmiş bir iletişim gerçekleşir*. Fakat kutsal kaynaklarda anlaşılır ve net kelimelerle iletilen mesajlar vardır. Burada sorun kaynaktan bulunan kelime değil bizim o kelimeye

verdiğimiz anlamdadır. Ruh olgusunun insan tarafından algılanma şekilleri ve temsil ettiği anlamları incelerken bu duruma şahit olduk. Gerçekte olan veya <belki de hiç olmayan> bir varlığa ne tür *anlamlar ve gerçeklikler* yüklediğimizi düşünürsek tarih boyunca bu terimin her toplumda, her devirde ne kadar çeşitlendiğini görebiliriz. Ancak yine de bu kadar kelime arasında -ruh ile ilgili- tam bir tanım üretemiyoruz. Tasarım tanrı ve Yaratıcı terimleri; belki de ruh teriminden daha karmaşık anlamları olan terimlerdir. Bu durum karşımıza insanın her karşılaştığı bilinmez konusunda bir karar vermesinin, açıklama yapmasının zorunlu olduğu gibi bir sonuç da çıkarır. Gerçekten de içimize baktığımızda, her etki için bir tepki ve <karar şeklinde de olsa> sonuç üretmek zorunda olduğumuzu hissederiz. Sabah-tan akşama kadar -öten bülbüller gibi- her soruya bir cevap söylemek zorunda hissederiz ve bunun en önemli sebebi -bilinmez karşısındaki- korkumuz olsa da diğer sebebi cahilliğimizdir. İnsan bilincinin en önemli işlevi bilmek olduğu için açıklanması gereken her olguya doğru ya da yanlış olmasına bakmadan cevap vermek; bizim en önemli özelliklerimizdendir.

Tasarım tanrı; bizim zihnimizdeki sonuçtur ve bu sebeple *algı-mıza* anlamlar yükleyip başkasına aktardığımız *semboller*i içerir. Halbuki *Yaratıcı*, bizim algı ve anlayışımızın dışında olan, kesin bilgiye sahip olmadığımız ancak *sezgisel* olarak *inanmamız* gereken bir *semboldür*. Dinlerin ortak mesajı; tanrı inancının sezgi yoluyla gerçekleşeceği fikridir. Gerçekten de bizden istenen; görmediğiniz, bilmediğiniz bir tanrıya inanmanız değil mi? Demek inancın kökeninde bilgi veya akıl yürütmeler olabilir ama tanrı fikrinin veya bizim beynimizde oluşan tanrı inancının gerçek kaynağı bilimsel bilgi olamaz. Kısaca biz insan olarak Yaratıcı'yı; kendisi gibi, kendisi olarak idrâk edemeyiz, gözlem yapamayız ve bilgi olarak tespit edemeyiz. Ancak bize gelen doğru, yanlış mesajlar vasıtasıyla düşünebilir, hayal edebilir veya tanıyabiliriz. Tanrı hakkında tanımlama yapamadığımızdan söylediğimiz her kelime tanıma eylemimizi gösterecektir ve bu sebeple kesin olarak insana ait herhangi bir kelimenin O'nu tanımlamayacağını söyleriz. *Yaratıcı ile insan arasındaki iletişimin başlangıcı hakkında*; ancak iki farklı iddia ileri sürülebilir. İlk iddia; *ilk*

insan veya insanlara; isimlerin Yaratıcı tarafından öğretildiği, bildirildiği, sonrasında insanların bu kelimeleri ekleyerek başka kelimeler, isimler ürettikleri ve daha sonra yeryüzüne yayılma sebebiyle farklı dillerin ortaya çıktığı şeklindedir. İbrahimi dinlerin ortak iddiası bu yöndedir ve aynı zamanda kök lisan düşüncesi ile uyumludur. İkinci iddia ise; insanların konuşmayı ve isimleri kendilerinin buldukları, zamanla yayılma ve çeşitlenme gerçekleştiği, devamında Yaratıcı'nın insan kelimelerini kullanarak insanlarla iletişim kurduğu, mesajlarını topluluğun sahip olduğu dil vasıtasıyla gönderdiği şeklindedir. Bu iddia ise, dil aileleri düşüncesi ile uyumludur. İki iddiadan hangisini kabul edersek edelim Yaratıcı'nın tanımlanması mümkün olmayacaktır ancak birinci iddianın doğru olması durumunda kendisinin öğrettiği isimleri kullanarak O'nu ancak ve sadece yine O'nun istediği şekilde isimlendirebileceğimizi söyleyebiliriz. Doğru isimler vasıtasıyla yapılmış olsa bile isimlendirmenin; tanımlamayı sağlamadığını biliyoruz. İkinci iddia için ise yine sadece kendisinin kullandığı kelimeler ile isimlendirme mümkün olacağı için tanımlama mümkün olmayacaktır fikrini ileri sürebiliriz.

*Yaratıcı; kendisinin açık bir şekilde bilinmesini isteseydi bu durumu deneyimlerdik ve bu tartışmaları yapmaya ihtiyacımız kalmazdı. Yaratıcı bunu istememiş, bizlere sadece kelimeler göndermişse ve bizler buna inanıyorsak bizim için mesaj; gönderilen kelimelerin anlamları değil kendileri olmalıdır. Bu fikre hemen karşı çıkanlara şunu söyleyebiliriz. Bunun aksini düşünürsek yani bizim için gönderilen mesajın kelimeler değil o kelimelerin anlamları olduğunu iddia edersek; büyük bir hataya düşeriz çünkü o zaman bu sembollerin değişmez anlamlarının belirli bir zamanda insan tarafından kesin olarak belirlendiğini ve sonraki nesillere doğru bir şekilde aktarıldığını da kabul etmemiz gerekecektir. Halbuki durum böyle değildir, sembollerin anlamlarını genel olarak sezinlese de bu anlamlar -bizleri- tek ve kesin sonuçlara götürmeyecek, karşımızda her zaman çözemediğimiz özellikler bulunacaktır. Bu konuda bir örnek verirsek; *insanları yaratmıştır* cümlesi bizlere insanların meydana gelmesinin belirli bir sebep veya etkiyle olduğunu, bunları Yaratıcı'nın sağladığını anlatır. Yaratılış eyleminin nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi vermez. Eğer Yaratıcı bu*

eylem ile ilgili ek bir bilgi vermişse bunun insan tarafından anlaşılması gerektiği için verir <analoji yoluyla kavramamız için, *örneğin yerden bitki gibi bitirdi, veya sizi hiçlikten meydana getirdi vb*>. O zaman yaratılış hakkında insanların tam ve kesin bilgisinden değil *tahminler ve hayallerden* bahsedebiliriz. Çünkü tam ve kesin bir bilgi edindiğimizi iddia ediyorsak; yaratılış sürecini tüm şartlarıyla gözlemlemiş olmamız veya bu sürecin tüm aşamalarını bilimsel bilgi düzeyinde anlıyor/ölçebiliyor olmamız gerekir. Demek hem biyolojinin tüm kurallarını bilmeliyiz hem de biyolojik süreçlerin tamamını gözlemleyip koşullarına vakıf olmalıyız. Ayrıca bunları Yaratıcı'nın oluşturduğuna dair inancımız da olmalı. Bu üç koşuldan inanç koşulu dışındakileri yerine getiremediğimiz için şu kesin sonuca ulaşabiliriz: *yaratılış sembolü ile ilgili bir fikrimiz vardır ve onu tanıyabiliriz. Kısaca, ister yoktan var etmek olarak istersek bir halden diğerine dönüşmek olarak kabul edelim yaratılış sembolünü tanırız ancak yukarıdaki sebeplerle tanımlayamayız, doğasının gerçeğini bilemeyiz.* Tanımlama eylemi mümkün olmadığı için bildiğimizi iddia edemeyiz ve ancak gördüğümüz zaman farkına varabiliriz. Yaratıcı'ya inandığımızı iddia ediyorsak bu durum; O'nun özünü bildiğimizi, anladığımızı değil, O'nun varlığının farkında olduğumuzu veya bunu kabul ettiğimizi gösterecektir. Bunun gibi Yaratıcı'yı görerek veya görmeden inandığımızı iddia etmek; O'nu anlama, algılama veya doğasını bilme anlamında idrâk ettiğimizi, yaptığı, eylediği tüm olgu ve olayların sebep ve sonuçlarını bilebileceğimizi göstermez. Bu sebeple, Yaratıcı'nın eylediği herhangi bir olguyu veya varlığı tanımlamak da imkansızdır. Bu söylediğimiz, insan türünün her bireyi için geçerli olduğuna göre herhangi bir insan; *Yaratıcı'nın yaratma yöntemini kesin olarak tarif etse veya bir canlının doğasını tüm gerçeğiyle bildiğini iddia etse onun açık seçik yalan söylediğini, söylediklerinin bilgiye değil kendi hayal dünyasına dayandığını, en azından kelimeleri yanlış anladığını düşünmemiz hatalı olmaz.* Tüm detayları ve özünü bilemeyeceğimiz canlı hayat ile ilgili Yaratıcı'nın kelimelerini kanıt olarak göstererek belirli sonuçlar çıkardığımızda bunlar; yazı-tura atarak ulaşacağımız doğru tahminlerden öte bir anlam ifade etmeyecektir. Gerçekten de bir olgu hakkında metal bir pa-

rayla yazı-tura atarak kesin bilgiye sahip olmaya çalışmak diğeriyle kıyaslandığında daha dürüst, daha bilimsel bir yöntem olurdu. Çünkü yazı-tura atarak en azından dışımızdaki <yönlendirme imkanımız olmayan bir etkiye> *şans faktörüne* bağlı oluruz. Bu sebeple hiç değilse doğru sonucu bulmamız ihtimal dahilinde görülür. Ancak diğer alternatifte; yani Yaratıcı'nın kelimelerini kendi menfaatlerimiz, isteklerimiz için kullanmak, *aslında aklımızda sonuçlanmış cevapların gerekçelerini bu kelimelerde aramak ve bulduğumuzu iddia etmek, özünde ahlâksız, adâletsiz bir eylem olacaktır.*

İnsanı ister bir makina gibi, isterse duyulara sahip bir et yığını olarak görelim, her iki durumda insan doğasını, bilinç ve güdülerini kesin olarak tanımlayacak bilgi düzeyimiz yoktur. Yaratıcı'nın; insanı tanımlamak için kullandığı kelimeleri anlıyorsak sadece tanıma eylemini gerçekleştirebiliriz. Bunun gibi hayvanlar ve diğer canlı hayat hakkında ne kadar çok bilgimiz olduğunu iddia edersek edelim, bu bilgiler onların *gerçek doğasına, özlerine ulaşamaz.* Onları ancak Yaratıcı'nın tarif ettiği şekilde tanımaya çalışabiliriz. Kendimizle başbaşa kalıp öğretilmiş saplantılardan kurtulduğumuz zaman; en iyimser tahminle yaratıldıkları malzemenin karmaşıklığı ile bu malzemenin tesadüfen bir araya gelemeyeceği gibi düşüncelere dalıp onlara duyduğumuz hayranlığı dile getiririz. Genel olarak tanrı adına konuşma cüretini gösteren papağanların söylediklerini bir kenara bırakırsak canlı hayat içerisinde ikilik yoktur. Yapıldıkları malzeme ya da işleyiş kuralları bakımından; *insan etiyle başka canlının eti* arasında fark göremeyiz. Bu şartlarda yine samimi olarak tanrı buyruklarına dikkat edebilsek; *yarattıkları arasında bir ayrım gözetmediğini farkedebiliriz* ancak -amacımıza uygun olmadığı için- bu gerçekleri kabullenmek istemeyiz. Duygularımızdan oluşan benliğimiz; *sıradan bir et yığını* olduğumuz gerçeğini göremez ama davranış ve özelliklerimizi varolmamızın gerekçesi olarak kabul ederek, yüceltir. Bu sayede -kendi kendimizle konuşup sayıkladığımız için- kendimizi kolayca ikna ederiz. Dışımızdaki canlıları ya da diğer insanları küçültmeye çalıştıkça biliriz ki onlar küçülürken bizler büyürüz.

İnsan için; -saydığımız özelliklerinin dışında- inandığını iddia ettiği Yaratıcı'nın insanı nasıl tarif ettiğinden çok *kendisinin tarifi*

önemlidir. Tarihten gelen korku, duygu ve güdülerimizin kontrolünde olduğumuz için canlı hayat ile ilgili düşüncelerimiz ve kabullerimizi oluşturan rehberimiz; tanrı veya onun kelimeleri değil bu kelimelerin anlamlarını düşünürken kullandığımız dizgelerdir. Ne kadar uğraşsak da yüzyıllardır beynimizi ele geçirmiş virüslere benzeyen duygu, korku ve saplantılarımızdan uzaklaşamayız ve sonunda yeniden sorgulamak, tekrar düşünmek yerine yorulup, önceden hazırlanıp bizlere sunulmuş olan sonuçları kısa yoldan onaylayarak, *sağ, doğal ve gerçek düşüncenin aklımıza, vicdanımıza verdiği ızdıraptan kurtuluruz.* Çünkü insan yapılırken -gerçekle bağlantısı olmayan bazı dizgeleri kendiliğinden kabul etmesi için- beyninin belirli noktalarına düşünmeyi kesen sigortalar koyulmuştu. Bu sigortaların temel amacı, kendisine zarar verme tehlikesi bulunduğunda beynin aşırı çalışmasını engellemektir. Bu sonlandırma işlemi olmasa bazen düşünme eylemi; sonsuz tekrar eden dizgeler oluşturabilir ve bunu yaşayan kişiyi akıl hastanesine kapatırız.

Tanrıların kendilerini diğer canlılara göre daha üstün, özel veya değerli yarattığını ve bu sebeple insanın canlı hayatın hâkimi olduğunu iddia edenlere bu özelliklerin nerede bulunduğunu sorsak; *bilinç, farkındalık, duygu* gibi özelliklerden bahsederler. Köşeye sıkıştıklarında veya akılları yetmeyip tartışmayı kazanmak istediklerinde son bir ümitle insanın *idrâk sahibi* olduğunu söylerler. Aramice kökene sahip olan idrâk terimi,³⁰⁹ düşüncenin doğru sonuçlar ile tamamlanmasını sembolleştirir. Kısaca idrâk yeteneğini *doğru akıl yürütme becerisi* olarak tanımlayabiliriz. İdrâk sahibi olduğumuz için değerli olduğumuzu iddia eden idrâk sahipleri; akıllarında tasarlayıp dillerinde sayıkladıkları tanrıyı, semt pazarında çeşitli ayakkabı satan pazarıcı esnafı gibi gösterdiklerini anlamazlar. Bir yarattığının diğerinden daha aşağı veya değersiz olduğunu, birisinin -daha çok emekle- daha güzel yaratıldığını ama diğeri daha az emek ge-

309 ~ Ar idrâk دراک [#drk if'âl IV msd.] ulaşma, varma, anlama <Ar dark/darak دراک ulaşım, varma, bir şeyin dip noktası <≈ lbr/Aram derek yol>

~ Ar daraka<t> دركة [#drk fa'ala<t> mr.] merdivenin alt basamağı, bir şeyin dip noktası <≈ lbr derek درك yol, patika < lbr dârak درك yürüme, ayak basma, adımlama ≈ Aram dârag درك a.a.>

<https://www.nisanyansozluk.com/?k=idrak-drk>

rektirdiği için fiyatının düşük olduğunu söyleyen tanrıları; tam da bu tüccarlara uygundur.

Bu tüccarların tarifledikleri tanrı; örneğin bir karıncayı yaratırken çok az bir emek vermiş ve bu sebeple fiyatını ucuz tutmuştur. İnsanı yaratırken çok yorulduğu için fiyatı en yüksek ürünü, insandır. Ayrıca insana akıl ve idrâk verdiği için fiyatını daha da arttırır. Demek insan; idrâk kabiliyeti sebebiyle tanrının yarattıkları arasında fiyat etiketi en yüksek olan üründür. Bu tüccarlara, parmaklarının fiyatını sorsak veya bir gözlerini satın almak istediğimizi söylesek hemen kendilerinin de tanrı oldukları akıllarına gelir ve *insana değer biçilemez*, derler. Sorduğumuz soru sebebiyle bizi ayıplayıp *insan yaratılmışların en üstünü ve tanrının yaratma yeteneğini gösterdiği son noktadır*, diye sayıklamaya başlarlar. İnsan; tanrının en nadide eseri olduğundan belirli bir fiyatının olamayacağını söylerler. Anlarız ki onların tanrısı; *insandan başka her canlının üzerine fiyat etiketi ilâştirip dünyaya göndermiştir*.

Benim fikrime göre; Yaratıcı'nın eylediği, meydana getirdiği veya yarattığı hiçbir olgu insan kelimeleriyle bir değerlendirmeye tâbi tutulamaz. Yine de bir terimle ifade etmek zorunda kalırsak *Yaratıcı'nın her eylediği güzeldir* demekten başka bir değerlendirme yapamayız. Bunun sebebi; bu değerlendirmenin kişinin inancının gereği olmasıdır. Bilgiye değil inanca bağlı olduğu için insan bundan başka bir fikir ileri sürecektir yeterliliğe sahip değildir. Yaratıcı'yı kendisinin tarif ettiği gibi tanımamız gerekirse O'nun en çok andığı, bize de sıkça hatırlattığı sembollerin mutlak güç, adâlet ve bilgi olduğunu söyleriz. İnanıyorsak, düşünce dizgelerimizi bu sembollerin gösterdiği anlamlara uygun kurulamamız gerekmez mi?

Tek bir Yaratıcı'ya inandığını iddia edenlerin kabul edebileceği bir cümle yazalım: *Yaratıcı, insan tarafından, insan gözüyle, algılanamaz, bilinemez ve aynı şekilde insan da sadece kendisine verilen veya keşfettiği bilgiler vasıtasıyla O'na ulaşamaz, O'nu bilgiyle gözlemleyemez*. Sonuç olarak insan; Yaratıcı'sının gerçek bilgisine ulaşamaz ve ancak inancıyla <Yaratıcı'sının söylediği, tarif ettiği kelimelerle> O'nu düşünebilir, O'na inanabilir. Yaratıcı'nın iletmediği bir sembolü, O'nunla ilgili bir cümlede kullanamaz.

Yukarıdaki cümleyi kabul eden papağanlara şunları söyleriz: Yaratıcı hakkında yalanlar uydurup bunları tekrar etmeniz yalanı doğru yapmaz. Bunlar bazı insanlar için; ancak *gerçek gibi görülebilecek kelimeler* olabilir. Canlılar ve evren hakkındaki tüm kelimeleri -bunların tek sahibi olan- Yaratıcı söylediğinden *varlığı hangi gayelere, sebepleri hangi sonuçlara bağladığı hakkında bilgi de sadece kendisindedir.*

Anlam arayışı, insan beyninin en temel dizgelerinden birini oluşturur ve kaynağı *nedensellik ilkesidir*. Beynimiz nedenselliğe uygun tasarlanmıştır ve tekrarlanan tüm sebep terimlerinin bir sonuca ulaşması zorunludur. Organik bir makina olan beynimizin çalışma prensibi; hareket ve sonuç ilişkisinin çözümlenmesine dayanır. Hareket zamanı meydana getirdiğinden zamanı anlamamız ancak sebep ve sonuçları algılamamıza bağlıdır. Zaman, canlılığın en temel göstergesidir ve aslında bizi tekrar harekete götürür. *Hareket; tek başına varoluşumuzun açıklamasıdır*, varlığımızı hareketimizle kanıtlarız ve zaman ile ölçülendiririz. Zamanı ise ancak beynimizde kaydedilen görüntülerin *önce/sonra resimleri* ile anlayabiliriz. Bu sebeple beynimizin kendi varlığının farkına varması, hayatta olmamızı onaylaması; kendisine gelen görüntülerin değişmesine bağlıdır. Beynimize giren veriler <algılar ve görüntüler> her an farklılaştığı için aklımız önce/sonra farkındalığını geliştirir. Bu durum sebep-sonuç ilişkisini yani *nedenselliği ortaya çıkarmak zorundadır*. Beynimiz; hareketi algılaması sebebiyle zamanın farkındalığına sahip olmasaydı olay ve olgular hakkında bir işlem yapamayacak, onları yalnızca gözleyecekti. Bu durumda beynimizin yalnızca görüntü kaydeden bir cihazdan farkı olmayacaktı. O zaman beynimizin kendisine ulaşan veriler hakkında bir sonuç çıkarabilmesi, kısaca hayatının gerçekliğini, bedeninin canlılığını ya da varlığını kabul etmesi tek bir olguya bağlıdır. Bu olgunun ismini zaman olarak biliriz ancak gerçekte o, zamanı da meydana getiren harekettir. Hareketi algılamak ve varlığımızı kanıtlamak için *zaman isimli alete* ihtiyacımız vardır. Zaman algısı; tanrı fikrinin insan tarafından kabulüne de olanak verir. Canlılığımız ile varoluşumuzu kendimize kanıtlamak için harekete ve hareketi ölçmek için kurguladığımız *zaman algısına* ihtiyacımız vardır. Bu durumun

doğal sonucu ise beynimizin harekete uygun çalışma sistemine sahip olması sebebiyle ilk hareket veya ilk sebebe ihtiyacının olmasıdır. *Sonuçta hareketin varlığının kanıtı ilk hareketin bulunmasıdır.* İlk hareketin olmadığını düşünmemiz halinde algıladığımız gerçeklik iki boyuta inecek ancak bu gerçekliği kanıtlama imkanımız da ortadan kalkacaktır. Bu sebeple canlılığımız/varoluşumuz mümkün olmayacaktır. İnsan beyninin bu çalışma koşulları sebebiyle varlığını anlamlandırma, gerçekliğini kanıtlama zorunluluğu; *anlam arayışını ortaya çıkarır* <işin içine duyguların da girmesiyle> ve bu anlam arayışı tanrı arayışına evrilererek tanrı fikrini zorunlu hale getirecektir. İnsan ilk hareketin kendisinden kaynaklanıp başkasına bağımlı olmadığını iddia ederken yani kendisini tanrılaştırırken; varoluşundaki noksanlığı inkar ederek bu varoluşun *ancak ve sadece kendisine bağlı olduğunu* söyleyebilecektir. Beyin, -kaderini başkasına bağlamak yerine- nedenselliğin ancak kendinden kaynaklandığı iddiasında bulunursa; yine nedensellik kuralı sebebiyle kendisini tanrılaştırmak zorundadır.

Kısaca beynimiz *-canlılığımızı onaylamak için- hareketi algılayıp, işleyebilmelidir.* Bunun olabilmesi için ise; kendisine gelen veriler hakkında zaman algısına sahip olmalı yani sebep/sonuç bağlantısı kurabilmeli, önce/sonra değerlendirmesi yapabilmelidir. Bu değerlendirmeler tekrarlanan *sebepler dizgelerine* bağlı olduğundan dizgelerde geriye giderken bir noktada *kendiliğinden varolmaya ulaşabilirse ilk sebepten de kurtulur.* Bu durumda artık kendi doğasının gerçekliğini tanrıya bağlamasına gerek kalmaz. Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde insan, <doğasının gerçekliği hakkındaki sorulara verdiği yanıtlar sebebiyle> gerçekliğinin yine kendisine bağlı olduğunu, ilk hareketin -başkasından değil- kendisinden kaynaklandığını düşündüğü an, kendisinden başka tanrıya ihtiyaç duymayacaktır.

Bir yetişkinin görme duyusu dışında tüm duyularını kapatma imkanımız olduğunu, kısaca beynine sadece gözleri vasıtasıyla bilgi göndermesine izin verdiğimizizi düşünelim. Bu durumda ilk birkaç dakika bir anormallik hissetmeyeceğini, hatta geçici bir huzur hissedeceğini ileri sürebiliriz. Ancak daha sonra kişinin *sadece görüntülerle kendi varoluşunu ya da canlılığını doğrulayamadı-*

ğını gözlemleriz. Kişi canlı olup olmadığını bilemez. Yalnızca tek bir duyudan veri alındığında beyin; varolduğunu, hareket ettiğini algılamayacak, bu durumu kendisine kanıtlayamayacaktır. Bu kişi otomatik olarak hareket edebilse bile -hareketini görme duyusu dışında bir duyu ile ölçemediği için- kendinin boşlukta uçtuğunu hissedecektir. Tarif ettiğimiz şartlarda bulunan kişi, fiziki varlığının farkında olmaz. *Uyurgezerler, komaya girenler ya da ölüm anındaki beyin faaliyetleri*; bu söylediğimizi kanıtlayacaktır. Rüyalarımız da bu durumun en önemli kanıtıdır. Uyku;³¹⁰ bedenin dışındaki varlık dünyasından gelen duyuların tamamen kapanması sonucu beynimizin üç boyutlu yaşamdan ayrılmasıdır. Bu ayrılmanın beyin sağlığını korumakla ilgisi bulunur ancak uykuya geçtiğimizde *boyuttan ayrıldığımız gerçeği değişmez*. Uyandıığımız an; beynimizin çevremizi tekrar algılamaya başladığı andır. Uyku ve işlevi hakkında bilimsel bir kesinliğe sahip değiliz ancak belirli aralıklarla uyumadığı takdirde insanın akıl sağlığının bozulacağını biliyoruz. Uykunun insanlığa çok şey kattığı da bir gerçektir, örneğin birçok inanış ve bazı manevi varlıkların kaynağı; ilkel devirlerde görülen rüyalardır. Şunu da söyleyebiliriz; *ilkel insanın manevi düşüncüyü kabul edebilmesi, anlayamadığı bazı olgulara cevaplar bulması rüyalar sayesinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple ilkel insanın hareket ve canlılık ile onların sonucunda bulduğu ruh olgusu; onun gördüğü rüyaların yardımıyla oluşmuştur* fikri ileri sürülebilir.

Uyku hakkında sorulması gereken önemli birkaç soru daha var. Örneğin *rüyada olanaksız görüntüler görülebilir mi?* Gözlerin daha önce hiç görmediği, beyin daha önce kaydetmediği bir resmi görme imkanı var mı? Uyanırken varoluşun farkındalığını dışarıdan gelen *hareket verileri* sayesinde oluşturan beynimiz,

310 GUYTON, Arthur C., HALL, John E., Tıbbi Fizyoloji, s. 721.

Uyku, kişinin duysal veya diğer uyaranlarla uyandırabileceği bilinçsizlik durumu olarak tanımlanmaktadır. Kişinin bilinçsizlik durumundan uyandırılmadığı komadan ayırt edilmelidir. Uykunun, çok hafif uykudan çok derin uykuya kadar uzanan farklı düzeyleri vardır; uyku araştırmacıları uykuyu, aşağıdaki şekilde farklı niteliklere sahip tümüyle farklı iki tipe ayırmaktadırlar.

Uykunun iki Tipi-Yavaş Dalga Uykusu ve Hızlı Göz Hareketi <REM> Uykusu. Kişi her gece, birbirini izleyen iki farklı uyku tipinden oluşan aşamalar yaşar. Bunlardan <1> ilki, daha sonra tartışacağımız gibi beyin dalgaları çok güçlü ve çok düşük frekanslı olduğu için yavaş dalga uykusu <2> İkincisi ise, kişi uykuda olmasına karşın gözlerde hızlı hareketler olduğu için hızlı-göz hareketi <rapid-eye-movement, REM> uykusu olarak adlandırılır.

uyurken de aynı durumda mıdır? Bu halde uyanıkken gerçek dünya ile boyutumuz hakkında farkındalık geliştirmiş olan ve uykudayken farklı boyutta yaşadığını bilen iki farklı bilinç düzeyimiz vardır diyebilir miyiz? Bu sorular ve cevapları önemlidir çünkü insan ilkel zamanlarından bugüne kadar -azalan bir öneme sahip olsa da- rüyalara manevi/tanrısal özellikler yüklemiştir. İnsanlar rüyalarında önce atalarını, ruhları, melekleri, çeşitli manevi varlıkları, peygamberleri ve nihayetinde tanrılarını görürler, ya da bunu iddia ederler. Bu rüyaların temelinde önemli bir sorun bulunur ve bu sorun bize şunu söyler; dinsel inançların tarihsel kökenlerini de düşünürsek ve rüyaların bulunduğumuz boyutun dışına çıkabildiğimiz bir alan olduğuna inanırsak, boyutumuzda ait olmayan, kısaca daha önce hiç görmediğimiz görüntülere rüyalarımızda tanık olabileceğimizi kabul etmeliyiz. Devamında inançlarla ilgili birçok unsurun rüyalar vasıtasıyla gösterildiğini söyleriz. Öyleyse gerçek sorumuz şudur ki; böyle bir durumda insanın varoluşu hakkındaki anlam arayışının sonuçları hangi noktalara kadar ulaşmalıdır? *İnsan; rüyasında gördüğü her varlığı tanrısal hale getirip inançlarına bunu eklemeli midir?* Tarih boyunca insanın; rüyalar vasıtasıyla gerçekleştirdiği, kendisine *tanrısal özellikler vermek adına uydurduğu her inanış ve gelenek* temelinde rüya, halüsinasyon veya başka bir yöntemle görüldüğünü kabul ettiğimiz *şaman tapınmalarına* dayanır. Rüyasında başka boyuta geçen kişi veya -uyuşturucu yardımıyla- boyut değiştiren şamanın atalarla görüşmesi, onlardan haber getirmesi, sorgulamadan kabul ettiğimiz tanrıları da ortaya çıkaracaktır.

Uyku ve rüyaların duygular ile ilişkisini kanıtlayamayız ama ilkel insanın duyguları rüyaları sayesinde öğrenmesi, duygusal deneyimler kazanması mümkündür. Guyton; uykuyu beynimizdeki nöron merkezlerinin kendilerini *kalibre ettiği* <ayarlama yaptığı> zaman dilimi olarak tarif eder,³¹¹ ancak uykunun

311 GUYTON, Arthur C., Hall, John E., age, s. 723.

Uykunun Fizyolojik Etkileri Henüz Bilinmemektedir: Uykunun önemli işlevleri olduğuna pek şüphe yoktur. Tüm memelilerde mevcuttur ve tam yoksunluk sonrasında genellikle bir "arayı kapama" veya "geri tepme" uykusu dönemi gelir; seçici olarak REM veya yavaş dalga uykusundan yoksun bırakma durumunda ise uykunun bu özgül evrelerinin seçici olarak geri tepmesi söz konusudur. Birkaç gün boyunca hafif

fizyolojik işlevinin *tam olarak ortaya çıkarılmadığını* da ekler. Bu tarifteki ögelere katılmakla birlikte uykunun metabolik enerjinin korunmasına da faydalı olduğu; kısaca hem bedenin hem beynin enerji kullanımını düzenleyip belirli aralıklarla bedeni dinlendirdiğine dair açıklama mantıklı değildir. İşleyen her makinanın sürtünme veya ısınma sebebiyle aşınma/bozulmalarla karşılaşacağı bir gerçektir. Bunun yanında bedenimizdeki sürtünme sorunu -büyük oranda sıvı olması sebebiyle- en aza iner ve ısınma ise <pratik bir şekilde>, terlemeyle çözülür. Ancak ömrü boyunca hiç durmadan çalışan kalbimiz ve diğer iç organları düşünürsek beynimizin belirli aralıklarla dinlenmeye ihtiyaç duyduğu fikri doğru değildir. Nörolojik aktivite için kullanılan enerjinin fazla olması ve beynimizin çalışmak için ihtiyaç duyduğu -bedene oranla- aşırı enerji miktarı, verimli kullanım amacı bakımından bir sebep olarak öne sürülebilir ama *beynin dinlenmeye ihtiyaç duyduğu tezi*, -diğer organları düşünerek- pek gerçekçi değildir diyebiliriz. Uyku sırasında beynimizin *verileri dizinlemesi* ve önemine göre kısa veya uzun süreli hafıza bölümlerine aktarması işlemi; uyanıkken yapılması imkansız bir işlem değildir. Ancak beyin hücrelerinin kimyasal veya fiziksel dengesinin sağlanması, düzenlenmesi anlamında kullanırsak, *homeostaz* <homeostasis>, kısaca *dengeleme* gerekliliği de ortadadır. Beynin, hücre düzeyinde *kimya* ve *elektrik dengesinin* sağlanması ihtiyacı; uykunun gerekliliği bakımından kabul edilebilir bir gerektir.

O zaman sonuç olarak uyku ve dolayısıyla rüyanın mahiyeti hakkında şunları söyleyebiliriz: Tüm memeliler rüya görür ve beyinlerinin çalışması sonucu gün içinde bozulan hücre dü-

uyku kısıtlaması dahi kişinin bilişsel ve fiziksel performansını, genel üretkenliğini ve sağlığını bozabilir. Uykunun homeostaz üzerindeki yaşamsal rolünü belki de en net şekilde 2 ila 3 hafta uyku yoksunluğu çeken sıçanların ölebilmesi göstermektedir. Uykunun aşıkâr önemine karşın neden yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğuna ilişkin bilgilerimiz ise hala sınırlıdır. ...

Uykunun <1> nöral olgunlaşma, <2> öğrenme ve belleğin kolaylaştırılması, <3> biliş, ve <4> metabolik enerjinin korunmasını da içeren birçok işleve sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu işlevlerin her biri ve uykunun fizyolojik anlamları için bazı kanıtlar mevcuttur; ancak bu düşüncelerin her birini destekleyen kanıtlar tartışmalıdır. Uykunun temel değerinin nöron merkezleri arasındaki doğal dengeleri yenilemek olduğunu kabul edebiliriz. Uykunun özgül fizyolojik işlevleri ise gizemini sürdürmektedir ve çok sayıda araştırmaya konu olmaktadır.

zeyindeki kimyasal <veya elektrostatik> denge, uyku sırasında yine hücre düzeyinde yeniden sağlanır. Bilincimiz açıkken kaydedilmesini istediğimiz bilgilerin denetimi ve sınıflandırılması uyku sırasında yapılır. Kısaca, uyanıkken verdiğimiz kayıt emirleri uyuduğumuzda uygulanır ama bu emirlerimizin ne ölçüde uygulandığını kontrol imkanımız bulunmaz. *Boyut ve gerçeklik algısının* kaybolduğu veya başkalaştığını gösteren REM döneminde, gözlerin neden hareketli olduğunu bilemiyoruz ama iki ihtimalden söz edebiliriz. Beynin farkındalığı müstakil bir bilinçten meydana gelmektedir fikrinden hareketle; bilincimizin kapalı olduğu zamanda bu farkındalığın devam ettiğini, kişinin uykuda olduğunu bildiğini ileri sürmemiz gerekir. Bu durumda bilincimizin aslında açık olduğunu ama algılarımızı kapattığını da söylememiz gerekir. Eğer tek bir bilinç düzeyimiz varsa onun hiç kapanmadığını ama uykuda gerçekleştirdiği eylemleri bize *unutturduğunu* söyleyebiliriz. Ancak uyku halinin gündüz yaşadığımız bilinçten farklı bir bilinç tarafından organize edildiğini söylersek, o zaman aslında bizim iki farklı bilinç düzeyimiz olduğunu ve uyku zamanı geldiğinde günlük bilincimizin kapatılıp kendisine veri akışının kesildiğini, ikinci bilincimizin bedeni kontrol altına aldığını iddia etmemiz gerekir. Bu durumda tek bir benliğimizin olduğu ve bilincimizin uyku sonrasında kendine bazı şeyleri unutturduğunu iddia etmek mantıklı olmayacaktır. Tek benliğin kendisine; *uyandığında bunu unutacaksın* gibi bir emir vermesi zaten kendisinde bir *ikilik* olduğunu gösterir. Çünkü *emir veren* ve *uygulayan* olarak *ayırabileceğimiz* iki farklı benlik bulunmuyorsa benliğin kendisiyle konuşup emir vermesi gibi akıl dışı bir sonuç meydana gelir.

İnsan bilincinin tek olmadığını, *iki ayrı farkındalık düzeyinde iki farklı bilinç sahip* olduğunu söylüyoruz. Bu açıklama bizleri gündüz uyanıkken bildiğimiz benliğimizin varoluş gerçekliğine yani çevredeki hareketi algılayarak yaşadığının farkında olan *gündelik bilincimize* ve uykudayken bedenimizi ele geçiren, uykuda olduğumuzun farkında olan ama gündüz boyutunun gerçekliğini de bilen, *diğer bilincimize* ulaştırır. Psikoloji ile ilgilenenlerin *bilinçaltı*, *alt benlik*, *ilkel benlik* gibi adlandırmaları ile tanıdığımız ikinci benliğimizin uyanıkken kapandığını ve bu iki

benliğin gündüz/gece nöbetleşe bir şekilde bedenimize sahip olduğunu kabul edebiliriz. Ayrıca rüyaların birçoğunu hatırlamamız veya bazen rüya görürken bunun farkında olmamız sebebiyle bu iki benlikten birinin diğerini tam olarak kapatamadığını da bulabiliriz. Tüm bunlar sonucunda gündüz benliğinin tarih boyunca öğrendiğini, ehlileştirdiğini, düzenlendiğini ve geliştiğini, karanlıkta kalmış diğer benliğimizin ise *doğal, vahşi kaldığını* iddia edebiliriz. Bahsettiğimiz *ilkel benlik* hakkında birçok araştırma olmakla birlikte *günümüzde insanların temel güdülerinin kaynağını oluşturduğunu ve tarih öncesinden bizlere kalan en önemli miras olduğunu söylüyoruz*. Psikoloji bilimi; bahsettiğimiz ilkel benliğin yok edilmesi gerektiğini değil ama değişmesini, eğitilmesini, kısaca ehlileşmesini ister. Bu isteğe kısmen karşıyım ancak insanın ilkel benliğinin kontrolüne girmesi sonucunda gündüz benliği ile öğrendiği bilgileri kötüye kullanması da mümkündür. Aralarında bir bağlantısı olsa da sadece *amigdalanın* değil *güdülerimiz ve rüyalarımızın da katkıda bulunduğu ilkel benliğimiz; insanın diğer canlılardan farklı olduğu tezini çürüten en önemli delildir*. Bir çok dini inanışın kabul ettiği ve hatta bir kısmının tanrılaştırma sürecinde kullandığı ilkel benliğin, *tam bir hayvan olduğu gerçeği*; <hayvan terimini saf ve masum anlamlarında kullanıyorum> aslında özümüzün hayvani güdülerden meydana geldiğini gösterir. Bu halde inananların bakış açısıyla önemli sonuçlardan birine ulaşabiliriz ki; *insan saf ve temiz bir hayvan bilincine sahip olarak yaratılmış iken Yaratıcı'nın, insana dil ve konuşma becerisi vererek ortaya çıkardığı bir benlik <akıl benliği> daha eklenir*. Yaratıcı insana bir benlik daha verir. Verilen ikinci benlik; doğal <saf> benlikten farklı düzeyde akıl ve dizgeler vasıtasıyla sorgulayan, açıklayan, varlığa anlam veren gündüz benliğimizdir. *İlkel benliğimiz*; beden makinasının fiziki şartlarda fizyolojik tasarımına uygun çalışmasını düzenleyen ve yalnız bu şartlara uygun davranış geliştiren, diğer canlılardan hiçbir farkı olmayan bir hayvandır. *Yaratıcı'nın verdiği akıl benliği ise*; ilkel benliğin üzerine kurgulanan dizgeler, anlamlar vasıtasıyla insanlık tarihinin belirli bir zamanında ortaya çıkan *eğitilmiş benliktir*. Bunun en önemli kanıtı; bu benliğin ancak dil ve konuşma becerisi sayesinde oluşabileceği tezimizdir. Olgunlaşmasını

sağlamak için ilkel inanışlar sürecinin gerekli olduğu düşünce-
siyle insan; ancak tek tanrılı dinler döneminde tam olarak akıl
benliğine kavuşur. Akıl benliğinin en önemli hatası ise; genel-
likle *varoluş gerçekliğini ortaya çıkarma amacıyla yapılan fakat ama-
cını aşan şekilde yorumladığımız anlamlandırma alışkanlığıdır*. İnsan,
belirli bir aşamada çevresine anlam yüklemeyi bırakıp gördü-
ğü fiziki dünyayı düşünmekten vazgeçemez. Bu sebeple kendi
varoluşuna verdiği anlamlar, gittikçe artan bir öneme sahip şe-
killerde çeşitlenir. İçinde hissettiği hayvandan kurtulmak ister
ve bunun en temel sebebi kendi özünü oluşturan ilkel benliği-
nin sefil-hayvani ihtiyaçlardan, akıl benliğinin ise manevi yü-
celiklerden kaynaklandığını düşünmesidir. Bu sebeple inandığı
Yaratıcı'nın kelimelerinde açıklandığı şekilde kendisinin *sadece
etten oluştuğunu* kabullenmek istemez. İnsan her zaman, etinden
daha önemli ve yüce bir varlık olduğunu iddia eder. Halbuki
ışık veya demirden yapılmış bir makinanın *duygu ve akla* birlikte
sahip olmasının imkansızlığı karşısında, etten meydana gelmiş
canlının hem duygulara hem de akıl, adâlet ve ahlâka sahip
olması, insanı diğerine göre daha özel ve üstün bir konuma ge-
tirmelidir.

Makinanın hissetmesinin imkansızlığını düşünürsek bunun
sebebi, onun *demirden veya ışıktan* olmasıdır ve canlının his-
setmesinin en önemli sebebi *etten* olmasıdır. Tüm memeliler,
kuşlar, ahtapotlar ve diğer birçok canlıda bulunan sinir siste-
minin temel fonksiyonu; *acıyı iletme* olarak karşımıza çıkar. *Acı*,
tüm duyguların kaynağıdır ve haz, sadece *acı yokluğu* duygusu
ile tanımlanabilir. Diğer tüm duygular acı sayesinde oluşur ve
acıyı ancak bedenın tüm noktalarına ulaşan bir *sinir ağı vasıta-
sıyla* iletebiliriz. O zaman acı için sinir sistemi gerekli ve sinir
ağlarının oluşumu için ete sahip olmak seçenek değil, zorunlu-
luktur.³¹² İnsan aklını bir bütün olarak kabul edip, aklını bede-
ninden ayırabilirsek bedenın çalışması duracak ancak akıl da tek
başına duygusuz bir makinadan ibaret olacaktır. Acı ve anlamı
ile onun oluşturup geliştirdiği tüm diğer hisler tamamen kaybo-
lacak, akıl tek başına aptallaşıp akıl olmaktan çıkacaktır. Akıl;

312 Bildiğimiz kadarıyla demirin içine bir sinir ağı inşa edemeyiz veya ışık ile birleş-
tirsek bile organik yapı taşına sahip canlılardakine benzer bir hassasiyet sağlayamayız.

ancak duyulara anlam yükleyen, onları tanımlayarak kendini yönlendiren, kısaca yaşamı tanıyan bir işleve sahiptir. Konuşarak ifade eder, yazarak kaydeder ve diğer canlılardan bu iki fonksiyonu bakımından farklı olduğunu iddia eder. Konuşma eylemi; diğer canlılarda da vardır, yazma ise konuşmanın bir versiyonu olduğundan geride insanı diğer canlılardan ayıran hangi yeteneğin kaldığını kolayca bulabiliriz ki, o da *anlam yüklemidir*. O zaman şunu iddia edebiliriz; insanın tarihi boyunca saydığımız tüm diğer sinir sistemine sahip canlılar gibi duyguları bulunur, bu dönemde kendisinde bulunan ilkel benliğin diğer canlılarda bulunan benlikten bir farkı yoktur. Konuşma sayesinde; varlığı isimlendirmeye, isimlere anlam yüklemeye, anlamları *sembol haline getirmeye* başlar. Semboller ise; *soyut düşünce ve analizi* getirir ki isimlendirmenin en önemli sonuçlarından biri önce/sonra algısıdır. Önce/sonra algısı; dizgeleri, zamanı, boyutu ortaya çıkarır ve devamında insanın akıl benliği oluşur. Zaman algısı soruları ortaya çıkarır ve bu sorular geçmişe dönüp başka soruları doğurur.³¹³ Ancak her koşulda insanın ilkel benliği başlangıçtaki gibi kalmaz, akıl benliği geliştikçe kendisiyle birlikte ilkel benliğini de geliştirir, eğitmeye çalışır. İlkel benliğin; gündüz kapalı olduğunu veya çok az veri alabildiğini hatırlarsak ancak uykudayken akıl benliği ile iletişim halinde olduğunu iddia ederiz. Başka bir deyişle uykunun ilkel benliğimizin yaşamı olduğunu söyleyebiliriz. *Kısaca bizim için uyku; ilkel benliğimiz için hayatın kendisi olmalıdır.*

İnsan, değerinin malzemedenden değil <malzemenin meydana getirdiği uygun şartlarda oluşan> fikirden kaynaklandığını inkar ettiği sürece ilkel benliğini de aşağılar, hatta yok etmeye çalışır. *İnsan için kötü sonuç*; ilkel benliğinin yönetimi altında olmasıdır. Ancak bundan daha kötü bir sonuç vardır; insan kendisini tanrılaştırıp aklına tapınmaya başlarsa ve günümüzdeki gibi artık ilkel benliğinden geriye bir şey kalmadığını iddia ederse diğerinden daha büyük acılar ortaya çıkacaktır. *Çünkü bu halde insan*; yalnızca aklıyla aldığı kararları olduğunu iddia ederken aslında içindeki ilkel benliğin de bu kararlarda etkili oldu-

313 Şimdi ne olacak? Sonra ne olacak? Geçmiş ve gelecek nedir? Geçmişte ne olmuştu?

ğunu bilecek durumda değildir. İnsan; -aklını etinden ayırmadığı sürece- yalnızca akılla yol yürümenin imkansızlığını anlamazsa ve ilkel benliğinin farkına varmayıp onu en sâdık yoldaşı olarak görmezse, ortaya dünyanın en vahşi hayvanının idaresindeki akıl çıkacaktır ki Aydınlanma çağından beri bu durumu yaşıyoruz. Tanrıya kayıtsız-şartsız tapınmanın yanlışlığını iddia eden Aydınlanmacı Filozoflar, yeni tanrı olarak kendi akıllarını kabul ederler ve sonuçta şu anda içinde yaşadığımız dünya medeniyeti ortaya çıkar. *İlkel benliğin idaresinde*, kendisinden başka bir canlıya hayat şansı bırakmayan, en vahşi akıl seviyesine sahip insan. Herkesin tanrı olduğu ve her hâkka sahip olması gerektiği inancını herkes paylaştığında ortaya çıkan *insanus theatrum*,³¹⁴ bizlere ölçüsüz aklın ancak delilikle tanımlanması gerektiğini gösterir. Çünkü ilkel benlik; tarihi boyunca hissettiği korku ve sinmişlikten kurtulup aklını kullandığını iddia eden zavallıyı idare etmeye başladığında, *kendisinden başka tanrı olmadığını ilan eder ama -kendisi konuşamadığı için- bunu gündüz benliğine -akla- söyler*.

Bu kısımdaki anlatımların özü; herhangi bir konuda oluşan inançların doğru veya yanlış olduğunu kanıtlamaya çalışmak saçmadır. İster doğal süreç içinde gerçekleşen olgu ve olaylara dair değerlendirmelere dayansın, isterse inançların oluşturduğu değerler sisteminin gereği olarak sonuçlansın, insanın *türüne yüklediği üstünlük ve özelliklerin akla dayanan temelleri olduğunu söyleyemeyiz*. Duygularıyla ulaştığı sonuçların birçok insan tarafından onaylanması bu durumun türümüzün kendisine tapınmasına yol açması olgusu gözlemlediğimiz açık bir gerçektir ve temelinde insanın varoluş gerçekliği hakkında sorduğu sorular ile cevapları bulunur. Ancak bizler kendi gerçekliğimizle ilgili tüm sorulara ve cevaplara sahip olduğumuzu iddia ederken aslında -sadece bu bilgiye ulaşma yöntemimiz sebebiyle bile- hatalı sonuçlara ulaşabileceğimizi itiraf edemeyiz.

Tanrı, evren ve yeryüzü hakkında sahip olduğumuz tüm fikirleri bir araya getirdiğimizde; *mantıklı bir sebep yokken ortaya çıkmış bir amaç görürüz ve bu, insan türünü yüceltme, tanrılaştırma*

314 Lat. Deli tiyatrosu

amacıdır. Ancak bu amaç ve amacı ortaya koyan tüm fikirler; türümüzün tüm bireyleriyle paylaşmamız sebebiyle doğru, gerçek veya haklı olmayacaktır.

- Türler için genel bir hâklar düzeni var mıdır?

Amerikalı siyaset felsefecisi Lysander Spooner; 1885 yılında, zamanın ABD Başkanı Cleveland'a bir mektup yazar.³¹⁵ Bu uzun mektup; *meclisin adâlete ulaşmak için yeni kanunlar yapacağını söyleyen yeni seçilmiş başkanın konuşmalarını eleştirmek için yazılmıştır.* Spooner mektubunda *doğal hukuk, adâlet ve kanunlaştırma* terimleri ile ilgili fikirlerini söyler. Ancak yazdıkları, insanlığın adâlet terimine bakışındaki hatalarıyla ilgili dersler içerir. Spooner, *adâletin emredilemeyeceğini, kanunlar yaparak ortaya çıkmaya-
cağını ancak öğrenilebilen ve kendiliğinden ortaya çıkan bir değer olduğunu, doğal ve evrenin her noktasında geçerli tek kanunun adâlet değeri olduğunu, söyler.*

Bu çerçevede insan türünün adâlet ile ilgili fikirlerinin eleştirisini yapmak gerekebilir ancak bu eleştirilerin insanların kabulleneceği ölçütleri içermesi zordur. İnsan türünün adâlet anlayışı hakkındaki eleştirilerimiz; insanların kabul edeceği sınırların ötesinde, farkına varacağı boyutların dışındaki değerlerden bahseden kelimeler olacaktır. İnsan en fazla; kendi algıları, yetenekleri, bakışı ve ön kabulleri ölçüsünde bir adâlet anlayı-

315 O halde adâletin değişmez ve doğal bir ilke olduğunu ve herhangi bir insanın yapacağı, yapamayacağı ya da değiştirebileceği bir şey olmadığını sana hatırlatmak isterim...

Bütün zamanlarda ve her yerde en üstün kanundur. Her yerde ve üstün kanun olması nedeniyle ister istemez her yerde olmalıdır ve her zaman tek kanun olmalıdır...

Kanun yapıcı denilen meclis üyeleri kendilerinin yaptığı herhangi bir kanunla "herkese eşit ve tam adâleti" nasıl sağlayacaklarını tahayyül edelim. Eğer onların kanunları adâletin dışında hiçbir şeyi emretmiyorsa ve adâletsizliğin dışında hiçbir şeyi yasaklamıyorsa onların kendileri adil değildir ve kabahatlidir. Eğer onlar sadece adâleti emrediyor ve adâletsizliği yasaklıyorsa adâletin doğal otoritesine ve insanların adâlete itaat etmesi yükümlülüğüne hiçbir şey eklememektedirler. Bu nedenle, emirlerinin hiçbir otoriteye sahip olmadığını iddia etmek sadece basit bir küstahlık ve tamamen bir yüzölçüldür. Emirlerinin adâletin ne olup ne olmadığını insanlara öğretmek için gerekli olduğunu varsaymak da büyük bir küstahlıktır. Adâlet ilmi diğer insanların kendi kendilerine öğrenebilecekleri kadar açık bir ilimdir ve genelde son derece basittir ve öğrenmesi kolaydır ve onun öğrenilmesi için herhangi bir kişinin ve grubun onu öğretmesine, bildirmesine ve emretmesine ihtiyaç yoktur.

<kanunların> Eğer insanlara adâletli olmaları emredilirse insanların adâleti yerine getirme yükümlülüklerine ya da herhangi bir kişinin adâleti uygulama hakkına hiçbir şey ilave edemezler... Lysander Spooner <1885>

şına sahip olabilir. Düşünen, konuşan ve akıl sahibi tek varlığın kendisi olduğu fikrine öylesine inanır ki tüm terimler gibi adâlet teriminin de kendisinin icadı olduğu saplantısından kurtulamaz. Bu halüsinasyon sayesinde kendinden geçmiş şekilde oradan oraya koşturup, gördüğü her türdeşine -övünerek- ne kadar *akıllı, iyi ve adâletli tanrılar* olduklarını sayıklayan insanların bulunduğu bir akıl hastanesidir yeryüzü. İnsanın sahip olduğu ben-merkezci yaklaşım; adâlet terimi için de geçerlidir ve insan türü için değişmez tek kanun söylersek; *tüm kanunlar insan kanunlarıdır*. Bu sebeple insan kanunları kodlayarak türler hakkında adâleti yerine getirebileceğini düşünebilen bir insanın varlığı mantıklı değildir. Tüm canlı türlerini sınıflandırmaya kalkan *felsefeci papağan* ile tüm ormana adâlet getirmek amacıyla kanun yapan *şempanze* arasında zeka düzeyi farkı yoktur. *Papağan sayıklama ve saçmalıklarıyla* kendi türünü tanımlayıp *diğer canlıları yok ederken şempanze aynı sonucu kanun yaparak ortaya çıkaracaktır*. Adâletin ilk şartı; kaynak aldığımız ölçüt olmalıdır ve ölçütümüz insan ise ancak ve yalnızca *insan adâletinden* bahsedebiliriz. Bu bakımdan insanın -daha kendi türü içinde adâlet değerini ortaya çıkaramamışken- başka canlılar hakkında bir adâlet teorisi geliştirebileceğini düşünemeyiz. Canlı türleri hakkında adil olduğunu iddia eden bazı insanların; bir başka canlıya *merhâmet duygusuyla yaklaşan, birer tanrı gibi göründüklerini* söyleyebiliriz. Bu tanrıların -mutlak adâlet değerine bağlı olmadan- *uydurulmuş merhâmet duygusuyla sayıkladıkları saçmalıkların*; hayvan sevgisi gibi *ikiyüzlü terimlerin* ardına saklandığını görürüz. Canlıların merhâmete değil adâlete hâkları olduğunu söylesek; onlardan ancak/belki *hayvan hâkları kanunu yapılması gerekir* gibi saçmalıklar duyarız. Toplumda diğer türler ile insan türü arasında fark gözetmeyen ve canlılara doğru açıdan bakabilen bireyler nadiren görülür. Ancak biz en başta canlı türleri için *hâk* tanımlı yaptığımızdan sözde kalacağını bilerek ama sonraki yüzyıllarda geçerli olacağı ümidiyle, türler için vazgeçilmez, değiştirilemez, temel hâkları gösteren *türler anayasası* niteliğine sahip olabilecek normlar sayabiliriz.

Organik veya inorganik yapı ile sibernetik özelliklere sahip her canlı ya da -biyolojinin kabul ettiği sınırlar içinde- canlı sayılan her tür;

1- Doğal yaşam alanı içinde, yaşam, beslenme, üreme, sağlık, bütünlük, esenlik ve doğasından kaynaklanan tüm diğer ihtiyaçlarını karşılamak hâklarına, kendiliğinden sahiptir.

2- Türlerin sahip olduğu temel hâklar, doğa veya Yaratıcı tarafından verildiği için, başka bir canlı tarafından hiçbir yöntem, kural, düşünce veya koşulla sınırlandırılmaz, düzenlenemez, değiştirilemez.

3- Doğada kendiliğinden yaşayan her canlı; hangi amaçla olursa olsun doğal yaşam alanından koparılamaz veya ayrılmaya zorlanamaz.

4- Her canlı türü; kendisinin kültürüne, geleneklerine, yaşam tarzına, doğanın veya Yaratıcı'nın izin verdiği ölçü ve şartlarda uymakla birlikte, yine kendisi karar verir. Türlerin kendi içinde iletişim, sosyal yaşam, kültürel zenginlik ve alışkanlıkları; başka bir tür tarafından düzenlenemez veya değiştirilemez.

5- Canlı türleri arasında; mülkiyet veya sahiplik ilişkisi kurulamaz.

6- Türler arasında, karşılığını vermek suretiyle bile olsa çalışma, çalıştırma veya ortak çalışma gibi ilişkiler kurulamaz.

7- Keşfedilmemiş türlerle; haklarında yalnızca bilgi edinmek amacıyla bile olsa, iletişim kurulamaz.

8- Canlı türleri; biyoloji bilimi dışında ölçütler kullanılarak sınıflandırılmaz, onlar biyolojik isimleri dışında isimlerle anılamaz.

9- Her canlı türünün her bireyinin, özgürce belirlediği veya doğasından kaynaklanan kişiliğine dokunulamaz, bu kişilikler sınırlandırılıp, değiştirilemez veya değerlendirilemez.

- Mülkiyet ve insan türünün gördüğü her varlığı mülkiyetin konusu yapması hakkında ne düşünmemiz gerekir?

Mülkiyet Teorileri ile Sahipliğin Kökeni isimli bölümlerde incelediğimiz sahiplik ve özellikleri hakkındaki araştırmalar doğrultusunda; sahipliğin tek ve değişmez kaynağının hâkimiyet terimi olduğunu belirledik. Sahiplik; türümüzün genelinde bulunan bir hastalık ve kendini tanrılaştırma yöntemi. Gerçekte insan yaşamak ister ve yaşamına verdiği anlamların paralelinde değerler dünyasına kavuşur, aslında varoluşuna verdiği anlamlar ile kendine bir değerler dünyası inşa eder. Bireylerin kendi gerçekliklerini göstermek için kullandıkları değerlerin ötesinde kültürel değerler ve toplumsal yargıların da etkisi vardır. Doğup

gelişen insan yavrusu daha ilk adımlarını atarken sahiplenme davranışı gösterir ve bu davranış, onun benlik geliştirmeye başladığının en önemli göstergesidir. Yavrumuzun benlik geliştirmesi; istenen bir davranıştır zira çocuğun beyninin ve çevreyle ilişkilerinin sağlıklı geliştiğini gösterir. Ancak *benlik, şahsiyet değildir*. Benliğin şahsiyet haline gelmesi çok sonraları gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Kısaca benlik oluşması şahsiyetin var olacağının delili olarak görülemez. İnsana hediye edilen yaşam, zengin gibi görünse de gerçekte geçici ve sefildir. Yavrumuz büyüyüp birey haline geleceği süreçte karşısında iki ihtimal bulunur; *kendini gerçekleştirecek ve özgürce doğru, yanlış bir şahsiyet geliştirecek* ya da aile ve çevresinden gördüğü bir karakteri *kopyalayacaktır*. Bazen yarım şahsiyetli kişiler bulunsa da toplulukların çoğunluğunu kopya karakterler oluşturur. Bu kişiler çevrelerinden değer yargılarını da kopyaladıkları için her türlü inanç veya değeri sorgulamadan, kopyalayarak kullanacaktır.

Mülkiyet veya sahiplik; hem zenginlik ve rahat getirdiği için hem de kopya değerlerden olduğu için hiçbir zaman sorgulanmaz, yargılanmaz. Ancak temelinde bulunan *hâkimiyet duygusu tanrısal*dir. Hâkimiyet; tanrının bir özelliği olması sebebiyle insana zevk verir, insan bir varlığın sahipliğini elde ettiğinde mutlu olur çünkü bu güç onu en azından sahiplendiği varlık bakımından tanrı gibi hissettirir. Bu sebeplerle kendisinde hissettiği rahatlık ve güç duygusunu kaybetmek istemez hatta daha çok güç ve mutluluk peşinde koşar. Tüm bunlar insanın doğasında bulunan bir ikilemin de habercisidir, *insan hem kendisine tapınılmasını ister hem de her gördüğü güç sahibine tapınmak ister*. Kendisine tapınılmasını isterken amacı gücün ve özgürlüğün tadını çıkarmaktır, kendisi başkasına tapınırken, tapındığı varlığın gücünü içinde hissederek mutlu olur. Sahipliğin tarih boyunca gelişiminin her safhasında tapınma davranışlarını görürüz. Bu davranışlar, insanın kendisinde olmayan bir güç ile avunup zaman geçirmesini sağlar. Ancak genel olarak insan ile canlı türleri arasında dini inanışlardan kaynaklanan bir sahiplik algısı da bulunur. Bu inançlı kişilerin bazıları, tanrının yeryüzünü kendilerine ipotek ettiğini iddia ederler ve *onların ipotek senetleri kendi kutsal kitaplarıdır*. Onlara bakarsak *sahiplik çoktan insana*

verilmiş, hibe edilmiş ve tanrı -bu toprakların derdinden sıkılıp-köşesine çekilmiştir. Tanrı; hem insanı kendisinin suretinde yaratıp hem de kendinden bir parçayı insana verdiği için, *yeryüzünde ve hatta göklerdeki varlıkların mülkiyetini de insana devretmekte bir sorun görmez*. Bazıları tanrının yeryüzünün idaresini insana bıraktığını söyler. Hatta bunlara göre tanrı; yeryüzünü parselleyip çeşitli zamanlarda inananlarına devretmiştir. Bazı hatalar sebebiyle aynı parseli iki farklı gruba devretmiş olsa da taraflar bu duruma içerlemezler. Kendi aralarında savaşıp birbirlerini keserek tanrının kendilerine hibe ettiği toprakları paylaşırlar. Tüm bu saçmalıkları uyduran insan türünün bu inançları aslında bize açıkça tasarım tanrıyla anlatır. Kısaca tarih boyunca edindiğimiz doğru/yanlış tüm inanışların harmanıya oluşturulan ve tam anlamıyla *insanlaştırılan tanrıdan* bahsederler. Tek tanrılı dinlerin kaynaklarını bozarak, *tasarımına uygun tanrıyla bu dinlerin tahtına oturtan insan*, hâkimiyet anlamındaki *sahipliğin* Yaratıcı'dan başkasına ait olamayacağı gerçeğini kabul etmez.

Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki *sahipliğin*; insanın gelişim evresinde, işbölümü ve ortak yaşam ile birlikte toplumların oluşmasında büyük katkısı bulunur. Bu sebeple insan topluluklarının kendi içinde sahiplik kurallarının bulunması normal ve gereklidir. Sahiplik bu anlamıyla, topluluğun düzeni ve ortak menfaatlerine faydalı/gerekli bir unsurdur. Bu sebeple topluluk içindeki sahipliğin yalnızca *sömürüye dönüşmesi durumunda zararlı* olacağını söyleyebiliriz.

İnsan türünün doğaya veya yeryüzüne, canlı hayata ve diğer türlere dair sahipliğinden söz edebilmek mümkün değildir. Ayrıca hukuki açıdan bir türün diğer tüm canlılara hâkimiyetini amaçlayan iddialar saçmadır. Adâleti amaçlayan bir hukuk sisteminde; *bir grup insanın diğer insanlar üzerindeki sınırsız hâkimiyeti fikrine hangi gerekçelerle karşı çıkıyorsa*, dünya veya evren içindeki canlılar arasında bulunan *bir türün diğerlerine karşı sınırsız hâkimiyeti fikrine de aynı gerekçelerle karşı çıkmamız* gerekli, hatta zorunludur. Tersî durumda bizler ikiye bölünmüş bir suçlu veya aptal birer papağan olduğumuz konusundaki suçlamalarla karşılaşmışımızda şaşırılmamalıyız. Tarih boyunca atalarımızdan miras olarak aldığımız *vahşi özelliklerimizden* ve dünyayı sadece *kendimize göre düzenlemeye çalışma* saplantımızdan kurtulamadığımız

sürece insanlığın ve canlı hayatın sonunu getirmemiz de kaçınılmazdır.

Giriş bölümünde sorduğumuz ve cevabını bulmak istediğimiz en önemli soru; *-insan türünün tüm bireylerinde bulunan dünya ve üzerindeki her şeyin insanlığa ait olduğu hakkındaki sarsılmaz inancın kaynağı nedir?* sorusuydu. Sonuçta cevabın büyük ölçüde ortaya çıktığını düşünüyorum. Bu konuda tüm insanlarda bulunan *ortak güdülerden* bahsetmemiz yanlış olmaz ancak yine de tarihi boyunca insanın gelişimini düşündüğümüzde, bahsettiğimiz inancın tek kaynağının *insanın kendisi* olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda hiçbir bilimsel gerekçe olmadan, sadece biz söylediğimiz için var olan *gerçekliklerden* bahsetmemiz hatalı olmayacaktır. Kurguladığımız dünya tasarımının *yalnızca insan türüne özel/ait olmasının yanında*, kendi içinde belirli sosyal sınıflara hizmet ettiği gerçeğini kabul ederiz. Her zaman itiraz ettiğimiz bu olgunun *önüne geçilemeyen sebeplere dayanması* farklı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte, insanlığın ortak endişesinin kendi *gelecekleri* olduğu açıktır. Ancak burada üzerinde durulması gereken asıl sorun; insanlığın geleceğinden çok geçmişine bağlı olması, ilkel geçmişinde yaşadığı korkularla bilinçaltına yazdığı kelimelerin ve sadece duygularından kaynaklanan sembollerin bulunuyor olmasıdır. Sahip olduğumuz sembollerin göklerden geldiğini düşünsek de onlara yüklediğimiz anlamların aslında bize ait olduğunu, *bu anlamları sadece bizim belirlediğimizi itiraf edemeyiz.*

Gerçek doğamızın özelliklerini ne kadar inkar etsek ve olduğundan farklı göstermeye çalışsak da sadece kendimize itiraf edeceğimiz anlarda neler hissettiğimizi, neler yapabileceğimizi biliriz. Aklımızın ardına gizlediğimiz hayvani ve gerçek özelliklerimize ulaştığımızda *-ilkel benliğimizin sesini duyduğumuz anlarda-* genellikle aşağıladığımız, duygusuz makinalar olarak gördüğümüz diğer canlılardan hiçbir farkımız olmadığını da gözleriz. Bedenimizde bulunan ve diğerleriyle aynı olduğumuzu söyleyen tüm özelliklerimizi kelimelerin *<sembollerin>* ardına saklamak istediğimiz zamanlar dışında, beynimizde sonradan oluşmuş bu sembollerin aslında yapay olduklarını da çok iyi biliriz. Ancak bunların hiçbirini ne kendimize ne de başkalarına itiraf edemeyiz.

Binlerce yıldır yaşadığımız tiyatroda aldığımız roller sayesinde olmadığımız birileri gibi davranmaya çalıştığımızdan, yüzümüze geçirdiğimiz *insan maskesinin* ardında gerçekte kim olduğunu unutturduğumuzu düşünerek rahat ederiz. Bir gün maskemiz düşer de aynada gerçek yüzümüzle karşılaşsak hissettiğimiz dehşet duygusundan kurtulamayız. Doğru/yanlış inançlarımızın belirlediği hayat tarzımızın bedelini kendimizle birlikte tüm canlılara ödetmemiz sebebiyle bir gün duyacağımız pişmanlık, inançlarımızın boş birer avuntu olduğunu anladığımız andaki hayal kırıklığı ile eninde sonunda birleşecektir. Belki ancak öldüğümüzde anlayacağımız bu gerçeklerin ödemek zorunda olduğumuz bedelleri de bulunduğunu ama aklımızdaki saplantılarla hissettiğimiz gerçekler arasında bir karar vermek için acelemiz olmadığını düşünüp, *gerçek soruları her zaman erteleriz.*

Bizlere öğretilen kelimelerin içinde, önceden hazırlanmış cevaplarla yetinmeyip yeni cevaplar arayan, sorulmamış soruları merak edip sormaya cesaret eden ve en önemlisi bizim sorduğumuz soruları da beğenmeyip, daha büyük sorular sorabilecek bireylerin çoğalması dileğiyle.

Kaynaklar ve Okuma Önerileri

- AGAMBEN, Giorgio, *Kutsal İnsan*, Çev. İsmail TÜRKMEN, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- AKARSU, Bedia, *Maxshheler Felsefesinde Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu*, İnkılap Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998.
- AKMAN, Toygar, *2000 Yılına Doğru Siberetik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1988.
- AKMAN, Toygar, *Siberetik Yaratıcılık*, Bilgi Yay., 1. Baskı, Ankara, 1984.
- ALEKSEYEV, Valery Pavlovich, *İnsan Türünün Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Alâeddin ŞENEL, Sosyal Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1993.
- ARAL, Vecdi, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, On İki Levha Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012.
- ARAL, Vecdi, *Tek ve Bağımsız Hukuk*, Beta Yay. 1. Baskı, İstanbul, 2010.
- ARISTOTELES, *Hayvanların Hareketleri Üzerine*, Çev. Furkan AKDERİN, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2018.
- ARMSTRONG, Karen, *Tanrının Tarihi*, Ayraç Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1998.
- ASIMOV, Isaac, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, Çev. Elif TOPÇUGİL, İmge Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 2006.
- ATKINS, Peter, *Evreni Yöneten Dört Yasa*, Çev. Eser BAKDUR, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- AUGÉ, Marc, *Paganizmin Dehası*, Dost Yay. 1. Baskı, Ankara, 2010.
- AZAR, Elvin (SÜZER), *Ana Tanrıça Şeytan*, Pencere Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.
- BAKIRCI, Çağrı Mert, *Evrin Kuramı ve Mekanizmaları*, Evrimin Temelleri ve Nasıl İşlediği Üzerine, Evrensel Basım Yayın, 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- BALDICK, Julian, *Hayvan ve Şaman-Orta Asya'nın Antik Dinleri*, <Animal & Schaman; Ancient Religions of Central Asia> Hil Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011.

- BAUMAN, Zygmunt, *Modernite ve Holocaust*, Sarmal Yayınevi, Çev. Süha SERTABİBOĞLU, 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- BARNARD, Alan, *Sosyal Antropoloji ve İnsanın Kökeni*, İng. Çev. Mehmet DOĞAN, Boğaziçi Üni. Yay. , 2.Baskı, İstanbul, 2015.
- BARDON, Adrian, *Zaman Felsefesinin Kısa Tarihi*, Çev. Özgür YALÇIN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2018.
- BATAILLE, Georges, *Din Kuramı – İnsanlaşma Sürecinde Din'in Oluşumu*, Çev. M. Mukadder YAKUPOĞLU, Göçebe Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1997.
- BAYET, Albert, *Dine Karşı Düşüncenin Tarihi*, Çev. Cemal SÜREYA, Varlık Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1970.
- BAYET, Albert, *Bilim Ahlakı, La Morale de La Science* Çev. Vedat GÜNYOL, Çan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1963.
- BELLAH, Robert N., *İnsan Evriminde Din*, Çev. Mete TUNCAY, Bilgi Üni. Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2017.
- BERGSON, Henri, *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, Çev. M. Şekip TUNÇ, Milli Eğitim Basımevi, , 1. Baskı, İstanbul, 1950.
- BERGSON, Henri, *Zihin Kudreti*, Çev. Miraç KATIRCIOĞLU, Maarif Basımevi, , 1. Baskı, İstanbul, 1959.
- BERKELEY, George, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Levent ÖZŞAR, Biblos Yay., 3. Baskı, Bursa, 2018.
- BEYSAN, Nazime, *Hâk Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi*, XII Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2015.
- BICKERTON, Derek, *Âdem'in Dili*, Çev. Mehmet DOĞAN, Boğaziçi Üni. Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- BOYD Denise, BEE Helen, *Çocuk Gelişim Psikoloji*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009.
- BRAIDWOOD, Robert J., *Tarihöncesi İnsanlar*, Çev. Bilgi ALTINOK, Arkeoloji ve Sanat Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- BRONOWSKI, Jacob, *İnsanın Yükselişi*, Çev. Aykut GÖKER, Say Yay. 2. Baskı, Ankara, 2004.
- CAMPBELL, Joseph,
Tanrının Maskeleri-1/İlkel Mitoloji, 2. Baskı,
Tanrının Maskeleri-2/Doğu Mitolojisi, 3. Baskı,
Tanrının Maskeleri-3/Batı Mitolojisi, 3. Baskı,
Tanrının Maskeleri-4/Yaratıcı Mitoloji, 2. Baskı,
Çev. Kudret EMİROĞLU, İmge Kitabevi, Ankara.

- CAPRA, Fritjof, MATTEI, Ugo, *Hukukun Ekolojisi*, Çev. Ebru KILIÇ, Koç Üni. Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2017.
- CARACO, Albert, *Kaos'un Kutsal Kitabı*, Çev. Işık ERGÜDEN, Versus Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007.
- CASSIRER, Ernst, *Devlet Efsanesi*, Çev. Necla ARAT, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1984.
- CASSIRER, Ernst, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, Çev. Necla ARAT, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1980.
- CERAM, C.W. <MAREK, Kurt Wilhelm>, *Tanrılar Mezarlar ve Bilginler*, Çev. Hayrullah ÖRS, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1982.
- CERAM, C.W., *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Çev. Esat Nermi ERENDOR, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1984.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Ansiklopedisi*, Etik Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.
- CHALLAYE, Félicien, *Dinler Tarihi*, Çev. Samih TİRYAKİOĞLU, Varlık Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1998
- CHALLAYE, Félicien, *Mülkiyetin Tarihi*, Çev. Turgut AYTUĞ, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1944.
- CHILDE, Gordon, *Kendini Yaratın İnsan*, Çev. Filiz OFLUOĞLU, Varlık Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.
- CHILDE, Gordon, *Toplumsal Evrim*, Çev. Cemal BALCI, Alan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1994.
- CHURCHLAND, Patricia S., *Güvenen Beyin*, Çev. Yelda TÜREDİ, Alfa Yay. 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- ÇİÇ, Muazzez İlmiye, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2005.
- ÇİÇ, Muazzez İlmiye, *Sümer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre İbrahim Peygamber*, Kaynak Yay., 5. Baskı, İstanbul, 2006.
- COLLINGWOOD Robin George, *Doğa Tasarımı*, Çev. Kurtuluş DİNÇER, İmge Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1999.
- COLLINS Andrew, *Göbekli Tepe ve Tanrılarının Doğuşu*, Çev. Leyla Tonguç BASMACI, Alfa Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2016.
- COOMARASWAMY Ananda, *Hinduizm ve Budizm*, Çev. M. Hilmi BAŞ, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2000.
- COPERNICUS, Nicolaus, *Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine*, Çev. C. Cengiz ÇEVİK, İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2015.

- CORBALLIS, Micheal C. *İşaretten Konuşmaya Dilin Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Aybek GÖREY, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2003.
- COULANGES Fustel de, *Antik Site*, Çev. M. İsmail KILINÇ, Epos Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2011.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2002.
- CÜCELOĞLU Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi 15. Baskı, İstanbul, 2006.
- DARWIN, Charles, *Türlerin Kökeni*, Çev. Ömer ÜNALAN, Onur Yay. 2. Baskı, Ankara, 1976.
- DARWIN, Charles, *Seksiyel Seçme*, Çev. Ömer ÜNALAN, Onur Yay. 1. Baskı, Ankara, 1977.
- DAWKINS, Richard, *Tanrı Yanılgısı*, Çev. Tunç Tuncay Bilgin, Kuzey Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2009.
- DEMİRİSOY, Ali, *Evrinin Çocukları*, Meteksan Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2000.
- DEMİRİSOY, Ali, *Evrin-Atom Altı Parçacıktan İnsana Türlerin Görkemli Yolculuğu*, Asi Kitap Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2017.
- DEMİRİSOY, Ali, *Kalıtım ve Evrim*, Meteksan Yay. 7. Baskı, Ankara, 1995.
- DEMİRİSOY, Ali, *Ölümün ve Yaşlanmanın Evrimi - Telomer Gerçeği*, Asi Kitap Yayım, 1. Baskı, İstanbul, 2018.
- DEMİRİSOY, Ali, *Yaşamın Temel Kuralları – Omurgalılar / Omniyota, Sü-rüngenler, Kuşlar ve Memeliler*, Cilt:3, Kısım:2, Meteksan Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1995.
- DERRIDA, Jacques, *Gramatoloji*, Fr. Çev. İsmet BİRKAN, Bilgesu Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2014.
- DEVILLERS, Charles • TINTANT, Henri, *Evrin Kuramı Üzerine Sorular*, Çev. İsmail YERGUZ, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009.
- DIAMOND, Jader, *Üçüncü Şempanze*, Çev. Çağatay TARHAN, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- DURANT, Will & Ariel, *Tarihten Alınacak Dersler*, Çev. Bozkurt GÜVENÇ, Bedir Yay., 1.Baskı, İstanbul, 1994.
- DURKHEIM, Emile, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Çev. Fuat AYDIN, Ataç Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005.
- EAGLEMAN David • BRANDT Anthony, *Yaratıcı Tür*, Çev. Zeynep Arık TOZAR, Bkz Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2017.

- ELIADE, Mircea, *Dinler Tarihi*, Çev. Mustafa ÜNAL, Serhat Kitabevi, 1. Baskı, Konya, 2005.
- ELIADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev. Ali BERK-TAY, Kabalcı Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 2003.
- ELIADE, Mircea, *Şamanizm*, Çev. İsmet BİRKAN, İmge Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1999.
- ENGELS, Friedrich, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev. Kenan SOMER, Sol Yay, 18. Baskı, Ankara, 2017.
- EPSTEIN, Perle, *Kabala*, Çev. Nusret KARAYAZGAN, Şiyma BARKIN, Dharma Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1993.
- ERHAT, Azra, *İşte İnsan*, Adam yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1996.
- EREN, Fikret, *Mülkiyet Hukuku*, Yetkin Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2016.
- FOSTER, Charles, *Hayvan Olmak*, Çev. Ece BULUT, Kollektif Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2016.
- FRANKL, Viktor Emil, *İnsanın Anlam Arayışı*, Çev. Selçuk BUDAK, Okuyan Us Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009.
- FRAZER, James George, *İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük*, Çev. Onur AYDIN, İrem DEMİREL, Altın Bilek Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2015.
- FRIEDRICH, Johannes, *Kayıp Yazılar ve Diller*, Çev. Recai TEKÖĞLU, arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2000.
- FROMM, Erich, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, Çev. Yurdanur SALMAN, Nalân İÇTEN, Payel Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1990.
- FULLER, Lon Luvois, *Hukukun Ahlâkı*, Çev. Engin ARIKAN, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2016.
- GEHLEN, Arnold, *İnsan*, Çev. Bedia AKARSU, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası, Yayın No: 1839, (Değiştirilmemiş) 2. Baskı, İstanbul, 1973.
- GOULD, Stephen Jay, *Darwin ve Sonrası-Doğa Tarihi Üzerine Düşünceler*, Çev. Ceyhan TEMÜRCÜ, TÜBİTAK Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2003.
- GÜVENÇ, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitb, 3. Baskı, İstanbul, 1979.
- GUYTON, Arthur C., HALL, John E., *Tıbbi Fizyoloji*, Nobel Tıp Kitabevleri, 12. Baskı, İstanbul, 2013.
- GREENFIELD, Susan, *İnsan Beyni*, Çev. Burcu ÇEKMECE, Varlık Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul.

- HARARI, Yuval Noah, *Homo Deus - Yarının Kısa Bir Tarihi*, Çev. Poyzan Nur TANELİ, Kolektif Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2016.
- HARARI, Yuval Noah, *Hayvanlardan Tanrılara, SAPIENS*, Çev. Ertuğrul GENÇ, Kolektif Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2015.
- HARVA, Uno, *Altay Panteonu*, Çev. Ömer SUVEREN, Doğu Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2015.
- HAVILAND, William A., *Kültürel Antropoloji*, Çev. İ. Deniz ERGUVAN, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- HİRŞ, Ernest, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, T. İş Bankası Vakfı Yayını, 3. Baskı, Ankara, 2001.
- HOFSTADTER, Douglas Richard, Gödel, Escher, Bach: bir Ebedi Gökçe Belik, Çev. Ergün AKÇA, Hamide KOYUKAN, Pinhan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011.
- HOMEROS, İliada İlias Destanı, Çev. Ahmet Cevat EMRE, Varlık Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1961.
- HOPPÁL Mihály, Şamanlar ve Semboller, Çev. Fatih SEL, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2015.
- HUIZINGA, Johan, *Homo Ludens - Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, Çev. Mehmet Ali KILIÇBAY, Ayrıntı Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2006.
- HUME, David, *Din Üstüne*, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Bası, Ankara, 1995.
- HUME, David, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Bilgesu Yayınları, , 1. Bası, Ankara, 2009.
- HUME, David, *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma*, Çev. Selmin EVRİM, Milli Eğitim Basımevi, 1. Bası, İstanbul, 1945.
- İŞIKTAÇ, Yasemin – METİN, Sevtap, *Hukuk Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, 15. Baskı, İstanbul, 2016.
- JOHNSON, Paul, *Yahudi Tarihi*, Çev. Filiz ORMAN, Pozitif Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Basım Yayım, 7. Baskı, İstanbul, 1988.
- KAKU, Michio, *Einstein'in Evreni*, Çev. Engin TARHAN, ODTÜ Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 2012.
- KAKU, Michio – THOMPSON, Jennifer, *Einstein'dan Ötesi*, Çev. Engin TARHAN, ODTÜ Yay., 5. Baskı, Ankara, 2016.

- KAKU, Michio, *Geleceğin Fiziği*, Çev. Yasemin Saraç OYMAK - Hüseyin OYMAK, ODTÜ Yay. 5. Baskı, Ankara, 2016.
- KANDEL, Eric Richard, *Belleğin Peşinde*, Çev. Mehmet DOĞAN, Boğaziçi Üni. Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2016.
- KANT, Immanuel, *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*, Çev. Seçkin CİLİZÖĞLU, Havass Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1982.
- KANT, Immanuel, *Pratik Usun Eleştirisi*, Çev. İ. Zeki EYUBOĞLU, Say Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2004.
- KARADENİZ, Özcan, *Roma Hukuku*, Ankara Üni. Hukuk Fak. Yayınları No:490, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1989.
- KIERKEGAARD, Soren, *Kişiliğin Gelişiminde Etik-Estetik Dengesi*, Çev. İbrahim KAPAKLIKAYA, Oraf Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013.
- KRAMER, Samuel Noah, *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide KOYUKAN, Kabalcı Yay. 1. Baskı, İstanbul, 1999.
- KRAMER, Samuel Noah • MAIER, John R., *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*, Çev. Hamide KOYUKAN, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2000.
- KRISHNAMURTI, Jiddu, *İnsan Olmak*, Çev. Ulaş DİLEK, Omega Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- KROPOTKIN, Pyotr Alekseyeviç, *Karşılıklı Yardımlaşma*, Fr. Çev. Işık ERGÜDEN, Çev. Deniz GÜDERİ, Kaos Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2001.
- KROPOTKIN, Pyotr Alekseyeviç, *Anarşi, Felsefesi - İdeali*, Fr. Çev. Işık ERGÜDEN, Kaos Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2005.
- KOLBERT, Elizabeth, *Altıncı Yok Oluş*, Çev. Nalan TÜMAY, Okyanus Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2016.
- KOSCHÄKER, Paul, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak, Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Ankara Üni. Hukuk Fak. Yayınları No:414, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977.
- KOTTAK, Conrad Phillip, *Antropoloji – İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Çev. Serpil N. ALTUNTEK, Ütopya Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2002.
- KUÇURADİ, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, Yankı Yayınları, İstanbul, 1971.
- KUÇURADİ, İoanna, *Etik*, Meteksan, 4. Baskı, Ankara, 2006.
- KURZWEIL, Ray, *İnsanlık 2.0*, Çev. Mine ŞENGEL, Alfa Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2020.
- LEAKEY, Louis Seymour Bazett, *İnsanın Ataları*, Çev. Güven ARSEBÜK, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971.

- LEAKEY, Richard, İnsanın Kökeni, Çev. Sinem GÜL, Varlık Yay. 1. Baskı, İstanbul, 1998.
- LEAKEY, Richard, LEWIN, Roger, *Göl İnsanları*, Çev. Füsün BAYTOK, TÜBİTAK Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1998.
- LEFEBVRE Henri, *Gündelik Hayatın Eleştirisi –II*, Sel Yayıncılık, 1. Bası, İstanbul, 2010.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, *Theodicee*, Çev. Levent ÖZŞAR, Biblos Kitabevi, 2. Baskı, Bursa, 2016.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm, *Monadoloji*, Çev. Levent ÖZŞAR, Biblos Kitabevi, 1. Baskı, Bursa, 2015.
- LEVINE Robert, *Zamanın Coğrafyası – Kültürlerin Zaman Algısı Üzerine*, Çev. Özgür Umut HOŞAFÇI, Maya Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- LEWIN, Roger, *Modern İnsanın Kökeni*, Çev. Nazım ÖZÜAYDIN, Tübitak Popüler Bilim-62, 13. Baskı, Ankara, 2008.
- LIPTON, Bruce H, *İnancın Biyolojisi*, Çev. Burcu ÜNLÜTABAK, Kuraldışı Yayıncılık, 14. Baskı, İstanbul, 2021.
- LORENZ, Konrad, *İşte İnsan, Saldırganlığın Doğası Üzerine*, Çev. Veysel ATAYMAN - Evrim Tevfik GÜNEY, Yeni Gün Haber Ajansı Yayıncılık, Cumhuriyet Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- LUKACS, Georg, *Eстетik I-II-III*, Çev. Ahmet CEMAL, Payel Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1978.
- MALIK, Gorgis David, *Süryanilerin Tarihi*, Çev. Vedii İLMEN, Yaba Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012.
- MALINOWSKI, Bronislaw, *Büyük Bilim ve Din*, Çev. Saadet ÖZKAL, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1990.
- MALINOWSKI, Bronislaw, *İlkel Toplum*, Çev. Şule ÖZBAHAR, Öteki Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1998.
- MARKS, Karl • ENGELS, Friedrich, *Alman İdeolojisi*, Çev. Tonguç OK, Olcay GERİDÖNMEZ, Evrensel Yayın, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- MASON, Stephen F., *Bilimler Tarihi*, Çev. Umur DAYBELGE, Kültür Bak. Yayınları/2767, 1. Baskı, Ankara, 2001.
- MATTRIE, Julien Ofray De La, *İnsan Bir Makina*, Çev. Ehra BAYRAMOĞLU, Havass Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1980.
- MAUROIS André, *Duygular ve Adetler*, Çev. Vahdi HATAY, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1970.
- MAUS, Marcel, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev. Özcan DOĞAN, Doğu-Batı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005.

- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, İnsan Felsefesi, Remzi Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul,1988.
- MESSADIE, Gerald, Şeytanın Genel Tarihi, Kabalcı Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul,1998.
- MEYER, Michel, *Retorik*, Çev. İsmail YERGUZ, Dost Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2009.
- MOELLER Charles, *Jean Paul SARTE ve Tabiatüstünün Bilinmemesi*, Çev. Mehmet TOPRAK, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1969.
- MOLES Abraham, *Belirsizin Bilimleri*, Çev. Nuri BİLGİN, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012.
- MÜLLER, Friedrich Max, *Lectures on the Origin and Growth of Religion*, Riverside Cambridge: Stereotyped and Printed By H. O. Houghton and Company, New York, 1879.
- MÜLLER, W. Max • SCOTT, James George, *The Mythology of All Races, Volume: XII EGYPTIAN, INDO-CHINESE*, Boston Marshall Jones Company, Cambride, 1918.
- NAGEL Thomas, *Zihin ve Evren*, Çev. Özge Çağlar AKSOY, Jaguar Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2015.
- NARÇIN, Ali, *A'dan Z'ye URARTU*, Ozan Yay. 1. Baskı, 2011.
- NASR, Seyyid Hüseyin, İnsan ve Tabiat, Çev. Nabi AVCI, İşaret Yay. 2. Baskı, İstanbul, 1988.
- NEWTON, Isaac, Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri Çev. Aziz YARDIMLI, İdea Yay. 1. Baskı, İstanbul, 1998.
- NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm, *Deccal – Hristiyanlığa Lanet*, Çev. Oruç ARUOBA, İthâki Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2008.
- NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm, *Putların Alacakaranlığı* Çev. Mustafa TUZEL, İş Bankası Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2010.
- OPPENHEIMER Julius Robert, *Bilim ve Sağduyu*, Çev. Onur ÖYMEN, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1965.
- ORWELL, George, *Hayvan Çiftliği*, Çev. Celal ÜSTER, CanYayınları, 27. Baskı, İstanbul, 2012.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, *Etnoloji Sözlüğü*, A.Ü. D.T.C.F. Yay., Ankara, 1971.
- ÖZBEK, Metin, İnsan ve Irk, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1979.
- PANOFSKY Erwin, İkonoloji Araştırmaları, Çev. Orhan DÜZ, Pinhan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2012.
- PAULHAN, Frederic, *Ahlakın Ahlaksızlığı*, Çev. Mehmet Naci ECER, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1969.

- PLOTINUS, *Enneadlar*, Çev. Zeki ÖZCAN, Asa Kitabevi, Bursa, 1996
- PONTY, Maurice Merleau, *Algının Önceliği*, Çev. Yusuf YILDIRIM, Kabalcı Yay. 1.Baskı, İstanbul, 2006.
- RAMACHANDRAN, Vilayanur S. • BLAKESLEE Sandra, *Beyindeki Hayaletler*, Çev. Levent ÖZTÜRK, Boğaziçi Üni. Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul, 2016.
- RENAN, Ernest, *Dilin Kökeni Üzerine*, Çev. Atakan ALTINÖRS, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2011.
- ROSTAND, Jean, *Biyoloji Açısından İnsan*, Çev. Ender GÜROL, Varlık Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1964.
- POSNER, Gerald L. - WARE, John, *Mengele, The Complete Story*, Published by Cooper Square Press, 2000.
- PROUDHON, Pierre Joseph, *Mülkiyet Nedir? veya Hukukun ve Yönetimin İlkesi Üzerine Araştırmalar*, Çev. Devrim ÇETİNKASAP, İş Bankası Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2018.
- RIBARD André, *İnsanlığın Tarihi, CiltI-II* Çev. Erdoğan BAŞAR, Şiar YALÇIN, May Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1974.
- RICCEUR Paul, *Zaman ve Anlatı*, Çev. Mehmet RİFAT, Sema RİFAT, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007.
- RIDLEY, Matt, *Erdemin Kökenleri*, Çev. Erhun YÜCESOY, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011.
- RIDLEY, Matt, *Genom - Bir Türün Yirmi Üç Bölümlük Otobiyografisi*, Çev. Mehmet DOĞAN, Nivart TAŞCI, Boğaziçi Üni. Yay. 5. Baskı, 2012.
- ROMAN, Luke & Monica, *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*, Facts On File, Inc. Publ., New York, 2010.
- ROUSSEAU HERVÉ, *Dinler Tarihi ve Sosyal İncelemeler*, Çev. Osman PAZARLI, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1970.
- ROUX, Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut KAZAN-CIGİL, İşaret Yay. 1. Baskı, İstanbul, 1994.
- RUSSEL, Jeffrey Burton, *Lucifer – Ortaçağda Şeytan*, Çev. Ahmet FETHİ, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2001.
- SARAN, Nephana, *Antropoloji*, İnkılâp Yay. 1. Baskı, İstanbul, 1992.
- SAYILI, Aydın, *Bilim Tarihi*, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı.
- SAYILI, Aydın, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi – 47, 3. Baskı, Ankara, 1991.

- SCHIMMEL, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Recep KİBAR, Kırkambar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1999.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, Çev. Ekrem DEMİRLİ, Kabalcı Yay, 1.Baskı, İstanbul, 2004.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Sayıların Gizemi*, Çev. Mustafa KÜPÜŞOĞLU, Kabalcı Yay, 1.Baskı, İstanbul, 1998.
- SCHOPENHAUER, Arthur, *Hukuk, Ahlâk ve Siyaset Üzerine*, Çev. Ahmet AYDOĞAN, Say Yay. 4. Baskı, İstanbul, 2019.
- SCHOPENHAUER, Arthur, *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*, Çev. Levent ÖZŞAR, Biblos Kitap, 7. Baskı, Bursa, 2019.
- SCHOPENHAUER, Arthur, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, Çev. A. Onur AKTAŞ, Doğu Batı Yay. 1. Baskı, Ankara, 2020.
- SCHRÖDINGER, Erwin, *Yaşam Nedir?* Çev. Celal KAPKIN, Evrim Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1999.
- SENECA, Lucius Annaeus, *Doğa Araştırmaları*, Çev. Cengiz ÇEVİK, Jaguar Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- SHELLEY, Mary, *Frankenstein*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2020.
- SKYBREAK, Ardea, *Evrilm Bilimi ve Yaratılış Efsanesi*, Çev. Betül ÇELİK, Yordam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009.
- SMITH, Anthony, *İnsan, Yapısı ve Yaşamı*, Çev. Erzen ONUR, Nida TEKTAŞ, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1979.
- SPINOZA, Baruch, *Tanrıbilimsel Politik İnceleme*, Çev. Betül ERTUĞRUL, Biblos Kitabevi, 2. Baskı, Bursa, 2018.
- SUNAR, Cavit, *İbn Miskeveyh, Yunan'da ve İslâm'da Ahlâk Görüşleri*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları No.147, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1980.
- TARHAN, Nevzat, *Duyguların Dili*, Timaş Yay. 7. Baskı, İstanbul, 2010.
- TARHAN, Nevzat, *Toplum Psikolojisi*, Timaş Yay. 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- TASLAMAN, Caner, *Evrilm Teorisi, Felsefe ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2007.
- TEKİN, Arif, *Zerdüşt'ten Kur'an'a*, Berfin Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2019.
- TESLA, Nikola, *Buluşlarım*, Çev. Sinem BERTLING, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016.
- TIGER, Lionel • MCGUIRE Michael, *Tanrı Beyni – Beyin Neden İnanç Üretir*, Çev. Ayşe Seda TOKSOY, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014.

- TIMOFEEVA, Oxana, *Hayvanların Tarihi – Felsefi Bir Deneme*, Çev. Barış Engin AKSOY, Kolektif Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018.
- TİMUROĞLU, Vecihi, *Estetik*, Berfin Yay. 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- TORREY, Edwin Fuller, *Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı*, Çev. Erkan AKTAŞ, Paloma Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2018.
- TUĞRUL, Saime, *Ebedi Kutsal, Ezeli Kurban*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010.
- TURNER, Derek, *Paleontoloji ve Evrim - Felsefi Bir Yaklaşım*, Çev. Nivart TAŞCI, Boğaziçi Üni. Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Dini Sosyoloji*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası, Yayın No: 204, 1. Baskı, İstanbul, 1943.
- VERNANT, Jean Pierre, *Evren, Tanrılar, İnsanlar*, Çev. Mehmet Emin ÖZCAN, Dost Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2001.
- WAAL, Frans B. M. de, *İçimizdeki Maymun*, Çev. Ashı BİÇEN, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- WAAL, Frans B. M. de, *Köken Ağacı, Primat Davranışı İnsanın Toplumsal Evrimi İçin Ne Söyleyebilir?* Çev. Dilek Eylül DİZDAROĞLU, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- WEINBERG, Steven, *İlk Üç Dakika*, Çev. Zekeriya AYDIN, Zeki ASLAN, Tübitak Popüler Bil.-9, 6. Baskı, İstanbul, 1996.
- WELLS, Calvin, *İnsan ve Dünyası*, Çev. Erzen ONUR, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1972.
- WINSTON, Robert, *İnsan İçgüdüğü*, Çev. Sinan KÖSEOĞLU, Say Yay. 1. Baskı, İstanbul, 2010.
- YERKES, Robert M., *Almost Human*, The Century Co. New York & London, Copyright, 1925.
- YILDIRIM, Cemal, *Bilimin Öncüleri*, Tübitak-9, 14. Baskı, İstanbul, 1999.
- ZIMMER, Carl, *Evrin – Bir Fikrin Zaferi*, Çev. Hasan Erol EROĞLU, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.

Sözlükler

- BONNEFOY, Yves, *Mitolojiler Sözlüğü* - 2 Cilt, Haz.: Levent YILMAZ, Dost Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2000.
- ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1972.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, *Türkçe Kökler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1989.
- FROLOV, Ivan, *Felsefe Sözlüğü*, Çev. Aziz ÇALIŞLAR, Cem Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1991.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2000.
- KLEIN, Ernest, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language For Readers of English*, Editor: Baruch Sarel, Produced by Carta, Jerusalem, 1987. (dijital PDF)
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça – Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. 1. Baskı, 1995.
- STEINGASS, Francis Joseph, *Arabic–English Dictionary*, Crosby Lockwood & Son, Inc., London.
- STRONG, James, *Strong's Hebrew Dictionary*, AGES Software–Albany, version 1.0, 1999. (dijital PDF)
- TUĞLACI, Pars, *İngilizce-Fransızca-Türkçe İktisadi ve Hukuki Terimler Sözlüğü*, Pars Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1966
- TÜRKÇE SÖZLÜK, Hazırlayan: Mehmet Ali Ağakay, TDK Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 1966.
- WEHR, Hans, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Spoken Language Services Inc, New York, 1976. (dijital PDF)
- YILMAZ, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1996.

Makale - Tez - Online - Dıgital Yayınlar:

- AKİPEK, İlhan, *John Locke'un Mülkiyet Hakkındaki Fikirleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Makale, 1952.
- AKTAN, Coşkun Can, *Mülkiyet Hâkları Felsefesi*, Hâk-İş Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 7 Yıl: 7 Sayı:18 <2018/2> ISSN: 2147-3668
- AKTAR, Selin • CEBE, Gözde Elgin *Alglerin Genel Özellikleri, Kullanım Alanları ve Eczacılıktaki Önemi*, Ankara Eczacılık F. Dergisi, 237-264, 2010.
- ARPAÇI, Murat, *Modernleşen Türkiye'de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzısıhha, Terbiye, Öjeni*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü Sosyoloji ABD Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, Doktora Tezi, İstanbul, 2015.
- BAL, Pervin NEDİM • BİLGE, Yıldız, *Empati Becerisi Psiko Eğitim Programının Üstün Zekâlı Ergenler Üzerindeki Etkisi*, İstanbul Üni. Hasan Ali Yücel Eğitim Fak. Dergisi, Cilt: 13-1, Sayı: Özel Sayı-1, 2016-1, s.23-36.
- BAĞLIOĞLU, Mehtap, *Taksonominin Kısa Tarihçesi Ve İlk Hayvan Taksonomisi Kitabımız: Mebâdî-İ Tasnîf-İ Hayvânât*, Dört Öge Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4, Ekim 2013.
- BIRX, H. James, *Encyclopedia of Anthropology*, Canisius College, Suny Geneseo, Sage Public, Inc. California, 2006.
- CÂHİZ el-Kinânî, *Kitâbü'l-Hayevân*, 150-160 <MS. 767-777- Basra>.
- ÇOBAN, Ali Rıza, *Mülkiyet Bir İnsan Hâkkı mıdır?* Piyasa Dergisi, Sayı:12, 2004.
- DERRIDA, Jacques, *The Animal That Therefore I Am*, Çev. David Wills, Chicago Üni. Critical Inquiry Dergisi, Volume 28, Issue 2 2002.
- DOĞAN, Aysel, *Özel Mülkiyet Hâkkının Temeli Olarak Emek*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 2007/56, Sh.83-97.
- EŞEL, Ertuğrul, *Anneliğin Nörobiyolojisi*, Psikiyatri Dergisi 2010; 21 : 68-78.
- EVREN, Mehmet, *Locke ve Rousseau'nun Doğa Durumu ve Mülkiyet Anlayışlarının Karşılaştırılması*, İğdır Üni. İlahiyat Fak. Dergisi Sayı/No: 6, Shf: 31-44, Ekim 2015.

GREENE, Brian, *Evrenin Zerafeti*, Tübitak Yay. 1. Bası, 2008.

GARVIN, Heather M. • Passalacqua • Uhl • Gipson • Overbury • Cabo, *Adli Antropolojide Gelişmeler; Ölüm Zamanındaki Yaş Tahmini*, Translated by, Deren Çeker, MSc., PhD Candidate Department of Physical Anthropology Ankara University.

GÜNDOĞAN, Arif Cem • AYDIN, Cem İskender • TURHAN, Dr. Ethemcan • BERKE, Mustafa Özgür, *100 Maddede Sürdürülebilirlik Rehberi*, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği <SKD Türkiye>.

LORENZ, Konrad, *Toplu Halde Yaşayan Hayvanlarda Ahlâka Benzeyen Davranışlar*, <<https://dergipark.org.tr/tr/download/14511>>, 1954.

KAHYA, Serpil • BÜYÜKCANGAZ, Esra • CARLI, K. Tayfun, *Polimeraz Zincir Reaksiyonu Optimizasyonu*, Uludağ Uni. J. Fac. Vet. Med. 32 <2013>, 31-38.

NATURE Scientific Reports, *Neanderthal Davranışı ve Yaşantıları Makale*, <https://www.nature.com/scitable/knowledge/library/neanderthal-behavior-59267999/>

NATURE Scientific Reports, *Primat Türleşmesi, Afrika Maymunları Örneği Makale*, <https://www.nature.com/scitable/knowledge/library/primate-speciation-a-case-study-of-african-96682434/>

NATURE Scientific Reports, *The Bonobo Genome Compared with the Chimpanzee and Human Genomes* <https://www.nature.com/articles/nature11128>

Neandertal Cannibalism and Neandertal bones used as tools in Northern Europe, <https://www.nature.com/articles/srep29005>

Max Planck Evrimsel Antropoloji Enstitüsü, *Neandertal Genom Projesi*, Svante Pääbo, <https://www.mpg.de/13886400/neandertaler-genom-projekt>

Max Planck Evrimsel Antropoloji Enstitüsü, *Mitokondriyal Neandertal DNA'sı*, <https://www.mpg.de/556212/pressemitteilung20080821>

ÖZDEĞİRMENCİ, Saliha, İbn Miskeveyh'te Metafizik, Marmara Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslâm Felsefesi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

ÖZTURAN, Hümeýra, İbn Miskeveyh. Tertibu's-Sa'âdât ve Menâzilu'l-Ulûm, Mutluluk ve Felsefe, Neşr, Tercüme ve İnceleme, Klasik Yayınları, İlahiyat Tetkikleri Dergisi, ISSN 2458-7508, 2017.

PEHLİVAN, Sacide • OKUTUCU, Burcu, *Revers-PCR ve Uygulama Alanları*, Dergipark, cilt:12, sayı:2, 2003. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aktd/29489>

SPOONER, Lysander, *A Letter to Grover Cleveland*, Benj. R. TUCKER, Publisher, Boston, 1886.

- TOPKAYA, Gonca, *Antropolojik Çalışmalarda Antik DNA Analizi*, Sivas Cumhuriyet Üni., Sosyal Bil. Enstitüsü Antropoloji ABD, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2019.
- ÜLGEN, Güncel Oğulcan, *Aristoteles'te ve Derrida'da Hayvan Sorusu*, Hacettepe Üni., Sosyal Bil. Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.
- YAVUZ, Kaasım Fatih, *Duygusal Şemalar ve Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlik ve Güvenirliği*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, S.B. Ankara Yıldırım Beyazıt Eğitim Ve Araştırma Hastanesi 2. Psikiyatri Kliniği, Ankara, 2009.
- YURT, Engin, Felsefede insan-hayvan sorunu; Derrida ve Levinas arasındaki karşıtlığa yeni bir yaklaşım, FLSF, <http://flsfdergisi.com/2018Bahar/sayı/25>, ISSN 2618-5784.
- The Washington Post's, *The Google engineer who thinks the company's AI has come to life* (Şirketin yapay zekasının hayat bulduğunu düşünen Google mühendisi), By Nitasha TIKU, (June 11, 2022 at 8:00 a.m. EDT)
- WESTFALL, Richard S., *Modern Bilimin Oluşumu*, Çev. İsmail Hakkı DURU, Tübitak.

Kutsal Kitaplar

TORA, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla TORA ve AFTARA, <Türkiye Hahambaşılığı ve Rav İsak HALEVA onaylı>.

1. Kitap, BEREŞİT, Çeviri ve Düzenleme: Moşe Farsi, Açıklama Çev. Diana YANNİ, Selin SAYLAÇ, Baruh Beni DANON, Gözlem Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 2010, Adar 5770.
2. Kitap, ŞEMOT, Çeviri ve Düzenleme: Moşe Farsi, Açıklama Çeviri Ekibi: Diana YANNİ, Selin SAYLAÇ, Gözlem Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2004, Tevet 5764.
3. Kitap, VAYİKRA, Çeviri ve Düzenleme: Moşe Farsi, Açıklama Çeviri Ekibi: Diana YANNİ, Selin SAYLAÇ, Ceki BARUH, Gözlem Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2010, İyar 5770.
4. Kitap, BAMİDBAR, Çeviri ve Düzenleme: Moşe Farsi, Açıklama Çeviri Ekibi: Diana YANNİ, Selin SAYLAÇ, Gözlem Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2010, Sivan 5770.
5. Kitap, DEVARİM, Çeviri ve Düzenleme: Moşe Farsi, Açıklama Çeviri Ekibi: Diana YANNİ, Selin SAYLAÇ, Gözlem Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2010, Tamuz 5770.

KUTSAL KİTAP, *Eski ve Yeni Antlaşma <Tevrat, Zebur, İncil>*, Kitabı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002.

KUR'ANI-KERİM MEÂLİ, Halil ALTUNTAŞ, Muzaffer ŞAHİN, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Yenigün Matbaası, 12. Baskı, Ankara, 2011.

TÜRLERİN HUKUKU

NIHAT BAŞ

YENİİNSAN

TÜRLERİN HUKUKU
NIHAT BAŞ
YENİİNSAN

Elinizdeki çalışma, insana bahşedilen o ayrıcalıklı ahlâkî üstünlüğün temelsiz, metafizik bir önerme olduğunu akademik bir titizlikle tartışıyor. İnsanı hayvandan ayıran zihni sınırı yıkmıyor, aksine bu sınırın zaten hiç var olmadığını gösteriyor. Bunun için kutsal kitapları yeniden ve çok daha eleştirel bir gözle okuyor. Düşünce tarihi içinde çok geniş çaplı bir yolculuk rotası çizen Nihat Baş'ın argümanları karşısında hâlâ dededen kalma ezberlerle ayakta durabilmek çok kolay değil. Neticede insanların ihlâl edilemez haklara sahip olduğu fikrini, hayvanların da benzer hakları olduğu fikrine doğru teşmil ediyor. İşte meselenin bam teli de burası zaten!

Gökhan Yavuz Demir

YENİİNSAN

www.yeniinsanyayinevi.com

türlerin hukuku

ekoloji serisi

nihat baş

yeninsanyayinevi

yeninsanyayinevi

yeninsanyayin